

C.S.I.

Si nescis, docti ciuis qui diceris orbis,
Ista tabella refert praesidis ora tui.
Nomina si quaeras, norunt ea Gallus, Iberus,
Anglus et Ausonius, nec minus Antipodes.
Nouit, doctrinis nisi quis sit in omnibus hospes,
Hospitis in nulla, nomina LEIBNITII.

Sebastianus Kortholtus
Eloqu. et Poet. in Acad. Holsat.
Prof. ordin.

VIRI ILLVSTRIS

GODEFRIDI GVIL. LEIBNITII

EPISTOLAE

AD

DIVERSOS,

THEOLOGICI, IVRIDICI, MEDICI, PHILOSOPHICI, MATHEMATICI, HISTORICI ET PHILOLOGICI ARGVMENTI,

E MSC. AVCTORIS

CVM ANNOTATIONIBVS SVIS PRIMVM DIVVLGAVIT

CHRISTIAN. KORTHOLTVS,
A.M. ORDINIS PHILOSOPHICI IN ACADEMIA LIPSIENSI ASSESSOR, ET COLLEGII MINORIS PRINCIPVM COLLEGIATVS.

LIPSIAE
SVMTV BERN. CHRISTOPH. BREITKOPFII.
CIↃ IↃ CC XXXIV.

REGIAE SVAE CELSITVDINI,

SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO

CAROLO FRIDERICO

HEREDI NORVAGIAE,

SVPREMO DVCI SLESVICI, DVCI HOLSATIAE, STORMARIAE ADITHMARSIAE, COMITI OLDENBVRGI ET DELMENHORSTI, AC RELIQVA,

PRINCIPI AC DOMINO MEO

LONGE CLEMENTISSIMO.

REGIE ET CELSISSIME
PRINCEPS,
PRINCEPS AC DOMINE MVLTO INDVLGENTISSIME.

Patere, PRINCIPVM MITISSIME, me minimum ciuium TIBI subiectorum, qui modo apud Anglos cultum animi capesso, publice TE absentem compellare. Memini enim, TE moleste non ferre, me quasdam lucubrationum mearum ante oculos TVOS coram exponere

nere demissisime. Tum vero mansuetudinis inusitatae abundantiam nihil huiuscemodi merenti significasti, propensiorisque in me voluntatis indicia, et animum mihi dedisti clementissime, ut qui labores meos offerre quondam sustinui, nunc alienas viri ab omni genere doctrinae instructissimi scriptiones ex more antiquo REGIAE TVAE CELSITVDINI despondere audeam, et dedicare subiectissime. Earum auctor est vir illustris Godefridus Guilielmus Leibnitius, quondam consiliorum Caesariorum, Regiorum et Principalium socius, et consilii etiam Augustissimi soceri TVI, PETRI MAGNI, minister: quod haec ipsae litterae Leibnitianae satis declarant, maximarum Imperatoris lon-

longe gloriosissimi dotum ac virtutum Caesarianarum passim laudatrices. Quibus quidem epistolis ad diuersos, et auctoris sui existimatione, et varietate omnis generis eruditionis, ad quam ipse non leuiter institutus, sed ab ineunte aetate largius imbutus es, TIBI se satis commendaturis tribues temporis quantum poteris, poteris quantum voles, DOMINE LONGE CLEMENTISSIME. Quum autem laude mea haud indigeant litterae viri in omni litteratura exquisitissimi, restat, vt earum editor his tamquam commendatitiis tabellis Clementiae TVAE, quam summam esse constat et incredibilem, se committat demississime. Quam quidem clementiam et mansuetudinem TVAM si mihi imper-

per-

pertieris, non potero non quotidie vota facere religiosissime, ut et IPSE, et CELSISSIMVS PRINCEPS HEREDITARIVS, et tota AVGVSTA Domus diutissime viuatis, et felicissime ac supra omnium exspectationem floreatis,

REGIAE TVAE CELSITVDINIS
PRINCIPIS AC DOMINI MEI
LONGE CLEMENTISSIMI

Dabam Londini
Kl. Octobr. CIↃ IↃ CC XXXIII.

demissisimus et subiectissimus
servus
Christianus Kortholtus.

LECTORI BENEVOLO CHRISTIANVS KORTHOLTVS S. P. D.

Quum Leibnitiani nominis late longeque diffusus sit splendor, vt quemadmodum Luna inter minora sidera, sic vir illustris Leibnitivs inter lumina Germaniae emineat; nemo vnus lectorum vitio mihi vertet, quod litteras a tanti auctoris ingenio profectas, et tanti scriptoris exaratas manu, necdum diuulgatas primus foras nunc emittam. Thesaurum hunc litterarium collegit Parens meus honoratissimus Sebastianvs Kortholtvs, Eloqu. et Poetices in Academia Holsatica Professor ordinarius. Eruditi viri, ad quos datae sunt litterae, eo consilio illas cum Parente meo officiose communicarunt; vsui reipublicae eruditae vt inseruirent. Is vero compluribus negotiis Academicis, et scriptorum

rum quorumdam ſuorum elaboratione impeditus, ipſe ſibi ſumere non potuit editoris partes. Iccirco alienum ingenio LEIBNITIANO conceptum partum mihi edendum dedit, Lipſiamque transmiſit, vt in eadem qua parens eius LEIBNITIVS patria adſpiceret lucem. Simulac chartas auro contra non caras accepi, ſtatim in ea curae cogitationesque meae euigilarunt, illarum publicationem vt accelerarem. Non autem omnes, quotquot poſſideo litteras LEIBNITIANAS, tibi vna offero, Lector beneuole. Primi voluminis copiam tantum tibi nunc facio, quod exhibet Epiſtolas de diuerſis materiis iisque vtilitate ſua ſe facile probaturis. Huiuscemodi varietas argumentorum non poterat alium auctorem habere, quam LEIBNITII ſimilem. Etenim praecipua, qua LEIBNITIVS eruditis ceteris praeſtat, dos ac praerogatiua extra controuerſiam eſt, quod Polyhiſtoris huius in vnaquaque peritiſſimi ſcientia tam late patuerit, vt ipſis eruditis ſit admirationi. Iis rarioribus doctis annumerandus eſt LEIBNITIVS, qui etiam, quum alucinantur, excellentiſſimae ſuae doctrinae dant documentum, vt de LEIBNITIO merito illud vſurpare poſſis, quod de IOSEPHO SCALIGERO comparis aetatis viri eruditi affirmarunt: Etiam quum errat docet. Etiam quum fallitur vtilia profert,

fert, quaeque difcere iuuet. Alii litterati viri, qui in vna fcientia tantum magnos progreffus fecere, in ea indigenae, in reliquis hofpites, eas alto contemnere fupercilio, et oftenfis albis dentibus irridere folent, quia de rebus fibi ignotis iudicant, et falcem in alienam meffem immittunt. Contra ea LEIBNITIVS quum litterarum ftudia vniuerfa mente comprehendiffet, non modo de fingulis iudicabat fapienter, et, nullo eorum fpreto, cultores amabat certatim, et adminiculis confiliisque adiuuabat. Quum ars non habeat oforem nifi ignorantem, Polyhiftor nofter omnes ac fingulos prouexit, et plus ad litterarum contulit incrementum, quam ab aliis quamuis ab omnibus artibus perpolitis exfpectare poffis, propterea quod illos gratia tam fingulari Imperatores, Reges et Principes haud profequuntur. Qui de arte receffus animorum varietatesque ftudiorum dignofcendi edifferunt auctores, non fine ratione fatentur, praeter ceteras Epiftolas ad familiares characterem et indolem fcriptoris fui omnium exactiffime referre. LEIBNITII certe ingenium vaftiffimum, et multiplicem variamque eruditionem multiiuges epiftolae produnt luculente. Quod vt quodammodo declarem, de litteris, quas modo publici iuris facio, fummatim ea praemittam, quae ad earum

earum lectionem beneuolum Lectorem procul dubio excitabunt.

Principe loco CXVIII epistolas LEIBNITII reperias ad virum ex doctrina nobilem et clarissimum Abbatem Regiae Luterae Io. FABRICIVM ab anno CIↃIↃCXCVII ad annum CIↃIↃCCXVI. datas, quae tantum non omnes theologici sunt argumenti, et de vnione, quam vocant, ecclesiastica inter Lutheranos et Reformatos, quin etiam inter Protestantes et Pontificios doctores, concilianda verbosius agunt. Plerasque omnes ex iussu Serenissimi Ducis Brunsuicensis et Lüneburgensis, ANTONII VLRICI, scriptas esse non vno loco ipse auctor LEIBNITIVS testatur. Obseruabis in hisce litteris recensiones de rebus maximi ponderis ac momenti, quae adhuc fuere incognitae, quia tamen ad illuminandam Historiam Ecclesiasticam huius saeculi conferunt plurimum, publicari et legi vtique merentur. Consilia in iisdem irenica exhibentur, quae LEIBNITIVS superstes cum nemine vno nisi cum intimis suis amicis communicauit, et quidem tantum sub fide silentii. Id quod me obligat, vt respondeam quaerendo inuestigaturis, quis mihi potestatem concesserit, vt illa arcana ante omnium oculos exponam. Cui quidem ob-

iectio-

iectioni eo occurro lubentius, quod cognitum habeo, LEIBNITIVM aegerrime tuliſſe litteras Suas gallicas ad V. CL. PAVLLVM PELISSONIVM de unione Eccleſiaſtica datas typis exſcriptas publice proſtare. Vir doctiſſimus M. LOEFLERVS, ipſius LEIBNITII ſororis filius atque heres vnicus, litteris ad me datis hoc mihi retulit. Ego vero nullo negotio ad quaeſtionem illam ipſius LEIBNITII verbis reſpondeo, quippe qui epiſtola LVII. 2. ad Abbatem IO. FABRICIVM: „Quum vero, inquit, „ noſtrae meditationes, quae vobis duobus „ (IO. FABRICIO et IO. ANDR. „ SCHMIDIO) placuerunt, ſub fide ſi- „ lentii communicatae fuerint Berolinenſi- „ bus, et materiam negotiationis ſint daturae, „ facile pro prudentia Tua iudicas, conſultius „ fore, vt ne intempeſtiue edantur, dum ſpes „ eſt aliquid confici poſſe tractando. Nam ſi „ ea decollauerit, ſuaſerim ipſe quoque con- „ ſeruari typis publicis in vſum poſteritatis: „ nunc vero ſi producimus in publicam lucem, „ primum perit cogitationibus pondus ac mo- „ mentum arcanae deliberationis, deinde irri- „ tabuntur crabrones ingeniorum Eriſtico- „ rum, vt agmina aduerſariorum paullatim „ conſurgant, et fortaſſe qui poterant paulla- „ tim acquiri nobis, dum ipſis communicatio- „

nis

„ nis priuatae honor habebitur, praeueniri ſe „ aliorum violentia patiuntur difficili regreſſu, „ vbi quis ſemel publice ſententiae ſuae obſi- „ des libros dedit. „ Ex hiſce verbis intelligitur, quare LEIBNITIVS, quum ſuperſtes eſſet, conſilia ſua irenica cum publico noluerit communicari. Atque ex iisdem conſtat, ipſum LEIBNITIVM voluiſſe ea aliquando diuulgari. De conſiliis iſtis irenicis LEIBNITIANIS tenendum, ex inſtituto id egiſſe auctorem in epiſtolis ad IO. FABRICIVM datis, vt et viam pararet ad coniunctionem et concordiam Eccleſiaſticam inter illos, qui Proteſtantes ſe vocant, et ſimul inter Proteſtantes et Pontificios doctores. Pacem Eccleſiaſticam cum Pontificiis doctoribus vix ſperari poſſe LEIBNITIVS iudicauit, et quamuis interdum mitius iudicarit de pontificiis erroribus, quam quidem par erat, perſaepe tamen in his litteris tuitus eſt, peccatum eſſe minime excuſandum, ſi quis de veritate religionis euangelicae conuictus eam cum pontificia permutet. De Reformatis doctoribus mitiſſime cenſet, et tantum non omnes eorum ſententias in optimam partem interpretatur. Atque ex litteris hiſce manifeſtum, eum nonnumquam de vnione ſiue de foedere religionis inter Proteſtantes faciendo optime vtique ſperaſſe. Me quidem non prae-

praeterit, praecipuae dignationis Theologos noſtros LEIBNITIO nimiam erga Reformatos lenitatem vitio dudum vertiſſe. Neque mea ratio eſt omnia atque ſingula defendere, quae LEIBNITIVS de Reformatis eorumque poſitionibus ſtatuit. Nemo tamen, opinor, ſecus interpretabitur, nonnulla me hoc loco proferre, quae ad excuſandum LEIBNITIVM facere poſſe videbantur. Verum eſt, LEIBNITIVM conſenſionem eccleſiaſticam Proteſtantium doctorum certo iudicio et ſummo ſtudio deſideraſſe. Quis illud temere reprehendet? Summorum Eccleſiae noſtrae Theologorum proferre teſtimonia poſſem, quibus ſe paratiſſimos ad haec foedera religionum ſanguine ſuo redimenda profitentur, ſiquidem ſalua doctrinâ coeleſti id vſu umquam venire queat. Sed ea hic recenſere ſuperuacaneum arbitror, propterea, quod omnes credunt, vnionem ſiue conſociationem eccleſiaſticam generatim conſideratam omnibus vtique votis eſſe expetendam. LEIBNITIVS conſulto et de induſtria id egit, vt vnionem eccleſiaſticam inter Proteſtantes ſtabiliret. Id quod reprehenſionem forte meretur, quoniam Reformati doctores in ſuis libris ſymbolicis eiusmodi de praedeſtinatione fouent ſententiam, quae ſine ſummo periculo doceri nequit. Ipſe in annotationibus, epiſtolis, quas publico, additis,

tis, defendi, doctrinam Reformatorum ita esse comparatam, nihilominus tamen credo quaedam ad excusandum LEIBNITIVM posse dici. Quae LEIBNITIVS eo consilio egit, vt vnionem ecclesiasticam inter Protestantes firmaret, huc redeunt: Cum Theologis celeberrimis, et quos huic religionum foederi studere cognitum habebat, sermones contulit et consilia, neque solum sub examen vocauit Reformatorum doctorum errores, sed et quodnam eorum sit momentum, et quid in pietatem influeret, ponderauit. Consilia haec sua priuata apud omnes scriptis peruulgare, et suum de re irenica iudicium explicate interponere noluit. Persuasit sibi paucis cognita facilius mutari atque corrigi, quam ea, quae omnium iudiciis exponuntur. Quis est, qui non laudet circumspectam hanc LEIBNITII prudentiam? Vel, quod maius est, LEIBNITIVS, postquam omnia momento suo ponderauit, hoc denique fecit iudicium, se multis annis consilia agitasse irenica, quibus felicem euentum praedicere non queat. Tuitus est, se ex omnibus huiusmodi destinatis hunc tantum fructum percipere, vt posteri intelligant, se sincero animo, omnique studio pacem quaesiuisse ecclesiasticam.

In Epistola XCII. CIↃ IↃ CCVIII. die XXX. Martii ad IO. FABRICIVM data: A

NEGO-

NEGOTIO, inquit, IRENICO, VT NVNC EST RERVM HABITVS, NIL AMPLIVS EXSPECTO. IPSA SE RES ALIQVANDO CONFICIET. Haud scio, an Theologi nostri, dum de re irenica agunt, et summi alicuius viri consensione attentionem auditorum suorum excitare volunt, melius desiderare testimonium queant, quam hoc LEIBNITII, quod eo magis notatu dignum est, quoniam auctor illius annis compluribus summo studio consilia irenica exquisiuit. Praeter ea in Epistolis ad IO. FABRICIVM datis multae occurrunt vtilissimae obseruationes de societate litterarum Berolinensi, de poetica IO. GVIL. PETERSENII, et de innumeris aliis rebus. Sigillatim multa scitu digna LEIBNITIVS tradit de notissimo illo Responso, quod Helmstadiensibus Theologis de licito a Lutherana religione ad Pontificiam transitu ab illis tribuitur, qui existimant, Academiae Iuliae Theologos non parum contulisse, vt Serenissima Princeps Brunsuicensis ELISABETHA CHRISTINA, nunc augustissima Imperatrix, sacra euangelica cum pontificiis commutarit. Sed de his latius commentandi hic locus non est. Id autem tacitus praeterire non possum, me plures LEIBNITII ad eumdem FABRICIVM missas litteras possidere, quam nunc Tecum L. B. communico.

Neque enim e re esse duxi omnium earum Tibi facere copiam, quae magis spectant ad amicorum officia, quam ad publicum litteraturae incrementum.

Epistolis ad celeberrimum Io. FABRICIVM datis breue aliquod scriptum attexui, cuius index: *Vnpartheyisches Vrtheil von dem Nutzen, welchen die Euangelisch-Lutherischen aus der Kirchen Vereinigung mit denen Reformirten zu erwarten haben, in einem auf hohen Befehl abgefaßten Rathschlag geäusert von Herrn GERHARDO MOLANO, Abten zu Loccum, auch Directore der Kirchen im Churfürstenthum Braunschweig-Lüneburg, vnd Herrn GOTTFRIED WILLHELM LEIBNITZ, Geheimen Rath zu Hanouer.* Id agunt in eo viri summi MOLANVS et LEIBNITIVS, vt exemplo infelicis successus Colloquii Cassellani anno CIↃ IↃ CLX. habiti declarent, non sine grauissimo incommodo pacem Ecclesiasticam inter Protestantes iniri posse. Non satis constat, vtrum in elaboratione huius commentationis maiores fuerint MOLANI, an LEIBNITII partes? Id certum est, quae hac scriptione traduntur cum principiis Lutheranis vtique conspirare et consentire. Quo anno consignata sit cognitum non habemus, sed fortassis post annum CIↃ IↃ CC VIII. elaborata est. Quodsi ad id tempus referas, cur LEIBNITIVS non benignius de vnione inter

ter

ter Proteſtantes Eccleſias iudicium pronuntiarit manifeſtum eſt. Conſtat enim, eum tum temporis conſilia ſua irenica miſſa feciſſe. Vir ſumme reuerendus ERDMANNVS NEVMEISTERVS primus hoc ſcriptum typis imprimi curauit, et libro, cuius index: *Kurtzer Beweiſs, daſs das ietzige Vereinigungs Weſen mit den ſo genannten Reformirten dem gantzen Catechiſmo ſchnurſtracks zuwieder lauffe. Hamburg* CIↃ IↃ CC XXI. *in 4.* appendicis loco adiunxit. Recudi curaui hoc iudicium, quoniam ad illuminanda ea facere videtur, quae LEIBNITIVS in epiſtolis ad IO. FABRICIVM datis de foedere religionum ex induſtria ediſſeruit.

Scriptum illud germanicum excipit epiſtola LEIBNITII, quae ad celeberrimum Doctorem HENR. ERN. KESTNERVM, Iuris in Acad. Rinthelenſi Profeſſorem, commeauit. In ea ſcriptor de emendanda Iurisprudentia ciuili ex inſtituto diſputat. Eamdem quidem vir conſultiſſ. D. IO. SAMVEL HERINGIVS, Gymnaſii Stetinenſis Profeſſor, programmati anno CIↃ IↃ CC XX. praelectionibus ſuis praemiſſo Stetini iam inſeruerat, hic tamen non duxi omittendam, quod huiuscemodi generis Diſſertationes Academicae in pauciſſimis locis ſunt obuiae.

Poſt vnam hanc iuridici argumenti epiſtolam decem medicas reperias ad Academiae

Kilonienſis Medicum illuſtri laude celebratum GVNTHERVM CHRISTOPHORVM SCHELHAMMERVM exaratas. Earum quatuor priores vir Experientiſſimus D. SCHEFFELIVS inter Epiſtolas a viris clariſſ. ad SHELHAMMERVM datas iam edidit; ſex autem poſteriores nunc demum lucem adſpiciunt publicam. Praecipue in hiſce Epiſtolis LEIBNITIVS nauat operam, vt SCHELHAMMERVM ad elaborationem Inſtitutionum Medicarum hortetur, quas etiam elucubrauit SCHELHAMMERVS et prelo paratas aſſeruat SHELHAMMERI gener, Profeſſor Acad. Roſtochienſis, BVRCHARDVS. De inſtitutionibus hiſce medicis, quas SHELHAMMERVS meditabatur, dum verba facit LEIBNITIVS, de variis rebus ad artem illam ſalutarem pertinentibus cogitata ſua ſignificat. Neque vero vnice res medicas perſequitur. De aqua fumante, de ſono, de thermometris et ſimilibus materiis hic explicationes inuenias, quas nemo leget ſine voluptate.

Philoſophici argumenti ſcripta duo e Mſc. nunc primum diuulgata in hoc volumine reperias. Altera eſt commentatio de anima brutorum, altera epiſtola, quam LEIBNITIVS ad maxime inclytum RVD. CHRIST. WAGNERVM, Mathematicum et Philoſophum Helmſtadienſem, dedit, vt ab eo oppu-

pugnante ſcriptionem ſuam defenderet. Praeter doctrinam de anima brutorum in hiſce ſcriptis LEIBNITIVS de variis doctrinis commentatur, et, quae ſibi ſingularia ſunt, profert. De monadibus videlicet, de immortalitate animae, et corpuſculis, quae ſpiritus et animae ſibi habeant adiuncta conquiſitis rationibus dedita opera diſputat. De his quid ſentiat, in principiis ſuis philoſophicis Actis Eruditorum inſertis, et ab excellentiſſimo D. MICH. GOTTLIEB HANSCHIO, Conſiliario nunc Caeſareo ſingulari ſcripto explanatis, dudum LEIBNITIVS late expoſuit. Sed non dubito, quin ea, quae modo publicae luci expono, ſcripta multum conferant, vt LEIBNITIANA opinatio penitius intelligatur. Illos etiam procul dubio meliora docebunt, qui his LEIBNITII ſententiis ne quidem nomen probabilis coniecturae relinquunt.

Ex litteris LEIBNITII nondum editis, quibus res ad Matheſin pertinentes illuſtrat, varias huic Collectioni inſerui. In ea habentur I. duae epiſtolae ad illuſtrem virum OLAVM RÖMERVM, Regis Daniae Status Conſiliarum. II. Totidem ad TIEDIVM, Mathematum in Acad. Kilonienſi cultorem. III. Quindecim ad doctorem fama et meritis ſuſpiciendum D. SAMVELEM REYHERVM, Iuris et Mathematum in

Acad. Kilonienſi Profeſſorem. IV. Tres ad Doctorem nobiliſſimum Io. Georgivm Liebknechtvm, Mathematum quondam Profeſſorem in Acad. Giſſenſi, nunc Profeſſ. Theologiae et Praeſulem ſummum, et V. totidem ad illuſtrem Christianvm Goldbachivm, S. Caeſar. Maieſt. Ruſſicae a Conſiliis Iuſtitiae. Quae ad Olavm Römervm ſcriptae ſunt litterae, partim celebrant ipſius Römeri in rem mathematicam merita, partim controuerſias recenſent de emendatione Calendarii ſub initium huius ſaeculi agitatas. Quae quidem controuerſiae etiam occaſionem aperuere epiſtolis a Leibnitio ad Tiedivm miſſis. In aliis ad Reyhervm de diuerſis diſputatur argumentis. Reyhervs enim Kilonii et Iurisprudentiam ciuilem et Matheſin publice profitebatur: Idem varias diſputationes defendebat, quibus vtramque ſibi concreditam prouinciam ornabat egregie. Quibus Leibnitianae cenſurae oblatis, anſam dedit, vt Leibnitivs varias ad Iurisprudentiam ciuilem, et praecipue ad Matheſin pertinentes obſeruationes Reyhero impertiret. Pluribus eum litteris Leibnitivs appellauit, quam quidem hic exhibentur, vt ex Reyheri de Aerometria Commentario cIↃIↃccxii recuſo diſcimus. Inibi commemorat, ſe cum Leibnitio iam

iam ab anno CIƆ IƆ CLXXIX litterarium habuiſſe commercium, et cum eo de Thermometris diſceptaſſe. Sed illae litterae forſan aetatem non tulerunt, easque ab heredibus REYHERIANIS obtinere non potui. In aliis ad D. LIEBKNECHTVM datis de variis etiam rebus et phyſicis et mathematicis LEIBNITIVS verba facit, quibus LIEBKNECHTI Diſſertationes materiam ſuppeditauere. Quocirca in iis de fruſto ligni petrificati, de ligno S. crucis, de Phosphoro, de motu Planetario et de aliis argumentis LEIBNITIANAS obſeruationes reperias. In epiſtolis autem ad GOLDBACHIVM datis ſcriptor quaerendo inueſtigat, cur globus grauis in aere quodammodo rotetur? De muſicis quoque proportionibus cum GOLDBACHIO communicat obſeruationes ſuas, quae Muſicae Mathematicae cultoribus non poſſunt non eſſe gratiſſimae.

Venio nunc ad illas LEIBNITII epiſtolas, quae vel hiſtorici ſunt argumenti et philologici, vel etiam de rebus diuerſis ad rem litterariam pertinentibus agunt. In iis principem locum obtinent duae ad Doctorem omni exiſtimatione ornatiſſimum OTTONEM SPERLINGIVM, S. Reg. Maieſt. Daniae Conſiliarium, in quibus praecipue de Hiſtoricis monumentis Septentrionis hiſtoriam illuminantibus quid ſentiat auctor refert. Non

 du-

dubium eſt, quin plures ad eumdem litteras miſerit LEIBNITIVS, ſed illae fatalibus flammis Hafnienſibus fortaſſis abſumtae ſunt. Epiſtolas ad SPERLINGIVM datas ſequitur vna ad clariſſimum virum GVILIELMVM VVOTTONVM S. Theolog. Doctorem Cantabrigienſem, quam legimus excuſam in libro, cuius index: Linguarum veterum Septentrionalium Theſauri grammatico-critici et archaeologici, auctore GEORGIO HICKESIO Conſpectus breuis per GVIL. VVOTTONVM, Londini CIↃ IↃ CC VIII. in 8. Quum vero hic libellus in paucorum verſetur manibus, in hac etiam collectione extare volui inſigne documentum LEIBNITIANAE in diuerſis linguis et ſigillatim in veteri Teutoniſmo intelligentiae. Ad WOTTONVM datam epiſtolam excipiunt vndecim epiſtolae, quibus celeberrimum Polyhiſtorem D. IO. ALB. FABRICIVM, Profeſſorem Hamburgenſem, ingens Germaniae ornamentum, LEIBNITIVS compellauit. Quae in republica litteraria vſu veniebant, quum ſcriberentur, et quaedam FABRICIANA atque LEIBNITIANA de litterarum ſtudiis prouehendis conſilia materiam illis ſuppeditarunt. Quae quoniam generatim paucis verbis exprimi nequeunt, praeoptem ſummam harum litterarum ex ipſis diſci epiſtolis. Ab iis ſegregare nolui quatuor conſcriptas ad amicum

cum

cum FABRICIO voluntate numquam non coniunctissimum, virum venerandum IO. CHRISTOPHORVM WOLFIVM, Professorem primum Vitembergensem, deinde Hamburgensem, nunc Pastorem inibi primarium. Is praeter ceteros nominis consequutus est celebritatem, quod et veterum Philosophorum systemata scriptis suis illuminauit egregie, et Bibliotheca edita Hebraica, omnibus praeripuit palmam, qui de eodem argumento commentati sunt. De rebus igitur ad hanc materiam pertinentibus LEIBNITIANAE ad modo dictum WOLFIVM litterae pertractant.

Proximo a postremo loco comparent sex et triginta epistolae ad Parentem meum datae, quicum ab ipso huius saeculi initio vsque ad exitum anni sibi emortualis CIↃ IↃ CCXVI non breue et suffragatorium, sed firmum et perpetuum litterarum habuit commercium. In hisce litteris de docta LEIBNITII pueritia pluribus locis tot exstant testimonia, quot alibi reperias nusquam. Eiusdem de Philosophia morali PVFENDORFII, LOCKII, HOBBESII, CARTESII, et SPIRITII iudicia lectu dignissima sunt. De CLEMENTE II. de ROSWITHA, et de Encyclopaedia poetica non vulgaria communicat. De vera contemtionis Germanorum apud Gallos caussa; de Mutinae Ducibus; de Academia

Bero-

Berolinensi; de vita demortuorum; de animis hominum et brutorum haudquaquam proletaria protulit. Notari etiam merent, quae de Russorum Caesare, PETRO Magno, litteris non vno loco mandauit. Sed et venusta Epigrammata ab ingenio Leibnitiano profecta nondum typis exscripta, passim autem in hisce litteris obvia ad memoriam insignia censeo. Elogia viro illustrissimo IO. GEORGIO HOLSTENIO, viris celeberrimis RÖMERO, GVDIO, SPANHEMIO, MEIBOMIO, SENNERTO et compluribus aliis tributa et impertita testimonia non sine voluptate legas. De propaganda repurgata religione nostra apud Malabares et Sinas; de amore DEI non mercenario; de vacuitate admirationis; de ἐπιχαιρεκακίᾳ et de vaticinio sapientum vtilitate sua Lectoribus se commendatura occurrunt. Inuenient quoque, quae alibi frustra quaesierint de antiquitatibus Ripensibus; de LIOPTACO Episcopo Rebuense; de libris nondum editis OTTONIS SPERLINGII; de NIGELLI poemate inuentu raro; de societate subscriptoria; de IO. CLAVBERGII scriptis; de ALOYSII NOVARINI axiomatibus; de abusione gladiorum in Academiis; et de libro de tribus impostoribus. Quae praeterea in medium profert de LEEVWENHOEKII obseruationibus, de Francorum originibus, de genio saeculi, et de pluribus aliis argumen-

mentis, ad aliquam iucunditatem et ad fructum legentium redundabunt.

Vltimo denique loco etiam offero litteras nonnullas Gallico sermone ab illustri LEIBNITIO exaratas, ad nominis ingentis Polyhistorem MATVRINVM VEYSSIERE LA CROZE, Consiliarium Regis Borussiae et Bibliothecae Regiae Praefectum. Ipsi viro clarissimo, ad quem scriptae sunt, has, ut alias, quas modo diuulgo epistolas, Parens meus acceptas refert. Bene multa hic leges, quae et linguis et antiquitatibus clarissimum praeferunt lumen. In primis de lingua Sinica, VVallica, Albanica, Armenica, Coptica, Russica, haud vulgaria offendes. Singularia etiam passim occurrunt de consensione Socinianorum cum Muhametanis, de PLINIO, TACITO, SVETONIO, non sine laude nominantibus IESVM CHRISTVM, de SERVETO, HARDVINO, IORDANO BRVNO, TOLANDO, BERNARDO, KIRCHERO et rel. Dolebis autem addi a me non potuisse epistolas, quas Antiquarius ille Berolinensis ad LEIBNITIVM scripsit, et quarum exemplum nullum domi se habere, nec seruare solitum esse Parenti meo ipse per litteras indicium fecit.

Idem etiam de plerisque omnibus aliis litteris summorum virorum ad LEIBNITIVM exaratis dicere me oportet.

Ali-

Aliquas tamen epiſtolarum ven. Abbatis Io. FABRICII ad LEIBNITIVM ſcriptarum, proxeneta celeberrimo viro Io. ERH. KAPPIO, Fautore meo aeſtumatiſſimo, ad quem CL. IORDANI, amici Berolinenſis doctiſſimi, beneficio vna cum nonnullis aliis Msc. peruenerant, impetraui, quae LEIBNITIANAS illuminant egregie. E quibus excerpta, celeb. KAPPII conceſſu, loco appendiculae huic collectioni attexui. Suo quidem loco illas inſeruiſſem litteris a LEIBNITIO ad Io. FABRICIVM datis, niſi, quum aliquot FABRICIANAS acciperem, LEIBNITIANAE ad FABRICIVM miſſae typis iam exſcriptae fuiſſent. In eadem appendice excerpta reperias ex epiſtola LEIBNITII, qua alloquutus eſt ſummum virum, Io. IACOBVM MASCOVIVM, Conſiliarium aulicum Electoris Saxoniae, variis muneribus et de Republica, et de Academia, et de Eccleſia Lipſienſi optime merentem, Patronum meum prae ceteris venerandum. Non omittenda haec ipſa propterea cenſui, quod in iis LEIBNITIVS amicos ſuos in Italia agentes data opera recenſet, qui eruditorum Italorum in aliis epiſtolis, huic Collectioni inſertis, non vno loco facit mentionem.

Recenſui ſummam epiſtolarum LEIBNITIANARVM, quae, quum ab admodum paucis diſceſſeris, e Msc. nunc primum a me eo proferuntur

tur

tur consilio, vt compluribus materiis eruditis illuminandis inseruire queant. Si forte earum nonnullae delicatissimo quorumdam Lectorum fastidio non facient satis, nec enim omnes sunt optimae frugis et eiusdem farinae; sibi ipsis, aut etiam illustri scriptori harum litterarum, non autem mihi editori id imputent, in memoriam sibi reducendo locum praeter cetera valde commemorabilem ipsius LEIBNITII, in epistola huic etiam fasciculo inserta, virum doctissimum GVILIELMVM WOTTONVM poscentis scriptiones illas, quas viuis ereptus vir clarissimus ROBERTVS BOYLIVS reliquerat. "Vnum, „ inquit, petere audeo, vt, quando Tibi eius, „ (BOYLII) schedae creditae sunt, excerpi „ emittique cures, QVIDQVID VEL PAVLVM „ MEMORABILE VIDETVR. Et quantumuis „ friuola admisceantur collectaneis, non ideo fa- „ cile amittenda putem, quae tantus vir seruan- „ da putauit. Odi illorum seueritatem, qui mul- „ tis nos praeclaris rebus priuant, dum nil nisi „ praeclara dare volunt. Quam multa enim spe- „ ciem, quam merentur, non habent, et saepe „ euentu compertum est, quae pro nugis reiicu- „ lis habebantur, opinione praestantiora fuisse. „ Quibus lectis consilii mei rationes quis audeat improbare?

Reliquum est, vt verbo indicem, quid ipse edendo hasce litteras praestiterim. Primum eas, quae de diuersis agunt argumentis certis §§ diuisi et separaui, nec non conspectum vnicuique epistolae praemisi, vt nullo negotio vno in conspectu omnia videas, quae in iisdem tractantur. Deinde obseruationes meas, quae forte occurre-

bant

bant tabellas LEIBNITIANAS percurrenti, quaeque illas videbantur illustraturae annexui. Ob iter autem, cui me daturus sum, Anglicanum properare sum coactus, nec pertexui telam, quam texere coeperam. Nonnumquam tamen secundum principia LEIBNITII aliquot eiusdem positiones explanare studui et enodare. Interdum etiam in contrarias partes de sententiis eiusdem disputaui. Sed et non raro citaui scriptores, qui idem saxum ante vel post LEIBNITIVM voluerunt. Quas quidem obseruationes et explicationes meas vt aequi bonique consulatis, quemadmodum a VOBIS peto, BENEVOLI LECTORES: sic Doctori summe reuerendo et Magnifico SALOMONI DEYLINGIO, hospiti meo doctissimo IO. CHRISTOPH. ORTLOBIO, et Professori inclyto IO. ERHARDO KAPPIO grati animi fidelem memoriam oblata hac occasione publice declaro, quod e supellectile sua litteraria mihi mutuos dederint libros, percommodos ad hasce adnotationes, et ad alias commentationes meas elaborandas. Denique sub exitum huius voluminis adieci indicem rerum praecipuarum, quarum mentionem inferunt epistolae LEIBNITIANAE. Qui vt omnibus libris vtilitatem praebet, ita epistolis summorum virorum eumdem esse necessarium quis infitiatur? Vale L. B. ac viri Illustris LEIBNITII epistolas et numero plures et vtilitatis vbertate has ipsas superaturas, quarum alterum volumen mox prela exercebit, propediem opperire. Scribebam Lipsiae Kl. Iulii CIϽ IϽ CC XXXIII.

GODEFRIDI GVILIELMI
LEIBNITII

EPISTOLAE
AD
DIVERSOS.

EPISTOLA I.

AD

IOANNEM FABRICIVM

S. Theol., dum viueret, Doctorem
et Professorem in Academia Helmstadiensi, Sereniss.
Ducis Brunsuicens. Consiliarium Consistorialem, Abbatem Regiae Luterae, Scholarum Inspectorem generalem et Acad. Scientiarum Regiae Berolinensis Socium.

I. *Vtilitas itinerum.* II. *Leibnitius Fabricii commodis consulit.*

I. QVod me non tantum compellasti humanissimis literis, sed et dono misisti pariter Helmstadienses primitias ac nouissima quaedam Altorfina, adiecto etiam munere non chartaceo, numismate scilicet memoriali auctarum Academiae Noricae facultatum, gratias debeo singulares, et vellem officiis posse mereri. Vtilitatem itinerum, eruditi scopum suum prae oculis habentis exponi omnibus prodest, et Theologiae studiosorum interest. Nam reduces inueniunt quae recolant, ituri quae agant; sed et qui solo animo peregrinantur in partem veniunt voluptatis fru-

ctusque. Sub praelo nunc est Dn. BENTHEMII, Bardeuicensis Superintendentis, Ecclesiae status praesens in Belgio foederato, qui, quid in eo genere possit, iam impensa in res Anglorum sacras opera ostendit. (*) Huius scriptis adiungi poterit MABILLONII Italicum iter, atque Tua praeclara praecepta magis in rem conferentur. (**) Vnum doleo, neminem extare, qui de Gallia idem nuper praestiterit, in qua tamen materia est doctrina Ecclesiastica vberrima. Et nunc quidem magnae sunt lites de Quietismo, fere vt apud nos de Pietismo, et Archi-Episcopum Cameracensem quasi Semiquietistam impugnat Meldensis aliique. Recruduit etiam bellum inter Dominicanos et Iesuitas occasione Theologiae Moralis a P. NATALI ALEXANDRO editae. (***)

II. Caeterum vti Academiae Iuliae de Te recepto gratulor, ita nobis operam dandam censeo, vt Tibi, prout oportet, satisfaciat; et puto eum fuisse animum vocantium, vt Salarium ad 400 vsque Vallenses augeretur. Itaque iam tum apud nostros ea de re mentionem iniicere coepi, vt in congressu cum Cellensibus res porro vrgeatur, speroque omnia ita casura, vt ne Te accessus ad nos poeniteat. De Manuscripto Versionis Biblicae Saubertino credo ipsi Tibi occasionem datum iri loquendi cum Serenissimo Duce RVDOLPHO AVGVSTO. Sed praedico tamen te aegre impetraturum impressum pro eo codicem Augusteae versionis. Omnes enim qui supersunt studiose custodiri iubet. Vale et faue. Dabam Guelfebyti 14 Augusti 1697.

(*) B.

(*) B. HENR. LVD. BENTHEMII Ecclef. et Scholarum Anglicanarum ftatus 1732. in 8 Lipfiae cum Praefat. ven. B. MENTZERI multo auctior prodiit.

(**) Ad IO. FABRICII *orationem inauguralem de vtilitate, quam Theologiae ftudiofus ex itinere capere poteft* Italico Altdorffii 1678. editam LEIBNITIVS refpicit.

(***) Conf. B. IO. FR. BVDDEI et ven. IO. GEORGII WALCHII introductio in praecipuas religionis controuerfias Cap. III. §. IX. p. 264. fq. et §. XIII. p. 292. fqq. vbi harum litium ratio fummatim exponitur.

EPISTOLA II.

I. *De originibus nationum Transfyluaniae a Franckenfteinio editis.* II. *Wagenfeilii de Cingaris fententia.* III. *Differentia inter Detfchen et Muefer.* IV. *Dictionariolum Germanicae Transfyluanorum plebeiorum linguae defideratur.* V. *Elogium Franckenfteinii.*

I. MVltum Tibi debeo, tum quod praeclaras Tuas in Baierianum Compendium notas dono mittis, tum quod et origines nationum Transfyluaniae a Dn. VALENTINO FRANCO à FRANCKENSTEIN, Viro, vt apparet, egregio, fcriptas mecum communicas, quae poffunt eos errore fuo liberare, qui nefcio quas longinquas vel a CAROLO M. vel ab anterioribus etiam temporibus Saxonum Daciae origines fingunt. Sane CAROLVM eo vsque penetraffe non apparet. Saxones quosdam in regiones Transrhenanas ab eo translatos, quos LVDOVICVS PIVS reftituit, memorant fcriptores, non taciturі colonias tam longinquas, quum et Saxones in exercitu CAROLI contra Hunnos non praetermittantur. Equidem Gothi et Gepidae et Longobardi et alii Germani populi in Pannonia federe, vt taceam verifimile videri,

iam antea antiquos Dacos cognatos Getis (si STRABONI aliisque credimus) Gothicam fuisse seu Germanicam gentem. Sed quicquid illic fuit Germanum, id dudum abolitum esse putandum est gentium migrationibus, et assentiendum demonstranti auctori, Germanos hospites a Regibus Hungariae iam Christianis priuilegiis datis fuisse allectos, vrbesque affluxu mercatorum et opificum et quorundam etiam militarium virorum oppleuisse, vt in Prussia et Liuonia: eo tamen discrimine, quod in has regiones per vim irrupere, in Hungariam vero venere incitati. Optandum vt diplomata aliqua obtineri possint, quibus ista magis illustrentur, praeter id, quod dedit TOPPELTINVS in Orig. Transylu. (quem ad manus habeo) p. 16. seqq. Regis ANDREAE concessum Saxonicae nationi immunitatis priuilegium, in quo gaudeo Dn. FRANCVM correxisse errorem et substituisse vocati pro donati magno vtique discrimine. Illa enim vox nouos hospites esse declarat, haec quasi pristinos incolas repraesentat, honorisque ipsorum interest Saxonum, vt non quasi serui prius libertate donati, sed promissa libertatis ingenitae conseruatione vocati credantur. Nosse operae pretium foret, vtrum sigillum originali priuilegio Regis sit appensum vel additum Monogramma, tum et qui testes diplomati (vt solet) accesserint? Haec enim omnia praeterit TOPPELTINVS, quae si opera Viri praeclari poterimus impetrare, plurimum adiiciet beneficio suo. Itaque quando Tibi cum eo commercium est litterarium, rogare

gare audeo, vt vſus occaſione tam commoda obtineas nobis, quae augere notitias noſtras poſſint. Equidem diploma ANDREAE Regis non Saxones ſed Teutonicos nominat; et HERMANNVS ille, a quo Hermanſtat, Noribergenſis fuiſſe dicitur: et alioqui conſtat perſaepe ab Italis, Gallis aliisque exteris omnes omnino Germanos dici Saxones, poſtquam Francorum appellatio Gallis magis tribui coepit, et inſigne rutae ab Hermanſtadienſibus ſerius haud dubie aſcitum videtur appellationi opinionique Germanos peculiariter ad Saxones referri debere, praeſertim ſi fauet dialectus, de qua accuratius inquiri par erit, an Weſtphalicae vel Saxonicae inferiori ſic ſatis conſentiat. Itaque ſpecimina quaedam haberi optem, vt a plebeiis hominibus pronunciantur, indicemque vocabulorum prouincialium, quae etſi Germanica, tamen omnibus Germanis nota non ſunt. Hinc enim melius iudicabimus de origine et dialecto. Sed et de coeteris Tranſyluaniae habitatoribus quaedam amplius ſciri optem. Scyculos ab Hungaris diſtinguit Dominus Auctor. Sed TOPPELTINVS ait, eiusdem eſſe originis cum caeteris Hungaris. Lingua rem optime definierit, vtrum nempe ſit ſincere Hungarica, an multum peregrini habeat admiſtum, ſiue Sarmaticum vel Slauonicum, quod nunc pro eodem accipio, lingua Slauonica latiſſime ſumta, ſiue etiam ab alia Scythica gente? De Wallachis vel Blachis omnes conſentiunt linguam plurimum habere latini. Semper mihi ſuſpicio fuit, poſſe in aliquibus Daciae angu-

lis aliquas superesse reliquias linguae Cumanae. Nam Cumanos seculo XIII Rex Hungarorum recepit, habitationemque iis concessit; etsi postea, quum bellum Tartaricum ingrueret, pro maxima parte fuerint deleti. Cumania autem videtur sese ab Hungaricis ditionibus ad pontum Euxinum porrexisse. Quum dicit Dn. Auctor in Wallachia et Moldauia linguam Ruthenicam cum latina, in Bulgaria vero et Mysia cum Illyrica esse confusam, velim ego nosse, quid hic significet Illyrica? Vulgo sic ipsam appellant Slauonicam, sed aliud ab ipso intelligi puto, quum alias a Ruthenica non satis distingueretur, quae et ipsa est Slauonici generis.

II. De Cingaris, quorum aliquae in Dacia habitationes, dignum itidem altius inquiri. Celeberrimus WAGENSEILIUS in nupera appendice Noribergensium memorabilium Cingaros a Iudaeis vbique Germania pulsis ingeniose satis deriuat, et linguam reuocat ad Hebraeam; sed Dn. Auctor, qui dicit, eos vbique vna vti lingua fundamentali, etsi dialectis diuersa, videtur plura et certiora suppeditare posse. TOPPELTINUS eos vult Graecorum fere religionem sequi et aliquam baptismi nomine caerimoniam peragere, certe nil adfert, quod sapiat Iudaismum.

III. Postremo mirum mihi videtur, quod TOPPELTINUS refert Saxones Transyluanos se ipsos quidem vocare Detschen, caeteros vero Germanos Mueser. (*) Ipse TOPPELTINUS vult Detschen esse a Dacis Mueser a Monsieur

Gallico,

Gallico, sed fortasse Detschen nil aliud quam Deutschen, quid vero Muefer? Nam Gallicum Monsieur longissime relegandum puto.

IV. Quum idem TOPPELTINVS dicat: Ger-„ manicam linguam male intelligimus, intelligi„ etiam ab ipsis vix possumus, „ addatque, se multa vocabula Gallica, Italica, Hispanica, Anglica, Turcica et Tartarica, in suorum sermone notasse: optandum foret, Dictionariolum Germanicae Transyluanorum Plebeiorum linguae haberi, precesque aut alia specimina adiungi, non ad nostrum sermonem accommodata, sed genuina.

V. Haec sunt, Vir Maxime Reuerende, quae super hoc argumento ad Te perscribenda putaui, Tibique arbitrandum relinquo, an ad egregium dissertationis auctorem, Virum vt apparet, non minus doctrina quam dignitate praestantem, desiderata mea peruenire dignum aut commodum putes. Interea gratias ago pro munere vtroque et tui et alieni operis decentes, et referre posse velim. Vale. Dabam Hannouerae 14. Sept. 1697.

P. S. Quum in priuilegio Regis ANDREAE mentio fiat Blachorum et Bissenorum, et de Blachis quid sint constet, quaeritur, cuius nationis sint Bisseni, quorum sylua a Rege Teutonicis confertur?

(*) Forsitan *Muefer* non fuit nomen gentis Germanicae, sed opprobrium, quo Transsyluani aliorum Germanorum famam eleuare studuerunt. *Muefer* in lingua Saxoniae inferioris etiamnunc furem denotat atque latronem. Quae quidem lingua quum multa antiqua vocabula nobis seruauerit, probabile vtique est, eandem vocis *Muefer*

 antiquis

antiquis temporibus fuisse notionem, quae etiamnunc in Saxonia inferiori obtinet. Mitto nunc vocem Germanicam *Calmeuser*, qua Saxones hominem vmbraticum lacessunt.

EPISTOLA III.

De Huetii et Boniour de Chronologia sacra iudicio.

ET Tu et amicus Transyluanus beneficium in Rempublicam litterariam conferetis notitiis pluribus impetratis. Pro communicatis R. P. BONIOVR Augustiniani promissis gratias ago. Eadem iisdem pene verbis ad me misit Dn. Abbas NICASIVS, sed non ideo minus Tibi sum adstrictus. Doceas nos, si placet, qua haec via ad Te sint delata? Significauit etiam Illustrem Virum Pet. Dan. HVETIVM Episcopum Abrincensem his promissis non valde moueri. Quum ipsi videatur vel solas antiquitates Aegyptiacas tantae esse difficultatis, vt eruditissimum quemque deterrere possint. Quum praeter exquisitam lectionem veterum, etiam linguarum Orientalium atque Arabicae praesertim, ipso iudice, intelligentia non vulgaris desideretur. Iucundum interea fuit, R. Patrem BONIOVR, iuuenem licet, decidendi de rebus difficillimis sibi sumere autoritatem: Apres avoir decidé sur la chronologie de toute l'Ecriture sainte, en general et en particulier. SCALIGERVM aliquem loqui putes, aut VSSERIVM. Non dubito tamen quin aliquid egregium sit praestiturus, praesertim maturiore aetate iudicioque, et ignoscenda sunt iuuenibus haec audacius iactata. Plerumque enim, qui ea

ea aetate moderati ſunt, longius proueᶜti torpeſcunt. Quod ſupereſt Vale, faueque. Dabam Hannouerae 5. Octobr. 1697.

EPISTOLA IV.

I. *Leibnitius ſe ad Sinenſes litteras daturam refert.* II. *Cum Fabricio partem ſcripti doctoris Reformati communicat.*

I. Gaudeo inter vos recte conueniſſe, nec fuiſſe opus aliunde decisionem dubitationum peti. Si quid Medici, Aſtronomique Veſtrates, ſubmittent, quod ex Sinenſibus quaeri velint, rogo, vt mature ad me cures. Intelligemus fortaſſe eadem occaſione, an Mercurius re vera comparuerit in ſole, an vero, vt ſaepe fit, fefellerint tabulae?

II. Hoc ipſo tabulario mitto partem diſſertationis Theologicae, ab erudito inter Reformatos viro huc miſſae. Reliqua mox ſequetur pars. Deſideratur vt cum Dno D. SCHMIDIO Collega Tuo de monitis, quam maturrime licet, cogites. De coetero et aliis non erit communicandum, neque vlla ratione certas ob cauſas vlterius emanare debere e re iudicatur. Vale et feſtos dies proximos laetus age, et mox in anno nouo longam aliorum ſeriem feliciter auſpicare. Dabam Hannouerae d. 21. Dec. 1697.

EPISTOLA V.

I. *Alteram partem ſcripti Reformati doctoris mittit.* II. *Iuſſu Sereniſſ. Ducis Reſponſum Ord. Theol. deſiderat.* III. *Io. Lud. Fabricius laudatur.*

I. Mitto ecce Tibi reliqua ſcripti Reformati, et vt cum Dn. D. SCHMIDIO Collega,

lega Tuo, addita multa a me salute, communices rogo, vti ille priora Tecum communicauit. Desideratur, vt velitis cogitatorum et monitorum vestrorum, ea, quam iam exposui, ratione, mihi copiam facere. Neque id ego a vobis peterem meo nomine, sed, vt facile iudicabitis, ab altiore causa est, quod postulo, ac silentium praeterea commendare sum iussus. Facietis pro doctrina, prudentia et aequitate vestra, vt digna reponi suppeditentur.

II. In altero etiam negotio, quod diuersae sane naturae est, et alio consilio desideratur, alioque loco, spero, Serenissimi Ducis monitu factum iri, vt aliquid magis ad propositum concinnetur, quam quod prius fuerat designatum. (†)

III. Io. Lvd. Fabricivm olim Heidelbergae noui. Vir erat doctrina et iudicio valens et Electori suo carus. Vidi eius scriptum de persona Christi, tum et Euclidis Catholici titulo, sub Iani Alexandri Ferrarii nomine, elegantem in Pontificios lusum. (††) Si quid Noriberga, aut aliunde noui in re litteraria afferetur, id rogo ad me peruenire patiaris. Serenissimus Princeps Christianvs Dux Brunsuicensis mihi inde ex Transyluania, Dn. Franci libellum in duodecima forma misit, nomen abest, insignia vero familiae aere expressa adsunt; sed rem iam Tuo beneficio habebamus. Vale. Dabam Hanou. 10. Ian. 1698.

(†) Forsan h. l. Leibnitivs Theologorum Helmstad. iudicium de controuersiis, quae inter Lutheranos et Pontificios doctores intercedunt, desiderat. conf. epistola VIII.

(††)

(††) Quaenam huius scripti sit ratio IO. FABRICIVS P. IV. Historiae Bibliothecae suae p. 523. tradit. IANVS, inquit, ALEXANDER FERRARIVS *genere scriptionis vtitur singulari, et de quo dubium ad mimesinne an sarcasmum vel mycterismum referri debeat? Simulat enim, quasi cum promachis Papatus in constituenda et protegenda hierarchia faceret, atque ita iis illudit.*

EPISTOLA VI.

De Responso Ord. Theologici Helmstad.

MIssu Tuo accepi scriptum Vestrum doctum, solidum, moderatum, quod ad communem scopum ita vti conabimur, vt, quoad eius fieri potest, noui motus vitenur, et suaui ratione animi praeparentur. Quae etiam causa fuit, cur haec potius placuerit via, quam vt ad facultatem ipsam scriberetur. Dedi operam in charta ad Serenissimum Ducem missa, vt explicarem mentem ipsius Serenissimi Domini pariter ac scopum, ad quem collineandum puto, tum ne difficultatibus ciuilibus implicemur, tum etiam vt nihil omittamus, quod in nostra sit potestate, tum etiam vt iam bene actis vtamur, nec tamen vel nobis vel nostris praeiudicium cremus. Vale. Dabam Hanou. 1. Febr. 1698.

EPISTOLA VII.

Nouum Responsum desideratur.

SErenissimus Dux ANTONIVS VLRICVS Tibi significari clementissime iussit, a se expeti, vt quae ad desiderata ipsius concepta sunt, secundum mentem scripti vestri prioris, (nouis considerationibus circa noua desideria vobis-

vobiscum duobus hic praesentibus iam suppletam) latino sermone vestita quam primum in ordinem redigantur, et ad expeditionem promoueantur. Quod vt fiat melius promtiusque, commodissimum iudicat, vti statim vbi domum redieris, cum Dn. Collegis communices, absolutumque ex vestra sententia per nuntium proprium, si cursus publici dies non faueat, ipsi Guelfebytum transmitti cures, vt cum praesente adhuc in aula Domino Abbate CALIXTO, vltima imponi manus, et ab hoc reuerso Helmstadium, sub sigillo facultatis, ex Decanatus officio perfectum tandem authenticum ad serenitatem suam transmitti possit. Vale. Dabam Brunsuigae 15. Febr. 1698.

EPISTOLA VIII.

I. *Consilia Irenica.* II. *De supremo spirituali magistratu.* III. *De elaborando Responso consilium.*

I. NEscio an Tibi reddita fuerit epistola mea quam Peina scripsi in itinere, et ad Serenissimum Ducem ANTONIVM VLRICVM misi, in qua proposueram, vt temporis lucrandi, et difficultatum cum Domino Abbate CALIXTO euitandarum gratia, cum Dominis Collegis latine conciperetur responsum et mitteretur promtissime ad Serenissimum Ducem per proprium nuntium, dum adhuc Guelfebyti esset Dn. CALIXTVS, vt Serenissimus Dux ibi cum ipso componeret vltimam manum, et is deinde ad vos reuersus expediret ex officio Decanatus. Nescio an adhuc tempus sit, tale quid agendi, si fieri posset, futura esset res Serenissimo

ſimo Duci gratiſſima. Tuas accepi interim cum Autographo meo Germanico, quod gaudeo etiam Domino SCHMIDIO non diſplicuiſſe. Eius itidem accepi litteras, ſed hac vice, imminente curſoris diſceſſu, reſpondere ei non poſſum, faciam proximis. Veſtris Dominus Abbas MOLANVS vtetur, vti ſane merentur. Grata ei fuit Lipſienſis collationis relatio. Habet ille IO. LVD. FABRICII, Theologi, quondam Palatini Electoralis, Dialogos quorum vnus de perſona Chriſti agit, vbi omnia ex GERHARDI fere ſententia explicat, negatque ſuos ab ea abire. (*)

II. In Peinenſi Epiſtola ad Te venerat mihi in mentem ſuggerere, vt maioris charitatis cauſa talia fere adiicerentur circa ius Romani Pontificis: Quum Deus ſit Deus ordinis, et corpus vnius Eccleſiae Catholicae et Apoſtolicae vno regimine Hierarchiaque vniuerſali continendum iuris diuini ſit, conſequens eſt, vt eiusdem ſit iuris ſupremus in eo Spiritualis Magiſtratus terminis ſe iuſtis continens (haec verba nunc addo) directoria poteſtate, omniaque neceſſaria ad explendum munus pro ſalute Eccleſiae agendi facultate inſtructus, tametſi locus ac ſedes huius poteſtatis in Metropoli Chriſtiani orbis Roma ex humanis conſiderationibus placuerit etc. (**) Horum rogo vt data occaſione rationem haberi cures; nam Sereniſſimus Dux inprimis de ſupremo Spirituali Magiſtratu (†) mentionem faciendam vrgebat, et merito quidem. Eſt enim in omni republicae, adeoque et in Eccleſia Chriſtiana ipſo

iure

iure proditum, vt ſupremus habeatur Magiſtratus, ſiue is in vna conſiſtat perſona, ſiue in pluribus. Quod ſi tamen e pluribus collegium conſtet, naturale eſt in vno ius eſſe directoris, ſeu ſupremi Magiſtratus, ſuis licet limitibus coerciti. (**)

III. Si abſente, Domino Abbate CALIXTO omnia poſſent latine a Te praeformari rem, vt dixi, Sereniſſimo Duci gratiſſimam faceres. Quodſi ante reditum eius (niſi aliter iam a Sereniſſimo Duce mandatum) caeteris praeponere, vel non velitis, vel commode non poſſitis, ſaltem temporis lucrandi cauſa id a Te factum non poterit improbari: praeſertim ſi oſtendas Te maluiſſe latinum ex mea praedelineatione germanica ad Sereniſſimi Ducis mentem conſcripta formare, quam verba mea deſcribere, quae vtique non erant ſeruanda. Et addere poſſes, germanica mea Te remiſiſſe, ſeruatis latinis, vt a Te fuerint concepta potius ad mentem Sereniſſimi Ducis, quam ad verba germanicae delineationis, quanquam (hoc inter nos dixerim) fortaſſe praeſtet ipſis, qua licet, inſiſti; ſaluo tamen iure Tuo addendi, minuendi, emendandi, cui libenter acquieſcemus, quia ſcimus Tibi ſcopum ipſum eſſe cordi. Quod ſupereſt Vale faueque. Dabam Hannouerae 22. Febr. 1698.

(*) IO. LVD. FABRICII *meditatio de controuerſia circa perſonam* CHRISTI *inter Euangelicos* in operibus eius Tiguri 1698. editis ſexto atque decimo loco extat. B. GERHARDVS WOLTHERVS MOLANVS, Abbas Loccumenſis, in diſputatione inaugurali ſub. D. HENICHII Praeſidio habita

habita testatur; *meditationem illam talem esse, vt enuntiare vix possit, quantopere sibi probetur, seque confidere, eam plerisque probatum iri, qui rem ανευ παθων ponderare potius, quam suspicionibus nequicquam indulgere praeoptent.* conf. IO. FABRICII Historia Bibliothecae suae P. IV. p. 523.

(**) LEIBNITIVS in libro de *Iure suprematus ac legationis Principum Germaniae*, quem sub CAESARINI FVRSTENERII nomine edidit, et in Praefat. *Codici Iuris gentium diplomatico* praefixa, ex instituto propugnat inter omnes Christianos status iure humano Pontificem Romanum summum esse controuersiarum de Clericis motarum iudicem, et Imperatore neminem in rebus politicis maiorem, qui etiam possit a recta via aberrantem Pontificem reprehendere. A qua quidem sententia, quod ad Pontificem attinet, PHILIPPVS MELANCHTHON non admodum alienus est. Articulis enim Smalcaldicis p. 338. sequentem addidit obseruationem: *Ego* PHILIPPVS MELANCHTHON *supra positos articulos approbo, vt pios et Christianos. De Pontifice statuo, si Euangelium admitteret, posse ei, propter pacem et communem tranquillitatem Christianorum, qui iam sub ipso sunt, et imposterum sub ipso erunt, superioritatem in Episcopos, quam alioqui habet iure humano, etiam a nobis permitti.* Idem in epistola Prid. Non. Sept. 1530. ad IOACH. CAMERARIVM scripta: *Quo iure enim*, inquit, *licebit nobis dissoluere πολιτείαν Ecclesiasticam, si Episcopi nobis concedant illa, quae aequum est eos concedere. Et vt liceat certe non expedit. Semper ita sensit ipse* LVTHERVS, *quem nulla de caussa quidam, vt video, amant, nisi quia beneficio eius sentiunt, se Episcopos excussisse* (qui igitur LVTHERVS idem quod MELANCHTHON de Hierarchia Ecclesiastica sentit?) *et adeptos libertatem minime vtilem ad posteritatem. Qualis enim, cedo, futurus est status ad posteros in Ecclesiis, si omnes veteres mores sint aboliti, si nulli certi sint praesides?* At enimuero ipse PHILIPPVS MELANCHTHON deinceps agnouit, se minus recte rationes subduxisse. In epistola die 2. Nou. 1540. ad eundem CAMERARIVM data: *Et optaremus,*

 inquit,

inquit, *Episcopos tueri ἀξίωμα ἀρχιερατικὸν sine tyrannide, sed quum venit mihi in mentem saeuitiae, quam tot iam annos exercent, profecto ita sentio, nos mollius agere caussam nostram quam oportuit. Deinde de hoc ipso congressu quid spei est? Edita est in his diebus proscriptio aduersus Goslariam, qua palam rursum bellum nobis iudicitur. Et huc aduecti sunt arbitri dogmatum, sycophantae omnium impudentissimi*: ECCIVS, COCHLAEVS, NAVSEA, MENSINGERVS *et quidam similes. Hi dicent sententiam de ceruicibus, qui non intelligunt caussam et odio ardent, et habent mentes ac manus respersas sanguine piorum.*

Plura LEIBNITIVS hac ipsa epistola cedit pontificiis doctoribus quam in scriptis, quorum modo feci mentionem. Tuetur enim ipsum regimen monarchicum in Ecclesiam vniuersam *iuris* esse *diuini*; licet Romanae sedis praerogatiuae *humani* sint *iuris*. Conf. Epistola XI. et XII. Non videtur vir summus *iuris diuini* nomine hoc loco intelligere, quod singulari mandato est in Scriptura Sacra praescriptum, sed potius quod e re est ciuitatis DEI. Quum enim DEVS omnia ea velit, quae ad salutem ciuitatis suae faciunt; consequens est, quod generali sensu et illa iuris diuini dici queant, quae, si designantur, commodum eius prouehunt. Quocunque autem sensu vocem *iuris diuini* h. l. accipias, probabile non est; iure diuino aliquem summum in Ecclesia Episcopum esse oportere. Si ius diuinum ea denotat, quae in Scriptura sacra praecepta sunt; sane nullum de hac summa directoria potestate verbum in illa legitur. Contrarium potius Luc. XXII v. 24. seqq. et multis aliis in locis reperias. Si ius diuinum, quod e re ecclesiae est, significat; neque hoc significatu dici potest, iure diuino aliquem esse oportere totius Ecclesiae Iudicem. Rectissime vtique defenditur: DEVM esse DEVM ordinis, vtilitatem hominum, ciuitatis DEI salutem requirere; vt omnia ordine eueniant; iuris diuini igitur esse, vt et clerici et laici magistratui subsint. At vero magistratus personam et clerici et laici gerere possunt. Determinatum igitur nondum est; vtrum magis e re sit magistratui ciuili competere directionem sacrorum externorum; an vero magis conducat, penes Clericos esse summum in Ecclesia regimen? Fac. praestare a Clericis diiudicari

dicari controuerſias omnes eccleſiaſticas. Nonne iterum noua oritur quaeſtio, vtrum ciuitati DEI ſalutarius ſit in diuerſis prouinciis a ſe non dependentes habere Epiſcopos, an vero magis conducat vni eidemque Epiſcopo ſummam omnium ſacrorum curam committere? Sane ex rei veritate dici videtur in libro de poteſtate Papae articulis Smalcald. addito p. 343. *Superioritas illa eſt impoſſibilis. Nam impoſſibile eſt, vnum Epiſcopum eſſe* (addo: ſalua cum conſcientia) *inſpectorem Eccleſiarum totius orbis terrarum.* Quis enim tot negotiis diiudicandis ſolus et vnus ſufficiet?

(†) Per ſpiritualem magiſtratum LEIBNITIVS procul dubio h. l. ſacrorum externorum intelligit directionem. Alias per *poteſtatem ſpiritualem mandatum docendi Euangelii, annuntiandi remiſſionem peccatorum, adminiſtrandi ſacramenta, excommunicandi impios ſine vi corporali* denotari ſolet. Vid. Tractat. de poteſtate et primatu Papae articulis Smalcaldicis additus p. 346.

EPISTOLA IX.

De elaborando Reſponſo theolog. conſilium.

SEreniſſimus Dux ANTONIVS VLRICVS miſit mihi Tuas ad ipſum cum exemplo latino pariter et germanico delineationis veſtri reſponſi. Latinum ipſi hodie remitto, quod ſpero cum ipſius approbatione ad Te redibit. Germanicum recta remitto ad Te, ne neceſſe ſit, vt id Domino CALIXTO tradat cum Latino. Ex Serenitatis ſuae gratioſiſſimis litteris non ſatis licuit intelligere, an Dominus CALIXTVS viderit latinam delineationem, et quod ei videatur. Itaque maturrime remitte, vt ſi non vidit, Sereniſſimo monſtrante, fortaſſe adhuc videat. Nec dubito Sereniſſimum qua pote, curaturum, vt finis negotio imponatur. Venia

Tua quaedam parui licet momenti notata claritatis cauſa conſignata Tibi vni mitto, ſi videbitur, rationem eorum habeas. Et ſane non eſt cur praedelineationi germanicae nimis ad ſtringaris; praeclare interim omnia expreſſiſti. Nuperas meas acceperis, in quibus dubitabam, an res mature eſſet curata, nunc vero ademta eſt mihi haec dubitatio. Deum precor, vt omnia in nominis ſui gloriam, Eccleſiaeque Chriſtianae bonum ſuccedant. Nobis optimae voluntatis commendatio ſuffecerit. Quod ſupereſt Vale et faue. Dabam Hannou. 15. Febr. 1698.

EPISTOLA X.

De diſtinctione inter ius diuinum auctoritatis directoriae in Eccleſia et applicationem eius ad ſedem Romanam.

QVum tempore deſtituar otioque ad deſcribendum, quae tanquam ad Te in chartam conieci, vna cum delineatione literarum ad Sereniſſimum Ducem, ideo rogo, vt meam hanc plagulam mihi remittas, quemadmodum Tuam ipſe recipis, delineationem ſcilicet reſponſi Facultatis, et tuas litteras apoſtillatas, vt vocant, manu Dominorum Collegarum de caetero me ad ampliora mea hic adiecta refero. Si non vult Dominus CALIXTVS conſentire formulae de iure diuino adiectae, rationes reddendae erunt Sereniſſimo Duci. Diſtinguitur merito inter ius diuinum autoritatis directoriae in Eccleſia, et applicationem eius ad Romanam ſedem. Ita ius ſedis Romanae

nae manet humanum. Prorſus quemadmodum ſi maior propoſitio ſit iuris naturalis, minor poſitiui, concluſio etiam ſit iuris poſitiui, quia ſequitur partem debiliorem. Quod ſupereſt Vale et faue. Dabam Hannouerae 31. Martii 1698.

EPISTOLA XI.

I. *Reſponſum deſideratur additionale.* II. *Molani et Leibnitii de Romanae ſedis praerogatiua ſententia.* III. *De commodis Acad. Helmſtad. promouendis conſilia.*

I. Significare volui Sereniſſimum Ducem Reſponſum veſtrum mecum communicasſe. Quoniam ergo expeditum eſt, puto posſe ſtare, ſed aliud iam poſſe Reſponſum dari Additionale, vt vocant, cui deſiderata inſerantur. Eamque in rem Sereniſſimo Duci ſcripſi. Quod ſi res haec ad vos defertur, non dubito, quin pro tua moderatione et prudentia ſis effecturus, vt res ſuccedat, et vt inprimis Dominus WIDEBVRGIVS vobis accedat.

II. Dominus Abbas MOLANVS, quantum ex colloquiis intellexi, mecum ſentit; agnoſco et ego Romanae ſedis praerogatiuas humani esſe iuris; etſi ipſum directorium in Eccleſia, quod ipſi ob humanas rationes delatum eſt, iuris ſit diuini.

III. Ita eſt vt ſcribis, nimia eſt copia eorum, qui dant literis operam, ſelectu opus potius foret. Caeterum de rationibus mutandi conuictus in ſtipendia velim eſſe informatior. Cer-

te praeſtaret beneficia conferri in minus egentes, modo conferantur in magis dignos, dummodo ne homines aulici aliquando ne hoc quidem curent. Ante omnia vrgendum cenſeo, vt a Sereniſſima domo lege lata iubeantur illi, qui ſtudiorum ſuorum in his regionibus rationem haberi volent, Helmſtadium adire, ibique certo tempore modoque litteris operam dare. Velim ergo a vobis rationes in hanc rem ſuppeditari, quibus vt pondus habeant, ſi quid pro tenuitate mea conferre potero, faciam lubens. Vale. Dabam Hannou. 8. Apr. 1698.

EPISTOLA XII.

I. *De Reſponſo additionali conſilium.* II. *Molani de Pontifice ſententia.* III. *De commodis Acad. Iuliae prouehendis.*

I. HOc ipſo momento hinc diſceſſurus Guelphebytum, has ad Te do litteras. Putaui additionalis Reſponſi interuentu melius conſuli dignitati facultatis. Id enim, quod iam dedit, ſi benigne interpretemur, ſuſtineri poteſt. Neque vlla erit contradictio, quum non negata fuerit, illa, de qua quaeritur, poteſtas, ſed iudicium tantum dilatum. Praeterea ſi poteſtatem Pontificis qua Romani, ſeu ſedem Romae fixam reſpiciamus, non reuocatur declinatio. Omnia igitur optime conſpirant, et poterit reſponſum additionale, eſſe articuli ſecreti loco non ſtatim producendi; ſed tum demum, vbi altera pars videbitur ſic ſatis opti-

mae noſtrorum voluntati reſpondere, quae cauſa etiam fuit, vt poſterioribus cogitationibus hanc ſeparationem prioris reſponſi reformationi praeferendam putarem: Quid Sereniſſimus Dux cum Domino CALIXTO de hac re egerit, mox intelligam, vbi Guelfebytum appulero.

II. Significaui Domino SCHMIDIO Dominum Abbatem MOLANVM mihi ſcripſiſſe, diſtinctionem illam iuris diuini, de qua agitur, ſibi vehementer probari. Idque fortaſſe a Domino D. SCHMIDIO iam intellexeris. Nunc viciſſim, vt ei meum iter cum officioſa a me ſalute, indices, peto.

III. Viſitatio his temporibus haberet difficultates, putem tamen nihilominus commodo Academiae conſuli poſſe. Et operae foret pretium omnia diduci diſtinctius, quo melius conſultari in aulis poſſit. Omnino tollenda eſt illa inter conuictus diſtinctio et iubendum, vt harum regionum ciues apud vos aliquamdiu ſtudiis dent operam. Vale et felicia feſta age. Dab. Hannou. 19. Apr. 1698.

EPISTOLA XIII.

Princeps Antonius Vlricus cum Doctore Schmidio de vnionis negotio ſua conſociare vult conſilia.

VIſum eſt Sereniſſimo Duci ANTONIO VLRICO aliquem veſtrum accerſere. Et placuit tandem, ne in Te ſolum omnis deriuetur inuidia, quum nuper onus ſuſtinueris,

ris, nunc venire Dominum D. SCHMIDIUM, praesertim cum praetextus rerum mathematicarum in ipso adsit. Interim ad Te mittitur eques, qui has ad Te deferet. Tu quaeso inclusas Domino D. SCHMIDIO tradi curabis, atque etiam cum ipso de re tota, quam nosti, deliberabis, si placet. Ita spero confectum iri omnia. Vale interim et faue, nam haec festinus scribo. Dabam Guelphebyti 22. April. 1698.

P. S. Si Tute simul venire velles, foret Serenissimo Duci gratissimum, sed, vt dixi, veriti fuimus, ne nunc iterum venire grauarere.

EPISTOLA XIV.

I. *Tegenda de vnione consilia.* II. *A. H. Franckii consilia approbantur.* III. *Sturmii cum Leibnitio controuersia.* IV. *De Weigelio iudicium.*

I. PRaeter opinionem accidit, vt adhuc haererem hoc loco, ita factum est, vt Serenissimus Dux hoc mane iam discessuro mittat Tuas, et ad se venire adhuc iubeat. Gaudeo rem pro confecta habendam. Cum Serenissimo mox loquar; et quia literas Tuas mecum communicauit, dicam, quae ad rem videbuntur et ad mentem Tuam. Interea apud Dominum CALVOERIUM et alios parcius ista viris tamen exponenda memento. Quidam enim simulant assensum, vt aliquid expiscentur. Quanquam de ipso Domino CALVOERIO (†) nil tale suspicer. Vereor enim ne rumore nascente de talibus habeamus nouas lites, et

et pro pace bella. Sed ea Tua eſt prudentia et circumſpectio, vt haec ſuperflua iudicem monita; quanquam ſuperflua non nocent. Iter felix et fauſtum precor.

II. Dominum FRANCVM quaeſo in tranſitu a me ſaluta, et dic ſperare me conſilia Eius mihi probatiſſima bene proceſſura porro; et deſiderare, vt per Dominum LVDOLPHVM iuniorem cum Moſcouitis iam redituris fructuoſum aliquid efficere curet, quo ſcholae ad ipſius morem apud Ruſſos aperiantur; quod poſſet eſſe initium procurando noſtris aditus vsque ad Sinas. A Sereniſſimo Duce iam redeo, is valde laudat operam Tuam, iterque fauſtum precatur. Bene diſtinguit inter ſingularia dogmata, quae Pietiſtis, quos vocant, imputantur, et inter laudabiles conatus, qui ſemper ſunt iuuandi. Ego Te ſaluum redire quamprimum opto precorque. Rogo etiam, ſi paulo diutius abſis, nos ignaros Tui eſſe non patiaris.

Dominus STVRMIVS Altorfii Profeſſor diſputatiunculam mecum habet. Ego puto omni ſubſtantiae vim actricem ſeu niſum ineſſe, etſi non niſi ſecundum leges mechanicas exerceatur. Ille MALEBRANCHIVM et quosdam CARTESIANOS (††) ſequutus, vult Deum ſolum agere. Reſpondi ipſi ante menſes aliquot, et filius Profeſſor Guelphebytanus ſchedam meam miſit. Spero nunc mea paulo melius intellecturum. Nam antea putabat primum diſcrimen noſtrarum ſententiarum eſſe nimis paruum, poſtea credidit eſſe nimis magnum; nec ſatis diſtincte mihi procedere vi-

 deba-

debatur pro declarandis tanti momenti veritatibus, imo ne id quidem satis constituisse, quid vis et actio sint. Eum a me salutari interim peto. Domino WEIGELIO etiam, si eum Noribergae inuenis, salutem a me rogo vt nunties, testerisque apud ipsum libentissime me semper ad praeclara eius consilia aliquid collaturum, sed postulanda sunt, quae fieri possint: semper tantum ad me scripsit de rebus exigui momenti, et quae valde commendari non possunt. Velut de globis suis heraldicis, de Calendario etc. Ego vero malim agi res maioris ad bonum publicum momenti, et virum praeclarum, dum adhuc superest, vti Dei donis. Vale. Dabam Guelphebyti 9. Maii 1698.

P. S. Peto Domino D. SCHMIDIO salutem dici. Dominus CALIXTVS scripsit, se mox apud suum Ducem fore. Nihil tangere voluit de conclusione per maiora.

(†) Quid CALVOERIVS de re irenica sentiat, exposuit in *Consultatione de pace Ecclesiastica inter Protestantes ineunda* ed. Goslariae 1705. et in *Relationibus innocuis* 1709. p. 290. seq. recensita.

(††) Quibusdam Cartesianis non ipsi CARTESIO hanc sententiam esse tribuendam GVNTHERVS CHRISTOPHORVS SCHELHAMERVS in *natura sibi et medicis vindicata* Cap. V. §. IX. p. 91. propugnat.

EPISTOLA XV.

I. *De Weigelio.* II. *Status controversiae inter Sturmium et Leibnitium.* III. *Nuptiae Principis Amaliae et Roman. Regis.*

I. REditum tuum felicem et Tibi et nobis gratu-

gratulor. Neſcio an ſignificauerim Sereniſſimum Ducem ANTONIVM VLRICVM libenter tecum fuiſſe loquuturum, quum ex ſchedulis nomenclatoriis portarum vrbis tranſitum tuum ſed ſerius intellexiſſet. Gratias etiam ago, quod de Cl. WEIGELII inſtituto nonnulla me docuiſti. Literas Caeſaris ad Senatum Noribergenſem eius in gratiam ſcriptas, ſi exemplum commode nanciſci potes, videre peruelim fauoreTuo.

II. Accepi diſſertationem Apologeticam celeberrimi STVRMII, quae reſpondet Domini SCHELLHAMMERI obiectionibus, ex quibus animaduertere mihi videor, in nonnullis quidem nos conſpirare, ſupereſſe tamen, in quibus diſſentiamus, nec mihi corpora vi actrice inſita ſpolianda videri, quin potius in illis per omne corporum genus conſiſtere illam veterum ἐντελέχειαν animabus analogam, quae ſcholis ſubſtantialis formae nomine venit. (*)

III. Speramus quidem magis magisque tractatum matrimonii inter Regem Romanorum et Sereniſſimam Principem AMALIAM Electoris noſtri Conſobrinam concluſum iri, ſed nondum tamen expectatus confectae rei nuntius aduenit. Vale et faue. Dabam Linsburgi 2. Aug. 1698.

(*) IO. CHRISTOPH. STVRMIVS in Phyſica electiua ſeu hypothetica p. 164. declarat, ſe profiteri; *Solam* DEI *voluntatem efficaciſſimam eſſe virtutem illam vere agentem, quae non mota moueat, propriiſſime loquendo moueat, vnum corpus per alterum moueat, et hoc pacto, quidquid ſit effectuum naturalium, in omnibus etiam reconditiſſimis huius vniuerſi angulis, ſua ſolius immediata virtute efficiat.*

Ex

Ex quibus quidem celeberrimi STVRMII verbis conii- cere quis poſſet; cum non ſatis ſibi conſtare. Si DEVS vnum corpus *per alterum* mouet, qui igitur immediate ſua virtute omnia efficit? Et ipſe LEIBNITIVS a primo motore DEO vim actiuam corporum vltimo deriuandam eſſe profitetur. Sed *immediate* DEVM omnia mouere pernegat, quum corpus in motu conſtitutum non poſſit non vi agendo eſſe praeditum. Conf. *Acta Eruditorum* anni CIƆIƆCXCIV. *menſe Mart.* anni CIƆIƆCXCV. *menſe Apr.* et ann. CIƆIƆCXCVIII. *menſe Septembr.* vbi aliquot huc facientia LEIBNITII ſchediaſmata reperias.

EPISTOLA XVI.

I. *De Franckii ad Leibnitium litteris.* II. *Elector Brandenb. irenicum negotium promouet.* III. *Loca aduerſariorum nobis fauentia colligenda.*

I. NOn ſatis ſcio, an ſim in aere tuo literario, nam ab aliquot ſeptimanis fui diſtractiſſimus. Literas Halis accepi à Domino FRANCO, quibus ſignificat, quae ipſi ſcripſeras miſeraſue Lipſia (vbi et a me quaedam ſignificaueras) periiſſe, nec fuiſſe perlata. Puto idem ipſum ſignificaſſe Tibi, vt iudices, an ab amico iuſto curioſiore, an alia ratione litterae fuerint interceptae.

II. Sereniſſimus Elector Brandenburgicus irenicum negotium promouere pergit, ſperamusque plura in eam rem, quae ſignificare non intermittam.

III. Interea vtile erit notari ſubinde inter legendum occurrentia forte loca vtrorumque aduerſariorum, tum etiam noſtrorum rigidiorum, quae fauere videbuntur. Nam his in rebus plurimum valent argumenta ad hominem.

Nuper

Nuper nactus sum BRERLAEI Pontificii Angli librum: Cui titulus: Apologia Proteſtantium pro Romana Eccleſia, vbi noſtrorum loca ſuis fauentia adducit. Vellem etiam ſimilia inter noſtros et Reformatos haberentur. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Hannou. 20. Sept. 1698.

P. S. An neminem noſti, qui habeat librum IAC. PAYVAE ANDRADII: Explicationes orthodoxae de controuerſis religionis capitibus, quem refutauit CHEMNITIVS in Examine Concilii Tridentini. Mihi olim lectus eſt, ſed ab eo tempore rurſus non occurrit. Erat in auctione Albertina Lipſiae, ſed diſparuit, quum emi iuberetur.

EPISTOLA XVII.

I. *De Fabricii paradoxis theologicis.* II. *Conſilia de negotio irenico tegenda.*

I. LIteris Tuis gratiſſimis reſpondiſſem dudum, niſi iter Cellenſe interueniſſet, quod me nonnihil diſtraxit, dum volo non negligere occaſionem videndi magni Regis. Ante omnia pro diſſertatione de paradoxis Theologicis ago gratias, quales meretur, i. e. ſingulares. Hoc ipſum eſt methodo expoſitoria operam praeclaram dare, qua ſaepe controuerſiae diſflantur. Veſtra de Abſoluto Decreto pergrata erunt monita ad ſcriptum mihi communicatum et vobis transmiſſum. In paradoxis Tuis commode diſtinguis cum DVRRIO inter meritum et conditionem. Noſtrae etiam bonae

qua-

qualiltates (siue fidem cum nostris, siue opera cum Pontificiis intelligas) non sunt meritoriae, sed conditiones, quibus alligare salutem Deo gratiose placuit. Verum enim vero videtur aliqua superesse difficultas circa arcanam dispensationem mediorum salutis, qua fit, vt alii per varias vitae occasiones disponantur ac suauiter seu salua libertate perducantur ad conditionem obtinendam, alii secus. Hic ergo redeundum est haud dubie ad βάθος Pauli, altitudinem sc. diuitiarum et sapientiae diuinae. Non quasi Deus alios ad fidem poenitentiamque finalem perducere statuat, alios secus decreto ita absoluto, vt omni causa impulsiua careat, quale in sapientem non cadit; sed quod rationes sint nobis occultae, Deo tamen dignissimae et cum iustitia eius ac bonitate maxime conuenientes.

II. De his, quae facultas vestra egit, non ita pridem scriptoque declarauit, suadeo, ne cuiquam quicquam vel literis vel coram significetur. Nam res eius momenti est, vt praestet eam haberi occultissimam. Ego certe nemini mortalium de ea verbulum dixi, praeterquam ei cui data est declaratio et ipsis facultatis membris. Non quod res sit pudenda, quum nil mihi videatur fieri potuisse laude dignius; sed quod non paucis esset displicitura, et alioqui plus efficaciae ac pretii inest occultatis, si non nisi in ipso temporis articulo, quo maxime prodesse possunt producantur. Vale. Dabam Hannou. 14. Octobr. 1698.

P. S.

P. S. Mitte mihi quaeso Catalogum Lectionum vestrarum Typis editum. Quid apud vos ANDRADII discere gratum erit.

EPISTOLA XVIII.

Leibnitius cogitata sua irenica cum Theologis Helmstad. communicat.

NVperas meas acceperis. Interea non expectato vestro responso de absoluto decreto, nata est occasio vos consulendi noua. Nempe ipsemet, petente amico Reformato, cogitata quaedam mea irenica delineaui, quae antequam communicarem, volui censurae prius vestrae submittere, rogoque vt cum Domino D. SCHMIDIO communices, et an ita ferri possint, me doceatis. Vale. Dabam Hannou. 21. Octobr. 1698.

EPISTOLA XIX.

De cogitatis Leibnitii irenicis.

EXpecto sententiam et Tuam et Domini SCHMIDII de scheda mea latina, non ita pridem transmissa; sed hoc, vbi vobis commodum erit. Sicubi addi posse aliquid aut explicari vtiliter debere iudicaueritis, quo magis sit ad gustum hominum, id rogo vt separatim etiam notetur. Si quae etiam occurrant loca nostrorum fauentia atque illustrantia; tanto facilior erit in animos ingressus. Vale. Dabam Guelfebyti 5. Nou. 1698.

P. S. Domino D. SCHMIDIO iam alterum exem-

exemplum mitto ſchedae latinae nonnihil interpolatum et mutatum a priore, petens, vt mihi poſt octiduum remitteret, priore ex hoc ſuppleto, et aliquando cum iudicio Veſtro ad me itidem redituro. Is Tecum nouam Schedam communicabit, et Tu cum illo priorem.

EPISTOLA XX.

Status controuerſiae inter Lutheranos et Reformatos in negotio Electionis.

PErplacent, quae ad ſcriptum de abſoluto decreto, expendam tamen amplius cum cura et ſtudio. Interim vt hoc addam in negotio Electionis, non iam videtur primaria difficultas in eo eſſe, an Deus decernat ſaluare quos fidem viuam finalem praeſcit habituros, ſed praeterea in ipſo decreto conferendae gratiae, ex qua naſcitur talis fides. Neque enim ad eam ex ſolis viribus humanis deuenitur, quum ſit donum Dei, ſed opus eſt tum gratia interna, tum gratia, vt ſic dicam, externa, i. e. occaſionibus et circumſtantiis, quibus mentes hominum ad bona vel mala, ſaluo licet libero arbitrio, plurimum inclinantur. Duae ergo, ni fallor hic naſcuntur quaeſtiones. Vna an Deus aequalem omnibus det gratiam internam, quod Reformati et Ianſeniſtae atque etiam Thomiſtae negant; alii vero paſſim affirmare videntur; altera quoniam negari non poteſt, gratias externas i. e. circumſtantias fauorabiles eſſe inaequales, quid Deum moueat, vt hos prae aliis in circumſtantiis talibus collocare decer-

decernat, ex quibus cum libero arbitrio et gratia interna coniunctis, in vno fidem et salutem nascituram praeuideat, in aliis secus. Hic alii simpliciter dicunt rationem, quae Deum hic moueat esse iustissimam, quaecunque ea sit, alii amplius procedentes, putant Deum eos collocare in fauorabilioribus circumstantiis, quos per scientiam mediam vel similem praeuidet eis melius vsuros. Hae ergo duae quaestiones vna de aequalitate gratiae internae, altera de inaequalitatis gratiae (saltem externae) motiuo vel causa impulsiua, reuera, ni fallor, diuortium faciunt inter partes, sed, vt mihi videtur, minime fundamentale, quum agatur de modo operandi Spiritus diuini, deque arcanis Dei consiliis. (†) Haec fortasse merentur expendi accuratius, libenterque de iis mentem vestram intelligam, quemadmodum et de coeteris in nouissimo scripto contentis. Pro praeclaro munere systematis Theologici Domini Parentis Tui piae memoriae gratias ago maximas, vt et pro communicato libro ANDRADII, qui ad vos redibit. Quod superest vale et faue. Dabam Guelfebyti 9. Nouembr. 1698.

(†) Nemo vocat in dubium Reformatorum doctorum sententiam esse; DEVM patrem non omnes sed quosdam tantum homines velle saluari; CHRISTVM IESVM non pro omnibus hominibus esse mortuum, sed tantum pro quibusdam ex incognitis rationibus, vt CALVINVS dicit, vel ex absoluto quodam decreto ad beatitatem aeternam destinatis; Spiritum S. vnice hos ipsos electos gratia sua velle conuertere, qui quidem neque Spiritui S. resistere, neque beatitate aeterna illis destinata queant priuari. Et negari nequit, quod haec ipsa doctrina, si in se

se spectetur, non possit non vel ad desperationem, vel ad securitatem, quam vocant, carnalem omnes, qui eam profitentur, ducere. *Quodsi enim* DEVS, verbis vtor Formulae Concordiae p. 800. *electos suos ad vitam aeternam praedestinauit; electio autem* DEI *errare non potest: neque eam quisquam impedire aut mutare valet; consequens est; quodsi ad vitam aeternam sum electus, nihil saluti meae decedet, etiamsi absque omni poenitentia omnis generis scelera atque flagitia designauero, verbum et sacramenta contempsero: neque vnquam de poenitentia, fide, precibus aut pietate cogitauero.* Conf. LEIBNITIVS in caussa DEI §. CXXXI.

Licet autem haec consequentia rectissime sese habeat; et ad ostendendam Reformatae doctrinae falsitatem vtique faciat, non tamen possunt hae ipsae sequelae Reformatis Doctoribus tribui, ac si illas suas facerent. Constat enim saepenumero vsu venire, vt aliquis antecedens defendat et consequens neget. Ad ipsum B. MARTINVM LVTHERVM prouoco, qui vt ipsemet in Commentario de Conciliis Tom. VII. *Altenb.* p. 271. profitetur, sub initium Reformationis tuitus est; nos vnice per fidem in IESVM CHRISTVM saluari, et tamen vno eodemque tempore varias superstitiones Pontificias huic veritati aduersas propugnauit. En ipsa Eius verba: *Vnd damit ich*, inquit, *mich selbst auch bei der Nasen nehme, vnd meine Narrheit nicht so vndankbahrlich vergesse. Ich habe für 20. Iahren gelehrt, daß allein der Glaube gerecht mache, wie ich noch immer thue. Wäre aber dazumahl einer aufgestanden, der hätte gelehrt Möncherei und Nonnerei solte Abgötterei, vnd die Messe der rechte Greuel heissen, hätte ich solche Ketzer nicht helfen verbrennen, so hätte ichs doch gehalten ihm wäre recht geschehen. Vnd ich vnbedächtiger Narr kunte nicht sehen die Folge, die ich muste nachgeben, daß wo es der Glaube allein thäte, so könte es die Möncherei vnd Messerei nicht thun.*

Et sane saepenumero testati sunt Reformati Doctores sese ab his consequentiis quam maxime alienos esse. Proinde iniurii in illos essemus, si tueremur, eos supra recensitas conclusiones suas facere. Huc accedit quod in scriptis atque concionibus omnes ad vitam emendandam et ad poeni-

poenitentiam ſedulo hortantur. Etenim praeter doctrinam de abſoluto decreto ſupra expoſitam et id defendunt: a priori nemini vni innoteſcere, vtrum ſit ad ſalutem praedeſtinatus? a poſteriori hoc tantum conſtare. Conſequens igitur eſſe omnes oportere de poenitentia agenda ſedulo eſſe ſollicitos. Certum enim; omnes electos debere peccatorum ſuorum poenitere, in IESVM CHRISTVM credere, et vitae ſanctae ſtudere.

Neque etiam eſt, quod dicamus, neminem vnum, qui ſupra expoſitam de praedeſtinatione doctrinam defendit, poſſe ſolatium ex illa reportare. Ex rei veritate Theologus doctiſſimus B. MICHAEL FOERTSCHIVS in oratione *de moderatione in controuerſiis cum Reformatis comparata ad Pontificios* Ienae 1721. edita lit. B. 4. et C. *Quum vero*, inquit, *ſententia illa Caluiniana non ita ſit comparata, vt ſimpliciter impediat ſalutaris fidei conceptum, ſed modus adhuc ſuperſit, quo Spiritus S. eam in cordibus operari queat; nefas foret eis fidem ſpemque ſalutis omnino denegare, ob diſſenſum, qui in fundo concernit modum operandi Spiritus Sancti.* Videlicet, vt et hoc addam, modo quis Reformatus Doctoris ſui praeceptis morem gerat; Operationi Spiritus S. malitioſe non repugnabit, poenitentiam aget, atque in IESVM CHRISTVM credet. Atque ſic vtique ſe ſolari poterit dogmate ſuo de particulari gratia. Ita enim rectiſſime argumentabitur: Quicunque in IESVM credit eſt in ſtatu gratiae; Atqui ego in IESVM credo; Ergo ſum in ſtatu gratiae.

Quae hactenus diſputaui eo conſilio protuli, vt oſtendam, defendi vtique et poſſe et debere LEIBNITIVM, qui hac ipſa epiſtola profitetur minime fundamentalem eſſe errorem Reformatorum de abſoluto decreto ſententiam; ſi quidem fundamentalis error appelletur, qui fidem non poteſt non euertere et actu ſemper euertit. At enimuero vbi de vnione inter Reformatos et Lutheranos ſtabilienda ſermo eſt; non ſufficit probaſſe Reformatos Doctores non fouere errores, qui ſemper fidem ſubruunt. Veritatis ſtudio ductus non poſſum non accedere virorum ſummorum B. IO. FRANC. BVDDEI et IO GEORGII WALCHII ſententiae, qui in *indroductione in praecipuas religionis controuerſias* tuentur ſaepenumero euenire, vt er-

C 2 ror

ror aliquis non quidem apud omnes sit fundamentalis, quibusdam tamen aditum ad beatitatem praecludat. Et huc errorem de praedestinatione etiam refero. Eo enim sensu Reformatorum de absoluto decreto doctrina inter errores fundamentales referenda est, quod fidem subruere possit. Ipsa enim haec doctrina continet rationes, cur multi in CHRISTVM IESVM non credant, et licet non omnibus, qui eam profitentur, quibusdam tamen viam ad felicitatem aeternum duraturam obstruit. Quis ignorat homines ad malum quam ad bonum esse propensiores? Quum igitur ex doctrina de absoluto decreto sequatur, perinde esse qua ratione viuas; doctrina autem de incerta praedestinatione argumenta suppeditet, cur poenitentiae agendae studendum sit: nonne probabile est; plures, ipsius doctrinae de absoluto decreto culpa, moueri vt dissolute viuant, quam vt verbo DEI conuenienter vitam suam instituant? Rectissime obseruauit LEIBNITIVS in praefat. Theod. suae praemissa; multos Christianos, illos etiam, qui absolutum decretum non defendunt, nonnunquam vitam agere ac si fatum aliquod statuerent; praesertim vbi res difficilis est suscipienda et facinus perpetrandum, cuius felix euentus vel dubius est vel admodum remotus. Quae quidem peruersa agendi ratio pigritiae hominum sit adscribenda, et sophismati, quod veteres pigrum appellarunt. Nonne in iis casibus multo magis eiusmodi viuendi ratio ab illis exspectari poterit, qui absolutum decretum data opera defendunt?

Verae etiam solidaeque consolationis apud multos absolutum praedestinationis decretum impatiens est; licet, quod supra probaui, in systemate Reformatorum et coniunctione cum aliis praestantissimis veritatibus, quos Reformati defendunt, omnem consolationem non excludat. Vir quidem clarissimus IO IAC. HOTTINGERVS in singulari diss. Esslingae 1723. recusa tuitus est *Consolationem Euangelicam in tentationibus solidiorem ex particulari quam ex vniuersali gratia hauriri.* Sed rectius vir summus SAMVEL PVFENDORFIVS in *iure feciali diuino* §. 68. p. 254. *Quamdiu liquidus sensus fidei in eo, qui particularitatis dogmate imbutus est, deprehenditur, eo se solari potest: ast isto vi tentationum intercepto, vnde tunc solatium*

tium petendum? Qui uniuerſalem gratiam propugnant reſpondebunt; *per* DEVM *non ſtare, quo minus nos et omnes in ſtatu gratiae ſimus, nosque certo recipiendos in gratiam, modo eam oblatam contumaciter non reſpuamus.* Conf. Theologi doctiſſimi B. GOTTLIEB WERNSDORFII diſſertatio *de abſoluto decreto ſolidae conſolationis impatiente.* Vitemb. 1726. habita §. XXXVI. p. 52. Qui vero particularem defendunt gratiam, quomodo eiusmodi tentatum conſolari queant equidem, fateor, non intelligo. Dicendo: ante obitum neminem ſcire poſſe an ſit reprobus? aliquem quidem ſcrupulum tentato eriment; ſed ad ſolidam conſolationem hoc ipſum non ſufficit.

Optime igitur ſeſe habent, quae in *Formula Concordiae* p. 800. dicuntur: *Ex opinione enim hac* (de abſoluto decreto) MVLTI *abſurdas, periculoſas et pernicioſas cogitationes hauriunt: quae aut ſecuritatem et impoenitentiam, aut anguſtias et deſperationem in mentibus hominum gignunt et confirmant.* Quae quidem quum ita ſint, ſatis diſpicere non queo, qua ratione aliqua concordia et vnio, ſecundum quam perinde eſt ſiue Lutheranas ſiue Reformatus doctor doceat, inter Lutheranos et Reformatas Eccleſias ſperari poſſit, quamdiu hae ſiue harum aliquas dogma de abſoluto decreto propugnare non deſinunt. Quis enim iure poterit defendere; vnum ac idem eſſe, ſiue doctrina periculi plena proponatur, ſiue doctrina doceatur, quae non ſolum omni periculo caret; ſed et veriſſima eſt atque ſolatii pleniſſima?

EPISTOLA XXI.

I. *De Leibnitii de corporis praeſentia opinione.* II. *De ordine decretorum controuerſia cuius momenti?* III. *De Guilielmi Forbeſii conſiderat. controuerſiarum.*

I. GAudeo tentamen meum vobis non diſplicuiſſe, praeſertimque eam partem, quae de corporis natura et praeſentia (*) tractat, vtilem viſam. Circumſpiciendum iam de locis fauentibus Reformatorum.

II. SPANHEMIVS iunior (**) et PICTETVS (***) mihi videntur iusto acrius loqui, quod ad absolutum decretum attinet, putaui disputationem de ordine decretorum posse seponi, quum nec in ea verum momentum mihi videatur situm, nec satis referat dicere, decretum esse Deo saluare, quos aut quia scit fidem habituros, si de alio decreto quaestio supersit dandi fidem (quae et ipsa Dei donum est) aut potius dandi omnia, ad fidem habendam requisita extra ipsam hominis libertatem posita, interna et externa ad voluntatem intellectumque conferentia; quemadmodum et in nuperis meis dixi. Vbi sane iam non amplius fides praeuisa in considerationem venire potest, sed aliae rationes, quaecunque illae sint demum. (†) Paradoxa Tua Theologica magnae sunt vtilitatis ad conciliandos animos, et optandum ea porro continuari.

III. Legistine aliquando GVILIELMVM FORBESIVM Anglum; GVILIELMVM, inquam, non IOANNEM, cuius extat instructio Hist. Theologica. GVILIELMVS ille controuersias magna cum moderatione et doctrina tractauit. (††) Eius librum non magnum vidi ante multos annos apud Baronem BOINEBVRGIVM; ab eo tempore mihi non occurrit. Vale. Dabam Hannou. 25. Nouembr. 1698.

(*) Conf. Epistolam XXII.

(**) SPANHEMIVS iunior in *Elencho controuers. cum Lutheranis* p. 368. sq. *Datur*, inquit, *decretum praedamnationis diuinae, independens a caussa extra* DEVM *eiusque bene-*

beneplacitum, *quo* DEVS *statuit*, *multorum non misereri ad salutem*, *sed illis negare gratiam salutarem*.

(***) PICTETVS in Theologia Christiana p. 651. sq. *Non mirum est*, inquit, *si* DEVS *Euangelium promulgari patiatur reprobis*, *quibus fidem dare non vult*. DEVS *salutem reproborum minime intendit*.

(†) Omnibus illis DEVS ad fidem consequendam sufficientia dat media, qui operationi Spiritus S. malitiose non repugnant.

(††) GVILIELMI FORBESII Edenburgens. in Scotia Episcopi *Considerationes controuersiarum* IO. FABRICIVS Helmstadii 1704. in 8. recudi curauit, iisque *compendium regulae fidei catholicae Veronianae, ad ostendendum, quae sint, quaeue non sint de fide catholica attexuit*. Idem GVIL. FORBESII vitam in Historia Bibliothecae suae P. IV. p. 446. recensuit.

EPISTOLA XXII.

I. *Fabricii laus.* II. *De absoluto decreto.* III. *De sacra coena quaenam Caluini sententia?* IV. *De numo nuptiis Regis Roman. et Ducis Brunsuicensis a Leibnitio dicato.*

I. Literas Tuas gratissimas, sed cum fasciculo accepi, in quo pudorem meum grauas, dum ea, quae feci ex officio muneribus demereri instituis. Ego vero dum Tuam caussam egi, egi Principum, egi Academiae, quibus Te seruare magis ipsorum interesse mihi visum est, quam Tua; vt adeo vix gratiae a Te mihi debeantur, munera autem nullo modo. Serenissimis Ducibus fratribus ambobus vt quam maturrime scribas censeo. Vbi sub aspectum deinde venies, poteris repetere gratiarum actionem. Ego apud nostros hodie manere pergam, vt ne ab ipsorum parte mora sit.

Nisi forte iam expedita res est. Titulum Consiliarii Ecclesiastici Guelfebytani lubentissime concessuros puto, quum et merearis omni ratione, et nullo id fiat illorum incommodo. Decretum expectationis forte non tam facile expeditum erit. Interea danda est opera, vt res magis magisque certa reddatur.

II. GVILIELMI FORBESII a multis annis non conspectum videre apud Dominum Abbatem, cui misisti, iucundum erit. Optima sunt, quae de Absoluto Decreto vel gratia, electionis causa, et similibus mones, vnde apparet, nec nostrates in rebus tam profundis satis conuenire; multoque minus, vt cum aliis conueniant, opus esse; modo practica salua maneant, et forma sanorum verborum seruetur. Quod Domino HEINSONIO fauit ordo vester, mihi pergratum est, tum ipsius, tum Principis causa, cuius quum sit Superintendens Generalis et Concionator Aulicus, honori etiam Domini id datum intelligi potest. Fuere, qui initio ipsi non optime cuperent, quod praeiudiciis contra eum occupati essent, sed eos iam mitigatos puto. Omnino praeclarum est institutum Tuum colligendi loca autorum fauentia conciliationi. Nihil potest fieri ad rem irenicam aptius.

III. Ego inprimis cogitaui, qua ratione fieri queat, vt in negotio S. Coenae appareat, Reformatos nostris propiores esse, quam vulgo putantur. Vidi autem re bene perpensa, si modo CALVINI doctrinae in hoc articulo insistant, rem habendam pro confecta. Nam

non tantum institutionum eius caput huc pertinens, sed et varia alia eius scripta percurri, atque excerpsi, ex quibus apparet, eum serio, constanter, acriter vrsisse realem ac substantialem perceptionem corporis et sanguinis Christi, et quod praesentiam realem negauit, non de alia intelligendum, quam de dimensionali, qua vtique Christus salua humana vel corporis natura in coena esse non potest. Quod si ille intellexisset, quod a me expositum meministi, substantiam corporis in potentia primitiua actiua passiuaque consistere, et in huius applicatione immediata consistere praesentiam substantiae, etiam citra dimensiones; non scripsisset, quod B. CALIXTVS inprimis in Consid. Colloquii Torunienſis, et alibi improbauit, tantum a nobis abesse corpus Christi, quantum coelum a terra, illud displicet, quod nonnulli Reformati hodie magis ex ZVVINGLII, quam CALVINI sententia loqui videntur: sed fortasse, re accuratius examinata, redibunt ad meliora. (*) Certe confessio Anglicana prorsus est ad CALVINI mentem. (**)

IV. Numi pulcherrimi Noribergenses admonent me cogitationis, quam nuper habui de Medallionis aliquo Noribergae formando prototypo, occasione matrimonii inter Regem Romanorum et Principem AMALIAM Brunsuicensem, et (si Tibi audeo hoc facessere negotium) putem ope Tua posse hominem operi aptum haberi, cunctaque transigi commodissime. Scripsi iam Mutinam, vt inde obtineam delineationem seu Icona Principis Sponsae aptam

numo. Puto igitur rem ſic poſſe inſtitui, vt ab vna parte conſpiciantur Rex et Regina, ab altera parte Aquila et Leo, inſignia vtriusque, et coram ara cum igne, quaſi in foedus, ſupra autem: REGALI FOEDERE. Sunt enim haec animalia Regia ad aram acclinata vtrinque ſerta inſignium. A tergo Aquilae erunt variae aues, et ſimiliter poſt Leonem varia animalia, ſed omnia exigua et ex longinquo, vt magis appareat, quae indicatur, Regia dignitas. De ipſo Rege et Regina hoc non ineleganſ occurrit, et nouum, vt vnius pectori alterius imaguncula applicita appareat, quo expreſſior et agnoſcibilior, eo magis futura laudi, et haec non amplius ex obliquo (en profil) ſed ex aduerſo. (de front) Porro quum nihil hoc in numo lucri quaeram, ſed tantum aliquot medalliones habere velim, quos Regi et Reginae et proximis curem offerri, putem artificem, cui libertas manebit, vtendi alibi prototypo, non tantum nihil eo nomine poſtulaturum, ſed et gratam inuentionem habiturum; praeſertim quum ſumtus faciam; vt iconas habeamus. De rege tamen non ſum ſollicitus. Eius vtramque repraeſentationem fidelem obliquam et directam iam haberi facile Noribergae putem. De Regina igitur cura mea erit; Audeo igitur petere, vt, ſi vacat, per amicos rem Noribergae confici cures. Artifex mittet nobis ante omnia delineationem auerſae partis, vt monere liceat, quae in rem videbuntur. Nec dubium eſt ipſum, vt exercitatum in iſtis inuentis, facile aliquid additurum. Vale et

ignoſce libertati huic, qua non vterer, ſi aliam commodiorem rei conficiendae rationem viderem. Beneficium ſemper agnoſcam vt debeo. Vale. Dabam Hannou. 6. Decembr. 1698.

P. S. Ne in artificis manu ſit fallere nos praeueniendo, vt ſunt quidam lucri cupidi, ſpero amicos Tuos cauturos, tum ſtipulando ab ipſo ſponſis ambobus et proximis eorum non oblaturum eſſe directe vel indirecte aut transmiſſurum, niſi meo conſenſu; ſed nec diſtributurum cuiquam ectypos, antequam mei potuerint eſſe oblati; tum non omnia ſtatim aperienda, poterunt enim, quamdiu licet, diſſimulari tum (il motto) Epiphonema: Regali Foedere, tum etiam quod de imagunculis dixi.

(*) E re erit ipſa Ioannis Calvini verba in medium proferre, quae ad Leibnitii ſententiam communiendam facere poſſe videntur. Calvinvs in *inſtitutione religionis Chriſtianae* cap. XII. de Coena Domini ſaepenumero veram corporis et ſanguinis Christi in ſacra Coena perceptionem admittit. Ita v. g. p. 330. edit. quae Argentorati 1539. in fol. prodiit; *Neque illi*, inquit, *mihi ſatisfaciunt, qui nonnullam nobis eſſe cum* Christo (in ſacra Coena) *communionem agnoſcentes, eam dum oſtendere volunt, nos ſpiritus modo participes faciunt, praeterita carnis et ſanguinis mentione. Quaſi vero illa omnia de nihilo dicta forent, carnem eius vere eſſe cibum, ſanguinem eius vere eſſe potum* p. 335. *ſi per fractionem panis, Dominus corporis ſui participationem vere repraeſentat: minime dubium eſſe debet, quin vere praeſtet atque exhibeat. Atque omnino iſthaec piis tenenda regula eſt: vt quoties ſymbola vident a* Deo *inſtituta, illic rei ſigna veritatem adeſſe certo cogitent, ac ſibi perſuadeant. Quorſum enim corporis ſui ſymbolum tibi Dominus in manum porrigat, niſi vt de vera eius participatione te certiorem ita faciat? Quodſi verum eſt praeberi nobis ſignum viſibile*

ad

ad obsignandam inuisibilis rei donationem; accepto corporis symbolo non minus corpus etiam ipsum nobis dari certo confidamus. Quid de modo, quo quis in sacra coena corporis et sanguinis CHRISTI particeps fiat, sentiat p. 330. exponit. *Sunt enim*, inquit, *qui manducare* CHRISTI *carnem, et sanguinem eius bibere vno verbo definiunt, nihil esse aliud quam in* IESVM CHRISTVM *credere. Sed mihi expressius quoddam ac sublimius videtur voluisse docere in praeclara illa concione, vbi carnis suae manducationem nobis commendat. Nempe vera sui participatione nos viuificari, quam manducandi etiam ac bibendi verbis ideo designauit; ne, quam ab ipso vitam percipimus, simplici cogitione percipi quispiam putaret. - - - In hunc modum voluit Dominus, panem vitae se nuncupando, non tantum docere in mortis resurrectionisque suae fide repositam esse nobis salutem; sed vera etiam sui communicatione fieri, vt vita sua in nos transeat, ac nostra fiat. Non secus ac panis dum in alimentum sumitur, vigorem corpori administrat. Nec alio sensu* AVGVSTINVS, *quem illi patronum sibi aduocant, credendo non manducare scripsit, quam vt manducationem istam fidei esse, non oris indicaret. Quod neque ipse nego, sed simul tamen addo, nos fide complecti* CHRISTVM, *non eminus apparentem, sed se nobis communicantem.*

Ex iis quae adduxi CALVINI verbis manifestum esse videtur, eum verissimam corporis et sanguinis CHRISTI in sacra coena praesentiam vna cum LVTHERI discipulis defendere. At enimuero modo accuratius eius verba pensitentur, quoad omnia illi cum Lutheranis in articulo de sacra coena non conuenit. Referam, quod MARTINVS SCHALLINGIVS in epistola ad ipsum IOANNEM CALVINVM CIↃIↃLVI. data de eius de sacra coena sententia iudicauit: *Video*, inquit, *in tuis institutionibus te rectius loqui ceteris: sed vt verum tua dixerim pace, nondum perspicio, idem te dicere, quod Augustana confessio habet. Imo quod doces coenae substantiam esse* CHRISTVM *ipsum, postea tollis, quum non de substantia sed effectu dictum accipis. Haec ergo ad Te libere et candide: non vllius hominis adhortatione motus scribo. De altero capite facile conueniret; si recte inter nos de primo statutum*

tum effet. Incredulos accipere carnem et fanguinem CHRISTI, PAVLVS *expreffe teftatur; quod autem in illis efficax non eft fumtio carnis et fanguinis Domini, fumentium fit vitio, quibus non eft corpus viuificum, quia fide deftituuntur. Ita Euangelium odor eft mortis incredulis.* Conf. celeberrimi SAL. ERN. CYPRIANI Tom. II *Commonitorii de pace Proteftantium Eccleſ.* germanice edit. p. 293. n. XXIX. vbi SCHALLINGII ad CALVINVM epiftolam ex autographo editam reperias. Atque ita etiam fefe res habet. Impios vere carnem et fanguinem CHRISTI in facra coena fumere negat IO. CALVINVS p. 334. et 335. *Talem*, inquit, *corporis et fanguinis fui communicationem Dominus in facra coena teftificatur, adeoque offert et exhibet omnibus, qui ad fpirituale illud epulum accumbunt; quamquam a fidelibus folis percipitur, qui tantam benignitatem, qua decet, fide animique gratitudine fufcipiunt.* Idem p. 334. tuetur contradictionem inuoluere vno eodemque tempore in coelo atque in facra coena fubftantiali praefentia corpus et fanguinem CHRISTI adeffe posse. *Neque tamen*, inquit, *talis formanda nobis eft* (fidelium cum carne et fanguine Domini communio) *qualem in fcholis craffiores fophiftae confinxerunt: ac fi locali praefentia corpus* CHRISTI *manibus attrectandum, atterendum dentibus, ore deglutiendum fifteretur. Siquidem vt finitum effe, pro perpetua corporis humani ratione, minime ambigimus coeloque contineri, quo femel receptum eft, donec ad iudicium redeat: ita fub haec corruptibilia elementa retrahere ipfum, aut vbique praefens imaginari nefas effe ducimus.*

Quemadmodum vero Lutherani dimenfionalem corporis CHRISTI in facra coena praefentiam nullo modo defendunt; fic LEIBNITIVS, qui realem corporis et fanguinis CHRISTI in facramento Eucharistiae praefentiam pie, quemadmodum decet, credidit, ex inftituto probare annifus eft, contradictionem non inuoluere corpus CHRISTI finitum coelo contineri atque in facra coena facramentali vnione effe praefens. In *difcurfu de conſenfu rationis et fidei* Theodicaeae praemiffo §. XX. p. 29. ex edit. celeberrimi Profeff. G. F. RICHTERI tuetur propterea dici cum ratione nondum poffe, realem corporis

CHRI-

CHRISTI in pluribus locis praesentiam contradictionem inuoluere, quia huc vsque nondum satis explicatum sit, in quo essentia corporis consistat. Reuerendissimo quidem Cancellario C. M. PFAFFIO hoc argumentum LEIBNITII non satisfacit: In dissertationis enim *de contradictoriis num proprie loquendo credi possint epimetro* p. 20. *nimium*, inquit, *maxime quod rationem ex essentia corporis nobis incognita petitam concernit, affirmare videtur, quum ex hoc viri summi ratiocinio prono nexu id, quod tamen numquam in animum suum inducturum fuisse eumdem credimus, sequatur, nec pronuntiari hactenus, donec quid essentia corporis sit definiatur, posse, num contradictionem implicet, quod S Antonius de Padua Romae et Vlyssipone eodem tempore praedicauerit? etc.* At enimuero quum LEIBNITIVS cum omnibus Lutheranis neget in sacra coena dimensionalem esse corporis CHRISTI praesentiam, adeoque diuerso modo corpus CHRISTI in coelo et in sacra coena praesens esse defendat; ANTONIVS autem DE PADVA et Romae et Vlyssipone eodem tempore dimensionaliter praesens fuisse dicatur; manifestum est de ipsius LEIBNITII sententia Eius argumentum sequentem in modum limitari debere: vbi diuerso modo, cuius alter modus incognitus est, corpus in diuersis locis praesens esse dicitur; contradictio nequit ostendi, quamdiu essentia corporis satis cognita non est.

In hac ipsa, in quam commentor, epistola LEIBNITIVS vlterius progreditur, et statuit vtique possibile esse, quod corpus ratione substantiae praesens sit, licet non praesens sit dimensionaliter. Argumentum eius ita se habet: Si ad praesentiam substantiae corporis requiritur potentiae actiuae passiuaeque applicatio; praesentia dimensionalis ad eam non necessario requiritur. Atqui. E. Maiorem propositionem suppositis LEIBNITII Principiis, recte se habere vel exemplo solis constat. Agere dicitur id, quod in se continet rationem mutationis alterius. Sol igitur agit in homines quos illuminat. Continet enim in se rationem, quare illuminatio euenit. Interim tamen nemo dixerit dimensionaliter solem omnibus illis esse praesentem quos illuminat. Ad minorem quod attinet 1.) substantiam corporis eius potentiam primitiuam actiuam passiuamque dicit LEIBNITIVS,

NITIVS, quod ea ipsa potentia continet rationem omnium, quae in corpore euenire possunt. Nulla mutatio in corpore euenire potest, nisi mediante motu. Quemadmodum autem e potentia actiua corporis intelligitur quinam motus in corpore sint possibiles; sic e potentia passiua perspicitur; cur tales potius motus sint possibiles quam alii? conf. LEIBNITIVS in Actis Erudi. CIƆIƆCLXXXVIII. p. 432. sq. et vir summus CHRISTIANVS WOLFIVS Ontolog. lat. §. 771. et 294. 2.) ex inductione exemplorum manifestum est, quod vbi res aliqua, quocunque nomine veniat, in nos agit, aut a nobis patitur ratione substantiae nobis praesens dicatur. Quod enim nonnulli scholasticis verbis assueti sibi fingunt certum aliquod receptaculum extensum, in quo res esse debeant praesentes, notionem deceptricem esse solide LEIBNITIVS docuit, in epistola V. ad CLARCKIVM T. I. *Recueil de diuerses pieces par Mr. Leibniz etc.* p. 119. §. LXII. sq. conf. celeberr. I. TH. CANTZIVS, qui in Commentario *de philosophiae Leibnitianae et Wolfianae vsu in Theologia* cap. VII. p. 309. seqq. egregie docuit, quid de omnipraesentia humanae CHRISTI naturae atque praesentia corporis et sanguinis Eius sacramentali de sententia LEIBNITII dici debeat.

(**) Conf. BENTHEMIVS *im Englischen Schul- und Kirchen-Staat* p. 181. et 182. ex edit. vener. MENTZERI.

EPISTOLA XXIII.

I. *Caluini de sacra coena sententia.* **II.** *Cum Abbate Molano scriptum de absoluto decreto communicatur.*

I. NOn dubium est, medallionem moduli non minimi esse debere, nempe medium in istis tenendum est, vt tanta sit magnitudo, quanta sufficit, ne exiguus videatur. CALVINVS se optime explicat, ostenditque perceptionem a se non intelligi imaginariam, quali Romae sumus, sed substantiae ipsius. Fidem

dem autem requirit, vt conditionem, vnde non agnoſcit perceptionem indignorum, in quo re vera diſcrimen a noſtris manet. Caeterum etiam nos magis ore, quam oraliter, dentaliter, gutturaliter percipi ſtatuimus. Nempe quia non aliam ponimus conditionem, quam perceptionem elementi ore factam. Caeterum valde ago gratias, quod petitioni meae beneuole deferre, et quod deſideraueram amico Noribergenſi mandare voluiſti, quem non dubito, quin pro Tua prudentia inſtruxeris. Vale et faue. Dabam Hannou. 27. Dec. 1698.

P.S. Domino Abbati Luccenſi iam velut acceptum communico ſcriptum breue Germanicum, de abſoluto decreto, ſimulque ei ſignifico, me vobis copiam eius miſiſſe, vt poſitis ſententiam veſtram ad me perſcribere, poſt aliquot deinde dies mittam ei ſcriptum, iam a Te mihi transmiſſum, tanquam recens acceptum. Hoc ſignifico neſcius ne ſis. Nam quaedam impediere, quo minus Domino Abbati iſta prius communicarem. Deum precor, vt in hoc anno nouo imminente multos alios felices inchoes.

EPISTOLA XXIV.

De orali in ſacra coena manducatione.

NEſcio quomodo oblitus ſum Tibi ſignificare iter meum Guelfebytanum, ob vias pluuiis et ſolutis niuibus mire corruptas, fuiſſe dilatum. Orali manducatione commodus ſenſus aſſignari poteſt, vt orale non ſignificet modum

dum, ſed conditionem, hoc eſt, vt oris actus ſufficiat ad perceptionem rei coeleſtis. Sed praeſtaret tamen dicere ore factam, quam oralem, (†) quia hoc adiectiuum ſua natura modum indicat. A cuius diſquiſitione abſtinendum eſſe prudentiſſime monent. Pro votis in annum nouum a Te beneuolentiſſime pro me conceptis gratias ago debitas, et mea repeto, vt Te Deus diu Eccleſiae bono, et amicorum voluptati ſeruet. Dabam Hannou. 13. Ianuar. 1699.

(†) In libris noſtris ſymbolicis per manducationem *oralem* corporis et ſanguinis CHRISTI nihil aliud intelligi quam *ore factam*; ex *Formul. Concord.* art. VII. p. 736. conſtat. Inibi enim dicitur: *Ergo illud* CHRISTI *mandatum, conſideratis diligenter omnibus circumſtantiis, non poteſt niſi de orali, non autem de craſſa, carnali, capernaitica, ſed de ſupernaturali et incomprehenſibili manducatione corporis* CHRISTI *intelligi. Ad hanc manducationem, quae ore fit,* CHRISTVS *mandato ſuo etiam alteram requirit* etc.

EPISTOLA XXV.

I. *Fabricio Conſiliarii Eccleſ. deſtinatur honos.* II. *Donaueri deſiderantur ſpecimina.* III. *Leibnitius Bibliothecae Guelph. non vult dici Director.*

I. Apud Sereniſſimum Ducem ANTONIVM VLRICVM paucis tetigi occaſione data quam mihi dignum et aequum videatur, honorem Conſiliarii Eccleſiaſtici Tibi conferri, et expectationem illam vlteriorem certam reddi, quod non illubenter viſus eſt audiſſe, et ſpero omnia recte proceſſura. Auguror ſcriptum ideo nondum remiſſum, quia diligen-

tius legere et expendere vobis placuit, quod ſane optime factum cenſeo. Nam in rebus huius momenti cura opus eſt, interim cum ſententia a vobis iunctim danda exſpectabo.

II. De Domino DONAVERO quod ſcribis pergratum eſt, libenterque videbo ſpecimina ab ipſo, vt data aliquando occaſione commendare virum poſſim. Vellem noſſe an et praxis forenſis ſimul vſum habeat ac trituram, id enim aliqui reſpiciendum cenſent non immerito, ob reſponſa danda. Literas Tui amici remitto, vobisque ambobus debeo gratias, conditione oblata praeſtat non vti, et noſtri de aliquo Medallione pro Regina ex ſuggeſtione mea cogitant.

III. Neſcio an iam ſcripſerim: malle me, ne mei fiat mentio, quum de GVELFEBYTANA Bibliotheca agetur, neque enim niſi eminus eius aliquam curam gero. Nec qui fiunt iudices ſuaſu meo adhuc ſunt tanti vt memorentur. Vale et faue. Dabam Brunſuigae 14. Februar. 1699.

EPISTOLA XXVI.

De Donaueri diſſertationibus iuridicis.

Multas debeo gratias et pro miſſis et pro oblatis. Domini DONAVERI diſſertationes Iuridicae non videntur contemnendae, faceresque pro beneuolentia Tua, vt aliquando plura de eo intelligamus. Vellem demereri poſſe, quae pergrata quidem, ſed non ita temere ſemper acceptanda mihi transmittis. Scriptum

ptum cum vestra sententia recipiam, vbi commodum erit, Dn. enim D. SCHMIDIVS nunc videtur occupatior. Quod superest vale et faue. Dabam Hannou. 3. Mart. 1699.

EPISTOLA XXVII.

Iudicium de scripto quodam irenico.

Scriptum germanicum, quod apud vos manserat, examinandum recepi, missu, vt puto, Dn. D. SCHMIDII; sed nulla ab ipso adiecta epistola, ob valetudinem imminutam. De quo doleo, rogoque hortari virum praeclarum velis, temperet sibi nonnihil a studiorum laboribus, idemque Tibi dictum putes. Caeterum, quoniam iussu Ministrorum Status et rogatu Dn. Abbatis haec vobis communicata sunt, eo animo, vt vestra habeatur sententia; nec vero quidquam adiectum apparuit praeter notulas quasdam Tuas; rogo, quo habeam quod ad eos referam quorum egi negotium, vt scripturam mihi mittatis aliquam breuem, iudicium vestrum complexam et ab vtroque vestrum subscriptam. Quod superest vale faueque. Dabam Hannou. 24. Mart. 1699.

IVDICIVM THEOLOGORVM HELMSTAD.

Iudicium de germanico scripto, cui titulus: *Kurtze Vorstellung der Einigkeit und des Unterscheides im Glauben bey der Protestirenden, nemlich Evangelischen und Reformirten Kirchen etc.* quanta poteramus, ac debebamus, cum diligentia perlegimus, atque expendimus. Visum autem id nobis est pium, orthodoxum, accuratum, solidum, moderatum, ac ad pacis

concordiaeque ecclesiasticae scopum omnino faciens. Non praeiudicatur in eo nostrae causae, sed nec dissentientibus via concordiae vllo modo difficilis redditur. Cumprimis nobis placuit elegans, nec alibi fere occurrens explicatio de Deo abscondito Lutheri, et praesentia corporis Christi in S. Coena, ne quidem naturam corporis euertente. Itaque non dubitamus, praedictum iudicium vtroque, quod in prouerbio dicitur, pollice adprobare, eique manu propria subscribere. Deum pacis rogantes, vt salutare propositum, in Ecclesiae suae commodum et tranquillitatem felix fortunatumque esse iubeat. Helmstadii, in Academia Iulia XXVI. Mart. 1699.

Io. Fabricivs D.
Io. A. Schmidt D.

EPISTOLA XXVIII.

I. *Hippolytus a Lapide quis?* **II.** *Placcius obiit.*

I. Si Bogvslai Chemnitii nomen fictum dixi, haud dubie dixi male. Verum Hippolyti a Lapide auctorem alii hunc Chemnitivm faciunt, alii Dransaevm, alii Camerarivm, alii alios; Certi, quod sciam, nil habemus. Et fortasse nec Sueci hodierni dare possent. De Benbellonae suscitabulo nunc non habeo quod dicam, olim fortasse habuissem. Sed mihi talia pleraque dudum animo sunt elapsa; Rebus postea magis quam personis intento.

II. Placcivm obiisse doleo, vereorque, ne ita pro-

protrahatur eorum editio, quae non contemnenda opera affecta habuit. Quod superest vale faueque. Dabam Guelfebyti 14. Apr. 1699.

EPISTOLA XXIX.

I. *Bartholdus Schwartz num Goslariae egit?* II. *Negotii irenici status.*

I. Si quando Altorfium scribes ad amicum, rogo vt inquiras (me tamen non nominato) vnde habeat Dominus WAGENSEILIVS, quod alicubi in Pera sua ait, BARTHOLDVM SCHVVARTZ inuentorem pulueris pyrii Goslariae egisse?

II. Negotium irenicum, de quo scribis, mihi hactenus nec processisse, nec retroiisse videtur, sed stare adhuc et velut nutare, indigum aliquo ab aulis flatu. Quod superest vale et faue. Dabam Guelfebyti 11. Aug. 1699.

EPISTOLA XXX.

I. *Leibnitius refutationibus non delectatur.* II. *Donaueri caussam agit.*

Domini HOSEMANNI scriptum contra CLERICVM et HARDTIVM nostrum non vidi. Non admodum refutationes quaerere aut legere soleo, et de rebus huiusmodi suspendo iudicium.

II. De DANAVERO suo tempore merito cogitari poterit, sed tecum vereor, vt apud nos inuenire possit, quibus cum fructu pensentur, quae illic habet. Quod superest vale faueque. Dabam Hannou. 9. Iun. 1699.

EPISTOLA XXXI.

Latinae interpretationis historiae Concilii Tridentini auctor quis?

Memini a Te quaesitum aliquando, quis autor Latinae versionis Historiae Concilii Tridentini, a PAVLO SARPIO Seruita conscriptae? Is tunc non succurrebat, nunc forte inter antiquas meas schedas reperi, eum credi ADAMVM NEVTONVM Scotum, qui fuit Ephorus studiorum Principis HENRICI, filii primogeniti IACOBI Regis magnae Britanniae, et postea Decanus Sarisberiensis, idque notasse DEVBERVM istum in oratione funebri extincto ANDREA RIVETO habita, qui NEVTONO aliquando Praeceptore in Gallia erat vsus. Sed credo, sero id iam ad Te perscribo. Prodiit enim, vt intelligo, editio Lipsiensis, quanquam nondum peruenerit ad manus meas, vt adeo scire non possim, an, qui eam curauere, nomen autoris indicarint. Quod superest vale faueque, et inclusum reddi quaeso iube. Dabam Hannou. 26. Iun. 1699.

P. S. Pro praeclaris exercitationibus ago gratias. Nihil a Te nisi doctum, amoenum, profuturum.

EPISTOLA XXXII.

I. *De Secretione Veroniana et Walenburgiis iudicium.* II. *Masenii Concordiae institutum.*

I. Libellus, cui titulus Secretio, perplacet. Vellem accessisset nomen autoris, locus im-

impressionis & solita adprobatio, ita enim plus habiturus esset ponderis. Nunc erunt, qui haec suppressa in suspicionem habent, quasi ne apud suos quidem scriptum probetur. Neque enim omnia Veroniana sunt, sed quaedam aliunde corrogata. VERONIVS recte fecit, dum secretionem in suis instituit, sed minus recte a nostris exegit, vt verbotenus sine consequentiis omnia in scripturis expressa demonstrarent, quae postulatio merito irrisa fuit; et a sociis etiam deserta. WALENBVRGII etiam plus adprobationis inuenere, dum sua quantum possunt commode proponunt, quam dum in nostros nescio quas methodos VERONII exemplo distringunt. (*) Si possem obtinere adhuc bina exemplaria, sed non ligata, mitterem insignibus quibusdam Viris.

II. Illa, cuius Reuerendissimus Dominus Abbas Werdensis meminit, confessio ex verbis Scripturae, quam Euangelicis oblatam ait, qualis sit non recordor; nisi intelligit meditatam MASENII concordiam, quae tamen, si recte memini, non Francofurti, sed Ratisbonae producta est, non tamen vlla publica autoritate. (**) Vale faueque. Dabam Hanou. 29. Octobr. 1699.

(*) De FRANC. VERONII et WALENBVRGIORVM scriptis eorumque aduersariis conf. B. IO. FRANC. BVDDEVS in Isag. Hist. Theol. ad Theologiam vniuersam lib. poster. cap. VII. p. 1274. sqq. et B. IO. FABRICIVS in historia Bibliothecae suae P. II. p. 127. sq.

(**) IAC. MASENIVS Iesuita librum, cuius index: *meditata Concordia protestantium cum catholicis in vna confessione fidei ex sacra scriptura* Coloniae 1681. in 8. edi-

dit. Instituti eius ratio est, declarare, ipsius Scripturae Sacrae testimoniis probari omnia illa posse, quae in concilio Tridentino scitu credituque necessaria dicuntur. Non ita multo post autem eum huius instituti poenituit. Nouam enim *praxin orthodoxae fidei intra octidui exercitationem sacram dis cernendae et amplectendae* publici iuris fecit. Vbi ex instituto docet ex sola Scriptura sacra controuersias inter protestantes et catholicos finiri non posse. Tutissimum igitur esse ad veteris Ecclesiae sententiam confugere. conf. BVDDEVS l. c. p. 1273.

EPISTOLA XXXIII.

Leibnitii de vnione religionis pontificiae cum Lutherana cogitata.

AD cogitata Domini Abbatis Huisburgensis in scheda a Te consignata hoc observo.

Ad I. Etsi verum sit sine adprobatione summi Pontificis nihil posse constitui a Romana parte, possunt tamen praeliminariter tractationes haberi, & virorum doctorum ac piorum sententiae audiri, quemadmodum et apud nos, nisi consensu complurium Principum, nil fructuosi concludi potest.

Ad II. Aequum deinde est, non tantum, vt a nostrorum, sed et, vt ab ipsorum parte consilia capiantur paci faciliori reddendae.

Ad III. Principia constituenda essent, ex quibus agnosceretur, quid sit de fide vel non? Verendum etiam, ne quaedam apud ipsos putentur non esse de fide, aut etiam diuini juris, de quibus nostri aliter sentiant.

Ad IV. Nescio an ideo, quod scriptura non negat quosdam articulos a pontificia parte propositos, dicere liceat, negationem eorum extra

tra ſcripturam non credendam. Rationis enim eſt affirmanti incumbere probationem, et negandum, articulum fidei eſſe, niſi qui diuinitus reuelatus probetur.

Ad V. Concilium Tridentinum, vel profeſſio PII IV., ſi bene memini, prouocat ad vnanimem conſenſum Patrum. (†) Is ſi haberetur, magni vtique foret momenti, praeſertim ſi id, quod ſentiunt, pro articulo fidei a ſe haberi oſtendant: ſed in iis, quae inter nos controuerſa ſunt, plerumque difficile eſt hunc vnanimem conſenſum probare, et ſaepe antiquiores in alia omnia eunt.

Ad VI. Quid de cauſis Eccleſiaſticis eſſet agendum vnione reddita facile conſtitui poſſet, nam pleraque circa hanc rem in Eccleſia Romana introducta ſunt iuris humani, ideoque varie ordinari poſſunt. Et conſtat, olim pro maxima parte in Imperatorum poteſtate fuiſſe, apud proteſtantes tamen a Conſiſtoriis tractari, quae ſunt iudicia Eccleſiaſtica, etſi ſub Principis autoritate, tamen nec ſine Eccleſiae interuentu. De tractatione Gallorum in aula Moguntina circa religionis negotia nil plane mihi compertum. Potius itaque ſuſpicionem quam compertam veritatem eſſe puto quae Domino IABLONSKIO ſunt ſcripta. Caeterum vt Reformati ferre non poſſunt, agi cum Pontificiis, ita hi viciſſim nolunt nobis rem eſſe cum Reformatis. Dominus IABLONSKIVS in ſuis ad me honorificam Tui mentionem facit, cui me calculum adiicere facile credes. Multa cogitantur et mouentur in rebus iſtis,

ſed pauca promouentur, quod ſcilicet non itur recta via, et pauci eorum, qui in auctoritate ſunt, rem ſerio tractant. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Guelfebyti 13. Dec. 1699.

(†) In profeſſione fidei Tridentinae n. III. dicitur: *Item Sacram Scripturam iuxta eum ſenſum, quem tenuit et tenet ſancta mater eccleſia, cuius eſt iudicare de vero ſenſu et interpretatione ſacrarum ſcripturarum, admitto, nec eam vmquam, niſi iuxta vnanimem conſenſum Patrum accipiam et interpretabor.*

EPISTOLA XXXIV.

Difficilis eſt cum Eccleſia Romana concordia.

Fateor, valde difficilem eſſe cum Eccleſia Romana concordiam, ſed impoſſibilem dicere non auſim, neque enim abbreuiata eſt manus Domini. Optandum eſſet, Pontificem Romanum non tantum non exigere infallibilitatis ſuae fidem, ſed etiam non adſtruere, imo ei renunciare diſerte. Sed hanc renunciationem ab ipſo neceſſario exigendam eſſe, dicere itidem non auſim. De Traditionibus optime notas, ne apud Pontificios quidem intelligentes aliud in illis niſi illuſtrationem ſcripturae circa fidei articulos quaeri. Itaque res redit ad principium ſecundarium Calixti. Sed quum vnanimem conſenſum Patrum ipſi exigant, non video quomodo purgatorium, et librorum, quos nos apocryphos vocamus, autoritatem, aliaque id genus tanquam creditu neceſſaria, praeſcribere poſſint, quae conſtat in antiqua Eccleſia pro certis habita non fuiſ-

ſe.

ſe. Vale. Dabam Hanouerae die Iouis 21. Dec. 1699.

EPISTOLA XXXV.

Veterum de Purgatorio ſententiae. II. *Ex traditione apoſtolica purgatorium eſſe probari nequit.*

I. Loca veterum de purgatorio pleraque olim excuſſi et reperi, ſententias, vt in re admodum problematica, valde variaſſe, et agnouit ipſe AVGVSTINVS problema eſſe. Magna pars ſtatuit ante iudicii diem nec beatitudinem nec damnationem locum habere, exceptis martyribus vel aliis priuilegiatis. Origeniſtae ipſum infernum pro purgatorio habuere, idque quidam etiam probati autores videntur ſtatuiſſe, ſaltem reſpectu Chriſtianorum. Graeci quidam veteres ſingulare genus purgatorii docuere, quod ſolitus ſum appellare purgatorium reſurrectionis, nempe Chriſto in aduerſum raptos tranſire per ignem ibique ſcorias deponere. Sed purgatorium hodierno ſimile videtur apud Latinos potiſſimum inualuiſſe. (*)

II. Saltem certiſſimum eſt, pro purgatorio Romanae Eccleſiae nullam traditionem Apoſtolicam (quam articuli fidei poſtulant) poſſe oſtendi. Vnanimem conſenſum Patrum in interpretanda Scriptura poſtulat ipſa Profeſſio fidei Romanae Eccleſiae, eaque in re, ni fallor, ſecum ipſa pugnat. Quod ſupereſt pro voto beneuolo gratias ago, Deumque precor, vt tibi multos

multos det annos cum nouo isto faustos et felices. Dabam Hanou. 4. Ian. 1700.

(*) Quum LEIBNITIVS ea, quae de veteris ecclesiae doctorum de purgatorio sententiis obseruat, testimoniis comparis aetatis scriptorum non communiuerit; pace B. L. mihi liceat summatim recensere, quae ipse ex veterum scriptorum lectione huc facientia obseruaui, propterea quod ad firmandam LEIBNITII sententiam faciant.

Non dubium est, quin Patres communi consensu animae immortalitatem propugnarint. Et si quae supersunt dubitandi rationes;eas vir summe reuer. IOACHIMVS OPORINVS in *Historia,* quam meditatur, *critica doctrinae de natura et vita animorum perenni* remouere studebit. De ipso autem animarum post hanc vitam superstitum statu Patres in diuersas abeunt sententias. Vt de piorum animis principe loco disseram; existimant nonnulli, eas nulla aut exigua interposita mora ad beatitatem aeternam peruenire. Alii propugnant, eas per aliquod temporis spatium in loco intermedio viuere oportere. Et ad hos praecipue IVSTINVS Martyr referendus est, qui in *dialogo cum Tryphone Iudaeo* p. 20. edit. SAM. IEBBII Lond. 1719. ed., vbi de statu animae post mortem verba facit: *τὰς μὲν,* inquit, *τῶν εὐσεβῶν ἐν κρείττονί ποι χώρῳ μένειν, τὰς δὲ ἀδίκους καὶ πονηρὰς ἐν χείρονι, τὸν τῆς κρίσεως ἐκδεχομένας χρόνον τότε. Piae quidem in loco quodam meliore manent, iniustae vero et prauae in deteriore iudicii tempus exspectantes.* Idem propemodum IRENAEVS tuetur, qui libro V. contra haereses cap. XXXI. p. 331. ed. MASSVETI, exemplo CHRISTI, qui non statim a morte in coelum adscendit, dedita opera probare annititur, animas sanctorum non statim post mortem ad beatam aeternitatem adspirare. *Quum enim,* inquit, *Dominus in medio vmbrae mortis obierit, vbi animae mortuorum erant, post deinde corporaliter resurrexerit, et post resurrectionem assumptus est: manifestum est, quia et discipulorum eius, propter quos et haec operatus est Dominus, animae abibunt in inuisibilem locum, definitum eis a* DEO, *et ibi vsque ad resurrectionem commorabuntur, sustinentes resurrectionem: post recipientes corpora, et perfecte resurgentes,*

h. e.

h. e. corporaliter, quemadmodum et Dominus resurrexit; sic venient ad conspectum DEI. Non tamen de omnium, sed tantum de quorundam piorum animis ita sentire IRENAEVS videtur. Libro enim I. cap. X. p. 48. vbi de iis, quae post mortem euenient, disputat: *Τοῖς δὲ δικαίοις*, inquit, *καὶ ὁσίοις, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τετηρηκόσι, καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενηκόσι, τοῖς ἀπ᾽ ἀρχῆς, τοῖς δὲ ἐκ μετανοίας, ζωὴν χαρισάμενος, ἀφθαρσίαν δωρήσηται, καὶ δόξαν αἰωνίαν περιποιήσῃ.* f. ex interpretatione vetere; *iustis autem et aequis, et praecepta eius seruantibus, et in dilectione eius perseuerantibus, quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex poenitentia, vitam donans, incorruptelam loco muneris conferat, et claritatem aeternam circumdet.* Quibus quidem verbis docet nonnullorum pie defunctorum animas post mortem poenitentiam prius agere debere, quam quidem ad beatitatem aeternam perueniant, quorundam autem animas poenitentia amplius non indigere, et statim post mortem felicitatem summam consequi. Per horum animas procul dubio intelligit, et eorum, qui statim post baptismum diem suum obierunt, neque peccata post baptismum commiserunt, et martyrum, quibus numero multa priuilegia veteres Christiani concedebant, et quorum martyrio eadem cum baptismo vis tribuebatur atque efficacia. conf. HENRICI DODVVELLI dissertatio de priuilegiis martyrum, quae inter eius dissert. Cyprianicas XII est. Simillima et maxima gemina cum IRENAEI opinionibus TERTVLLIANVS propugnat in libro *de Resurrectione corporis. Nemo*, inquit, *peregrinatus a corpore statim immoratur penes* DEVM, *nisi ex martyrii praerogatiua.* HIERONYMVS in eo a IVSTINO Martyre et IRENAEO dissentire videtur, quod in loco inter coelum et orcum intermedio poenas expiatorias locum inuenire contendit. Apolog. enim II. cap. 1. *Christiani*, inquit, *si in peccatis praeuenti fuerint, saluandi sunt post poenas.* AVGVSTINVS, quid de poenis expiatoriis post hanc vitam tolerandis statuendum sit? in medio relinquit. In libro de octo Dulcitii quaestionibus n. XIII. ed. Bened. T. VI. p. 128. vbi de purgatorio igne post hanc vitam tolerando verba facit: *Tale*, inquit, *etiam post hanc vitam fieri incredi-*

credibile non est, et vtrum ita sit quaeri potest, et aut inueniri aut latere; nonnullos fideles, per ignem quemdam purgatorium, quanto magis minusue bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius citiusue saluari.

Ad eorum classem, qui nulla aut exigua interposita mora ad beatitatem aeternam pios peruenire defendunt, multos veteris Ecclesiae doctores referendos esse, ipse etiam IRENAEVS, licet secus de hac materia sentiat, haud diffitetur. Lib. enim V. cap. XXXI. p. 330. dicit *quosdam ex his, qui putantur recte credidisse* defendere animos pie defunctorum non ita multo post obitum in conspectum DEI venire. Quum autem et hi defenderent, peccatorum radicem in omnibus piis prius extirpari debere, quam ad beatam aeternitatem peruenire queant, nonnulli ex iis fouerunt opinionem, per ignem transeundo hanc peccati labem abstergi. Sic ORIGENES lib. VII. contra CELSVM p. 334. edit. GVIL. SPENCERI, quae Cantabrigiae CIↃIↃCLVIII. prodiit: *ἡ μὲν καθαρὰ*, inquit, (*ψυχὴ*) *καὶ μὴ βαρουμένη ὑπὸ τῶν τῆς κακίας μολιβδίδων, μετέωρος φέρεται ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν καθαρωτέρων καὶ αἰθερίων σωμάτων, καταλιποῦσα τὰ τῇ δε παχέα σώματα καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς μιάσματα. quaecunque pura est (anima) nec malitiae quasi plumbeis grauata globis, sublimis euolat ad puriora loca aetheris, relictis crassi corporis sordibus.* Idem lib. VI. contra CELSVM p. 292. et multis aliis locis ignis beneficio homines post mortem a materia mala liberari propugnat.

Ordo requirit, vt de diuersis, in quibus Patres de statu animarum impiarum post mortem fuerunt, sententiis disseram. IVSTINVM Martyrem defendere in deteriori quodam loco animas impiorum iudicii tempus exspectare ex loco antea citato manifestum est. Eandem sententiam procul dubio plerique Patres suam fecerunt, aut minimum propugnarunt, inter damnationem animarum impiarum ante corporis resurrectionem et post eiusdem resurrectionem maximam esse differentiam. Quorum huc facientia loca omnia recensere meum nunc non patitur institutum. Exponam potius quaenam inter Patres de duratione poenarum ab impiis tolerandarum fuerit dissensio. Poenas infernas finem habituras nullum praeter

ceteros

ceteros AVGVSTINVS tuetur, qui cap. XLIII. de Haeref. *Quis enim*, inquit, *catholicus Christianus vel doctus vel indoctus non vehementer exhorreat eam quam dicit* ORIGENES *malorum purgationem?* i. e. *etiam eos, qui hanc vitam in flagitiis et facinoribus, et facrilegiis, et impietatibus, quamlibet maximis, finierunt, ipsum etiam postremo diabolum atque angelos eius, quamuis post longissima tempora purgatos, atque liberatos regno* DEI *lucique restitui?*

Contra non défuere etiam inter veteris ecclefiae doctores, qui aeternitatem poenarum infernarum vocarunt in dubium. IVSTINVS Martyr in dialogo cum Tryphone Iudaeo p. 20. et existentiae et cruciatibus animarum impiarum finem imminere videtur propugnare. Ἀλλὰ μὲν, inquit, *οὐδὲ ἀποθνήσκειν φημὶ πάσας τὰς ψυχὰς ἐγώ. ἕρμαιον γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς τοῖς κακοῖς. ἀλλὰ τί; τὰς μὲν τῶν εὐσεβῶν ἐν κρείττονί ποι χώρῳ μένειν, τὰς δὲ ἀδίκους καὶ πονηρὰς ἐν χείρονι, τὸν τῆς κρίσεως ἐκδεχομένας χρόνον τότε. οὕτως αἱ μὲν ἄξιαι τοῦ Θεοῦ φανεῖσαι, οὐκ ἀποθνήσκουσιν ἔτι. αἱ δὲ κολάζονται ἐς τ' ἂν αὐτὰς καὶ εἶναι, καὶ κολάζεσθαι ὁ Θεὸς θέλῃ. Verum enimuero non mori vniuersas animas affirmo, lucrosum namque hoc esset reuera malis. Quid igitur? Piae quidem in loco quodam meliore manent, ministae vero et prauae in deteriore, indicii tempus exspectantes. Hoc namque modo, quae dignae sunt, vt coram* DEO *appareant, non moriuntur amplius, illae autem excruciantur, quoad eas et esse et excruciari vult* DEVS. ORIGENES alia ratione poenarum infernarum defendit finem. Videlicet lib. VI. contra CELSVM p. 292. vbi de Gehenna loquitur: Εὑρίσκομεν, inquit, *τι εἰς τὸν περὶ κολάσεως τόπον μεταλαμβανόμενον, εἰς τὴν μετὰ βασάνου κάθαρσιν τῶν τοιωνδὶ ψυχῶν, κατὰ τὸ, Ἰδοὺ, κύριος εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόντων. καὶ καθιεῖται χωνεύων, καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον· inuenimus eum locum poenarum accipi pro tormentis animae purgatoriis, iuxta illud: Ecce Dominus venit vt ignis conflans, et herba fullonum; et sedebit conflans et emundans tamquam argentum et aurum.* Igni igitur vim tribuit purgandi homines a peccatis. Quae quidem sententia maximopere conspirat cum Platonicae recentioris Philosophiae

phiae principiis, quae maximi ORIGENES faciebat. Quis enim ignorat Platonicos crassiorem materiam omnis mali dixisse caussam; quae ignis beneficio a tenuiori et meliori possit discerni? Obseruari tamen h. l. merebitur ipsum ORIGENEM dubitasse; vtrum igni vero et proprio, an vero metaphorico cuidam, haec purgandi virtus sit adscribenda? Commemorabilis locus ORIGENIS hanc in rem extat lib. IV. contra CELSVM p. 168. Postquam enim inibi ex 1. Cor. III. docuit ligna, foenum, stipulam fundamento superstructam a DEO consumi tamquam ab igne, addit: *εἰ δὲ ἄντικρυς τροπολογεῖται τὰ τοῦ φαύλου ἔργα, λεγόμενα εἶναι ξύλα ἢ χόρτος ἢ καλάμη· πῶς οὐκ αὐτόθεν προσπίπτει ποδαπὸν πῦρ παραλαμβάνεται, ἵνα τὰ τοιαῦτα ξύλα ἀναλωθῇ; quodsi euidenter figurata est loquutio, dum mali hominis opera significantur lignorum, foeni stipularumque nomine: qui fit, vt non statim succurrat, quomodo ignis accipiendus sit, qui consumat ligna huiusmodi?*

Quemadmodum vero ORIGENES de poenis infernis ad vnum omnibus affirmat eas cessaturas; sic idem de poenis, quibus Christiani, vt peccatores proaeretici demortui, in inferno cruciabuntur, HIERONYMVS defendit. Apolog. II. cap. I. vbi inter suam et ORIGENIS de salute creaturarum ratione praeditarum sententiam comparationem instituit: *Si*, inquit, ORIGENES *omnes rationabiles creaturas dicit non esse perdendas et diabolo tribuit poenitentiam, quid ad nos? qui et diabolum et satellites eius omnesque impios et praeuaricatores dicimus perire perpetuo; et Christianos, si in peccatis praeuenti fuerint, saluandos esse post poenas.* Idem lib. I. aduersus Pelagianos cap. IX. tradit, poenas sempiternas diabolo et hominibus impiis, at iniquis et peccatorum reis temporales tantum destinari. *Impios* autem ab *iniquis* ita distinguit; vt per *impios* Paganos et Iudaeos, qui cognitionem CHRISTI non habent; per *iniquos* et peccatores Christianos peccantes intelligat. Hanc ipsam HIERONYMI opinionem iudaicum esse errorem, non sine ratione coniicit celeb. IO. CLERICVS Quaest. Hieronym. Quaest. VIII. §. XIX. p. 283. sq. Non desunt tamen etiam in doctrina Christiana seculi IV. et V. errores, quibus

quibus recenſitus HIERONYMI error firmatur. Qui CYPRIANI et AVGVSTINI de vnitate Eccleſiae libros legit; non ignorat plerorumque doctorum animos tum occupaſſe erroneam doctrinam: eum, qui membrum eſt eccleſiae viſibilis, et membrum eſſe eccleſiae inuiſibilis. Qui quidem error quantam cum HIERONYMI errore habeat cognationem, quis non intelligit?

EPISTOLA XXXVI.

Ier. Sterckii de conſiliis irenicis relatio nullo fundamento nititur.

Mitto ecce excerptum ex litteris Domini STERKII Theologi Lauſannenſis, quod Dn. IABLONSKIVS Tibi communicari petit. Sed articuli illi pure ſunt fictitii. Et quidem iam confícti olim tempore IO. PHILIPPI, et, quod rideas, BLVMIVS Conſiliarius ad Papam ablegandus dudum obiit. Fuit enim Conſiliarius eiusdem Io. PHILIPPI ante annos plusquam 40. Itaque hac de re ſecuri eſſe poſſunt Domini Reformati, quos omnis ſuſpicio noſtri cum Pontificiis ſyncretismi male habet. Itaque apud illos ea merito vitanda, vbi certe longiſſime res a ſpe exitus abeſt. Vale. Dab. Hanou. 22. Ian. 1700.

EXCERPTVM EX EPIST. D. IER. STERCKII THEOLOGI LAVSANN. AD. D. E. I. DIE XIX. DEC. CIƆIƆCXCIX. DATA.

HYBERVILLIVS Regis Galliarum nomine apud Archiepiſc. Mog. Reſidens vnionis negotio etiamnum inſudare dicitur.. Licet vero ne minima quidem mihi ſaltem veri ſpecies appareat, ſeptendecim ab illo Rom. Eccl. praeſule ineundi cum Lutheranis ſyncretiſmi articulos,

 vel

vel ab illo proponi bona fide, vel ab his vnquam admissum iri: nihilo tamen secius cum Landgrauium Darmstatensem aliosque suas in partes a se iam pertractos gloriatur. Quare etiam statim atque illorum articulorum ab amica quadam secretaque manu ante semestre, & quod excurrit, copia mihi facta est, in procinctu fui illos Tibi mittendi, simulque de Consiliarii Blvmii ad Rom. Pontific. ablegatione reddere certiorem, vt cum sapientissimis proceribus communicares, nec aliud me a proposito absterruit, quam cogitatio, quod tam perspicax aula, qualis vestra est, consilia eiusmodi nullatenus ignorat, meque proinde eidem ridendum praeberem, si priuatus ego homuncio tale quid eam docere susciperem.

EPISTOLA XXXVII.

I. *Doctrina de purgatorio non est articulus fidei.* II. *Bentbemius laudatur.*

I. In articulis fidei praesumtio est magna, contra id, quod probari non potest; nec est necesse, vt nostri foueant articulos negatiuos, qualis est, purgatorium esse falsum. Sufficit negari purgatorium esse articulum fidei, et quoad hoc, purgatorii opinionem instar falsae haberi, donec probetur. De caetero ego ipse non ausim jurare, nihil dari purgatorio analogum. De statu enim animarum medio res est obscura, nec satis a Deo reuelata, et circa purgatorium certissimum est vnanimem Patrum consensum, qualem Vincentivs Le-

RINENSIS Monachus (*) postulat, haberi non posse. Caeterum vereor, ne illa de articulis negatiuis postulatio abeat in litigiositatem parum profuturam. Magis e re Catholicorum foret, apud nos non teneri articulos fidei, cur ergo obtrudunt?

II. Magnas ago gratias pro Dn. BENTHEMII libello docto sane et eleganter scripto, sed paulo rigidiore. Inuenio praeterea eum non satis exponere mentem suam. Nam quum velit iudicium suum tantummodo ad eos, quos vocat puros putos Caluinistas, pertinere, non explicat, quid de Anglicanis aut Brandeburgicis, et vt verbo dicam, Vniuersalistis et similibus sentiat, an saltem cum eis vnionem locum habere arbitretur. Vale faueque Dabam. Hanou. 2. Febr. 1700.

(*) VINCENTIVS LERINENSIS in Commonitorio cap. XXXIX. p. 260. *Eorum*, inquit, *duntaxat Patrum sententiae conferendae sunt, qui in fide et communione catholica sancte, sapienter, constanter viuentes, docentes et permanentes, vel mori in* CHRISTO *fideliter, vel occidi pro* CHRISTO *feliciter, meruerunt. Quibus tamen hac lege credendum est, vt quidquid vel omnes, vel plures vno eodemque sensu manifeste, frequenter, perseueranter, velut quodam consentiente sibi magistrorum concilio, accipiendo, tenendo, tradendo firmauerint; id pro indubitato, certo ratoque habeatur, quidquid vero, quamuis ille sanctus et doctus, quamuis Episcopus, quamuis confessor et martyr, praeter omnes aut etiam contra omnes senserit, id inter proprias et occultas et priuatas opiniunculas a communis publicae ac generalis sententiae auctoritate secretum sit; nec cum summo aeternae salutis periculo, iuxta sacrilegam haereticorum et schismaticorum consuetudinem, vniuersalis dogmatis veritate dimissa, vnius hominis nouitium sectemur errorem.*

EPISTOLA XXXVIII.

I. *Leibnitius de obitu filiae Fabricium consolatur.* II. *De Verini et Anti-Verini controuersiis disserit.*

I. Non sine magno meo dolore intellexi maximum, vt aestimare licet, Tuum, qui vnicam gnatam perdidisti. Sed ea sapientia es, animique constantia, ut ferre eum possis, gnarus humanorum casuum, quibus etiam maximi quique obnoxii sunt, gnarus etiam nec morte quicquam nisi in speciem perire, nec a supremo rerum autore nisi optima proficisci, etsi nobis rerum cortices intuentibus hoc manifestum esse non possit.

II. Diu est, quod nil amplius, vel de Verino vel Anti-Verino intellexi, neque Dn. IABLONSKIVS etsi ad alia responderit, de his sententiam suam dixit. Mallem ego, siluissent ambo. Quod superest vale faueque. Dabam Hanou. die Veneris 2. April. 1700.

EPISTOLA XXXIX.

I. *Societas scientiarum Berolinensis fundatur.* II. *De Sculteti cum Picteto et Sterckio disputatione.*

I. Tuas Domino IABLONSKIO nostro rite reddidi, qui Te ex merito colit. Respondisse aut responsurum non dubito. Id agitur apud Serenissimum Electorem Brandenburgicum, vt fundetur societas scientiarum cum obseruatorio et reliquo apparatu. Id quo fiat commodius, cum aliorum, tum mea audiuntur consilia. Ea res me magis hic tenet, quam solennis

lennis pompa nuptiarum, quae nunc apparantur, ſponſo heri vrbem magno et ſplendido curruum, equorum, hominum conductu ingreſſo, atque ita excepto, vt nil ad regiam magnificentiam deſit.

II. Communicauit Dn. IABLONSKIVS nonnulla mecum, quae SCVLTETVS Hamburgenſis cum PICTETO et STERKIO Heluetiis vel ſcriptis editis vel per literas diſputat, alendo, ni fallor, bello, quam componendo aptiora, vt caetera pleraque quae nunc fiunt. Nec tamen aliquando meliora deſpero. Si quid ad me mittes id ad IABLONSKIVM quaeſo cures. Audeo autem a Te beneficium petere, quod impetrabile vt ſperem facit Tua benignitas. Nempe quum literae nonnullae Hanouera tardius, quam par ſit, ad me perferantur, nonnullae etiam plane emanſerint, quae per vecturam Magdeburgicam ad me mitti debebant, ideo ſcripſi Hanoueram, vt nonnulla per vecturam mittenda ſub operculo deſtinentur ad Te; quae deinde ſub alio operculo, quod Dn. IABLONSKIO ſit inſcriptum, Berolinum a Te deſtinentur. Video enim neſcio quid transmiſſionem ſolis poſtarum Magiſtris commiſſam turbare. Nuptiae Principis Haſſiaci cum filia electoris Brandenburgici, perendie, i. e. die Lunae, celebrabuntur. Caſſellani heri magna cum pompa vrbem ſunt ingreſſi, ſplendideque excepti. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Berolini 24. Maii 1700.

EPISTOLA XL.

Solennitatibus non delectatur Leibnitius.

Ignosce quod toties Te interpello. Quum nuperrime hinc discesserit Dn. M. WAGNERVS, rogo, vt has, quae post abitum eius aduenere ad ipsum transmitti cures. Me hic fere occupant solemnia, quibus subinde vt intersim oportet, non tam voluptatis meae, quam honoris gratia, et ne videar officio deesse. Videbo an praesente Serenissimo Landgrafio materia, quam nosti, attingi possit. De litibus inter ITTIGIVM et RECHENBERGIVM plura Tibi nota puto, quam mihi. Vellem iis carere. Quod superest vale faueque. Dabam Berolini I. Iun. 1700.

EPISTOLA XLI.

I. *Abbatia Lotthariensis concredita Fabricio.* II. *De eruditis Noricis et* III. *Berolinensi Societate.*

I. Gaudens (vti iam per Dominum Abbatem SCHMIDIVM testatus sum) ex ipsius Serenissimi Ducis ANTHONII VLRICI ore intellexi, Abbatiam Lotharienſem Tibi pactam esse. Interfuit non tua tantum, sed et facultatis Theologicae, ipsiusque Vniuersitatis integrae, ne tanto ornamento priuarentur. Effectum ipsum mox sequuturum non dubito: interea gratulor ex animo, et gratias ago, quod me successus participem fecisti.

II. Quid faciunt eruditi Norici? scio enim in urbe Tua patria multos esse viros doctri-

nae non vulgaris, ſed et Altorffii ſubinde geruntur, quae in litterarum incrementum vel ornamenta cedant. Aiunt etiam eſſe apud vos illic, qui rem nummariam veterum pulchre excolant. De Triumuiris Calendariis diu eſt quod nil mihi eſt auditum, dum ſc. in itineribus verſor alia potius omnia cogitaui.

III. Berolinenſes noſtri feſtinant lente, ſpero tamen locum habiturum prouerbium Italorum: chi va piano, va ſano. Quod ſupereſt vale et faue. Dabam Guelfeb. 15. Febr. 1701.

EPISTOLA XLII.

I. *Burnetus ad Leibnitium litteras dedit.* II. *Iablonskii verſio articuli de Praedeſtinatione laudatur.*

I. Etiam atque etiam peto, ne in malam accipias partem, quod toties ſum oneri literis. Rogo notari expenſas, nam indubitate reſtituentur. Significa quaeſo, quando Abbatis titulum recipias, vt ego faciam quod decet. Legi, quae Dn. BVRNETVS, Epiſcopus Sarisburienſis ſcripſit, nam liber ipſe miſſu eius ad me peruenit.

II. Dn. IABLONSKII verſio articuli de praedeſtinatione perpulchra eſt. Interea ego inter legendum multa notaui, quae vberius eſſent explicanda. Vale faueque Dabam. Hanou. 11. April. 1701.

P.S. Gratias ago pro communicato ANDRADIO, et rogo, vt meo nomine eas etiam agas Dn. praepoſito HARDTIO.

EPISTOLA XLIII.

I. *Leibnitius de Abbatis dignitate Fabricio gratulatur.* II. *De commodis Academiae Iuliae prouehendis.* III. *De Kiskeri epistolis irenicis.*

Iam tandem possessionem Abbatiae Regiae Lotheranae a te captam puto. Itaque gratulatus ex animo Deum precor, vt diu honore hoc Tu et Respublica, atque Ecclesia Te fruatur. Gratulor & alterius generis gratissimam paternitatem, si nondum feci, et opto, vt inde aliquando plurimum gaudii capias. In eo sum, vt eam Guelfebytum, itaque si quod imposterum me voles, mitte quaeso ad Dn. Polichium Magistrum postae domus Brunsuicensis in vrbe cognomine, rogoque vt seruet donec ego significem, quorsum mitti velim. Vel enim ipse transiens Brunsuiga accipiam, vel Guelfebytum mitti iubebo.

II. Ecce argumentum de quo et ad Dn. Abbatem Schmidivm scribo. Loquutus sum subinde apud eos, ad quos pertinet, de Academiae Vestrae statu. Et video esse aliquam inclinationem ad cogitandum de medela. Ego duo inprimis velim: 1) Edictum aliquando proponi, vt saltem omnes Theologiae Studiosi, qui velint in his regionibus promoueri in scholis, Academiis aut Ecclesiis biennio minimum studiis in vestra Iulia dent operam. 2) Tolli discrimina publica et indecora inter Academicos diuersae mensae. De his desidero a vobis duobus communi cura cogitari, et sententiam vestram priuatam ad me perscribi,

qui

qui videbo an iuuare possim, vt tandem aliquem exitum sortiatur. Interea vale faueque. Dabam Hanouerae 29. April. 1701.

P. S. Oblitus sum dicere librum ROM. FORGERIES mihi esse ignotum. Epistolas Irenicas quas Dominus IABLONSKIVS desiderat, hinc opinor acceperis eique vel miseris, vel significaueris missu dignas non esse, mihi enim videntur valde ieiunae. Rintelensis quidam Prof. KISKER dicitur autor epistolae saltem primae. Interpres Gallus est minister Hamelensis Gallicus dictus, credo la porte.

EPISTOLA XLIV.

Leibnitius culcitras vento inflatas desiderat.

Spero Te valere ex sententia, et memini quantum sim Tibi obstrictus, quod etiam expendisti quaedam, quae refundere non omittam. Nunc aliquid simile a Te petere audeo. Intellexi esse Noribergae artifices, qui faciant culcitras maiores minoresue lectis maxime inseruientes ex corio quod sit vento inflatum. Itaque discere velim, an impetrari inde possint tales culcitrae, et quidem quae 24. circiter horis pondus impositum sustinere possint, vt tamen ventum non amittant, et mox denuo inflatae in bonitate perstent, et quanti constent? Malim talem culcitram paulo majorem iusta. Et si certo constat hoc in se recipere artificem, mitterentur mensurae. Quod superest rogo, vt hunc fauorem prioribus addas, et Tibi persuadeas, me nunquam officio vicissim Te de-

 meren-

merendi defuturum. Vale faueque Dab. Hanouerae 26. Iul. 1701.

EPISTOLA XLV.

I. *De commodis Acad. Helmstadiensis prouehendis.* II. *De excerptis menstruis Hanoueranis.*

I. Multum Tibi et coniunctissimo collegae Tuo Dn. Abbati SCHMIDIO debeo, quod monita vestra transmisistis, quorum vt ratio habeatur, quantum in me erit, curabo. Primum de biennio Helmstadiensi edictum vrgebo, huic annectetur puto clausula generalis: cogitatum iri de tollendis iis, quae iuuenes illo loco absterrere possunt, et contrariis promouendis. Ea res deinde ad vestra illa aditum dabit.

II. Excerpta illa menstrua adiuuo quidem, et subinde communico nonnulla pro iis, et dum domi sum reuideo. Mea tamen dici nolim, quum temporis tantum superesse mihi nequeat. Quod superest vale faueque. Dabam Guelfebyti. 13. Mai. 1701.

EPISTOLA XLVI.

I. *Societatis scientiarum Berolinienfis institutum.* II. *Rei irenicae status.* III. *Leibnitius se iuuenum egregiae spei patronum futurum sponte declarat.*

I. Binas Tuas accepi, et gratias ago, quas debeo. Has, quas inclusi, pro Dn. WEDELIO, remitto, qui quis sit ignoro; is Crenianas animaduersiones ad me mittit. Fundatio societatis scientiarum non male procedit, cultum-

cultumque etiam rei linguaeque Germanicae et bonarum literarum complectetur.

II. De irenicis nihil actum, et fatendum est, rebus in septentrione turbatis, quiduis potius agitari.

III. Ego vellem, dari iam mihi notitiam insignium virorum et egregiae spei iuuenum, qui ad praeclara animari possint, neque enim praemia deerunt aliquod eximium praestantibus. Vale faueque. Dabam Berol. 26. Iun. 1700.

EPISTOLA XLVII.

I. *Leibnitius culcitram vento inflatam desiderat.* II. *De Burneti in 39. articulos commentario.*

I. Mensuram culcitrae mitto, filum longius longitudinem, alterum latitudinem significat. Sumsi tam longum, vt duo insidere simul possint, quo melius constet, perstare ad pondus neque ventum amittere nisi paulatim fortasse, sed ita tamen sese habere oportet, vt, vento per Syringa rursus immisso, ad pristinum redeat, neque deterius sit quam ante. Haec ergo experimento erunt comprobanda accurato, antequam exsoluatur pecunia. Quum autem transmittetur (per Norimbergensem puto Tabellarium, qui Brunsuigae transit) emittetur ventus, ne tumere appareat, et quid sit agnoscatur, atque ita munietur, ne recipere damnum in transmissione possit.

II. Exspectamus legationem Anglicanam, et cras fortasse aderit comitatus legati et in eo Capellanus. Librum accepi non malum, cui titu-

titulus: Moderation of the Church of England. Liber Episcopi Sarisberiensis in 39. Ecclesiae Anglicanae articulos, a quibusdam ex Clero minore impugnatus est, tanquam iusto laxior, sed Episcopi pro ipso stetere. Ita homines male consulti improbant, quod maxime laudi ducendum est, non includere Ecclesiam finibus arctioribus quam est necesse. Quod superest vale et faue. Dabam Hanouerae 1. August 1701.

EPISTOLA XLVIII.

De Societatis Berolinensis futuris membris.

Multas adhuc debeo gratias agoque pro illa beneuolentissima humanitate, qua me coram es complexus. Patere, vt in memoriam Tibi reuocem, quae coram nobis placuere, nempe vt quasi Tuapte sponte maxime reuerendos Praelatos Hamerslebensem et Huisburgensem inducas, quo ostendant gratum sibi, posse nomina dare Brandenburgicae scientiarum societati. Vale et faue. Dabam Guelf.

P. S. Maxime Reuerendo Domino HARDTIO salutem a me dici peto. Erit et ille noster. Itaque si quae conferre poteritis, quum in publicum redundent, spero vos non omissuros.

EPISTOLA XLIX.

Fabricius Societatis Berolinensis socius declaratur.

Eo res deducta est in noua Regia Scientiarum

rum societate Berolini condita; vt concilio habito aliquot egregii viri Collegae et socii appellarentur. Inter quos tuum relatum est nomen iure meritoque, mihique id negotii datum, vt ad Te diploma deferri curarim, quod nunc mitto; Deumque rogo, faxit vt Tibi id decus, nobis vero ac reipublicae bonisque litteris emolumentum sit diuturnum. Vale ac faue. Dabam Hanouerae d. 8. Sept. 1701.

EPISTOLA L.

Noua litteraria.

I. Tuae ad nouam Regiam societatem recte sunt allatae, et fuere gratissimae. Scribet Tibi credo Dn. Secretarius IABLONSKIVS et idem testabitur. Nec dubitamus subinde aliquid ex Te profuturum discere eorum, quae a Te aut amicis Tuis suppeditabuntur. Rex se fauere societati multis erga me ostendit.

II. Negotium missionum Euangelicarum in partes remotas strenue vrgetur, et spero, Deo dante, non defore successum.

III. Medicis etiam per prouincias mandata dabuntur, vt suppeditent obseruationes meteorologico-Epidemicas. Calendarium etiam dabitur pro anno sequenti, in quo tempestates anni praecedentis. Ego mox reditum paro, duae tamen fere septimanae hic adhuc effluent. Gratum erit intelligere, quae monebis in rem nostram, vt respublica litteraria incrementa per nos capiat. Quod superest vale et faue. Dabam Berolini d. 8. Nou. 1701.

EPI-

EPISTOLA LI.

Status negotii irenici.

Literae Tuae apud societatem Regiam fuere acceptiſſimae, et quae proponis agenda reipublicae literariae cauſſa digna quae conſiderentur et aliquando in rem conferantur. Res irenica hic non plane negligitur, de qua aliquando coram pluribus. Vellem etiam Tui, prout par eſt, rationem fuiſſe habitam, ſed abſenti mihi et diſtracto quid factum non conſtat. Nam me Regina hic detinet gratioſiſſime, cum qua ſpero domum reuerti. Annum ineuntem cum multis ſequuturis Tibi in rem Tuam, Tuorum et publicam fauſtum et felicem precor. Vale et faue. Dabam Berolini 27. Decembr. 1701.

EPISTOLA LII.

Rei irenici ſtatus.

Diu abſens Hanoueram tandem cum Regina redii. Puto me Tuis omnibus reſpondiſſe. Excutiam tamen ſchedas, vt videam an reſtet cui reſponſum debeatur. De irenicis multum et ſaepe loquuti ſumus Berolini, ſed eorum, ad quos eae res pertinent, animi longe aliis diſtrahuntur, nec tamen omnino deſerta res eſt, Rege ipſo inclinatum huc animum erga me oſtendente. Ecce quae ad Te Dn. Iablonskivs. Vale et faue. Dabam Hanouerae 26. Ian. 1702.

EPI-

EPISTOLA LIII.

I. Responsum Ienense de Pietistarum nomine laudatur. II. *Negotii irenici obstacula quaenam?* III. *Noua litteraria.*

I. Responsum Ienense contra eos, qui alios pietistarum nomine diffamant, non malum est. Interim nec is probatur, qui ideo publicos coetus vitat, ne talia audire cogatur,

II. Iudicium hominis Romanae Ecclesiae addicti in Polonia, quo reconciliationis cum protestantibus impossibilitatem tuetur, videtur mihi directum contra colloquium Toruniense sub VLADISLAO Rege atque illo tempore editum, nunc recusum. Tria impossibilitatem facere putat: regimen Ecclesiae, missas solitarias, cultum sanctorum et imaginum. Sed regimen monarchicum admitti potest, temperatum, vt ab ipsis fit pontificiis, missae solitariae tolerari possunt. Vnus cultus est, qui maxime emendationem postulat, quam sane ipsi prudentiores inter Pontificios optant. Caeterum iudicium illud elegantius scriptum est, quam hodie solet.

III. Interim pro communicato hoc scripto gratias ago et pro Grammatica Regia, quae non plane videtur inepta. Sic vidi a quodam concinnatam Theologiam Principum, vbi quis ex catechesi aut scriptura sacra respondet, quae tempori praesenti congruunt. Bibliotheca Academica, vt video, opera Dn. Praepositi HARDTII insignia capiet incrementa, quod mihi est gratissimum, et cedet spero

in

in ipſius Academiae incrementum. Rectius ita facit Sereniſſimus Dux RVDOLPHVS AVGVSTVS, quam ſi libros ſuos per varia loca diſpergat, minore laude ſua et in publicum fructu. Nihil ne ab aliquo tempore didiciſti ab amicis Tibi et vicinis Abbatibus pontificiis? Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Brunſu. 14. Febr. 1702.

(*) Quum Pontificii doctores in Concilio Tridentino Seſſ. XXII. can. I. et III. p. 159. edit. Patau. CIↃIↃCCXXII. defendant; in miſſa *a ſacerdote* DEO *offerri verum et proprium ſacrificium propitiatorium, quod non ſoli proſit ſumenti, ſed et aliis viuis atque defunctis pro peccatis, poenis, ſatisfactionibus, et aliis neceſſitatibus:* ex rei veritate pii confeſſores noſtri in artic. Smalcald. p. 306. propugnant, quod miſſa pontificia, quocunque nomine veniat, directe pugnet cum primario articulo, qui affirmat non miſſificum ſacerdotem, ſed agnum DEI et filium DEI tollere peccata noſtra. Quam in rem p. 307. profitentur: *Etſi poſſibile eſſet, vt omnes reliquos articulos nobis concederent* (pontificii), *tamen hunc concedere non poterunt, quemadmodum* CAMPEGIVS *Auguſtae dixit, ſe prius omnia tormenta, membrorum dilaniationem et mortem paſſurum, quam Miſſam miſſam facturum eſſe. Et ego etiam per* DEI *opem in cineres corpus meum redigi et concremari patiar prius, quam vt Miſſarium ventrem, vel bonum vel malum, aequiparari* CHRISTO IESV, *Domino et Seruatori meo, ant eo ſuperiorem eſſe feram. Sic ſcilicet in aeternum disiungimur, et contrarii inuicem ſumus.*

EPISTOLA LIV.

I. *Fabricius detractat lautius munus.* II. *De Sculteti et Placeti controuerſiis.*

I. Non poſſum non laudare tuam moderationem animi, quod ſtationem praeſentem

tem magis lautae praefers. Vtinam is nunc esset Aulae Guelfebytanae status, vt commendari ea virtus Tua, et praemio aliquo condigno, quale est munus Consiliariatus Ecclesiastici, honorari posset. Vellem ad oblatum Tibi munus commendari posset aliquis Tui similis doctrina et moderatione, sed quam pauci illi!

II. Lites, vt video, inter SEVERINVM, SCVLTETVM, PICTETVMque, etiamnum reciprocantur, quibus nunc immistus est STRIMESIVS. Nosse velim, de eorum controuersia quid iudices? Mihi enim nunc satis examinare non licet. Quod superest vale faueque. Dabam Hanouerae 9. Maii. 1702.

EPISTOLA LV.

I. De Societate Berolinensi. II. Libri, cuius index: ciuitas sapientum adumbrata auctor quis? III. Docendi pruritus. IV. Strimesii scripta laudantur.

I. Casu factum est, vt epistola quaedam Tua mihi occurrerit in massa schedarum, vnde dubito, an responderim et omissionis veniam obnixe peto. Quum res societatis Regiae scientiarum paulo procedant lentius, nondum structo aedificio, quod conuentus moratur, ideo nunc in membris asciscendis caeterisque deliberationibus vix quicquam agitur. Dn. BENTHEMI, viri sane egregie docti, vbi primum occasio, rationem habebo.

II. Scriptum, cui titulus: Ciuitas sapientum adumbrata, non vidi. Suspicor, esse profectum

a Barone BENEDICTO SKYTTIO, Suecici regni Senatore, qui, quum esset in exilio, talia moliebatur; et ciuitatem illam Heliosophopolin adpellabat, credo in ciuitate solis CAMPANELLAE exstruendam.

III. De M. ODELEM nihil unquam videram nec audieram. Iuuenes multi hodie malunt docere ante quam discere, et nouitate sententiarum famam imprudenter captant.

IV. Clariss. STRIMESII scripta mihi inprimis placent, et videmur iis, quae de sanctorum perseuerantia docet, contenti esse posse, vt verear, ne Dn. SCVLTETVS nodum in scirpo quaerat. Tuum tamen iudicium de Strimesianis audire malim. Quod superest vale faueque. Dabam Luzenburgi in palatio Reginae prope Berolinum 14. Octobr. 1702.

P. S. Vbi dies aestiui cessabunt, Regina Berolinum repetet, ego vero Hanoueram.

EPISTOLA LVI.

De re irenica.

Morbo impeditus in Reginae comitatu, vt constitueram, Hanoueram redire non potui: nec dum plane ad officium rediit corpus, etsi redierint adpetitus, somnus, vires, quare differo iter, donec spirent aurae mitiores, quarum mox appetet tempus. Ex Dn. IABLONSKIO nostro intellexi, moliri Te opus, quo controuersiae cum Pontificiis et Reformatis moderate exponentur. An non praestaret praemitti Reformatos, seiungi pontificios, atque

que opere peculiari tractari. Sed tuum de Tuis iudicium valere debet. Res irenica quantum apparet ybique haeret, dum aliae curae alia ſtudia agitant aulas, vtinam ſemper qualia poſtulat publica ſalus. Si quid tamen Tibi cogitatum intellectum, ſemper mihi gratum erit. De munere Conſiliarii eccleſiaſtici gratulor, ita et locum Tuum et merita decebat. Quis quaeſo FISCHERO Rigae ſucceſſit? Hic nuper Berolini egit, et forte adhuc adeſt. MVLLERVM in praepoſitura praedeceſſorem pepulit parum ſecunda fama, ambiguisque hominum iudiciis. Lauſannenſis Theologus STERKIVS, qui cum SCVLTETO diu diſceptauit per litteras, nunc Berolini degit, et credo alicubi officio admouebitur. Sed mihi et ſcripta eius legenti et de iis cum ipſo conferenti viſus eſt non ſatis Irenicus. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Berolini 20. Mart. 1703.

EPISTOLA LVII.

I. *Collegium irenicum a Boruſſiae Rege conſtitutum.* II. *Conſilia irenica non ſtatim publicanda.* III. *De Praeſentia ſubſtantiali et ſupernaturali obſeruatio.*

I. Quum primum Hanoueram diuino beneficio ſaluus redii ab incomparabili Theologo Abbate MOLANO noſtro accepi praeclaram commentationem Tuam de controuerſiis, quae Euangelicis Reformatisque intercedunt. Magna cum voluptate nec minore cum fructu legi, et opportune inprimis accidiſſe puto,

to, vt abſolueres hanc doctrinam, quum maxime eius vſus erit.* Scito enim ab auguſto Pruſſorum Rege tandem inſtitutum eſſe collegium Irenicum, in quo conſilia Pacis ſacrae agitarentur, Praeſide VRSINO Epiſcopo, Aſſeſſoribus a Reformata parte IABLONSKIO et STRIMESIO, a noſtra LVTKIO et WINCKLERO, Theologis omnibus; ſed et conſtitutum eſſe, vt cum Domino Abbate Luccenſi, Teque etiam et celeberrimo Domino Abbate SCHMIDIO ſubinde conſilia communicentur, qua in re fortaſſe mea quoque aliquando opera interueniet, et ſi ſim ἐκ τῶν ἔξω. Ita vides reſumtum iri priſtina conſilia.

II. Quum vero noſtrae meditationes, quae vobis quoque duobus placuere, ſub fide ſilentii communicatae fuerint, Berolinenſibus et materiam negotiationis ſint daturae, facile pro prudentia Tua iudicas, conſultius fore, vt ne intempeſtiue edantur, dum ſpes eſt aliquid confici poſſe tractando. Nam ſi ea decollauerit, ſuaſerim ipſe quoque conſeruari typis publicis in vſum poſteritatis: nunc vero, ſi producimus in publicam lucem, primum perit cogitationibus pondus ac momentum arcanae deliberationis, deinde irritabuntur crabrones ingeniorum Eriſticorum, vt agmina aduerſariorum paulatim conſurgent, et fortaſſe, qui poterant paulatim acquiri nobis, dum ipſis communicationis priuatae honor habebitur, praeueniri ſe aliorum violentia patientur, difficili regreſſu, vbi quis ſemel publice ſententiae ſuae obſides libros dedit. Praeterea, qui facilius

lius aſſentientur nouae corporis notioni, dum nonniſi philoſophicos vſus intuebuntur, haerebunt ac recalcitrabunt, quum ad Theologicos adhiberi videbunt. Et meo iudicio maiore fructu ac dignitate Tu quoque interuenies, ſi Tua ſeriis conſiliis ſeruabis; differesque illa profundiora ac magis recondita, donec ſucceſſu ipſo comprobentur, aut donec eo res redierit, vt nihil publicando ſpei decedat iam deploratae. Haec etiam Dn. Abbatis Luccenſis proniſſima ſententia eſt, praeſertim poſtquam Irenes Berolinenſis ſtatum intellexit. Acta ſunt haec ibi, ex quo Tibi conſulenti, quid primum dares, de Reformatorum conciliatione in edendo praeferenda ſcripſi, procraſtinationem potius ſuaſurus; ſi praeuidiſſem quod ſucceſſit. Interim pulcerrimo apparatu rem Irenicam auxiſti, in quo vt pergas eſt cur optemus.

III. Vnum obſeruo in ſcripto Tuo, quo magis a me ſtudioſe lectum intelligas, quum ex meis quibusdam ſchedis et ex literis ad Pelissonivm annotare dignatus es p. 23 quae de praeſentia ſubſtantiali ſed ſupernaturali dixi, et Conradi Bergii quaedam parallela adduxiſti, non me omnino probare, quod ille negat praeſentiam hoc loco in indiſtantia collocandam: nam etſi id de praeſentia ciuili recte dicatur, eam eſſe coniunctionem, per quam ſufficienter ſentias obiectum et in promtu habeas ad operandum, quo ſenſu praeſentior mihi eſt remotior, ſed in eodem conclaui, quam propior, ſed in alio, pariete a nobis, vel a me diuiſo;

uiſo; hic tamen quum de manducatione ſubſtantiali agatur, requiri puto indiſtantiam; quae conſiſtit in immediata ſubſtantiae operatione atque applicatione. Hoc enim intereſt inter praeſentiam per efficaciam et per ſubſtantiam, quod poſterior eſt immediata applicatio ipſius potentiae primitiuae tam actiuae quam paſſiuae, prior vero non item. Equidem omnis praeſentia ſubſtantiae ſimul eſt praeſentia efficaciae, ſed non contra, et quum praeſentia efficaciae opponitur praeſentiae per indiſtantiam ſimul opponitur praeſentiae per indiſtantiam. Haec monenda putaui, ne illi Theologi noſtri, qui celebre ſuum ἀδιαςάτως ſanctum inuiolatumque tueri conſtituerunt, ambigua explicatione turbentur. Quum diu extra commercium litterarium fuerim, partim ob valetudinem, partim ob alia impedimenta, gratiſſimum erit, ſi Tuo beneficio in gratiam paullatim magis magisque redeam cum republica litteraria, doceasque, quae in ea gerantur. Quod ſupereſt vale, faueque mihi, quod facis. Dabam Hanou. 14. Iun. 1703.

(*) LVTKIVS poſt primum conuentum grauibus argumentis permotus Collegio Irenico amplius intereſſe noluit. conf. EIVS *Chriſtliche und unmaſsgebliche Gedancken über die Vereinigung der beyden Proteſtirenden Kirchen.* 1703. editae.

EPISTOLA LVIII.

De rebus Germaniae ſuperioris.

Spero collegium Irenicum non prorſus inutile

le fore, et tuam quoque praeclaram operam accesſuram. Res Germaniae ſuperioris in miſero ſunt ſtatu, culpa non tam ſuperiorum Germanorum, quam reliquorum, quos, Vlma et Memminga captis, non minus euigilare opus erat, quam ſi Hannibal cuique ad proprias portas eſſet; ſed fatali torpore quisque tantillum a diſcrimine adhuc remotus, res patrias tanquam alienas habet, quo nil fingi poteſt indignius. Dabam Hanou. 3. Iul. 1703.

EXCERPTA EX EPISTOLA LIX.

De Arcano Regio Leibnitii et Molani iudicium.

Mirati ſumus ambo (LEIBNITIVS videlicet et Abbas MOLANVS) audaciſſimas et informes plane (autoris ſcilicet Arcani Regii) ſuggeſtiones. Nam ego Berolini videre neglexeram. Intereſt graui reſponſo oſtendi inconuenientiam propoſitionum, et tamen ita, vt beneuolentia Regis conſeruetur, et fortaſſe inſeruire ea res poteſt, vt homo negotio ineptus, a collegio Irenico excludatur, nam et collegas parum eius paradoxa probare ſcio. Magni refert vos prudenti et graui reſponſo oſtendere, auctorem arcani eſſe hominem audacem, periculoſum quieti Eccleſiae et Reipublicae, et imprudentem, violentum, affectibus indulgentem, nec a calumniis abhorrentem, denique egregium ſpecimen turbonis ſacri. Hanou. 30. Iul. 1703.

P. S. *Das ſo genannte* Arcanum *ſoll* Irenicum *ſeyn: man könte aber wohl ſagen, daſs*

an statt den Frieden zu befördern, es sey ein classicum belli sacri inter Euangelicos, *und nicht wohl leicht etwas, so unsern Feinden, den hitzigen Papisten, angenehmer aufs Tapet kommen könne.*

Es scheinet zu rathen zu gewaltsamen Verfahren, und Unterdrückung der Evangelischen, insonderheit derer Augspurgischen Confessions-Verwandten, so es mit den Pietisten nicht halten, und wird die Gemüther nicht nur in den Königlichen Landen, und insonderheit in Magdeburg und Preussen, sondern auch in den benachbarten Schwedischen, Sächsischen und andern Provincien, auch an entfernten Orten nicht wenig bewegen, als auch in publicis *böse Consequenzen nach sich ziehen.*

Dass nun niemand, als fromme und ehrliche Leute in allen, insonderheit geistlichen Aemtern seyn sollen, ist eine ausgemachte Sache; und könnnen visitationes *zu Abschaffung der* abusuum *nicht anders als dienlich seyn. Wenn man aber an statt der* abusuum, *solche Dinge rühren will, da streitig, ob es* abusus *oder nicht, ja die durch* antiquissimam ecclesiae praxin, *zu geschweigen, durch* priuilegia *und* pacta authorisiret, *wird des guten Zwecks verfehlet, und das Vbel ärger gemacht. Nun ist ja bekannt, dass* exorcisinus *eine* antiquissima ecclesiae christianae praxis, *und* optimum sensum *haben könne, massen nicht eine leibliche Besitzung, die Macht des Teufels über das sündige Gemüth verstanden wird. Ist auch eine grosse und ungebührliche* suggestion, *den ihre Art* insinuiren *will, die Messgewand, Casoln, Lichter, Hostien etc. seyn ein*

ein Päbstlicher Greuel, da doch Seine Majestät selbst kein Bedencken gehabt, zu Königsberg sich in der Evangelischen Kirche solenniter der communion selbst zu bedienen. Und wenn des autoris ratio *gelten soll, die Feste abzuschaffen, weil man daran offt üppig lebt, so muss man auch die Sonntage abschaffen.* Tollatur abusus, non res. *Wer Königen etwas vortragen will, muss darin grosse* prudence *gebrauchen, und nichts setzen, das er nicht öffentlich gerne wolle gelesen wissen. Daher hätte der* Auctor *sich billig hüten sollen, auf Jesuitischen Schlag einem grossen Könige* indigna Maiestate eius artificia et simulationes *zu rathen, gleich als sollen Seine Majestät sich stellen, als hätte er einen andern Zweck, als er in der That hat.* vid. §. 8. *Wer kan auch* approbiren, *dass man dem Könige* suggerire*; es solle niemand befördert werden, als die von den Theologis zu Hall* approbation *gehabt: Denn entweder sind die Theologi zu Hall von anderer Meynung, als die Theologi anderer Universitäten, oder nicht. Sind sie es, so sind sie denn 2. Partheyen, und will man damit die eine verfolgen und opprimiren. Sind sie es nicht, was brauchts eines so ungewöhnlichen Verfahrens, und wird man nicht dadurch andere Potentaten zu Gegen-Verfassungen zwingen. Sonderlich ist unverantwortlich, dass man von Wittenbergischen Tücken und Schälcken spricht, und damit einen Theologischen Krieg wieder erregen will. Der* Auctor *wird sagen, er habe nicht gemeynet, dass es auskommen werde,* sed sapientis non est, dicere,

non putabam. *Und dann so ist es* indignum probo Theologo *einem grossen Könige* calumniosa *suggeriren.* Theologi Helmstad. recte facient, si hanc imprudentiam exaggerent, eaque occasione animum erga Vitebergenses bene affectum ostendant. *Und was kan ärgers gesagt werden, als, alle andere Theologi, ausser den Hällischen, hätten Tücke, und verbergen den Schalck. Ein grosser Herr ist wohl von so grosser Weisheit, dass er die so fort nicht vor Verrähter seiner heiligen Person halte, die in einem und andern über ihren* iuribus *mit den Landes-Fürsten in Controversien stehen. Die höchsten Potentaten lassen die* controuersias *mit ihren eignen* subditis *in dazu bestellten* iudiciis *untersuchen, und lassen verständige* Iustitiarios *darüber urtheilen. Daher denen Herren suggeriren wollen, dass sie die* oppositiones, *so mit gebührenden Respect geschehen, und einigen Grund zu haben scheinen, vor Verrätherey halten sollen, ist* dignum adulatore, *der grosse Herren zu* violentis consiliis *verleiten will, da nichts anders als Böses draus entstehen kan. Der neuen Regul,* quod Princeps Euangelicus sit Papa in sua ditione, *muss man nicht missbrauchen. Bey den verständigen* Pontificiis *selbst ist* concilium vniuersalis Ecclesiae, *wo nicht* supra, *doch nicht* infra Papam. *Also ist billig, dass ein grosser Evangelischer Herr in wichtigen Religions-Sachen nicht alles vor sich allein thun, sondern mit andern Evangelischen Potentaten communicire,* ne rumpatur vinculum Ecclesiae.

EPI-

EPISTOLA LX.

De Winckleri Arcano Regio.

In Reſponſo de WINCKLERI (†) Arcano Regio prudentiam veſtram et moderationem agnoſco. Noluiſtis aliis dicere veritates ingratiores, quae certe non deerunt. Interim etſi malitia viri non ſit certiſſima, imprudentiam tamen eamque periculoſam vbique translucere manifeſtum eſt. Neque eſt diſſimulandum, ſed monendum publici boni cauſſa, quemadmodum et aliquatenus feciſtis. Rem omnem Domino Abbati Luccenſi communicabo, qui mecum eo communicationis nomine Tibi erit obſtrictus. Vale et faue. Dabam Herenhuſae 7. Aug. 1703.

(†) IO. IOSEPHVS WINKLERVS Paſtor Magdeburg. Wernigerodae 1704. ſermone germanico edidit; *ingenuam reuelationem cordis ſui erga omnes fideles Chriſtianos, et inprimis erga eccleſiam aedis cathedralis Magdeburgenſis, poſt exortas ex arcano Regio magnas turbas.* Inibi arcanum regium ſuum non eſſe ſcriptum contendit, ſed aliunde ad ſe transmiſſum, ſe autem id tantum addidiſſe, quod ad promotionem pietatis videtur vtile, et hoc ſe iam declaraturum: ſe tradidiſſe quidem arcanum auguſtiſſimo Regi, ſed non eo animo, vt in aliorum veniret manus, multo minus vt typis exſcriberetur. Caeterum de Reformatis iudicat, eos in doctrina de ſacra coena ita ſe declarare, vt realem corporis CHRISTI manducationem agnoſcant, abſolutum decretum reiiciant, controuerſiam de perſona CHRISTI miſſam faciant, nec dubitent aperte gratiam DEI vniuerſalem confiteri. Conf. IO. FABRICII Hiſtor. Bibl. ſuae P. IV. p. 444.

EPI-

EPISTOLA LXI.

I. *De Iablonskii scriptis irenicis iudicium.* II. *De Guil. Frobesii considerationibus controuersiarum.*

I. Has vt ad Te darem literas praeter ineuntis anni auspicia, quem cum multis sequuturis laetissimum precor, faciunt, quas additas vides, literae ad Te a Dn. IABLONSKIO. Equidem scripsi nuperis pro Te, pro Domino Abbate SCHMIDIO et pro Domino Praeposito HARDTIO, accepisse me exempla ab eodem Domino IABLONSKIO scripti his adiecti, quod vellem minus acre esset in Dominum Praepositum LVTKENIVM. Talia enim bello irenico ciendo apta sunt, quod vtinam Σιδηρόξυλον esset. Caeteris eximiis viris mittam proximis, ne nunc nimis Tabellarium onerem. Misissem maturius, nisi dictum mihi fuisset, quemdam hinc ad vos ire, quod deinde non ita esse compertum. Non dissimulo apud Dn. IABLONSKIVM talia scripta, etsi erudita, alioqui et bonis rebus referta, nisi inposterum ademtis acrimoniis castigentur, magis ad res turbandas quam componendas pertinere. Et, si eadem Tibi duobusque amicis (quibus interim cum multa a me salute communicare potes, dum ipsorum exemplaria sequantur) sententia est, poteris, si ita videbitur, communi iudicio scribere quod res est. Quod si etiam mecum sententiam vestram communicare non graue videbitur; eo magis omnia communi consilio acta censebuntur. Certe Dn. Abbas MOLANVS, qui idem accepit scriptum, eamdem esse sententiam suam scire vult

Bero-

Berolinenſes, quam et Max. Reuer. Dn. IABLONSKIO perſcripſi. Fac LVTKENIVM exceſſiſſe modum in ſcrupulis mouendis, atque etiam in communicanda aliis ſententia ſua non cautiſſime egiſſe, praeſtabat, eum priuatim vel moneri vel corripi Regis autoritate, quam priuatis et anonymis ſcriptis publice irritari. Quum vero facta infecta fieri nequeant, rogandi erunt amici Berolinenſes, vt inpoſterum, quoad eius fieri poteſt, moderatius agant, nec nouo bello ſacro dent occaſionem, dum pacem moliuntur. Quasdam offenſiunculas condonare, quasdam et diſſimulare praeſtat: nec tam habenda eſt viris grauibus piis in cauſa Dei perſonarum ratio, quam rerum. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Hanou. 31. Dec. 1703.

P. S.

II. Putabam me iam transmiſiſſe priores literas, quibus ſignificabam quid pro Te amicisque Berolino accepiſſem, et gratias agebam pro munere FORBESIANI operis ſane praeclari, ſed ecce circumſpiciens video adhuc remanſiſſe in tabula epiſtolam, quas ergo debeo gratias, nunc ago et exemplum nitidius in Bibliotheca Electorali reponam, alioqui cedet obuio cuique. Audio quibusdam diſplicere editionem, ſed quid mirum, quum et priores hominibus pugnacioribus diſplicuerint.

EPISTOLA LXII.

Regina Boruſſiae negotii irenici cauſſam agit.

Has, quas vides adiunctas, ad Te mittit Dn. IA-

IABLONSKIVS. Regina mihi huc reuerſo dedit incluſas meis. Si quid in illis, quod me noſſe operae pretium putes, communicari peto. Spem facit res irenicas non male proceſſuras, neque ego deſpero, ſi bona conſilia audiantur. Nunc vale et faue. Dabam Hanou. 22. Februar. 1704.

EPISTOLA LXIII.

I. *Io. Fabricus laudatur.* II. *Danorum Suedorum et Lubecenſium in propagandi fide merita.* III. *Quo ordine controuerſiae theologicae perſequendae?* IV. *De Guil. Forbeſio iudicia.* V. *Leibnitii collectio ſcriptorum rerum Brunſuicenſium.*

I. Recte facis, quod collectos a tot annis theſauros publicos eſſe iubes, beneuole, quod priuatim et meos. Praeclari operis Tui controuerſiarum quae transmiſiſti bona ex parte legi. Valdeque ſum delectatus et doctrina plena iudicii, et neruoſa perſpicuitate. Video enim et ſelecta afferri et vtilia, eaque paſſim eruditionis ac expoſitionis lumine colluſtrari. Omnia tamen et perlegere et diſcutere non vacauit, neque id vel facultatis vel conditionis meae. Dedicatio non poterit non honorifica et grata iis eſſe, quibus deſtinaſti. Ego certe ad ſocietatem noſtram (cuius Tu ipſe es membrum) ornandam pertinere cenſeo.

II. Obiter noto: quamquam vix eſt tanti; vbi nil hactenus ab Euangelicis (ſic enim mallem κατ' ἐξοχὴν dici noſtros, quam Lutheranos) actum ais in conuerſione gentium aut fidei

dei propagatione, Danos et Suedos habituros, de quo querantur; hi enim in suis coloniis etiam barbarorum salutem curant: et Catechismum quendam lingua Americana in Suedia editum puto. LVDOLPHVS etiam noster Vir summus meminit Lubecensis cuiusdam, viri docti, qui hoc egit apud Abyssinos, vt puritas Ecclesiae antiquissimae sua constaret.

III. Caeterum ordo commodus est, vt ab Atheis ad gentiles, Iudaeos, Mahumedanos, Vnitarios, Pontificios transeatur. Reformatos autem opus coronaturos suspicor. Vbi pro prudentia Tua rem haud dubie ita institues, vt ex nuperrimis nostris monitis quaedam interiora ipsi negotio reseruentur. Pro Tuo et opere et Programmate quoque, Te ac munere quo fungeris digno, quod Pro-Rector Vniuersitatis ad indicendam Panegyrin promulgasti, in quo Serenissimus Dux RVDOLPHVS AVGVSTVS deposita mortalitate celebratus est, gratias decentes ago. Vale ac faue. Dabam Hanou. 24. Mart. 1704.

P. S.

IV. Gaudeo FORBESIVM Tuum tam fuisse acceptum Francofurtensibus ad Oderam. Huic in nouo opere Tuo supplementa mittis egregia. Talia adhuc multa a Te expectamus, nam absit vt de valetudine tua male omineris. VRSINI quoque Episcopi approbationem FORBESIO Tibique gratulor. Vtinam, quo tempore Episcopales in Anglia praeualent, vt nunc fieri videmus, aequiores vtique quam Presbyteriani, res Irenica magis vrgeatur.

V. Dn.

V. Dn. Praepositus de HARDT narrabit Tibi, quale molior opus Collectionis scriptorum res Brunsuicenses, Guelficas, Estenses, illustrantium. Inde ex nostris regionibus, sed etiam, ex Italia et superiore Germania (vbi olim Guelfi) auxilia corrogo. Egregie fauet Dn. de HARDT ex Bibliotheca Iulia. Forte Abbates Tibi amici aliquid suppeditare possent. Non ita adstringor Brunsuicensibus, vt non res vicinarum regionum admittam, quae nostra vtique illustrant. Intercede quaeso apud vicinos Abbates aliosque amicos Tuos.

EPISTOLA LXIV.

I. *Caluoerius laudatur.* II. *Quis auctor scripti, cuius index: Addresse an den König in Preussen.*

I. In aere semper Tuo sum, ob praeclarum munus; sed nescio an debitorem me gratiarum actione debita sim professus, si non feci, quaeso factum iam putes. Certe enim multas Tibi gratias debeo agoque et societatis et meo nomine. Quanquam idem ab eius parte factum, et ipse feci, repetiisse tamen non poenitet. Vtinam ne in his frustra laboraretur, culpa hominum vtriusque ni fallor partis. Dn. CALVOERIVS de ritu opus, vt video, incepit. Nondum legere vacauit, ita quo consilio scripserit, nondum scio. Virum non indoctum esse constat. Si quae Tibi in re litteraria nota, discere gratum puto.

II. Quem putas autorem esse *von der Addresse*

dreſſe der Evangeliſchen an den König in Preuſſen und von der Beantwortung. Ab vtraque parte parum placent talia ſcripta. Nam et Reformatus mihi inſultare et minax aliquid ſpirare videtur. Vale et faue. Dab. Hanou. 9. Maii 1704.

(*) Conſtat Auctorem ſchediaſmatis, quod a. 1703. ſub indice: *Alleruntertbänigſte Addreſſe an ein groſsmächtiges Oberhaupt etc.* prodiit, ſumme venerabilem D. VAL. ERN. LOESCHERVM eſſe. Ad quod IO. CHRIST. BECMANVS, Theologus Francof. ad Viadrum *in der Exceptions-Schrifft wider eine alleruntertbänigſte Addreſſe* reſpondit. Plura deinceps ſcripta polemica a vener. LOESCHERO ab vna, et a celeb. BECMANO ab altera parte edita ſunt, quae occaſionem aperuere, vt celeb. LOESCHERVS Commentarium elaborare coeperit; cuius index: *Ausführliche hiſtoria motuum zwiſchen denen Evangeliſch-Lutheriſchen und Reformirten.* Conf. ven. C. M. PFAFFIVS in introduct. in Hiſtor. theol. litt. P. II. lib. III. ad §. VIII. p. 174. ſq.

EPISTOLA LXV.

Leibnitius ſcriptores rerum Brunſuicenſium colligit.

Gratias ago pro multa coram beneuolentiae ſignificatione, et, quod mihi ea abuſus videar, veniam peto. Faſciculum mihi commodatum recte Berolini reddi curabo. Ego apud Dn. de ALVENSLEBE multa reperi Mſc. praeclara, tum paterna tum antiqua admodum, quibus et noſtra hiſtoria plurimum illuſtrari poteſt. Cras hinc diſcedam et Berolini porro aut Lutzenburgi ſubinde diſcere ſpero, quae apud vos (ex ſententia vt ſpero) gerantur. Interea vale faueque. Dabam Hundisburgi 24. Aug. 1704.

EISTOLA LXVI.

Episcopus Vrsinus de rebus irenicis consilia cum Leibnitio communicat.

Nuper cum Reuerendissimo Domino Episcopo VRSINO loquutus, iniecta de Te mentione, intellexi virum egregium plurimum Tibi fauere, atque id agere, vt Tuis commodis apud Regem inuigilet. Misit mihi nuper dono (1) Liturgiam ex Anglico in Germanicum versam (2) Consensum Sendomiriensem a Clarissimo STRIMESIO editum. (3) Eiusdem STRIMESII scriptum germanicum, cuius titulus est: *Kurtzer Entwurff der Einigkeit*, vbi duas protestantium partes non inepte conciliare nititur. Haec omnia iam ad Te peruenisse puto. De caetero gratiarum actionem pro exhibito tam munifice hospitio repeto. Quod superest vale et faue. Dabam Berol. 21. Octobr. 1704.

EPISTOLA LXVII.

I. Strimesius studet Fabricio. II. Antonii Vlrici et Leibnitii de Sebastiano Edzardo iudicium.

I. Literas Tuas recte accepi et gaudeo, Te valere et mei meminisse. Saepe mihi de Te sermo fuit cum Reuerendissimo Domino Episcopo et max. Reu. IABLONSKIO, qui nunc, defuncto SMETTAVIO, Concionatorum Regis est primus. Sunt et septimanae aliquot, quod Berolini me accessit praeclarus Francofurtensium ad Oderam Theologus, Dn. SA-

SAMVEL STRIMESIVS mirificeque doctrinam et moderationem Tuam laudauit. Liturgiam Anglicanam iussu Dn. Episcopi germanice editam, STRIMESII librum de consensu Sendomiriensi et *Kurtzen Entwurff* etc. ad Te mittere voluit Dn. Episcopus, iamque Tibi redditos puto hos libros. Putat Te facturum rem gratam Regi, si scriptum aliquod edas breue de Liturgia Anglicana, inque eo institutum commendes, et in praefatione mentionem benignam facias *des Kurtzen Entwurffes* Domini D. STRIMESII, et doctrinam viri ac moderationem laudibus meritis exornes. Hoc scriptum Regi Prussiae dicari posset.

II. Gaudeo, quod Serenissimo Duci ANTONIO VLRICO placet consilium Tuum et meum, ne scilicet iuueni Hamburgensi SEBAST. EDZARDO nequicquam paratragoediandi respondeas, quamquam optem scribi ad Magistratum, vt coerceatur hominis petulantia. Sed magis gaudeo, quod Serenissimus Dux Te Guelfebytum vocauit, et quanti Te faciat omnibus ostenderit. Quod superest vale et me ama. Dabam Berolini 29. Nou. 1704.

EPISTOLA LXVIII.

I. *De Societate scientiarum Berolinensi.* II. *De negotio irenico consilium.* III. *Guil. Forbesii de sacra coena sententia.*

I. Postulatum Tuum ego sane aequum puto, nec omittam occasione data aliquid de eo mouere, vt videam, quae spes sit? In societate Regia Scientiarum non distinguimus

membra, proceres, collegas, forte ergo membrorum mentio ſuffecerit.

II. Putem conſultum fore, vt non tam per reſponſi modum, quam obiter in epiſtola ad Dn. IABLONSKIVM reſponſoria, id ipſum paucis inſinues, quod cum Dn. Abbate SCHMIDIO ad me ſcribis. Equidem ſcriptum vobis transmiſſum multas res bonas continere, et pium habere ſcopum, nec nullas editionis videri fuiſſe cauſſas; ne tamen opus Irenicum ſufflaminetur Tibi ac Dn. Abbati SCHMIDIO eius cupidiſſimis optandum videri, vt quoad eius fieri poteſt, caueantur ea, ex quibus pro pace nouum bellum Theologicum oriri poſſit.

III. GVIL. FORBESII bonam partem relegi (nam olim legeram) non ſine voluptate et fructu. Quae in negotio Sacrae coenae dicit viſa ſunt pleraque admodum commoda, et noſtris explicationibus conſentanea. (*) Societas Regia ſibi haud dubie honori ducet dedicationem praeclari operis Tui praeſertim contra aduerſarios communes. Quod ſupereſt vale et faue. Dabam Hanou. 7. Decembr. 1704.

(*) GVIL. FORBESIVS in Conſiderationibus controuerſiarum Francof. a IO. FABRICIO tertium editis p. 563. et 564. *Tutiſſima*, inquit, *et rectiſſima videtur illorum proteſtantium aliorumque ſententia, qui corpus et ſanguinem* CHRISTI *vere, realiter et ſubſtantialiter in Euchariſtia adeſſe et ſumi exiſtimant, imo firmiſſime credunt, ſed modo humano ingenio incomprehenſibili, ac multo magis ineffabili, ſoli* DEO *noto, et in Scripturis nobis non reuelato, non quidem corporali et per oralem ſumptionem, ſed neque etiam ſolo intellectu, ac pura puta fide, ſed alia*

alia ratione, soli DEO, *vt dictum est, cognita, illiusque omnipotentiae relinquenda.*

EPISTOLA LXIX.

Fabricius refutatur ab Anonymo.

Serenissimus Dux ANTONIVS VLRICVS, qui plurimum Tibi fauet, non sine indignatione intellexit male Te habitum, et iniuriose per epistolam improbi ἀνωνύμȣ. Cellis huc scriptum est, inquirendum in autorem et vindicandum honorem Tuum, et si irrita sit indagatio, chartam infamem flammis abolendam. Itaque Dux Serenissimus vellet nihil omitti, quod ad indagandam veritatem prodesse possit, iussitque, vt hoc Tibi significarem. Facile intelligis, quam libenti animo iussa eius exequar, et quam non omiserim hortari sponte pronum, vt in iusta seueritate perseueret. Itaque delibera quaeso, qua ratione optime inquisitio institui possit, et si quae iudicia habes, sufficientia saltem ad inquirendum in aliquem vel aliquos, delibera cum ICtis, an e re videatur, proponere illa in medium, submittereque iudicio magistratus? Idque vt eo tutius facias, neue accusator fias ex denunciante, casu nominibus suppressis exposito, fac, vt responsum obtineas cuiusdam collegii Ictorum, cuius sequutus sententiam eo sis deinde securior in omnem euentum litis. Caetera alias, nunc enim discedit currus publicus. Quod superest vale, et me ama. Dab. Brunsuigae. 2. Maii. 1705.

EPISTOLA LXX.

I. *Inter germanos pauci sunt Matheseos cultores.* II. *Edzardi disputandi et inclarescendi methodus.*

I. Vereor, vt in negotio, quod tangis, aliquid recte agi possit apud Berolinenses: adeo saepe res illic parum cohaerent studiis diuersorum. Expectabimus responsum. Quem laudas iuuenem Mathematicum, nosse propius oporteret, vel a speciminibus. Groningae quaerunt BERNOVLLIO succedaneum, qui non facilis inuentu. Nescio quo frigore torpent Germani, vt raro altius assurgant, in studiis istis, excolendisque inuentis, licet apud istos natis; negant Mathesin esse de pane lucrando, et tamen egregiae stationes paratae sunt eminentibus.

II. EDZARDVS iam procedit ad Mahumedanismum Caluinianorum, miror quod non Arianismum praemiserit. Repetet de ADAMO NEVSERO naenias, et REGINALDVM exscribet, quicquid nunc effutiet habebit emtores. Id debet igni Regio, quo inclaruit, secundum Epigrammation amici:

EDZARDI tenebras illustrat Regius ignis
Et nugis pretium poena vel ipsa facit.

Vale. Dabam Hanou. 9. Iunii 1705.

EPISTOLA LXXI.

I. *Consilia irenica.* II. *Scriptoribus anti-Irenicis directe non respondendum.*

I. Significare volui, me Tuas cum fasciculo

·IA-

Iablonskiano Guelphebyti reperiſſe. Interim literae venere a Domino Epiſcopo ad Sereniſſimum Ducem ſatis ad mentem noſtram. Ait enim ſe ad Regem ex acceptis retuliſſe, et Maieſtatem Regiam optime eſſe animatam. Miſſum etiam Theologum ad aulas Reformatas vt animi praeparentur. Vellem inprimis Casſelanos reddi τοῖς Μαρχικοῖς ὁμοψήφους. Vereor enim vt ſint ſatis. Sed arte opus puto, ſtrepitusque inprimis cauendos, ne magis turbentur irritenturque ψευδορθόδοξοι. Innuit interim miniſtros quosdam regios non videri ſatis in rem praeſentem animatos, idque agere vt difficultatibus deterreant Regem. Sed nihil facilius, quam mouere aut obiicere difficultates, artis eſt remouere.

II. Quod ad nouos quosdam Antirenicos ſcriptores attinet, ego putem non melius agi poſſe, quam ſi ne vni quidem reſpondeatur directe. Rex ipſa tractari ſcriptis poteſt. Litigatores optime vlciſcentur irenici non reſpondendo. Baccho bachanti ſi velis aduerſarier etc: Vnus doctiſſimus Ittigivs vellem non prodiiſſet in hanc arenam, ſed praeſtabit non reciprocare cum ipſo ſerram contentionis, ne magis aduerſum reddamus litigando. Scriptis publicis eriſticis non proficitur, praeſtant expoſitoria, quibus facile reſpondetur. Libenter intellexi quae de Domino Richtero ſcripſiſti. Gaudeo et Hamburgenſes egiſſe quod aequum erat. Vale. Dabam Brunſuigae 27. Apr. 1705.

EPISTOLA LXXII.

I. *In negotio irenico strepitus vitandus.* II. *Negotium religionis in Palatinatu.*

I. Dominum D. LEINKERVM Tuum vidi, Tibique gratias ago, quod eum ad me direxisti. Visus enim est et Studiis et humanitate pollere. Sapientissime fecisti, quod Domino Episcopo ostendisti, eo rem esse loco, vt si multum differatur, plane sit in nihilum recasura. Mutabuntur personae et cum personis rerum facies. Plerumque res paucorum virorum inclinatione animi et consiliis constant, quibus sublatis alia saecula sunt exspectanda. Et velim, nisi iam factum, illi indices, quam mutationem in his oris Tibi ea portendant, quae ipse expertus est, postea quae iam sunt edita in hoc negotio, nescio an e re sit multa proferri nunc in lucem. Agendum est, non scribendum: libris editis nouis hoc iam fermento animorum irritabuntur magis aduersarii, et inter se communicantes consilia, facillime obstruent aditus omnes, qui manebunt aperti, si strepitus a nostra parte absit. Nihil ne ab aliquo tempore Düsseldorpio habuisti a R. P. VRBANO? aut a cognato Tuo Domino RICHTERO? Qui si is est, quem olim respublica vestra aliquandiu in diaeta Ratisbonensi habuit, sic satis aetate prouectus sit oportet.

II. Negotium de Religionis statu in palatinatu nonnihil adhuc haesurum videtur, aiuntque Dominum BVRCARDVM, qui ibi pro Serenissimo Rege Borussiae cum Ministris Palatinis egit

egit, auocatum iri, alio fubftituto, qui Aulae Palatinae fit gratior. Si negotium Banni Bauarici nil confert, parum de fucceffu fpero, quum et Ratisbonae frigeant, quaecunque illic tractantur, fed nil magis, quam religio, quae frigere folet vbique. Quod fupereft vale et faue. Dabam Hanou. 11. Aug. 1705.

EPISTOLA LXXIII.

I. *Omeifii infcriptio.* II. *Gloffarium diuerfarum linguae germanicae dialectorum defideratur.* III. *De obitu ducis Cellenfis.* IV. *De Acad. Vitembergenfi.*

I. Infcriptionem Omeifianam Berolinum mittam fane non inelegantem. Sed de omine illo ferali Hanouerano nil inaudiueram, fi candelabrum aliquod argenteum forte decidit, quod ignoro, in noftra aula profecto ominofum habitum non eft; neque nos adeo faciles ad omina captanda fumus.

II. Gratias etiam ago pro iocularibus illis in Bauaros compofitionibus. Talia mihi placent dialectorum prouincialium fpecimina. Audio Dn. PRASCHIVM olim Ratisbonae edidiffe Gloffarium Bauaricum vocabulorum Bauaris propriorum, id nunquam nancifci potui. Vellem fimiliter Franconicum et Sueuicum et aliarum Germaniae partium haberemus. Aliquando Dn. Abb. MOLANO fuafi, vt tributum indiceret noftris paftoribus ruralibus, cogeretque vnumquemque certum numerum vocabulorum inferioris noftrae Saxoniae mittere, quae alibi non facile intelligerentur.

 III. Vel-

III. Vellem profecto adessent nobis quos memoras egregii Viri. Sed mors Serenissimi ducis Cellensis res vestras nostrasque, imminuta commercii inter aulas facilitate, non parum conturbauit. Faxit Deus vt animi concilientur communi bono. Dn. HOFMANNVS medicus Serenissimi Marchionis Ansbacensis cum Domino suo nunc apud nos agit, et nuper mecum loquutus est, Vir, vt apparet, egregius.

III Ne et studiosi alii Wittebergam salutarent, mirarer nouam prohibitionem factam, nisi illam Wittebergensis noua quadam acerbitatis significatione expresserunt. Sed uereor, ne Abbatem Bergensem deceperint minae, vel vanus aliquis rumor. Quod superest Vale et faue Dabam Hanou. 14. Sept. 1705.

EPISTOLA LXXIV.

I. Meierus non studet Fabricio. II. Non edenda nimium multa scripta irenica.

I. Non satis memini an Tuis per omnia responderim? Quod MEIERVS Tibi minatur, spero effectu cariturum, quanquam quum hic adesset, nihil tale erga me ostenderit, alioqui tentassem ei eximere errorem. Velim vt aliquando quum ego adero, ad nos venias, et propius Serenissimo Electori innotescas. Quod superest vale et faue. Dabam Hanou. 3. Nou. 1705.

II. P.S. Responsum Dn. IABLONSKIO adhuc debeo, ipsique Dn. VRSINO Episcopo. Valde vellem non multiplicari libros de hoc argu-

argumento, quod attingunt in ſuis litteris. Neque enim ea res alium habet vſum, quam quod crabrones irritentur. Et ſi Dn. STRIMESIVS vult reſpondere omnibus, qui ſcriptis publicis Irenicos inuadunt, infinita erit occupatio.

EPISTOLA LXXV.

I. *De Launoii libro de poteſtate regia in matrimonium.* II. *Lotharingicum matrimonium quibus controuerſiis anſam dederit?* III. *De concionatoris Principem ſuum reprehendentis officio.*

I. Et Domino IABLONSKIO et Domino Epiſcopo ſcripſi crabrones tantum ſcriptis irritari polemicis. Quod de Dn. TILEMANNO Marpurg. Theologo ſignificaſti, perplacet. Praeſentiam tuam hic gratam fore arbitror data occaſione excurrendi. Habemus hic LAVNOII librum, de poteſtate regia in matrimonium, itaque Tuis iuſſis erit paratus. Caeterum ANCILLONIVM vel potius eum, qui ex eius ore aliquid, de hoc libro, retulit, errare puto. LAVNOIVS enim hoc libro ſcripſit, quae menti eius conſentanea ex aliis operibus eius ſatis conſtat.

II. Quod Lotharingicum matrimonium attinet, res ita ſe habet. Viuente LVDOVICO XIII. et primo eius Adminiſtro RICHELIO Dux Aurelianenſis Pater Regis aulae offenſus, ignaro vel inuito Rege duxit in coniugium MARGARETAM Principem Lotharingicam. Id matrimonium RICHELIVS pro nullo haberi volebat, quia lex eſſet Galliae, vt Principes ſan-

ſanguinis inuito Rege nuptias contrahere non poſſent. Ea de re integri libri ſunt ſcripti. Sed LAVNOIVS librum ſuum longe ſerius ſcripſit, quando de matrimonio Aurelianenſi non amplius agebatur, et tractauit quaeſtionem generalem, vtrum poteſtas Secularis vel Regia poſſit lege ciuili conſtituere impedimentum dirimens? Eaque quaeſtio in Gallia antiqua eſt, ex quo in Bleſenſibus Comitiis conſtitutum eſt, vt nulla eſſent matrimonia, inuitis Parentibus et aliis curam minorum habentibus, contracta. Talem legem fieri poſſe, Canoniſtae et Moraliſtae Itali plerique negant, Galli affirmant, quia materia ſacramenti matrimonii ſit contractus ciuilis, qui formam ſuam a lege ciuili accipiat. Itaque legem ciuilem tantum remote in ſacramentum operari. Hanc doctrinam etiam LAVNOIVS propugnauit. Liber tamen eius relatus fuit in indicem prohibitorum.

III. Concionator quidem priuatim Principem ſuum admonere poteſt, ſed publice proſcindere non debet, quia ea res nocet reipublicae, nec prodeſt Eccleſiae. De Dn. WAGENSEILII morte plurimum doleo. Gratias ago pro Diſſertatione ingenioſa gallica: de Anti-Chriſto, quam ego nondum videram. Sereniſſimo Duci puto non ingratam fore. Quod ſupereſt vale et faue. Dabam Hanou. 20. Nouembr. 1705.

EPI-

EPISTOLA LXXVI.

I. *Fabricius cum Tilemanno de negotio irenico sua consociat consilia.* II. *De regia in matrimonium potestate.* III. *De re irenica.* IV. *De Antonii Vlrici cum concionatoribus aulicis controuersia.*

I. Perutile erit, Tuum cum Dn. TILEMANNO commercium. Consultum erit, vt cum Dn. Episcopo VRSINO communicet, itaque illum hortare, quaeso, vt ad hunc scribat et scribenda suppedita. Nam si Episcopus ostendat Regi id, fructum epistola habebit. Vellem nosse distinctius quid Dn. TILEMANNVS de Strimesianis iudicet? Ea enim discedunt, vt scis, a Dordracenis non tantum in gratiae Vniuersalis negotio, sed et in doctrina de vera iustificatione temporariorum. Ex Serenissimo Duce ANTONIO his festis diebus, quibus in eius aula egi, intellexi, Dn. RICHTERVM Consiliarium intimum apud eum fuisse. Valde doleo, quod nos praeteruectus est.

II. LAVNOII librum de regia potestate in matrimonium transmittam. Olim iuuenis, ante eum editum, in Gallia discussi hanc materiam, quum Serenissimus Dux Megalopolitanus CHRISTIANVS LVDOVICVS sententiam meam expeteret super matrimonio suo secundo, quod diuortio cum cognata inaedificarat; et postea, sed sero, diuortii poenitentia ducebatur.

III. Cogito iam iter Berolinense. Significauit mihi Dn. IABLONSKIVS; missurum Te ipsi et STRIMESIO scriptum, quod intersit tu-

to

to reddi: id a me afferri posse. Certe curabo diligenter. Tantum suadeo, ne quid cum illis communices facile, quod ad rem Pontificiam pertineat, si qua in re alia Tibi videntur, mone quaeso in tempore. Vidi scriptum Germanicum typis editum, pro eis, qui religionem nostram cum Pontificia commutent, aut huic mutationi faueant, id mihi visum est valde frigidum. Et miratus sum admitti ab autore, quod magis Pontificii nostros damnent, quam nostri ipsos. Nam certum est, plerosque Pontificios non damnare haereticos materiales. Quum Te vidisse non dubitem, fac quaeso, vt iudicium de eo Tuum intelligam.

IV. Recte Serenissimus Dux negotium cum suis Concionatoribus Aulicis sine strepitu et figura iudicii finiuit, illi quidem in publica correptione modum omnem prudentiae non minus, quam aequitatis excessere. (*) Quod superest et vale in multos annos nouo hoc felice inchoandos et faue. Dabam Hanouer. 6. Ianuar. 1706.

(*) De concionatoribus illis aulicis, IO. NIECAMPIO et M. KNOPFIO, qui ANTONIVM VLRICVM Ducem Brunsuicensem reprehendebant, quod licitam iudicaret a religione euangelica ad pontificias superstitiones transitionem, longe aliter iudicat celeberr. IOHANNES FRICKIVS in scripto cuius index: *Britannia rectius de Lutheranis edocta.* Etenim p. 20. *Nemo est*, inquit, *qui diffiteri audeat, libere illos tum monendo, tum obsecrando obtestandoque, publice ac priuatim quantum sub sit periculi, pro eo ac decuerat, multoties demonstrasse. Quin et publicis vtrinque scriptis innotuit, illos demum, vbi se parum omnino profecisse viderant, eo compulsos, vt Serenissimum obtestarentur, ne conscientiae aut ipsorum, aut suae*

ſuae vim inferret, ſacrae Euchariſtiae communionem ab ipſorum manu poſcendo: quam ſane (quod non ſine acerbo animi moerore dicant) hac rerum facie miniſtrare non queant, nec alieni grandis peccati participes ſeſe reddere. Ambroſios aeui noſtri dixeris, quamquam multo adhuc circumſpectius atque modeſtius illo veteri Mediolanenſi praeſule rem ſuam, ſeu potius rem Chriſti Domini ad Principem Chriſtianum agentes. Nimirum non in iurisdictionem tantillum inuolabant, nec pro iudicibus ſe gerebant. Imo nihil tam anxie in votis habebant, quam vt res geſta omnis atque quaeſtio ad iudices non ſuſpectos deferretur. Quam ob rem et demiſſe licentiam petebant, ab Academia aliqua Sereniſſimo Principi non ſubiecta, aut etiam pluribus, ſi daretur, ſententiam rogandi. Hoc vero quum ἀποτόμως negaretur; tum demum, quod, iudice etiam HVG. GROTIO, inter actus Paſtorum proprios referri debet, ſuum duntaxat actum ſuſpendebant, non in actus alienos ius vllum dominii exercebant, velut medicus hydropico adſidens aquam poſcenti nocituram porrigere recuſat. Merentur vtique conferri Relationes innocuae Anni 1708. p. 706. ſeq. vbi ſcripta, quae ad hanc controuerſiam illuminandam faciunt, recenſentur.

EPISTOLA LXXVII.

Eccardo Profeſſio Hiſtoriarum in Acad. Helmſtadienſi deſtinata.

Quum literas Tuas accepi, quibus ſpem aduentus facis, volebam ſcribere, et ſuadere, vt mature huc venires ante diſceſſum meum, quem non diu differam, diſſimulatoque apud vos conſilio, Guelfebytum, atque inde huc ires; ita forte in tranſitu poſſes aliquid diſcere, vtile noſci: inter alia circa conſtituendas res veſtras, Seren. Dux mihi teſtatus eſt, non ingratum ſibi eſſe Dn. ECCARDI nominationem ad Hiſtoriarum Profeſſionem, ſed Tua commendatio.

tio plurimum adhuc posset, ne optima intentio Serenissimi Principis, vt saepe fit, auertatur. Sed haec quidem pro commoditate Tua constitues. Ego felix opto iter. Hanou. 15. Ian. 1706.

EPISTOLA LXXVIII.

In negotio Concionatorum aulicorum Guelpherb. nihil temere publicandum.

Quid est, quod de redhostimento loqueris, quum ego toties vsus sim beneficio Tuo? Mallem in negotio Concionatorum Aulicorum Guelfebytanorum nihil prodire in lucem ministerio typorum. Nam scheda schedam trudit, effrenisque scribendi licentia inualuit. Vidi ego iactatas mota face crescere flammas, et vidi, nullo concutiente, mori. Hic plerarumque controuersiarum genius est. Puto Dn. Prof. ECCARD nunc apud vos agere, et auspicato aduenisse. Huic peto vt inclusas reddi cures. Vale faueque Dabam Hanou. 19. Febr. 1706.

EPISTOLA LXXIX.

De rebus irenicis.

Clausulam illam ex mensali colloquio natam, et, quum de Pontificiis quaestio esset, facilitatem Polyarcho nimiam visam, pro certo comperi. Responsum ad clausulam omnino conueniens arbitror. Theologorum est tam de veritate, quam de momento sententiam expromere; sed

ſed negotia ad Rempublicam ſpectant, de quibus non comtemnenda nobis polliceri poſſumus, ſi rectis conſiliis inſiſtatur, nec ſincere minus, quam circumſpecte agatur. Quinam ex veſtris Francofurtum ablegabuntur? Vale faueque Hanou. 13. Apr. 1706.

EPISTOLA LXXX.

I. *Vitembergenſes ad Iubilaeum Francofurtanum mittunt deputatos.* II. *Reimannus laudatur.*

I. Gaudeo Te ſaluum rediiſſe, nec dubito, quin omnia in itinere ex ſententia proceſſerint. Nullae ne aliae Vniuerſitates ſtudiorum, quam quas memoras, deputatos miſere? Wittebergenſes olim iuratos Francofurtenſium aduerſarios aduenisse ſum miratus. Vellem inter eos Theologus eſſet aliquis, quo cum colloqui placide potuiſſent BECMANVS, STRIMESIVS vel HOLTZFVSIVS. (*) Id quaeſiſſe videntur hoc humanitatis officio, vt prohibitiones illae ceſſent, quae Wittebergenſibus multum nocuere. Licetne noſſe nomina omnium deputatorum, et ſi quae alia memorabiliora in hac Iubilaei ſolennitate acta, quae in typos non venere.

II. Ego quum abeſſes, ad vos excurrere coactus ſum, ſed diu morari non licuit, inde Halberſtadium quoque digreſſus ſum, eaque occaſione adii in vicinia Dn. REIMANNVM apud Ermeslebienſes Paſt. Prim. virum doctum in hiſtoria et Theologia, et praeterea Eccleſiaſten, vt audio, facundum et auditoribus acce-

ptum. Doleo talem Virum latere propemodum rure: vtinam eius in mentem venisset tunc, quum Serenissimus Dux nouos aulae suae Concionatores asciuit, non potuisset elegi aptior. Est enim Vir inprimis cordatus, et a praeiudiciis illis alienus, quae Serenissimo Duci tantopere merito displicent. Et velim consilium Tuum sententiamque intelligere, an non fortasse futurum putes, vt aliquis ex iis, qui nunc in aula concionantur, aliquando id officium cum Superintendentia aliqua aut simili officio sit commutaturus, quo huic Viro commendando locus fiat. Certe enim Guelfebyti eum aut Brunsuigae collocari e re Principis, Ecclesiaeque et litterarum foret. Quod superest vale faueque Dab. Hanou. 18. Maii. 1706.

(*) Vitembergensis Academiae nomine Iubilaeo Academiae Francofurtensis IO. HENRICVS BERGERVS Codicis tunc Professor et Regis Poloniae atque Electoris Saxoniae Consiliarius interfuit.

EPISTOLA LXXXI.

Reformati Fabricii doctrinam et moderationem laudant.

Ex litteris IABLONSKIANIS intellexi, quantum illic doctrinae et moderationi Tuae tribuatur, id Tibi nobisque gratulor, optoque, vt fructum inde capiat Ecclesia, quod in ipsis maxime Berolinensibus situm iudico. Nos enim egimus dudum, quae oportet. A titulo illo in his regionibus sic satis insolito, vt in superscriptionibus literarum mearum abstineas serio peto. Doleo Dn. HACKMANNI res

Fran-

Francofurti tam male ſucceſſiſſe; Meliori fortuna dignus eſſet, ſi conſiliis amicorum vteretur. Cantabrigienſes deputati hic me inuiſerunt. Vale faueque Dabam Hanou. 28. Maii 1706.

Cl. REIMANNVM Dn. Abbas SCHMIDIVS nouit et magni facit. Extant et eius ſcripta complura, quae is Tibi indicabit.

EPISTOLA LXXXII.

I. Irenici negotii conditio. II. Leibnitius Reimanni commodis conſulere annititur.

I. Sperabam his Te nundinis complecti, ſed varie fui diſtractus, praeſertim quod Rex Boruſſorum expectaretur, aliaque incidiſſent, Sereniſſimus autem Dux noſter diſceſſum ad balneum a Serpentibus cognominatum pararet. Optaſſem ego ex inſtante coniugio potuiſſe aliquod commodum parari rei eximiae, quae dudum agitata eſt, ſed vt video hominum animos eſſe, et vel praeoccupationem, vel harum rerum incuriam, omnia ibunt via trita.

II. Quum Dn. Abbatis SPECHTII obitus multis mutationibus inter Eccleſiaſticos locum dare poſſit, dum alii fortaſſe aliis promotis ſuccedent; optarem ego, locum poſſe Brunſuigae vel Guelfebyti inueniri doctiſſimo noſtro REIMANNO Rectori ante aliquot annos Halberſtadenſi, nunc Paſt. Prim. Ermeslebienſi, qui Dn. Abbati SCHMIDIO eſt amicus et notiſſimus. Eum vbi noueris, intelliges prorſus ad palatum eſſe Tuum: nec parui momenti eſt,

tales admoueri ſacris muneribus, qui prudentia ac doctrina eximii, vulgi affectibus erroribusque non teneantur. Quod ſupereſt vale faue. Dabam 31. Aug. 1706.

EPISTOLA LXXXIII.

Peterſenii verſus et opus Apocataſtaſeos laudantur.

Gratias ago, quod me laetiſſimo nuntio beaſti. Multum inde boni ſpero in republica et Eccleſia. Quid ſi eum in pectore ſeruet Sereniſſimus Dux, qui tanto applauſu nuper in aedicula Salzdahlemenſi perorauit? Eum ego virum aulae illi non mediocriter gratularer, ſed dubitarem, an conſilium illi eſſet quietam ſtationem mutare ſplendidiore ſed laborioſiore? Intra paucos dies mihi in aulam Guelfebytanam eundum erit, quod aduerſa valetudo hactenus impedierat. Vtinam Te illic inuenirem. Ex litteris Tuis non diiudico illinc an Helmſtadii ſcripſeris, nam datum, quod vocant, abeſt. Patrem quemdam Ieſuitam Plecknervm illuc venire aiunt. An Tibi ille cognitus? Peterſenianos Verſus magna cum voluptate legi: explorata mihi erat eruditio Viri, ſed tantum ligato ſermone poſſe ignorabam. Mihi ſemper omnia eius ſcripta mirifice placuere, etiam vbi non plane de veritate ſententiae ſum perſuaſus. Magnum opus Apocataſtaſeos inprimis arriſit: legique cum voluptate et fructu. Itaque ego ipſe Recenſionis Autor fui ac concinnator, quam doctiſſimus Eccardvs noſter ſuis relationibus Menſtruis

is Germanicis aliquando inseruit. (*) Etiam Io. Clericus Vir doctissimus huic sententiae fauet. Gaudeo quod scribis esse me in aliquo pretio apud insignem Virum. Cuius nomine libenter offeram, quae mittet. Serenissima Electrix eius aliquoties meminit honorifice. Quod superest vale faueque. Dabam Hanou. 14. Oct. 1706.

(*) Conf. Monathliche Auszüge 1701.

EPISTOLA LXXXIV.

Peterseniii versus laudantur.

Intra paucos dies, Deo volente, apud Vos ero, media vt spero septimana sequente vel paulo ante. Inde Berolinum pergam. Quia ceremoniis nuptialibus hic non adero, Dominum Gargantivm Serenissimae Electricis ipsius scitu rogaui, vt Petersenianos tunc versus sane pulcherrimos offerri curet. Dubitaui, an ea occasione etiam offerendum esset scriptum Dn. Theophili in canticum Salomonis? Sed quia nec carmine scriptum, et mere latinum est, iudicaui id frustra fore, interim gratias ago. Petersenio insigni viro mox ipse scribam. Interea vale faueque. Dab. Han. 5. Nouembr. 1706.

EPISTOLA LXXXV.

I. Peterseniii laus. II. Leibnitius spectaculis non delectatur.

I. Quae commisisti recte curata dudum haud dubie intellexeris. Nunc ad Te litteras egregii Viri Dn. D. Peterseniii mitto,

 quas

quas hinc discedens mihi reliquit. Plurimum eius ingenio et zelo sum delectatus, vellemque magis frui colloquio potuisse.

II. Spectaculis plerisque et regiis voluptatibus interesse me oportuit magis, ne stoicus aut singularis viderer, quam quod istis vtcunque eximiis magnificisque valde delecter. Interim sic elabitur tempus, quod omnium rerum est pretiosissimum, nec quicquam agitur; quod magis agi intersit. Vale faueque. Dabam Berolini 14. Decembr. 1706.

EPISTOLA LXXXVI.

I. *De Werneri oratione panegyrica.* II. *De Regiomontano syncretismo.*

Amplissimi Werneri orationem panegyricam missu Tuo recte accepi, et exempla suis locis curaui, pro mihi destinato peto ei vt gratias meo nomine multas agas. Mallem Serenissimo Electori alio tempore, post reditum scilicet, quem felicem precamur, oblatum fuisset suum. Nunc enim distractissimum fuisse facile intelligis. Curabo tamen vt aliquando memoria refricetur; et administris aurem vellam.

II. Quid ais, et quid aiunt alii de Regiomontano quodam priuato, vt sic dicam, syncretismo (*) inter duos Pastores in Orphanotropheo, quibus et Ecclesiam huiusmodi ad vnitatem perducere non difficile fuit? Si Myslenta aliquis ibi esset, quantos excitaret strepitus. Quidam salse nuper ad me dicebat non

non vbique Ecclesias ex orphanis consistere. Respondi vicissim per iocum, velle Dominum, vt fiamus instar infantum. Id me Epigrammatis componendi admonuit:

Vos queis Caluinus non conciliandus habetur etc.

Reliquum iam max. Reu. Dn. Abb. SCHMIDIO mitto, qui Tecum communicabit. Quod superest vale faueque. Dabam Hanou. 2. Sept. 1707.

(*) De Regiomontano syncretismo conf. *Relationes innocuae* a. 1707. p. 401. f. et A. 1708. p. 111. f.

EPISTOLA LXXXVII.

Wernerus laudatur.

Ita institi apud Dn. Ministros status, quibus Serenissimus Elector ante abitum rem ad preces meas commiserat, vt quem vides fasciculum medallionum pro Amplissimo WERNERO acceperim, cui me commendaui, et virum egregium, quem vt par colo, a me quam officiosissime salutari peto. Iudicium eius de variis meis, et praesertim de praefatione Codicis Iuris gentium, qua iuris uniuersalis principia exposui, pergratum aliquando erit. Quod superest vale faueque. Dabam Salzdaliae 14. Sept. 1707.

EPISTOLA LXXXVIII.

De commodis Academiae Helmstadiensis prouehendis consilium.

Libenter intelligo inquisitione in iuuenem illum eruditum Philebraeum THEOPHILVM insti-

instituta, nihil repertum, quod ipsum vel alios grauaret. Ad decus Academiae pertinebat hoc negotium. Multi queruntur Helmstadium apud alios in odium inuidiamque adduci, ob nescio quas nouitates. Sed apud Halenses centuplo plures occurrunt, neque hoc tamen Academiae nocet. Interim fatendum est, posse hac opinione (etsi erronea) impediri laudabile institutum, quod olim in aulis nostris agitabatur, de studiosis harum regionum, in Ecclesiis et Scholis apud nos promotionem quaerentibus, praescribenda lege per aliquod temporis spatium operam litteris apud vos daturis. (*) Nobilissimi WERNERI pergratum fuisse zelum ex responso reali satis apparet. Quod superest vale faueque Dabam. Hanou. 22. Octobr. 1707.

P. S. Has iam scripseram quum Tuas Wernerianasque in illis accepi. Amplissimo WERNERO respondeo, rogoque vt responsionem cures. An aliquid de literis Domini VRSINI Episcopi Serenissimo Duci scriptis ad nostros relatum sit, nondum compertum habeo. De Regiomontano illo facto haud satis edoctus sum hactenus, nec quicquam de eo noui, quam quod scheda quaedam edita in vulgus sparsit. Ex ea non apparet, an Ecclesiae etiam binae orphanotrophii inter se communicarint, vel saltem aliqui ex ipsis, an vero Pastores tantum. Neque exprimitur, an permissione superiorum aulaeue, an proprio consilio haec egerint. Quanquam ego de permissione quadam, si non legali siue solenni certe sufficienti non dubitem.

Imo

Imo suspicer rem ipsis suggestam, quandoquidem non ab ipso Episcopo commendatur. Quod si omnia priuato ausu acta fuissent, haud facile alibi Consistoriorum aut Collegiorum approbationem habitura essent. Ego optem, non pastores tantum, sed et Ecclesias coire, nec priuatim aut singulatim, sed communi consilio rem agi conficique, de quo non desperem, si modo res, qua par est, ratione tractetur. Quinam ZORNIVS FRICKIVSque haud satis scio.

(*) De hac ipsa lege a potentiss. Rege Britann. GEORGIO et a Seren. Ducibus Brunsuicens. AVGVSTO WILHELMO et LVDOVICO RVDOLPHO anno 1724. et 1725. lata conf. M. HENR. IO. BYTEMEISTERI Commentar. de Augustae domus Brunsuico-Luneburgensibus meritis in rem literariam p. 147. f.

EPISTOLA LXXXIX.

De re irenica.

Statim post LAVNOII librum de iure Regio circa matrimonium, ad Bibliothecam Electoralem relatum, schedula Tua lacerata est, vt adeo de noua petitione securus esse possis. A serenissimo Duce, quum nuper hic esset, intellexi consultum a Rege Prussiae vel potius ab Episcopo VRSINO responsum dedisse, quo se causae fauere ostenderet. Sed ea de re ad nostros nil est relatum: et intelligo apud Comitia in deliberationibus Euangelici corporis multos haesisse ad tolerantiam illam mutuam, qua petitur, vt vbique permittatur subditis struere

 tem-

templa alterutrius ritus. Verbo dicam, consilia ante aliquot annos data spernuntur, alia plane itur via, nondum praeparatis animis. Quae etsi compendiosior videatur, aegre exitum habebit. Quod superest vale faueque. Dabam Hanou. 10. Dec. 1707.

EPISTOLA XC.

I. Schwertnerus quis? II. De diuersis scriptis, quae excudi merentur.

I. Ignotus mihi erat ille, quem memoras SCHWERTNERVS vel gladiator Orthodoxus. Patrem eius fuisse suspicor eum, qui me puero erat Professor Lipsiensis, Philosophus, postea ad, nescio quam, Superintendentiam translatus. Serenissimus Dux scribillatores facile contemnit: sed non aeque facile talia a priuatis contemta vindicantur. Praestat tamen silere, quam irritare crabrones. Vtinam vel nunquam scriptum fuisset, quale vulgo circumfertur iudicium, vel nunquam cuiquam communicatum.

II. IVVENCVM Poëtam Christianum recudi, OCTAVII etiam FERRARII varia, tum LAVNOIVM de Regia potestate circa matrimonium, perutile erit. GEORGIVS FABRICIVS olim poetas Christianos veteres collegit. Nunc posset collectio esse multo auctior. Nam et Orientium nuper ampliorem nacti sumus, et VENANTIVM FORTVNATVM BROWERVS produxit, vt taceam alios. LAVNOII opera omnia vellem aliquis nobis daret. Complura enim huius sunt sparsa opuscula sane erudita. (*)

Ejus

Eius Epiſtolas Angli recenſuere. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Hanou. 27. Decemb. 1707.

(*) Doctiſſimus quidam Gallus, cujus nomen ignoratur, IO. LAVOII opera omnia in quinque Tomos et decem volumina diſtributa propediem editurus eſt. Quod quidem laudabile inſtitutum exequi iam coepit edendo Tomum Imum ſiue duo priora volumina Coloniae Allobrogum 1731. in folio. Quem Tomum ipſe in Actis Eruditorum Lipſienſibus 1731. p. 441. ſeqq. recenſui.

EPISTOLA XCI.

De monumento Lotharienſi.

Intelligo Sereniſſimum Ducem cogitare de monumento Regio Lutherano reſtituendo, id velim quam proxime accedere ad formam antiqui. Itaque quum ſupereſſe putem in illo loco qui viderunt, ante paucos enim annos ruinam paſſum puto, (etſi longe ante a praefecto quodam generali, quios Landroſtos vocant, apertum ſit ſepulchrum) rogo vt inquirere velis apud ſenes loci, quae fuerit forma, quis ſitus iconum LOTHARII Imperatoris, RIXAE Imperatricis et generi HENRICI ſuperbi ducis? an ille ſceptrum coronamque geſtarit? an RIXA et ipſa coronata manu aliquid geſtarit, florem fortaſſe, quo ſitu Dux gladium geſtarit? Item an non Imperator fundator loci manu altera geſtarit templum, vt mos eſt fundatorum? Quodſi aliquis adeſſet, qui ruditer licet dilineare poſſet, aut delineari facere, quod olim vidit; tanto rectius omnia exprimerentur.

tur. Quod superest vale faueque. Dabam Hanou. 6. Ian. 1708.

P. S. Audio eam formam, qua icones sculptae erant in lapide, picturam in tholo expressisse, quae adeo superstes aliquamdiu fuit, etiam fractis iconibus, atque adeo supererunt, qui vel vtrumque, vel certe alterum viderint.

EPISTOLA XCII.

I. *A negotio irenico nihil amplius expectat Leibnitius.* II. *De monumento Lothariensi.*

I. Neque SINCERI Scriptum, (*) neque refutationem *oder Send-Schreiben* vidi; per Magistratum reprimenda esset quorundam hominum audacia. Sed intelligo SCHWERTNERVM, quem memoras, aulam suam habere fauentem. A negotio Irenico, vt nunc est rerum habitus, nil amplius expecto. Ipsa se res aliquando conficiet.

II. Rem praeclaram agis, dum restitutionem insignis monumenti Regio-Lutherani curas. Vellem tamen, quantum pote, accedat, ad formam antiquam, etsi non fallendi posteritatem animo. Nam e re erit, adiici inscriptionem, quae tempus restitutionis exprimat. Non sufficit inscriptionem poni in Tabula. In ipso monumento extare consultum puto, alioqui facile deperibit. Repetatur si placet in tabula ex abundanti. De LOESCHERO hic cogitari parum veri simile est. Quod superest vale faueque. Dabam Hanou. 28. Ianuar. 1708.

(*) INNOCENTII DEOD. SINCERI *Prüfung der* Professionis Tridentinae, *wie solche von der Durchlauchtigen*

tigen Printzeßin ELISABETHA CHRISTINA *von Braunschweig Lüneburg am 1. May.* 1707. *zu Bamberg abgeleget worden* 1707. fine mentione loci, quo typis impressa eſt, in 4to prodiit, atque in Relationibus innocuis ſ. Diario Theologico cuius index: *Alt und Neues* ann. 1707. p. 864. recenſetur.

EPISTOLA XCIII.

De monumento Lothariano.

Video me nondum, vt debebam, Tibi remiſiſſe delineationem monumenti Lothariani, pro cuius communicatione gratias ago. RIXAE vultus paulo auſterior videtur, coetera non malus, et duo Principes LOTHARIVS atque HENRICVS vultu, ni fallor, non ſatis variant, ſed haec leuicula mutatione, ſi opus videatur, facile emendabuntur. Actio RIXAE tunicam tenentis & plicarum adſtrictio, quoque inde orta, quibusdam diſplicuit. Caeterum in his maxime rebus quisque pro guſtu captuque ſuo iudicat. In ſumma ſatis elegans videtur idea. Gaudeo, quod noua Noribergenſis formula ſapientum virorum ſententia locum non inuenit. Copia formularum laboramus. Elegans Tua erit inſcriptio Fontis Lutherani. Ita variis modis Tibi debebimus loci ornamenta. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Hanou. 2. Mart. 1708.

EPISTOLA XCIV.

De differentia inter haereticos materiales & formales.

Fuit mihi nuper diſputatio inter colloquendum. Nam plerique putant noſtros a Pontifi-

tificiis damnari. Ego contra differebam, distingui ab iis haereticos materiales et formales, et ab eadem distinctione etiam protestantes non abhorrere. Habeo quidem nonnulla loca utriusque partis, sed plura velim discere beneficio Tuo, nempe, tam a Pontificiis quam protestantibus non damnari nisi eos, qui fundamento saluo, malo animo, errores fouent. (*) Non puto a quoquam melius quam a Te talia posse nancisci. Itaque vt mihi in ea re faueas peto. Praeclarus est futurus ille liber, quem memoras, dignusque qui edatur. Vale ac faue. Dabam Hanou. 30. Martii 1708.

(*) De differentia, quae inter haereticos formales & materiales intercedit, LEIBNITIVS in epistolis ad PELISSONIVM datis p. 290. sqq. edit. FELLERI disputat. IO. autem FABRICIVS mitiora Protestantium doctorum de pontificiis, et pontificiorum de Protestantibus iudicia collegit in *Considerationibus Controuersiarum, quae Euangelicos inter et romano-catholicos Reformatosque agitantur.* edit. secundae p. 157. seq et 174. seq. Quibus quidem pace B.L. mihi liceat, quae ipsemet huc pertinentia scriptorum reperi testimonia addere: In praefatione libris nostris symbolicis praemissa, pii confessores, vbi de condemnationibus, reprobationibus & reiectionibus impiorum dogmatum faciunt verba: *Nequaquam,* inquiunt, *consilium et institutum nostrum est, eos homines, qui ex quadam animi simplicitate errant, nec tamen blasphemi in veritatem doctrinae coelestis sunt, multo vero minus totas Ecclesias, quae vel in Romano Imperio nationis Germanicae vel alibi sunt damnare* et non ita multo post: *Nequaquam enim dubitamus, multos pios et minime malos homines, in iis etiam Ecclesiis, quae hactenus non per omnia nobis cum senserunt, reperiri, etc.* Duplicis igitur sunt generis, quibus in Ecclesiis, quae a Lutheranis dissentiunt, salus aeterna nequit denegari. Vel enim ex animi simplicitate vnice errant, vel etiam, licet in vera vi- sibi-

ſibili eccleſia vitam non agant, ex verbo DEI tamen de veritatibus coeleſtibus ad beatitatem aeternam conſequendam ſcitu cognituque neceſſariis rectam fouent ſententiam. Atque hoc ipſum etiam B. GOTTLIEB WERNSDORFIVS in diſſertatione de perpetuitate Eccleſiæ Evangelicae §. XXX. p. 33. profitetur. *Quo tempore*, inquit, *maxime dominata fuit tyrannis Romani Pontificis, multi haud dubie fuerunt, qui quum per baptiſmum recepti in foedus gratiae conceptam ſemel fidem ſanctius cuſtodirent, nec ſpiritum gratiae et precum, quo fuerant obſignati excuterent, ſed ſimplici potius fide apprehenderent Chriſtum, in eiusque recumberent meritis, et a peccatis grauioribus et contra conſcientiam abſtinerent, vera corporis Chriſti membra manſerunt, aeternumque ſaluati ſunt. Fuit quidem tum temporis Eccleſia multis grauiſſimisque erroribus obruta, verum tamen hos ipſos errores multi vel plane non admiſerunt, aut ſi omnino ſunt occupati ab illis, admiſerunt huiusmodi, qui fundamenta ſalutis directe neceſſarioque non euertebant. Admiſerunt quoque infirmitate magis & per ignorantiam vincibilem, quam voluntate ſtudio ac malitia. Hi proinde clementer ſunt condonati a DEO, in articulo mortis, ob interpellationem filii, qui errores illos non magis iisdem imputare voluit, quam fidelibus peccata infirmitatis, quae omittere non ſemper eſt in poteſtate humana. Fuerunt enim ſaniora et rectiora credere parati, dummodo fuiſſent qui traderent. Errarunt, ſed quoniam aliena magis quam ſua culpa errarunt, per abundantiſſimum Chriſti meritum errores ſunt condonati, et ſanguine ſeruatoris illae veluti maculae elutae, quae hoc tempore, quo meliora ſcire et credere poſſumus, dummodo velimus, eadem facilitate non tranſmittentur.* Quae enim his verbis B. WERNSDORFIVS de hominibus medio ſub Papatu ante emendata LVTHERI miniſterio ſacra tradit, eadem quo minus de hominibus quibusdam noſtra aetate in pontificia eccleſia viuentibus dici queant, nihil obſtat. Etſi vtique fatendum eſt, non tam multos noſtro tempore inuincibili ignorantia excuſari poſſe, quam quidem ante Reformationem. Quum, quae ſingularis ſummi Numinis eſt gratia, lux Evangelii nunc vbiuis fere radios ſuos ſpargat.

Ad pontificios doctores quod attinet, eos nos omnes, qui

qui ab ecclesia sua alieni sunt, damnare ex CATECHISMO ROMANO manifestum est. Ad art. enim IX. Symboli apostol. quaest. 2. *Ecclesia* dicitur *populus fidelis per universum orbem dispersus.* PAZMANNVS in Hodeg. lib. VIII. cap. 1. fatetur, illud non esse de essentia ecclesiae, vt sit coetus sub regimine Romani Pontificis colligatus, nec se priuare posse totum orientem, sub romani Pontificis regimine numquam colligatum, communione Ecclesiae conf. WERNSDORFII diss. cit. §. VI. LEIBNITIVS P. 1. Theodiceae §. XCVI. de doctissimo Iesuita P. FRIDERICO SPEE commemorat, quod in libro, quem de Christianis virtutibus germanico edidit sermone, dedita opera tuitus sit, et illos saluari posse, qui non sint membra ecclesiae pontificiae, modo eamdem ex instituto non impugnent. Eamdem opinionem IACOBVM PAYVAM ANDRADIVM, qui ipse Concilio Tridentino interfuit, suam fecisse in epistola ad Amicum LEIBNITIVS obseruat, quam in Miscellaneis LEIBNITIANIS a celeberrimo IOACH. FRIDERICO FELLERO editis p. 105. & 106. reperias.

Omnes tamen pontificii doctores eodem modo de ecclesiis a sua dissidentibus non iudicant. BELLARMINVS lib. III. de Ecclef. cap. 2. *Ecclesiam* definit, quod sit *coetus hominum eiusdem christianae fidei professione, et eorumdem sacramentorum communione, sub regimine legitimorum Pastorum, et praecipue vnius Christi in terris vicarii Romani Pontificis, colligatus.* Neque desunt praecipuae dignationis pontificii doctores, qui BELLARMINI sententiam suam faciunt. Inter quos GREGORIVM de VALENTIA, BECANVM, LESSIVM et alios numeres.

EPISTOLA XCV.

De Responso Theologorum Helmstadiensium.

Literas nuper accepi a D. BANAGIO Theologo apud Roterodamenses scripta, celeberrimo fratre eius qui operum eruditorum historiam

ſtoriam diarii forma edit, quibus ex me deſiderant, quid veri inſit rumori de Helmſtadienſium Theologorum reſponſo, quod Triuultiani ſuo diario (Memoires des Treuoux) etiam inſeruere, multumque ea de re iactant. Et quantum intelligo in opere aliquo ſuo tangere et examinare ſcriptum, calumniamque a Proteſtantium Eccleſiis amoliri cogitat. Ego illi ſignificabo, a vobis vno ore, reiici et longe amoueri hoc ſcriptum, ſi quid tamen voles praeterea monere vna cum Dominis Collegis, exſpectabo monita. Circumſpecte enim reſpondendum erit, quum futurum augurer, vt, quae reſpondebo, publice compareant. Schedas Tuas per hominem Tibi notum et ad vos proficiſcentem rite Tibi redditas non dubito. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Hanou. 4. ſept. 1708.

P. S. Addit ex Anglia aliisque locis hac de re ad ſe ſcriptum eſſe, remque multum ſtrepitum excitare.

EPISTOLA XCVI.

De nimia indulgentia Helmſtadienſi Academiae obiecta.

Agitari aliquid, quale memoras, ex ipſo Sereniſſimo Duce intellexi. Ad eum res omnis redit, certe ipſo inuito non fiet, nunc adeundum compellandumque cenſeo, nam mihi viſus eſt nihil dum conſtituiſſe. Proteſtationem nondum videram, et pro ea gratias ago. Recte facit inclyta Facultas, quod a ſe remouet, quae in vulgus ad offenſam noſtro-

rum ſparſa ſunt. Sed video, pleroſque aliquid amplius poſtulaturos, nempe vt declaretur, non tantum quid non ſentiat, ſed etiam quid ſentiat? Ea declaratio, ſi ſtet intra limites CALIXTI et HORNEII, excellentium virorum, et Principibus ſui temporis probatiſſimorum, facile orthodoxorum allatrationes contemnet. Atque id erat, quod nuper dicebam, aliquo Apologetico opere opus videri, ad rem praeſentem accommodato, et e re fore, vt loca parallela CALIXTI et HORNEII adducantur. Ipſos Anglos turbatos fama nimiae indulgentiae et Epiſcopos quoſdam hoc non diſſimulaſſe intelligo, quod ad aulam noſtram relatum eſt, tanquam nocere poſſet. (*) Vides, quo talia porrigantur SONNEMANNI et ſimilium ſcripta, quamquam vt ab ipſis, non mala, inter noſtras tamen magis nocent.

Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget.

Reprehenſiones Pontificiorum inſtitutorum diſſimulandae non ſunt, quemadmodum nec a CALIXTO ſunt diſſimulatae. Aliud eſt, quid damnandum ſit, aliud quid ſuadendum, multa ferimus, quae non conſulimus, et quae, ſi per nos ſtaret, impediremus. Intereſt profecto Eccleſiae proteſtantium autoritatem Academiae Helmſtadienſis conſeruari, quae coeteris moderationis et prudentiae Chriſtianae facem praeluxit. Nihil itaque omitti velim, quod in eam rem faciat. Opus autem eſt autoritate Principum, quae nec deerit iuſtiſſimae cauſſae; modo illi rem probe cognoſcant, quae etiam ad ipſo-

ipſorum decus et vtilitatem pertinet. Quod ſupereſt vale et faue. Dab. Hanou. 17. Sept. 1708.

(*) Quum ſereniſſima Princeps Brunſuicenſis ELISABETHA CHRISTINA, nunc auguſtiſſima Imperatrix anno 1707, pontificiam religionem deſerta Lutherana amplecteretur, iudicium a Theologis Helmſtadienſibus de tranſitione a religione Lutherana ad pontificiam licita vel illicita? requiſitum eſt. Quid Theologi Helmſtadienſes tum ſtatuerint, quantum equidem memini, non ſatis conſtat. Prodiit tamen ſcriptum, cuius index: *Declaratio Helmſtadienſium Theologalium, de diſcrimine exili Lutheranam inter et Romanam Eccleſiam, tranſituque ad romanos ritus non illicito.* Quod, Coloniae primum editum, deinde vero ſaepius recuſum, atque etiam Commentariis Triuoltianis (Memoires des Trevoux) an. 1708. p. 900. ſeqq. inſertum eſt. In illo non ſolum pontificii errores conſulta opera defenduntur, atque ſtatuitur, diſſenſum inter Lutheranos atque pontificios eſſe nullum, verum etiam docetur haud illicitum eſſe, miſſa facere Lutheranorum ſacra, et pontificiam religionem amplecti. Exempli cauſſa quaedam verba ex illa Declaratione afferam: *Domina*, inibi dicitur, *Wolffenbütlenſis Principiſſa hoc poteſt facere* (religionem Lutheranam cum pontificia permutare) *praecipue, ſi ad hoc conſideretur, primo, quod ſe ipſum ad illud matrimonium* (cum auguſtiſſimo Imperatore CAROLO VI.) *non obtulerit, nec offerri curauerit; verum quod hoc ei absque dubio ex diuina ſancta prouidentia fuerit propoſitum. Secundo, quod huiusmodi connubium, non ſolum Ducatui vnde eſt oriunda, verum etiam Proteſtantium religioni, et forſitan diu ſperatae Eccleſiarum pacificationi queat eſſe vtile. Verum in eo vigilandum, vt non conſtringatur ad eiurandam ſuam religionem, et vt illi non proponantur tamquam articuli ad credendum neceſſarii, illae controuerſiae et dubia, quae ſunt altioris indaginis, verum vt informetur in breui ſimplicitate etc.* Non poterat non haec declaratio Proteſtantibus maximopere diſplicere; quorum principiis nihil magis quam ea ipſa aduerſatur. Praecipue autem Anglos Theologos de licita ab Euangelica ad Papaeam religionem tranſitione opinatio offendebat. Qui

interprete secretario Societatis de propaganda fide ad Theologos Lipsienses, Ienenses et Vitembergenses dederunt litteras, quaerendo inuestigaturi, an omnia ita sese haberent, quae de Helmstadiensium Theologorum cum pontificiis Syncretismo in Anglia dicebantur? ANDREAS etiam SNAPIVS, Theologus Cantabrigiensis, qui vna cum IO. FABRICIO Francofurtensis Academiae Iubilaeo interfuerat, ad IO. FABRICIVM eadem de caussa dabat epistolam. FABRICIVS enim praecipuus huius Declarationis auctor habebatur. Sed nec defuere sibi Helmstadienses Theologi, qui hanc ipsam Declarationem suam noluerunt agnoscere. Sigillatim IO. FABRICIVS in *epistola ad pios et eruditos Britannos* Helmstadii 1708. 2. plag. in 4. edita publice profitetur, Theologis Helmstadiensibus et sibi perperam *Declarationem* illam attribui. Idem in epistola ad A. S. h. e. ANDREAM SNAPIVM Doctorem Anglicanum data suam et Helmstadiensium Theologorum famam tuetur, et refert, quid de transitu ab Euangelica religione ad pontificiam sentiant: *Interim*, inquit, *nos sequimur sanam, et a maioribus traditam atque ad nos transmissam doctrinam, nempe, quamuis non censeamus, Pontificios sua fidei professione plane destruere fundamentum veritatis salutaris, aut spem salutis omnibus communioni eorum adhaerentibus adimamus, propter multos tamen enormes errores, et periculosos abusus, quibus sunt impliciti neminem melius informatum ad eos deficere debere.* Non tulere hae epistolae Fabricianae omnium Theologorum plausum. Neque defuere qui multa in iis desiderarent. E quibus praeter Theologos Tubingenses, qui singulari scripto FABRICIO contradixerunt, cel. IO. FRICKIVM nominasse sufficiat, qui in epistolica diatribe ad THOMAM ITTIGIVM, cuius index: *Britannia rectius de Lutheranis edocta* Vlmae 1709. ed. ex instituto id agit, vt FABRICII epistolas ad Britannos et ad SNAPIVM datas impugnet. Id quod iam antea fecerat singulari scriptione sub WARNEFRIDI nomine edita, cuius index: *Reifere Erörterung der Fragen ob unter der* A. C. *und Römischcatholischen Religion kein sonderbahrer Unterscheid sey?* *wieder* IO. FABRICIVM 1704.

1704. in 4. conf. *Relationes innocuae* 1707. p. 335. et 1712. p. 528.

EPISTOLA XCVII.

De Helmstadiensium Theologorum Responso.

Etsi vulgi sermone celebretur; non esse sapientis dicere, non putabam; Ego tamen non putabam, Tibi responderi potuisse iniustum esse processum, sed tamen ferendum. Video non plus Tibi quam aliis obiici posse, planeque duorum aliorum responsa Tuis consentire. Interea omnino sentio, responsa huiusmodi, ad secundam praesertim quaestionem summo studio supprimenda esse, nec sine maxima offensione publicari posse. Nam quae ad primam dicta sunt, nil habent, quod non a multis nostrorum publice dictum comprobatumque sit, secundae autem quaestionis affirmatio (quantum scio) apud protestantes Theologos sine exemplo est. (*) Apud Anglos Theologos magna facta est rerum conuersio inde ab expulsione Iacobi II. Nam quae olim GVILIELMVS FORBESIVS docuit, ea omnia paucissimi hodie probabunt, nec nisi suspecti Papismi vel certe nimiae ad papatum inclinationis. Ipsi Episcopi plerique hodie non admodum Episcopales habentur, a Presbyterianorum sententiis multo minus quam olim recedunt. Archiepiscopi Cantuariensis Episcopalitas pene per ironiam in prouerbium abiit. Adeo quidam est sententiarum fluxus et refluxus. Meministi in Tuis literis Responsi cuiusdam

FRIDERICI VLRICI CALIXTI vestris ὁμοψήφοις, id quando aut qua occasione datum sit nosse velim. Rectissime facitis, quod reiicitis et a vobis profecta negatis, quae vobis inuitis non nisi interpolata prodiere. Dicis, talis facti exempla haberi in CALIXTO, CONRINGIO, MVSAEO, HACKSPANNIO et aliis, quae qualia sint, quum ad historiam nostrae Ecclesiae pertineant, nosse itidem desidero. Quae communicasti statim, vt iubes, remitto, scribit mihi quidam Lipsiae, sermonem illic esse de LYSERO nostro ad supremi concionatoris aulici munus Dresdam vocando. Dubito tamen, an rumor veritate nitatur? Quod superest vale faue. Dab. Hanou. 22. Sept. 1708.

P. S. Etsi responsum Tibi sit, quod dicis, ego tamen non desperauerim de temperatione rei. Has reddet tibi notus, qui apud Dn. Consil. Aul. HATTORF diu egit, nunc Halas Ienamque profecturus, vbi aliquamdiu aget.

(*) In *Declaratione*, quae Theologis Helmstadiensibus tribuitur, ad duas respondetur quaestiones. Prior est, an dissensio inter pontificios et Euangelicos sit fundamentalis. Posterior, vtrum licita sit a religione Euangelica ad pontificiam transitio?

EPISTOLA XCVIII.

De Snapii ad Fabricium de Responso Theologorum Helmstadiensium litteris.

Malitia hominum magis magisque inflat follem calumniae contra Facultatem Theologicam vestram. Mitto ecce, quae misit Dn. IABLONSKIVS literas SNAPII ad Te datas Londino

dino; quibus ipse IABLONSKIVS ad me scribens addit: nouellis publicis aut simili libello circumforaneo insertum esse illud, quod vobis imputatur responsum. Quod haud dubie maligno consilio eorum factum est, qui domui Brunsuicensi inimici sunt, successionemque ei delatam conuellere vellent, sparsa in vulgus opinione quasi religionem parum curaret, quia amplius eadem septimana accepi litteras BANAGII Theologi Roterodamensis per insignia opera celebris, (cuius Frater Dn. BEAVVAL historiam operum eruditorum diarii forma edit) quibus a me quaerit, quid de fama illa vobis aduersa sit sentiendum? Nam ex Gallia Angliaque ad se ea de re scribi, et omnino retundendam esse pontificiorum iactationem. Itaque rogo, vt cum Dominis Collegis SCHMIDIO et WIDEBVRGIO, viris insignibus, ea de re communices, et mihi sententiam vestram perscribas. Et quod SNAPIO responsurus es prius (si placet) mihi legendum praebeas, res enim non parui est momenti. Ego quid BANAGIO responsurus sim, etiam vobis mittam. Nunc Tabellarius non expectat. Vale faueque. Dab. Han. 9. Octobr. 1708.

EPISTOLA XCIX.

De Responso quod Theologis Helmstadiensibus tribuitur.

Gaudeo IABLONSKIVM, HARDTIVM, et Te quoque ipsum liberatos sollicitudine de Codice Hebraico. CAROLVS LVDOVICVS Elector Palatinus Theologos suos non con-

fuluit. F. V. CALIXTVM et Ienenfem GOEZIVM talia refpondiffe ignoraui. Loqueris quafi refponfa eorum edita effent. Licetne videre? Saltem Sereniffimus Dux facile ea procurabit. Non poteftis nimis reiicere fcriptum illud infelix: reiicimus aliquid etiam ob partem, ob formam, ob circumftantias. Recte fecifti, quod Hanouerae de Anglicano Nouellatore queftus es. Recte facies atque ordine (meo iudicio) fi petas (nifi petiifti) vt cogatur nouellator ille per retractationis modum veftram proteftationem fuis inferere Nouellis, aliaque addere, quae in rem videbuntur. Apud BANAGIVM quoque fimplex reiectio et proteftatio e re erit. Nec dubito vos omnes agnouiffe, pro parte etiam monuiffe, magnos in Ecclefia Romana abufus regnare, nec periculo vacantes; etfi a Romanenfis communionis homine accedente Dei gratia vitari illa pericula, falutemque obtineri nihil prohibeat; fundamento faluo. (*) In hunc fenfum paffim noftros loquutos conftat; et in his inprimis GEORGIVM CALIXTVM, qui etfi prae coeteris vrferit, fundamentum Romanis faluum effe, non eo minus tamen Romanos errores abufusque acriter coarguit. Ita vos quoque vel loquutos vel certe fenfiffe credendum dicendumque eft. Quod fupereft vale faueque. Dabam Hanou. 11. Octobr. 1708.

(*) Quum LEIBNITIVS h. l. defendat, in pontificia doctrina faluum effe fundamentum fidei, tantum negare videtur eiusmodi fundamentales errores in Ecclefia Papaea doceri, qui non poffint non euertere fidem eorum, qui

qui errores istos fouent. In hac ipsa enim epistola profitetur in pontificia doctrina inueniri errores periculi plenissimos, quos et nonnulli fundamentales appellare solent. Mihi animus non est hanc ipsam viri summi opinationem meam facere et data opera propugnare. Diffiteri enim nequeo mihi vtique nonnullos pontificios errores ita comparatos esse videri, vt eorum, qui serio eosdem amplectuntur, fidem non possint non euertere et neruos omnes verae pietatis elidere. e. g. ad concilii tridentini de sacrificio missatico sententiam prouoco. sess. enim XXII. Concilii Tridentini can. III. p. m. 160. *Si quis dixerit*, inquiunt Tridentini Patres, *Missae sacrificium tantum esse laudis et gratiarum actionis, aut nudam commemorationem sacrificii in cruce peracti non autem propitiatorium, vel soli prodesse sumenti, neque pro viuis et defunctis, pro peccatis, poenis, satisfactionibus et aliis necessitatibus offerri debere, anathema sit.* Quodsi sacrificii missatici beneficio eadem ratione qua demortuis nobis conceduntur peccata; possumus ex opere operato remissionem peccatorum consequi. Quid igitur opus est seria poenitentia, quae tamen nisi antecedat, fides in IESVM CHRISTVM veri nominis sequi nullo modo potest. conf. *Formula Concordiae* p. 591.

EPISTOLA C.

De epistolis Fabricii ad Britannos et Andr. Snapium.

Literae ad SNAPIVM placent: defensio ad Britannos non aeque satisfaciet. Nam plerisque (ni fallor) videbitur, non sufficere interpolatum aut deformatum dici scriptum et inuito autore editum etc. aut allegari eum, cuius nutus pro imperio est. Nec CALIXTI et HORNEII scripta fauent per omnia; qui ad quaestionem secundam affirmatiue non respondissent. Nec apparet, mirificum in dogmate inter vos omnes fuisse consensum. Episcopi

Angliae hodierni plerique plane alieni ſunt a WILH. LAVDI et WILH. FORBESII ſententiis, quae hodie vix niſi Iacobitis placere creduntur. PARKERVS habitus eſt Papiſmi ſuſpectiſſimus et aulae nimis obſequens ſub IACOBO II. Horum ergo citatio magis noceret. Putem ego quaedam literis ad SNAPIVM addi poſſe, quaedam detrahi, ipſumque rogandum, vt communicet eas cum amicis; quaedam in iis omitterem v. g. verba (ſed quis ſcit, an non etc.) vsque ad verba (atque eſto murus) Ad verba: quamuis nec Pontificii errent in fundamento, omitterem notam marginalem, quae ſub finem ſcribis de coruis Eliae in ſchedam ſeparatam inſtar P. S. coniicerem. Hoc ipſo momento nouellas manuſcriptas video ex Batauis miſſas, in quibus lego haec verba: l' Archeveque de Canterberi n' eſt pas content de la declaration de l' Vniuerſite de Helmſtädt, puisqu'elle ne contient pas qu' elle abhorre le Papisme. Adduntur alia adhuc duriora. Hoc mihi (fateor) viſum ſemper eſt, proteſtationem veſtram non ſufficere; quia dicit ſolum, quid non feceritis, non quid ſentiatis. Epiſtola Tua ad SNAPIVM magis in rem eſt, quam vbi reuideris etiam BANAGIO mittam. Ego hac libertate vſus ſum, vt quaedam allinerem, quaedam delerem, Tuo rem iudicio relinquens. Sed rogo, vt mihi ſchedam ipſam Tui ad SNAPIVM conceptus remittas, quo eam deſtinam ob illita: quia fortaſſe hinc Brunsuigam mox proficiſcar, rogo vt literas mihi deſtinatas Domino Magiſtro poſtae Sereniſſimae Domus

Po-

POLICHIO commendes, in ſuperſcriptione ſeruandas dum petam Abſurdum quidem argumentum a reſponſo veſtro ad ſucceſſionem Hannoueranam ſumeretur, ſed ſcis apud imperitos, quale eſt omne vulgus, et late interdum vulgus porrigitur, interdum et abſurdiora valere. Omne noſtrum in Brittanniam ius in religionis Romanae excluſione odioque fundatum eſt. Itaque merito fugienda ſunt, quibus in Romanenſes tepidi videremur. In litteris ad SNAPIVM inter alia deleui vocem promiſcuo, quum repellis calumniam, quaſi reſponſum de licito promiſcuo ad Romanenſes tranſitu dediſſetis. Nam ex tam reſtricta negatione inferetur argumento a contrario ſenſu: Vos ſaltem de licito Principis nunc Reginae tranſitu reſpondiſſe, quod non factum arbitror, nec concedendum. Neque enim is niſi ex iure conſcientiae erroneae excuſari poteſt, quod non eſt ſimpliciter rem licitam declarare. Quod ſupereſt vale faueque. Dab. Hanou. 15. Octobr. 1708.

EPISTOLA CI.

I. *De epiſtola ad Britannos.* II. *Fabricio e numero Theologiae Profeſſorum excluſo Ephoria deſtinatur.*

I. Optime factum puto, quod Tuas SNAPIO deſtinatas ad IABLONSKIVM miſiſti. Itaque alteras ad me miſſas reſtituo. Redit et ad Britannos Epiſtola, qua ſuperſederi malim. Temporibus IACOBI I. CAROLI I. florentis, CAROLI II. IACOBI II. ſcribi forte

te poterat. Nunc alius eſt Theologis ipſis Epiſcopalibus habitus animorum, et vt nuper notaui, GVIL. FORBESIVS et PARKERVS, quos citas, parum ipſis probantur.

II. Sereniſſimus Dux mihi dixit nihil emolumentis Tuis detractum iri, et credendam Tibi pro exercitio profeſſionis aliam curam vtilem, nempe Ephoriam. De quo laetor. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Brunsuigae 3. Nouembr. 1708.

EPISTOLA CII.

I. *De manducatione indignorum.* II. *Eccardi ſcriptum contra Imhofium improbatur.*

I. Gaudeo Te valere et mei meminiſſe, pro munere recuſae diſſertationis de peccato Infantum celeberrimi ZEIDLERI, quae mihi docta et ſolida videtur, gratias ago. De epiſtola illa principis, rem vt geſta fuit intellexiſſe gratum eſt. Quaeſtio de manducatione indignorum non magni eſt momenti, ſed ſolent plerique omnia ad formulas exigere, vt, ſi quis Theologus inde latum vnguem diſcedat, ſtatim periclitetur. Dn. LANGII viri docti, vt audio, et boni vicem doleo.

II. Dn. ECCARDVS me plane ignaro, addo et inuito, programma ſuum contra IMHOFIVM, virum inſignem publicauit. Maluiſſem ſaltem eius nomine abſtinuiſſet, praeſertim, quum non tam ſuam feciſſet ſententiam, quam fide ſcriptoris Itali prodidiſſet, vt ipſe olim in literis ad me ſcriptis teſtatus eſt. Itaque nolim

lim putet programma me conſcio ſcriptum; velimque hoc ipſi innoteſcere. Quod ſupereſt vale faueque. Dabam Han. 13. Ian. 1710.

EPISTOLA CIII.

I. *Ferrarii laus.* II. *De ſcriptis occaſione Reſponſi Theolog. Helmſtad. editis.* III. *Fabricius hiſtoriam Theologiae litterariam illuminare ſtudet.* IV. *De P. Longi Bibliotheca ſcripturaria.* V. *De ſcholarum emendatione cogitat Fabricius.* VI. *Compendia diſciplinarum philoſophicarum deſiderantur.*

I. OCTAVII FERRARII opera doctrinae et elegantiae plena collecta proſtare reipublicae litterariae intereſt. Iudicia eruditorum, quibus commendetur lectoribus, nec neceſſaria, et quae iam habes ſufficientia ſunt. Ego talia ſuppeditare non poſſum, haud ſolitus obſeruare, niſi quae prodeſſe poſſe arbitrer, obrutus alioqui multitudine et varietate lectionis. Malim notari, quae ad vitam viri pertinent.

II. Vidi collectanea quaedam gallice in Batauis edita, de iactata Helmſtadienſium declaratione, quae etſi tolerabiliora viſa ſint iis, quae alias ſparſa vidi, non carent tamen naeuis, quorum nonnulla et mihi occurrerunt. Bono conſilio ſcripſiſſe videtur autor, vt Pontificiorum gloriationes retunderentur, ſed debebat cum Helmſtadienſibus communicare, et Tecum inprimis, antequam talia ederet. Suſpicor autorem eſſe BANAGIVM Theologum Roterodamenſem. (†) Nam is aliquando literis ſcriptis me de hoc negotio interrogauit. Reſcripſi

psi vobis iniuriam fieri. Quinam essent WALLENBVRGII, non intellexit, putauitque, esse ciues cuiusdam oppiduli Walenburg, prope Basileam. Puto tibi visum, quae quidam Louaniensis Dominicanus, dictus THOMAS DES IARDINS, contra illam vobis imputatam declarationem scripsit contrario plane consilio. Nam veretur, ne sententia, quae negat dissensum esse fundamentalem apud Pontificios, plausum inueniat, vnde damnum Ecclesiae suae ominatur. Quum ergo idem suae vereantur Zelotae nostri, ego compensandos metus esse iudico, neque hinc alterutri parti damnum, nisi per accidens, nasci posse.

III. Rem praeclaram facies, si per otium historiam literariam Theologiae exornare voles. Id enim nemo Te melius possit. Suffecerit recentiorem, i. e. a Reformationis tempore Tibi curae esse. (*) Nam Scholasticae Theologiae historiam condi alius fuerit labor.

IV. P. LONGVS ex oratorii Parisini congregatione molitur bibliothecam scripturariam. Specimen iam edidit de editionibus biblicis, in eo opere viros omnes doctos paucis exhibebit, qui in scriptura sacra illustranda operam posuere. (**) Catalogum confecit pro Germanis peculiarem, et ad me misit, vt corrigatur et suppleatur. Habuere eum in manibus IOANNES FRIDR. MAYERVS, et POLYCARPVS LYSERVS, et passim emendarunt et auxerunt, sed non dubito, quin plura a Te addi possint atque admoneri. Itaque afferam mecum quamprimum Helmstadium adibo

dibo et in complures ſeptimanas Tibi relinquam, fortaſſe et Dn. Abbas SCHMIDIVS et Dn. de HARDT aliquid vtile conferre poterunt. Sed opus eſt vt manuſcriptum ante proximae quadrageſimae decurſum recipiam; quo ad nundinas Francofurtenſes mittere poſſim, vnde Lugdunum deferetur. Quod ſupereſt vale faue. Dab. Hanou. 21. Nou. 1710.

V. P.S. Vtiliter a Te cogitari intelligo de emendatione ſcholarum. Video paſſim deeſſe ſcholis bonos doctores, qui latine graeceque ſint docti, vt par eſt, adeo iam ſuperficiarium quoddam docendi genus inualuit.

VI. Deſunt nobis hodie bona compendia Logices, Phyſices, aliarumque partium philoſophiae, ne quid de Matheſis partibus dicam, de quibus non male nuper WOLFIVS amicus meus Halis Saxonum etſi germanica lingua meritus eſt.

(†) Conf. ep. CV. vbi LEIBNITIVS ſcriptum, quo Gallicae Commemorationes, de quibus hac epiſtola verba facit, perſtringuntnr, BANAGIO tribuit. Mutauit igitur ſententiam ſuam, quam h. l. profert. Neque etiam videntur grauiſſimi errores, quos hac ipſa epiſtola recenſet, doctiſſimo BANAGIO poſſe adſcribi.

(*) De hiſtoria theologiae litteraria IO. FABRICIVS optime meritus eſt edita *Hiſtoria Bibliothecae ſuae*, cuius partes VI. ab anno 1717. ad annum 1724. publicae luci ſunt expoſitae. Idem partis VII. et VIII. editionem iam meditabatur, ſed fata ſuprema conſilium Eius obturbarunt. A doctiſſimo igitur FABRICII filio Helmſtad. Acad. Profeſſore exſpectamus, vt eas cum erudito orbe propediem communicet.

(**) IACOBI LE LONG *Bibliotheca ſacra, ſeu ſyllabus omnium ferme ſacrae ſcripturae editionum ac verſionum, ſecun-*

secundum seriem linguarum, quibus vulgatae sunt, notis historicis et criticis illustratus, adiunctis praestantissimis codicibus manuscriptis Parisiis 1708. primum prodiit. Anno autem sequenti Lipsiae in 8. longe meliori forma haec Bibliotheca sacra lucem adspexit. Nam summe venerabilis CHRISTIANVS FRIDERICVS BOERNERVS *totum opus cum additamentis suo loco in noua hac editione collocatis, recensuit et castigauit, nouis praeterea editionibus, versionibus, codicibus manuscriptis, notisque auxit.* Sed et ipse doctiss. le LONG *Bibliothecam* suam *sacram* altera parte, quae notitiam auctorum, qui scripturam sacram vel aliquam eius partem illustrarunt, exhibet, auctiorem Parisiis duobus Tomis in fol. recudi curauit. Qua quidem editione licet omnibus suam de studio theologiae exegeticae bene merendi voluntatem satis superque probauerit, iure tamen meritoque multis in locis Eius desideratur accuratio. Proinde nihil habet dubitationis, quin doctissimus hospes meus M. IO. CHRISTOPHORVS ORTLOBIVS, qui a multis annis eiusdem argumenti Bibliothecam sacram meditatur, LONGIO palmam sit redditurus ambiguam. Eius enim institutum est, summam in enumerandis scriptis exegeticis seruare ἀκρίβειαν, et vel ea recensere, quae ipsemet suis subiecit oculis, vel minimum indicare, vnde constet hoc vel illud scriptum publicae luci esse expositum.

EPISTOLA CIV.

Errores recensentur, quos Leibnitius in gallicis quibusdam Memoires deprehendit.

Nuperas meas recte redditas puto. Quum nuper libellum Gallicum ad vestra pertinentem percurrissem, haec festinans notaui, quae mitto hic et remitti peto, si alios notaueris errores, eos nosse gratum erit. Miror Cacoethes scribendi de rebus non bene exploratis. Spero quamprimum ire Guelfebytum, atque inde

inde ad vos excurrere, septimana fortasse sequente. Ibidem quibusdam non ingratis colloquendi occasio erit. Quod superest vale faue. Dabam Hanou. 28. Nou. 1710.

Dn. Leibnitii iudicium.

Ie souhaiterois, que l'Auteur des memoires sur la pretendue declaration de l'Vniuersite de Helmstadt eut consulte encor plus, qu'il n'a fait, les personnes informees, pour euiter quelques erreurs de fait.

Pag. 8. Ce fut l'Electeur Palatin en personne, qui sollicita la princesse d'Ansbach a la Cour de Weissenfels, ou ils se rencontrerent, son Confesseur P. Vrban la suiuit a Berlin. C'estoit un homme, qui auoit de la habilite et de la moderation, declarant meme, qu'on ne condemnoit point les Protestans, quand l'erreur estoit sans malice. Mais la Princesse, bien instruite de la Religion, resista a ses insinuations. Celuy, qui alla a Wolffenbüttel, ne fut point le meme, mais tout un autre, qui a suiui la Princesse en Espagne. M. Löscher n'est point Docteur de Leipzig (comme il est dit p. 60.) mais de Wittenberg, et M. Schwerdtner est un Superintendant dans la Saxe. M. Edzardi de Hambourg, n'est point Docteur, que je sâche. Son trop de Zele contre les Reformes a este desapprouue par vne lettre, que le Corpus Euangelicum a ecrits au Magistrat de la ville.

Il est dit p. 83. que Mr. Molanus a eté Professeur en Theologie a Ernest. At Acad. Rinthelienſis Ernestina vocatur a cause de son fon-

 da-

dateur. Ayant nomme Meſſ. de Walenbourg p. 169. on fait vne note a la marge, qui vient nullement au fait, et en diſant, que Wallenbourg eſt vne petite ville pres de Bale, il ſemble, qu'on a cru, que c'eſtoient le gens de cette ville, qui auoient ecut pour la religion Romaine. Mais Adrian et Pierre de Walenbourg etoient deux freres, Hollandois de naiſſance; de la religion Romaine l'un ſuffragan a Cologne, l'autre a Mayence, qui ecriuoient en commun des liures de controuerſe contre le Proteſtans.

Pag. 177. Choſe erronèe, comme ſi Monſeigneur le Duc auoit un deſſein d'aller a Bamberg, pour y faire profeſſion de foy le vendredi ſaint.

EPISTOLA CV.

I. *De Octauio Ferrario.* II. *De Reſponſo Theologico Helmſtadienſi.*

I. Vix reliqui Helmſtadium veſtrum, humaniſſimae conſuetudinis Tuae velut ſale conditum, quum domi nouam referendae Tibi gratiae materiam inueni. Aperto enim faſciculo, quo iucundiſſimum Tuum munus, FERRARIVS, inuoluebatur, pene ad lectionem eius velut ad Sirenum ſcopulos obhaeſi. Bonam partem videram olim, ſed poſt tot annos redit nouitas antiquis. Et eſt laetum viro ac floridum dicendi genus, medium inter oratorem et poetam, quod rapit animum, nec facile lectorem dimittit. Itaque vi opus fuit,

vt

vt mihi redderer negotiisque. Nec distuli ad Te scribere, vt intelligeres, quam auide gustarim has dapes, et quam aegre reliquerim. Inofficiosum mihi testamentum videtur, quo labores suos posthumos reipublicae negauit. Quin ipsum crediderim, haec suprema mandata sua seruari non satis voluisse. Alioqui cur reliquit libros in scriniis, cur non certiore vetandi genere flammis aboleuit? Miror tam pauca et tam perfunctoria insignis viri elogia haberi. Nam si multa alia extarent, facile MAGLIABECCVS suggessisset. Quum alieni hodie sint Itali ab his elegantiis, id maxime arguit, quod non satis agnoscere videntur, quantum in FERRARIO amiserint.

II. Gratias etiam ago pro libello, quod Gallicas commemorationes Helmstadiensis causae perstrinxit. (*) Meretur veniam beneuola in Iulios mens scriptoris, quisquis fuit, BANAGIVM fuisse suspicor, sed tamen reipublicae intererat vindicari veritatem. Vnum obseruo, Rinthelensem Academiam non ab ERNESTO Hasso, sed ab ERNESTO Schaumburgico fundatore Ernestinam dici. Nam Schaumburgiis demum extinctis locus ad Hassos deuenit. Quid porro moliare (neque enim inerti otio tempus fallis) semper discere gratum erit. Ex OVERBECKIO intelligo vtilia a Te agitari ad rei scholasticae emendationem. Vale faueque. Dabam Hanou. 26. Ian. 1711.

P. S. Nihil intellexi hactenus de morte CLERICI, quam nollem. LETA, uxoris eius soror, LETI Itali filia, quae aliquamdiu apud

Dn. KIELMANNSECKIAM egit, dudum ad Batauos rediit.

(*) LEIBNITIVS h. l. procul dubio verba facit de A. CANDIDI *iudicio de memorabilibus Declarationem Helmstadiensem concernentibus*, quod Lipſ. 1710. prodiit et in *relationibus innocuis* 1711. p. 372. recenſitum eſt.

EPISTOLA CVI.

I. *Peterſenius laudatur.* II. *De carmine epico de vita aeterna conficiendo Leibnitii conſilium.* III. *De Banagii dialogis Gallicis de controuerſiis cum pontificiis.*

I. Gratias Tibi multas ago, quod pulcherrimum Carmen Peterſenianum ad me miſiſti: ago etiam per Te auctori, viro plane inſigni, Theologo profundo ſimul et poetae mirifico. Ego enim, etſi non vbique aſſentiar, meditationes tamen eius magnifacio.

II. Saepe mecum cogitaui, (*) a nemine melius, quam ab ipſo Carmen Vranium vel potius titulo Vraniados condi poſſe, quod iuſto opere, ad Virgilianam menſuram, ciuitatem Dei et vitam aeternam celebraret. Incipiendum eſſet a Coſmogonia et Paradiſo, quae librum primum vel primum et ſecundum complecterentur. Tertius, quartus, quintus, ſi ita videretur, darent lapſum Adami et redemtionem generis humani per Chriſtum, et Hiſtoriam Eccleſiae perſtringerent. Inde poetae ego certe facile permitterem libro ſexto deſcriptionem regni millenarii, et ſeptimo irruentem cum Gogo Magogoque, euerſumque tandem diuini oris ſpiritu, Antichriſtum. Tum octauo haberemus diem

diem iudicii, poenasque damnatorum; nono autem, decimo et vndecimo felicitatem Beatorum magnitudinemque et pulchritudinem Ciuitatis Dei et felicium habitationis discursationesque per immensa vniuersi spatia ad lustranda mirifica opera Dei; accederet et descriptio ipsius Regiae coelestis. Duodecimus concluderet omnia per ἀποκατάστασιν πάντων, malis ipsis emendatis et ad felicitatem Deumque reductis, Deo iam omnia in omnibus sine exceptione agente. Haec commode ingrederetur suo passim loco sublimior quaedam philosophia Theologiae mysticae mista, vbi de rerum fontibus ageretur, ad LVCRETII, VIDAE et FRACASTORII modum. Et poetae indulgerentur, quae difficilius ferrentur in dogmatista. Tale opus immortalem praestaret auctorem et mirifici vsus esse posset ad animos hominum mouendos spe meliorum, et verioris pietatis igniculos suscitandos. Haec a Te ingeri Viro optem, cum efficacibus hortamentis. Vale et faue. Dab. Brunswigae 3. Sept. 1711.

III. P.S. Videris, opinor, dialogos a BANAGIO nuper gallice scriptos de controuersiis cum pontificiis, vbi inter alia renouat altercationes de mutatione Reginae Hispaniae et semper apocryphis quibusdam narrationibus inhaeret, qualis illa est, quod Princeps, quum Bambergam venisset, ad inexspectatam abiurationem adacta fuerit, et quod Theologi quidam nostrates eam eousque sint affectati; quae omnia falsa puto.

(*) Quid carmina valeant ad mouendos hominum animos ex instituto docet LEIBNITIVS in Miscellaneis a FELLERO editis p. 169. f.

EPISTOLA CVII.

I. *De Magliabecco.* II. *Diario Veneto.* Et III. *Icone Leibnitiana.*

I. Quum nuper responderem nec literae Tuae ad manus essent, oblitus sum quaedam attingere, quae illis continebantur. MAGLIABECCVS etiam mihi scripsit eandemque querelam attingit de oculorum morbo, quo laborat.

II. Diarii Eruditorum Veneti noui non nisi initia vidi. Erant non mala.

III. Iconis meae, iussu Reginae Borussiae aeri insculptae atque inde expressae, faxo vt bina exempla accipias, si tanti videtur. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 7. Sept. 1711.

EPISTOLA CVIII.

I. *Petrus Russorum Imperator laudatur.* II. *De Gomezii de Pereira Margarita Antoniana.* III. *De Petersenii Opere Vraniados et aliis.*

I. Torgauiam vsque excurri, non tam, vt solennia nuptiarum, quam vt magnum Russorum Czarem spectarem, nec poenitet. Sunt enim ingentes magni Principis virtutes. Curabit, me hortante, vt obseruationes declinationis magneticae per vastum eius imperium instituantur. Olim VOLCAMERVS Noriber-

bergae et STVRMIVS Altorfi idem vrgebant, et peculiares ea de re ſchedas ediderant. Has credo, mihi facile procurabit fauor Tuus. Vidi olim et fortaſſe etiam habui, ſed nunc non reperio. GODEFRIDVS THOMASIVS vir inſignis, apud Noribergenſes Medicus, VOLCAMERI, ni fallor, gener, talia, credo, ſuppeditare poterit. Creditur ad ipſum quoque perueniſſe liber, quem Gleditſchius Lipſiae habuit, ſed cum peterem iam vendiderat.

II. Eſt cuiusdam Medici Hiſpani GOMEZII DE PEREIRA Margarita Antoniana. Multa is habet paradoxa, et cum patrem haberet Antonium, matrem Margaritam, pene ridicule titulum ab iis libro ſuo impoſuit. Si Celeb. THOMASIVS hunc librum habet, et carere eo vult, rediman libens: ſin carere eo nolit, fortaſſe impetrabitur, vt legere liceat. Amo enim legere tales paradoxologos: multis enim inanibus bona quaedam admiſcere ſolent.

III. Gaudeo Celeberr. merito ſuo PETERSENIVM noſtrum Operi Vraniados manum admouere velle. Nihil poterit agere facile plauſibilius etiam ad poſteritatem. De FRACASTORII Carminibus Guelferbyti inquiro. (*) Icona meam, ſi tanti putas, afferam Guelferbytum, vt inde Tibi mittam: aut ſi interim aliam occaſionem hinc ſuppeditas, mittam recta. Gratias ago, quod litteras inſignium virorum BORROMAEI et PISANI mecum communicaſti, etiam gratias Tibi agentium. Laudanda eſt Italorum humanitas et vituperanda contra noſtrorum hominum, quae vulgo apparet ἀυ-

θάδεια, qui parum familiarum decora curant. Quod ſupereſt vale et faue. Dab. Hanou. 8. Decembr. 1711.

(*) De vita, moribus, ſcriptis, meritisque HIERONYMI FRACASTORII vir clar. FRID. OTTO MENCKENIVS haud ita pridem commentatus eſt. conf. Acta Eruditorum 1731. p. 198.

EPISTOLA CIX.

De Peterſenio, Godofredo Thomaſio, Webero et Czarowiza.

Miror, PETERSENIVM noſtrum pene abſoluiſſe iam Vraniada ſuam, quam vix coeptam putabam. Vererer ne nimium feſtinaret, niſi ſcirem ingenii eius vbertatem. Optem tamen videre opus antequam edatur. Fortaſſe enim ſuggeri poterunt ſupplementa quaedam. Carmina eius et hoc praeſertim non difficulter bibliopolam inuenient. Inter FRACASTORII eſt Ioſephus, Aegypti Rector, ſed quem non abſoluit, libris tantum duobus confectis. Quod ad GODOFR. THOMASIVM virum Clariſſ. in mei gratiam ſcripſiſti, gratias ago. Ago et pro miſſis germanicis et aliis carminibus, vbi placent inprimis M. WEBERI, quae cantata ſunt apud Te. Domino WEBERO Tuo gratulor munus, vellemque ſimiles paſſim in ſcholis haberemus. Quis eſt, quem Czarowitza concionatorem accepit? Nam quaerere oblitus ſum. An et medicum ſecum duxit? Precor vt hoc diu carere poſſit, et ſuo tempore pro medico obſtetricem vocet. Dab. Hanou. 27. Dec. 1711.

EPI-

EPISTOLA CX.

De Peterſenii Vraniados opere.

Non ſine admiratione vidi opus amici noſtri tam breui tempore tanto cum ſucceſſu abſolutum, quum vix coeptum putarem, et iam bonam partem vidi. Innumera video dicta acute, pulchre, digne. Sed haud pauca occurrunt, fateor, non tantum contraria legibus, et in licentiam poeticam magis quam par eſt effuſa, ſed etiam imparia ſenſu, languida, et niſi mutentur, faciem elegantiſſimam deturpatura. Saepe occurrunt vocabula ſuppletoria, quae Galli vocant cheuilles, vt ille, illi v. g. pag. 2: vnde nec illorum ſylueſtria luſtra dierum, pro quo malim ponere; agreſtum. Interdum nimis denſantur eliſiones, v. g. qui in forti Dauide fuit, qui et in omnibus illis. Cum poſſit commode ſubſtitui: qui forti fuit in Dauide et in omnibus illis. Vocabulum neue perſaepe aliter exhibetur, quam vellem v. g. pag. 6. *Dumque in primordia ſurgo*

Aeterna ipſe locum ſupra et ſupra ipſa voluto
Tempore neue vllam dilabi ſuſpicor horam

Pro quo mallem

Dumque in primordia ſurgo
Aeterni, ſupraque locum ſupraque locatus
Tempora, iam nullas labi mihi ſuſpicor horas.

Sed et quaedam perobſcura ſunt, veluti:

Nullum adeo corpus neue vllo ſimplice gaudet
Tota creatura hac Deitas vix vna probatur
Commodiusque magis trinum monſtratur vt vnum.

Pro quo praestaret, ni fallor, ponere:

Et nullum vt corpus nec vultu simplice gaudens
Vlla creatura est; Deitas sic, vnica quamuis,
Plura tenet, trinumque decus monstratur in vno.

Ita licentiam mallem vitari, qualis est p. 3,

Si vastam rerum seriem atque abdita coner

Commode enim pro atque abdita ponemus:

Secretaque

Ita p. 7. *Visque intus omnis virtusque latebat*
Melius: *Vis tota intus*
Illud: *Tua te mensus abysso*, putem posse stare.
vt mensus sit idem, quod metitus.

Plurima talia muto et passim versus integros mutare oportet. Saepe etiam Grammatica laborat: Sic nollem: erupti nubibus ignes, sed potius emissi. Video quoque quaedam interdum recidi debere tautologotera et vocabula mutari, quae saepius eodem pene loco occurrunt. Circa rês ipsas refero me ad adiectam schedam, quae inclyto viro communicari potest. Sed de omnibus Tuum inprimis iudicium flagito. Icona meam Dn. Prof. ECCARDO perferendam dedi. Quod superest vale et faue. Dabam Hanou. 28. Ianuar. 1712.

P. S. Editorem praescriptis conditionibus, credo non difficulter inueniemus.

EISTOLA CXI.

I. *De Petersenii opere Vraniados.* II. *Caroli VI. elogium.*

I. Omnino libri partem faciunt tam compendium Controuersiae, quam animaduersio in librum de origine mali. (*) Itaque ne in-

integrum exemplar lacerari necesse sit, vrgendus erit FORSTERVS, vt defectum suppleat. Si literas ad eum in eam rem obsignatas scribes, reddi curabo. Quid BVDDEVS contra scripserit, videre velim. Hoc inter nos dictum esto: miram esse PETERSENII amici nostri in pertexendo opere Vraniados negligentiam. Multa pulchre dicta sunt, sed multa etiam tam languida, tam irregularia ac neglecta, vt nullo modo in tam insigni opere ferri possint. Saepe video integras paginas esse reformandas, saepe multos versus delendos, aliis substitutis, itaque vereor, ne onus in me receperim, a quo me tam facile liberare non possim. Progressus feci non nullos, sed crescit tractu difficultas, quia video posteriora prioribus neglectiora. Dolendum est, quod non paulo plus diligentiae adhibuerit. Ita enim opus egregium fuissemus habituri. Quod superest vale et faue. Dabam. Hanou. 26. Febr. 1712.

II. P.S. CAROLVS VI. Caesar hactenus omnia agit, vt egregium principem decet. Spero Dn. Principem LVDOVICVM mox domum rediturum, nisi iam rediit.

(*) De Theodicaea sua verba facit.

EPISTOLA CXII.

I. *De Peterfenio.* II. *Lysero.* III. *Buddeo.* IV. *Antonii Vlrici desertione religionis Lutheranae et* V. *Conringii Arminianismo.*

I. Non dubito, quin Dominus Prof. ECCARDVS icona tradiderit. Optarem vt vltimum librum suum Vraniados ipsemet emendaret

claret perficeretque Auctor doctiſſimus, quia in eo ſententiam tractat, quam ego quidem minime damno, meam tamen facere nolim.

II. Quantum ego intellexi vocandum Dominum LYSERVM iſtum Vitembergenſem ambae aulae conſenſere, et fortaſſe iam expedita eſt vocatio: non ideo tamen deſperem et Dominum KRESSIVM nobis vindicari poſſe.

III. Dominus BVDDEVS credo non futurus eſt aduerſarius valde acerbus, quum ſoleat moderationem profiteri. Si tamen excederet moderationis limites, iuberem eum res ſuas habere ſibi.

IV. Rationes, quibus Sereniſſimus noſter Dux ad communionem Romanam adductus eſt, non vidi. Itaque communicatione earum me obſtringes.

V. Dominus CONRINGIVS, ni fallor, tuto Helmſtadii profiteri poterat Arminiana dogmata ſibi placere. Pleraque enim, ni fallor, noſtris conſentiunt, niſi forſan iunioribus Remonſtrantibus fauit, qui alia recepta et ARMINIO ipſo non ſolicitata conuellunt. Centuria epiſtolarum a BRANDTIO editarum mihi viſa non eſt, et noſſe velim, quis ille BRANDTIVS et quando, aut vbi ediderit? (*) Vale et faue. Dabam Hanouerae 10. Martii 1712.

(*) CASPAR BRANDTIVS Hiſtoriam vitae IACOBI ARMINII ſingulari ſcripto perſequutus eſt, quod ven. IO. LAVR. MOSHEMIVS, annotationibus additis, Brunsuigae 1725. in 8. recudi curauit.

EPIST.

EPISTOLA CXIII.

De Declaratione Tubingensium Theologorum occasione Responsi Helmstad. edita.

NUperrimas meas acceperis. Icona etiam redditam puto. Gratias ago, quod Declarationem Tubingensium & animaduersionem Tuam mecum communicasti. Vtramque remitto. Recte mones, viros doctos a Te compellatos excessisse fines petitionis Tuae. In eo etiam inprimis mihi peccare videntur, quod Te pro delatore habent; quum secum reputare debeant, scriptum, quod ediderant, non potuisse non displicere Serenissimo Duci, Te licet silente; debebant etiam vani rumoris mentione abstinere. Male etiam Tua paternis confundunt. Caesareae literae ad Sereniss. Ducem Wurtembergicum ad hoc certe proderunt, vt imposterum circumspectius agant, qui talia argumenta tractabunt. Quod superest vale & faue. Dabam Hanouerae 15. Mart. 1712.

P. S. Monita Tua contra arthriticos insultus mihi valde placent, & pro iis gratias ago. Ad euacuantia tamen non facile procedo. Compendium controuersiae gallico sermone scriptum est paucarumque paginarum, itaque non magni momenti. Miror tamen deesse. Compendium Latinum etiam a me est.

EPISTOLA CXIV.

I. *De Ducis Antonii Vlrici desertione religionis Lutheranae.* II. *Conringii Arminianismo.* III. *Petersenii Vraniados opere.* IV. *Sebast. Edzardi fatis &* V. *speculis conuexis vitreis.*

I. Pro

I. Pro confiderationum libello, quem nondum videram, multas gratias ago. Quae Dux ipfe Sereniffimus confignauit prudentiae & moderationis plena funt, nec plaufibilitate carent, animumque ad multa alia non fatis attendentem mouere poffunt. Sed Commentator, etfi vir doctus & bene animatus, vereor ne crabrones irritet *. Quaedam enim reuera iufto funt acriora, vt quod putat, virum probe eruditum bona confcientia extra Rom. Ecclefiam permanere non poffe: quum contra potius ipfa rerum cognitio maximum obftaculum acceffioni ad Romanos obiiciat. Exempli loco efto, quod etiam Epifcopo Meldenfi, (fruftra in refutatione laboranti) obieci, neminem fatis verfatum in antiquitate, & ad rem attendentem, vt par eft, nec per alia diftractum, poffe falua confcientia accedere Concilio Tridentino, fub anathemate iubenti, vt libri V. T. quos nos Apocryphos credimus, diuina auctoritate praediti & caeteris aequales cenfeantur, contra manifeftiffimas declarationes primaeue antiquitatis Chriftianae. Si Concilium Tridentinum feponeretur, facilior foret fchifmatis fublatio, fed hoc ftante, nifi per vim, non obtinebitur.

II. Fateor, fi Dn. CONRINGIVS oftendiffet, fefe etiam circa facramenta adhaerere Remonftrantibus, adeoque Reformatis, non fuiffe ftationem Helmftadienfem tuiturum, fed ego putabam Remonftrantibus acceffiffe proprie vbi cum Reformatis pugnant.

III. Praefationem Vraniados accepi, fed multum me moratur emendatio operis, differendaque

que erit in iter aliquod, vbi me alia non distrahent. Curabitur ne quid pereat. Sed vltimum librum ab ipso doctissimo Auctore emendandum puto.

IV. Rixatorem Hamburgensem aiunt vrbe egredi non audere, metuentem, ne iussu Regis Prussiae intercipiatur & in vincula trahatur. Hoc ipse sibi periculum suis clamoribus attraxit.

V. Vt mutem materiam, audeo petere, vt inquiras Noribergae, an non sciri possit, quanam arte fiant illa specula conuexa vitrea, quae vilissimo pretio venduntur; quorum concauitati apparet infusam materiam quandam, prius liquidam, deinde induratam, quae opacitatem vitro conciliat, sine folio stanneo, quo in speculis planis vti artifices solent. Qui me hoc doceret, ei libenter munusculum eucharisticum darem. Sed arte quadam hoc expiscandum esset ab opificibus, & quasi aliud agendo, nisi sit fortasse inter ipsos, qui pro munusculo artem docere velit. Vale & faue. Dabam Hanouerae 17. Mart. 1712.

(*) GEORG. CHRISTIANVS FERDIN. a RAESEWITZ manifestationem Considerationum & Motiuorum, quibus Serenissimus Princeps ANTONIVS VLRICVS a Protestantium ad Romano-Catholicam discessit ecclesiam 1710 in 4. germ. edidit, conf. IO. FABRICII Biblioth. P. IV. p. 222. & Acta Eruditorum Germanica T. VII. p. 771. vbi vitam & scripta RAESEWITZII a celeberrimo Professore IO. ERH: KAPPIO recensita reperias.

EPIST.

EPISTOLA CXV.

I. *Godofr. Thomasii elogium.* II. *De Doppelmeyero.* III. *De concauis speculis sine foliis conficiendis.* IV. *Leibnitius Ouerbeckii caussam agit.*

I. Multas debeo agoque gratias, quod in mei gratiam Noribergenses amicos, viros egregios, consuluisti. Vtriusque epistolam remitto, & inprimis peto, vt Amplissimo Viro Godofredo Thomasio gratias agas, quod veterem beneuolentiam mihi conseruarit. Pauci nunc in Germania in veteris rei numariae cognitione, vt caeteram doctrinam taceam, ad eius laudes accedunt. Eo magis ipsi otium optem, vt selectas obseruationes, quas varii generis praeclaras eum habere scio, in publicum vsum patriaeque decus conferre possit.

II. Doppelmeyeri vestri doctissimi diligentissimique in rebus mathematici viri studiis & laboribus mire applaudo. Quod de historia coelesti Flamstediana quaerit, sic accepi. Obitu Sereniss. Principis Georgii penes quem summa erat cura rei maritimae Britannicae, sufflaminatam esse editionem praeclarissimi operis, praesertim his difficillimis temporibus, itaque incertum esse, an & quando sit prodyturum? Rogo vt eum horteris ad sumenda quoque experimenta Magnetica & obseruandam quotannis, quanta fieri poterit, accuratione, declinationem inclinationemque magneticam. Sunt etiam magneticae obseruationes spectaculo curiosorum hominum dignae, & plurimum adhuc in illis indagandum latet.

III.

III. Pro methodis conficiendorum fine foliis ſpeculorum concauorum ipſi Tibique etiam gratias ago. Amicus quidam experientia valens, etſi non in hoc negotio, ſcribit ad me, auditum ſibi, applicari materiam vitro adhuc a fuſione calenti. Optem, reperiri aliquem, qui pro munuſculo demonſtrare operationem poſſit velitque. Nam fateor, proceſſus nonnullos amicis communicatos non ſucceſſiſſe.

IV. Dominus OVERBECKIVS, ConRector Welferbytanus, quem ſcis, virum eſſe bonum & doctum, valde apud me queſtus eſt, ſe dure admodum haberi, quod, cuius potiſſimum moribus ſiue moroſitati tribuendum ſit, non ignorat. Itaque valde optat eripi his malis, & aliud officium alibi, ſiue in ſchola, ſiue in Eccleſia conſequi. Rogo, vt de viri ſalute cogitare, & de ope ei ferenda ſententiam Tuam mihi aperire velis. Quod ſupereſt vale & faue. Dabam Hanouerae 19 Maii 1712.

EPISTOLA CXVI.

De Peterſenii Vraniados opere.

GAudeo, Te valere & mei meminiſſe. Ex quo domum reuerſus ſum, ſummo ſtudio Peterſianum opus quaeſiui, ſed nondum inuenire potui, vt ſuſpicer, illud latere in aliqua ciſta mea, quam longum iter ingrediens Welferbyti reliqui. Multum in eo laboris inſumſi, vt feſtinata nimis expolirem & ſub limam reuocarem. Itaque innumera mutaui & alicubi paginas integras. Vbi vbi ſit, latere tandem

non poteſt. Pro munere gratias, vt par eſt, ago. Interea vale & faue. Dab. Hanou. 22. Ian. 1715.

P. S. Quid tuum ſit muſeum literarium intelligere gratum erit.

EPISTOLA CXVII.

I. Leibnitius Podagra laborat. II. In opere hiſtorico abſoluendo occupatus eſt.

I. Spero & opto, Te bene valere. Reſponderam non ita pridem, Dni. D. PETERSENII Carmen Vranicum in ciſtis meis Welferbyti eſſe, neque niſi, vbi eo rediiſſem, remitti poſſe. Ille ſuis literis iterum mitti petit. Cogor idem reſpondere, quia mihi ob arthritica mala nondum pedem vrbe efferre licuit; & nunc ob frigus me domi contineo. Spero tamen illuc excurrere mitigata anni tempeſtate, et tunc non omittam carmen requirere, et tranſmittere. Interea peto, vt incluſas literas ad ipſum cures. Non dubito, ex quo Te non vidi, multa Tibi occuriſſe, quae grata mihi et vtilia ſcitu eſſent, ſi quaedam eius generis, praeſertim literaria, mecum communicares, noua me obligatione obſtringeres.

II. Ego in Opere Hiſtorico ſum aſſiduus, idque hoc anno abſoluere ſpero, ſi vires manent. Quod ſupereſt vale et faue. Dabam Hanouerae 17. Jan. 1716.

P. S. Quid etiam ipſe agas et moliaris, diſcere gratum erit.

EPIST

EPISTOLA CXVIII.

De Peterſenii Vraniados opere.

PEr Tabellarium Helmſtadienſem Guelferbyti accipies Peterſenianum Carmen, quod prius reſtitui non potuit. Editio multa opinor adhuc reuiſione lituraque indigebit (*). Haec feſtinans ſcribo, dum currum inſcendo: alias plura. Vale interea & faue. Dabam Guelferbyti 6 Iul. 1716.

(*) PETERSENII *Vranias de operibus DEI magnis, omnibus retro ſaeculis & oeconomiis transactis, vſque ad Apocataſtaſian ſeculorum omnium per ſpiritum Primogeniti glorioſiſſime conſummandis.* Halae publicam lucem adſpexit.

Vnpartheyisches Vrtheil von dem Nutzen, welchen die Evangelisch-Lutherischen aus der Vereinigung mit den Reformirten zu erwarten haben,

in einem auf hohen Befehl abgefasten Rathschlag geäussert von

Herrn GERHARDO MOLANO
Abten zu Loccum, auch Directore der Kirchen im Churfürstenthum Braunschweig-Lüneburg
und
Herrn GOTTF. WILH. LEIBNITZEN
Geheimen Rath zu Hanouer.

INHALT.

I. *Die mutua tolerantia vnter den Evangelischen ziehet vielen Schaden nach sich.* II. *Dieses erhellet aus dem Casselischen Colloquio,* III. *welches einen sehr übeln Erfolg gehabt.*

I. *Wie wohl und christlich, wie löblich und nützlich die mutua tolerantia oder virtualis unio vnter den Evangelischen in Theoria gethan zu seyn scheinet, so schlimme Effectus hat sie dennoch, durch des Satans Neid, vnd passionirter Zeloten Anstifften in Praxi vnd Applicatione ie vnd allemahl nach sich gezogen, also vnd dergestalt, dass auch den Moderatis, ia Moderatissimis, h.e. denienigen Evangelicis, welche die absonderliche Lehren der Reformirten nicht für fundamental, sondern vielmehr die Reformirten für Brüder in Christo halten, iedennoch für einen solchen, per Declarationem publicam einzuführende Tolerantz billig grauet, weil die* con-

conditio der Euangelischen Kirchen dadurch immer schlimmer geworden, vnd allemahl zum wenigsten eine heimliche Verfolgung vnd Vnterdrückung, mehrmahl eine öffentliche Reformation vnd Persequution der unsrigen darauf erfolget.

II. *Kein notabler Exempel ist verhanden, daraus zu ersehen, was für Schaden die mutua tolerantia solenniter introducta der Euangelischen Kirchen gethan, als aus dem Colloquio Casselano. Ist iemahls vom Anfang der Reformation bis auf diese Stunde in einem Colloquio Irenico von beyden Theilen candide, aufrichtig vnd redlich procediret, so ist es gewiss zu Cassel geschehen, da beyderseits Männer von Vngemeiner Erudition vnd Aufrichtigkeit zusammen kommen, amicabiliter anfangs mit einander de controuersiis ipsis, letzlich de momento illarum controuersiarum disputiret, vnd sich endlich dahin brüderlich verglichen, dass die quaestiones controuersae das fundamentum fidei nicht berührten, vnd man dennoch, stante quamlibet et durante dissensu, einer den andern nicht nur toleriren, sondern pro fratre in Christo halten könne vnd müsse. Wie aus der auf Befehl der gnädigen Herrschafft publicirten relation vom Casselischen Colloquio mit mehreren erhellet. Als die Saxonici mit ihrer Epicrisi, ia fast die gantze Euangelische Kirche sich dagegen stellete, haben iedoch die Rinthelischen Theologi,* D. HENICHIVS *vnd* D. MVSAEVS, *als gewesene Collocutores sich ein solches wenig anfechten lassen, sondern die Hertzhafftigkeit gehabt sich allen zeloten zu opponiren, vnd die Relation besagten*

ſagten Concilii in einer weitläufftigen an alle Euangeliſche Theologos gerichteten Epiſtel zu vertheidigen.

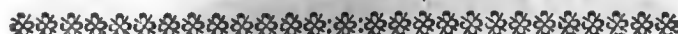
III. *Wer ſolte nun aus der in dieſer conſociation vnd daſelbſt ſtabilirten beyderſeitigen tolerantz vnd brüderlichen Vereinigung etwas anders als aurea ſaecula et Eccleſiae atque Academiae Rinthelenſis halcyonia ſich promittiren haben können? Es hatte aber den Effect, daſs ſo fort darauff nicht nur das Exercitium Reformatae Religionis zu Rintheln eingeführet worden, welches an vnd für ſich nicht zu miſsbilligen, ſondern die Academie ihre Collegiat-Kirche, darinn die Studioſi Theologiae ihre Exercititia concionatoria zu halten pflegen, den Reformirten hergeben müſsen. Es wurden ferner (vnangeſehen das Inſtrumentum Pacis ein anders ſtatuiret, auch dieſer eintzig vnd allein wegen der Rinthelischen Academie inſeriret worden) ob ſchon die Evangeliſchen Theologi dawieder ſchrieben, ſeufzeten und fleheten, verſchiedene Reformirte Profeſſores Philoſophiae, vnd vnter andern gar ein Profeſſor Ethicae & Logicae, welche beyde Diſciplinen in die Theologie lauffen, nach Rintheln geſetzet. Dabey blieb es nicht, ſondern es wurden dahin geſtellet zwey Reformirte Prediger, auch zu würcklichen Profeſſoren, einer Graecae, der andere Hebraicae linguae, vnd ihnen Macht gegeben, das alte vnd neue Teſtament philologice zu expliciren. Der Evangeliſche Stadt-Magiſtrat wurde ab, vnd an ſtatt deſſen ein Reformirter Burgermeiſter und lauter Reformirte Raths-Herren einge-*

eingesetzet. Dabey denn die Prosopolepsia aufs ernstlichste getrieben: welche um desto besser von statten gieng, dieweil der Abfall von der Evangelischen Lehre eine gewisse Befœrderung nach sich ziehet. Es ging dieser Zelus so weit, dass vnter andern, so sich in concionando ziemlich moderat erwiesen, auch dann und wann Reformirte Prediger dahin gesetzet wurden, welche die Euangelischen Dogmata heftig perstringirten. Daher denn endlich kommen, dass D. MVSAEVS *von Rintheln nach Helmstädt zog* (*). D. HENICHIVS, *nachdem ihm seine gute Intention so übel ausgeschlagen, sich sehr betrübte vnd bald darauf starb, der dritte dasige Theologus*, D. ECCARDVS, *welcher das Colloquium Casselanum in publicis scriptis gegen andere der unsrigen defendiret, vnd sich dadurch eben so viel Hass zugezogen, endlich sahe, dass seines Bleibens in Rintheln nicht länger seyn wolte, dannenhero in seinem Alter dasige seine vieljährige Professionem Theologicam quittirte, vnd sich in Stift Hildesheim für einen Special-Superintendenten vnd Pastorem bestellen liess* (**)

(*) **PETRVS MVSAEVS non ita multo post Theologiae Professor primarius in condita anno 1665. Academia Kiloniensi euasit, cuius & primus Rector fuit.**

(**) ***Relatio Colloquii Casselani* 1662 Cassel in 4. prodiit. Theologi Vitembergenses anno sequenti, quae Casselis gesta erant, publicis scriptis improbarunt. Neque enim solum scriptum ediderunt, cuius index: *Bedencken über dem Casselischen Colloquio, wie auch über dem Syncretismo, der daselbsten aufgerichtet worden*, verum etiam, quum SAM. MARESIVS *Obseruationes irenicas ad Colloquium Casselanum* publici iuris faceret, Syllog. Disputatio-**

num eius P. II. p. 819 insertas, ABRAHAMVS CALOVIVS 1673 Vitemb. ad *obseruationes irenicas* MARESII *de Colloquio Casselano Hypomnemata* publice defendebat. Non defuit quidem sibi Collegisque suis D. HENR. MART. ECCARDVS, qui 1662 Rinthelii in 4. edidit; *Bedencken über das theologische Gespräch, welches vor anderthalb Iahren zu Cassel gehalten worden*; sed eidem & IACOBVS TENZELIVS, Antistes tum Greussensis, dein Arnstadiensis, & CHRISTIANVS CHEMNITIVS, Theologus & Superintendens Ienensis scripta opposuere, Ille enim in *breui ostensione de pace Lutheranorum ecclesiastica cum erroribus Caluinianis eorumque propugnatoribus* Vitemb. 1665 cum approbat. Facultat. Theolog. Vitembergensis sermone Germanico contra ECCARDVM disputauit, hic in libro, cuius index: *Grund des Glaubens vnd der Seeligkeit*, Ienae 1664 edito, ECCARDI iudicium sub examen vocauit.

EPISTOLA CXIX.

AD

D. HENRICVM ERNESTVM KESTNERVM,

Iuris in Acad. Rinthelensi Professorem.

I. *Magna Emendatione Iurisprudentia ciuilis indiget.* II. *Quomodo haec Iurisprud. correctio instituenda?*

I. Excursiunculae in Westfaliam fructum non exiguum cepi, notitiam Tui, viri praeclari ac mihi dudum aestimatissimi, quem bona quaedam fortuna Detmoldiae obtulit. Accessit cumulus ex litteris Tuis humanissimis, quibus praeclare cogitata de emendanda Iuris-

pru-

prudentia et decennalium in iure laborum indicem adiecisti, ex quo intelligo quam paucula Tuorum ad me peruenerint, quae tamen semper cum fructu et voluptate legi. In summa autem Tecum sentio; sensique semper, magna iurisprudentiam nostram reformatione indigere. Quum iure saepe incerto, non raro etiam iniquo vtamur. Leges Romanae, ne quid iam dicam de canonicis, pro basi habentur iuris nostri, quibus standum sit, vbi aliud vsu introductum non est. Sed quam multa in eo obscura, perplexa inutiliaque sint, quam ipsa sua magnitudine laboret, nemo nescit. Sed difficilius adhuc est, definire, quid eius abrogatum sit, vel potius non admissum? Equidem mutata penitus Republica moribusque; ad veteres Germanicarum gentium Leges redire, in quibus multa admodum sunt barbariei vestigia, fuerit inuenta fruge glandibus vesci. Video etiam alicubi vbi Patriae leges solae, exiguis voluminibus comprehensae pro norma sunt, breuiores quidem esse Decisiones, sed saepe deteriores, quando nec volumina illa satis ad normam aequitatis exasciata, plerumque etiam in comprehendenda casuum varietate valde hiulca sunt. Ita res passim ad arbitrium Iudicis redit vel prauum affectu, aut lucri cupiditate, vel praeceps imprudentia, vti illud gallicum prouerbium habet: Fol iuge, promte sentence.

II. Non male in Germania passim prouisum est, vt acta mittantur ad collegium non suspe-

ctum nec partibus cognitum. Ita ſpes foret aequi iudicii, niſi iure incerto et forma iudiciorum laboraremus. Equidem ordinem Proceſſus reformare non foret difficile, et lites contrahere ſaltem in Principis ditione, qui hoc vellet. Neque enim aliud eſt iudiciarius Proceſſus, quam quaedam Logicae artis accommodatio ad cauſſas miſta cum cogendi poteſtate. Sed iuris incertitudini mederi difficilius eſt. Cogitaui aliquando, ſi Iurisconſulti celebres Germaniae ſtudia communicarent, poſſe aliquid confici, quod poſtea Domini non difficulter comprobarent. Sed multi ex eorum numero, quibus eſt auctoritas, incertitudine iuris in ſinu gaudent tacite, quod inde ampliſſimam et ditiſſimam habeant meſſem caſuum pro amico. Aliquando velut tabulas quasdam breuiſſimarum legum concepi animo, ad ſpeciem decemuiralium Romanarum, in quibus ſimul eluceret aequitas et comprehenſio, omni caſuum varietate per rationum amplitudines tamquam indagine, cincta, vt nullum eſſet allegationis, id eſt actionis, exceptionis, replicationisque cuiuscunque caput, cuius fundamentum in iis tamquam in albo Praetoris, digito monſtrari non poſſet. Quodſi aliquando perficiendi, otium fuerit, vbi labore quodam defunctus fuero, communicabo cum intelligentibus talium viris inſignibus, Tecum inprimis, vt ſpecimen aliquod ad poſteros extet quo excitari ad meliora poſſint. Caeteroquin ego Digeſtorum opus, vel potius auctorum vnde excerpta ſunt labores admiror, nec quid-

quam

quam vidi, siue rationum acumen, siue dicendi neruos spectes, quod magis accedat ad mathematicorum laudem. Mira est vis consequentiarum, certatque ponderi subtilitas. Quamquam non ideo conclusiones semper probem, quae saepe ducuntur ex quibusdam veteris persuasionis apicibus opinione consecratis, veluti quod nemo possit pro parte testatus intestatusque discedere, quaeque alia sunt id genus multa, non aequitatis sed formulae partus. (*) Sed prolixior de his sum quam constitueram. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanouer. 5. Sept. 1708.

(*) Quae LEIBNITII de emendanda Iurisprudentia ciuili fuerint consilia ex duobus Eius scriptis praecipue discas. Vno enim eodemque anno 1668. et Francof. in 12. *nouam methodum discendae docendaeque Iurisprudentiae cum subiuncto catalogo Desideratorum in Iurisprudentia* et Moguntiae *corporis iuris reconcinnandi rationem* in 12. publici iuris fecit conf. IOACH. FRID. FELLERVS in *supplemento vitae Leibnitianae*, quod *Otio Hanouerano* a se edito praemisit, et vita LEIBNITII a FONTENELLIO elaborata, atque interpretationi Theodiceae LEIBNITII germanicae, quae 1726. Amstel. prodiit, addita p. 864. seqq.

EPIST.

EPISTOLA CXX.

AD

GVNTHER. CHRISTOPH. SCHELHAMMERVM,

Medicinae Doctorem, Eiusdemque primum in Ienensi, tum in Helmstadiensi, denique in Kiloniensi Academia Professorem celeberrimum.

I *Schelhammeri noua circa genitalia obseruata desiderantur.* II. *Leibnitius Schelhammero versus mittit.* III. *De aqua fumante obseruatio.*

I. Quum hic esses, ita distrahebar, vt vicissim te inuisere non possem. Erant enim imposita nonnulla, rem funebrem tunc spectantia, quae moram non ferebant. Cupido autem me incesserat cognoscendi paulo distinctius, quae de nouis circa genitalia obseruatis Tuis elegantia sane disserebas. Et certe si mihi ea per epistolam indicare voles, rem gratissimam facies.

II. Mitto nunc versus meos, quos in obitum Serenissimi Principis scripsi, ex quibus exemplar vnum gallicorum pariter et latinorum rogo Domino KNORRIO, Superintendentis Generalis Osterodensis fratri mittas; is enim apud vos agit.

III. Fuit hic nescio quis, qui nobis ostendit aquam fumantem sane mirabilem. Fumat enim, quam diu vel gutta eius superest, et si pau-

paulum in pauimentum effundas aut solum, nemo in eo loco perstare poterit ob vim fumi, admodum respirationi inimicam. Tantus enim exit fumus, vt qui e longinquo videat, ignem adesse puret. Aqua interim ne calida quidem est. (*) Vale faueque Tui studiosissimo. Hannouerae die 23. Maii 1680. Helmstadium.

(*) De aqua fumante extat epistola LEIBNITII gallico sermone exarata in *Iournal des Scauans* T. IX. p. 49.

EPISTOLA CXXI.

I. *De Genitalibus talpae.* II. *De Aqua fumante et igne artificiali durabili.* III. *De ratione emolliendi ossa.* IV. *Medicis praeparatio Medicamentorum Helmstadii interdicitur.* V. *de diuersis rebus Leibnitius gratias agit.*

I. Geminas tuas literas recte accepi et magna cum voluptate legi: merentur autem communicari Curiosis, tum quae de Genitalibus talpae habes, (*) tum quae circa boli generationem obseruasti; quorum compendium legere admodum velim. Nam quae Academicis nostris communicantur tardiùscule eduntur. Ex talpae anatomia videbaris mihi tunc, quum colloqueremur, deducere quaedam, si bene memini, a RAGNERI de GRAEF sententiis abludentia, quae velim singulatim notes.

II. Aqua fumans (quantum opinor) cum lumine illo siue igne artificiali durabili, cuius inuentionem primam falso tribuunt KVNCKELIO, (**) nihil commune habet. Nam is, qui aquam

aquam fumantem habebat, pyropi illius compositionem ignorabat. Quid Tibi Iesuita ille communicauerit, nescio: illud certum est, ignem illum artificialem, et, vt ita dicam frigidum ex vrina elici. Ignis ille, quem descripsi in carmine, non alius est, si originem et rei summam spectes, quamuis perfectior videatur vulgari: et quae de eo affero, eorum omnium ipse sumsi experimentum. Forti frictione opus multoque motu, vt ignem exhibeat, nisi pulueri pyrio misceatur. Sed lucem corporibus leniſſimo affrictu communicat. Pyropum appellare soleo. Est enim lapillus ignitus, quem, vt dixi, in tenebris tractare timeas, succini instar transparet. Non bene intelligo, vbi Cl. WEDELIVS aquam fumantem descripserit: vellem nosse, quo in Tomo vel anno, quaue pagina? Libenter enim inspicerem locum.

III. Nescio an audiueris, quid mihi ex Gallia scribitur, repertam esse rationem emolliendi ossa, integra carne saluoque sapore, ita vt auicula aliqua per medium secari, et vna cum ossibus comedi possit. Vn de mes amis me mande, d'auoir mangé vn paté de pigeonnaux preparés de la sorte. (***)

IV. Miror in academia vestra Medicis praeparatione Medicamentorum interdici, et statuta facultatis medicae potius extraneis pharmacopolis quam ipsis Medicis, qui profecto vere pharmacopoei esse debent, fauere. In Academia Lipsiensi olim lites erant MICHAELIO cum pharmacopoeis vrbicis. Sed MICHAELIVS nihilo secius in praeparando perrexit.

V. De

V. De carminibus, quae Tibi transmiseram, statuendi arbitrium habes; imo melius collocari non poterant, quam a Te factum est, de quo gratias ago. Clarissimo BVSMANNO data occasione rogo meo nomine gratias agas, quod mihi aliquando nomina librorum Thalmudicorum in latinum sermonem translatorum communicauit. Idem fecit et EDZARDVS. Vtrumque catalogum misi Episcopo Condomensi, Delphini quondam praeceptori, qui tale quid a me desiderabat, et nominaui meos auctores. Vale ac faue. Dabam Hanou. die 14. Sept. 1680. Helmstadium.

(*) Anatome talpae a SCHELHAMMERO descripta extat in Ephemeridibus naturae curiosorum Obs. 130. p. 323. Decur. II. ann. 1.

(**) Primum Phosphori inuentorem BRANDIVM esse LEIBNITIVS, *in historia Phosphori* Miscellaneis Berolinensibus p. 91 seq. inserta, tuetur. Ibidem & elegantissimum LEIBNITII de hoc igne artificiali carmen reperias. Quod & in vita LEIBNITII edit. Theodicaeae eius germ. addita, p. 843 extat.

(***) DYONISIVS PAPINVS librum, cuius index: *Nouus Digestor aut machina prae molliendis ossibus* 1681 in 4. Lond. angl. edidit. conf. *Acta Erud. Lips.* 1882 p. 105 & 306. *Continuatio noui Digestoris ossium* 1687 Lond. in 4. angl. publicae luci exposita est, conf. *Acta Erud.* 1687 p. 276 gallice hic liber 1681 Paris. in 12. prodiit, conf. *Iourn. des Scau.* T. IX p. 310 & iterum 1688 Amstel. in 12.

EPISTOLA CXXII.

I. *De terrarum medicinalium generatione.* II. *De materia seminali triplici.* III. *De organo auditus.* Et IV. *De Schelhammeriana Professione.*

I. Ta-

I. Tabellarius vester nuper discessit, antequam mihi respondere liceret, nunc intermittere non possum, quin Tibi gratias agam, quod egregias cogitationes atque obseruationes Tuas de terrarum medicinalium generatione, deque triplici materiae seminalis origine communicare voluisti. Operae pretium foret, terrarum reliquarum species persequi ac distincte explicare inprimis, in quo terra calcaria ab aliis differat. Videntur enim aliae terrae igne in vitrum abire, aliae in calcem. Quod posterius an acidis adscribi possit, et quatenus? cogitandum.

II. Circa materiam seminalem triplicem illud inuestigandum esset, an omnis aeque necessaria sit generationi animalis? Sane eam, quae in testibus, generatim necessariam esse constat exemplo eunuchorum. De materia ex prostatis magis dubitari potest. Et vero problema momenti omnium maximi in hoc argumento esset, inuenire cur aliquando conceptio sequatur, aliquando irritus sit coitus; seu quae sint vera conceptionis requisita? Velim nosse, an verum sit, quod aliquoties audiui, canes liene priuatas esse infoecundas.

III. Catalogum Curiosorum a Wedelio editorum nondum vidi. Magnam mihi voluptatem promitto a lectione Tuarum obseruationum circa organon auditus: (*) atque earum mentio mihi in memoriam reuocauit veteres quasdam schedas meas de modo, quo fit sonus ac propagatur, cuius veram naturam nemo hactenus distincte explicuit, quemadmo-

dum

dum nec vibrationum leges a me ex intima Geometria erutas. Ex his quaedam describi curabo, vt Tibi diiudicanda mittam.

IV. Nouo ordinariae professionis medicae honore te auctum atque ornatum, laetissimus intellexi: quem Tibi diu prosperum opto et rei publicae literariae futurum auguror. Vale ac faue Tui studiosissimo. Hanouerae die 6. Dec. 1680. Helmstadium.

(*) SCHELHAMMERI liber *de auditu*, Lugd. Batau. 1684. in 8. prodiit, qui insertus etiam est Bibliothecae Anatomicae a DAN. le CLERC & IO. IAC. MANGVET collecta T. II, a p. 371-426. Celeb. CAROLVS DRELINCOVRTIVS iudicauit: *auditus rationem tam neruose SCHELHAMMERI sedulitate exhaustam esse, vt quid doctius exactiusque desiderari queat non percipiat.* Conf. Clariss. CHR. STEPH. SCHEFFELIVS in vita SCHELHAMMERI p. 48.

EPISTOLA CXXIII.

I. *De Conringii obitu.* II. *de productione, propagatione atque perceptione soni.*

I. Literas Tuas, quibus meditationes de soni origine et propagatione meas accepisse testabaris, casu aliquo tam tarde acceperam, quia ad Hercyniae fodinas missae illic vsque ad reditum meum latuerant, vt prope puderet rescribere. Notas tamen statim adscripseram, quibus dubitationibus Eius satis fiebat, dilata in aliam occasionem responsione. Nunc, quum celeberrimi merito suo viri HERMANNI CONRINGII, soceri Tui, obitum intelligam, Tibi simul et rei publicae literariae et nostrae

Germaniae condolere debui. Amisimus enim tu quidem praesidium, nos ornamentum. Facit tamen et memoria viri et insignia ingenii monumenta, vt Tibi pariter et nobis viuere adhuc quodammodo videri possit. Si quae ille affecta absolutaque reliquit, non premenda, sed edenda censeo, quamquam non dubitem, quin voluntatem suam Vobis satis expresserit.

II. De rebus curiosis quamquam Tibi nunc scribere intempestiuum videri possit, addam tamen paucis, quod literis Tuis satisfacere arbitror. Puto igitur non diuerso, sed eodem plane modo sonum et produci et propagari et percipi, nempe per corporis tensi tremorem. Itaque sine elastri consideratione neque a FRACASTORIO potuit, neque ab alio potest aliquid satis distincte hic dici. Non est, quod Te culcitra turbet. Nam quum sonum edit, fila eius ictu tenduntur, nihilque tam molle est, quin ad celerem satis ictum rationem habeat corporis tensi. Circuli, quos in aere fingunt, ad eorum imitationem, quos iniecto lapillo in aqua nasci videmus, mea sententia nihil plane explicant. Nam et in liquido non satis elastico, quale est aqua, locum habent, et nihil aliud sunt, quam fluctus orbiculares, locum lapilli circumdantes. Fluctus autem aquae potius cum vento, qui in aere est, quam cum sono comparari debent. Sunt enim affectiones totius alicuius portionis magnae, quum sonus consistat in trepidatione partium exiguarum. Vnde nec a vento destruitur sonus, quum tamen fluctus aquae ab aliis fluctibus turbentur. Nec puto

puto explicari posse, quomodo species soni propagetur, seu ipse tonus, nisi adhibito eo modo, quo ostendo, quomodo aer secundum certas sui partes cuilibet sonoro est vnisonus? Quod ais, iniecto lapillo moueri aquae elaterem, et gyros illos nihil aliud esse, quam ex elastro aquae natos circulos, non intelligo. Nam nec aqua est corpus satis elasticum, et gyri isti orientur in omni liquido, etiam quod elastro careat. Percussio sonori caussa soni tantum remota est, propinqua vero est ipsa corporis sonori restitutio natusque inde tremor. Denique nec explicari posse puto, quomodo ipsa soni specialis ratio, siue ipse tonus percipiatur? nisi sit in organo aliquid, quod vel sit vel fiat obiecto sonoro vnisonum, adeoque tonum eius siue vibrationum periodos exprimat et imitetur. Quod ergo alia longe ratione a Te soni perceptionem explicari putas id suadeo examinari diligentius. Quod superest vale et faue tui studiosissimo. Hanouerae die 13. Ianuarii 1682. Helmstadium.

EPISTOLA CXXIV.

I. *Leibnitius morbo laborat.* II. *Schelhammero auctor est, vt Institutiones medicas concinnet.*

I. Ab aliquot mensibus non optima valetudine vsus sum. Nam & refractrarium auris vulnus aegre persanaui, & assultus aliquot arthrididis sensi. Nunc paullo melius habeo.

II. A multo tempore vtor notitia D. Dv Cros,

Galli, viri insignis, & Consil. Status in aula vestra, quem apud D. Baron. de GOERTZ multum posse scio. Huic caussam Tuam commendaui prolixe. Addidi, animari Te atque excitari posse ad condendas, quibus vnus omnium maxime par mihi videaris, Institutiones medicas. Neque omisi de Te dicere quae & vera esse scio, & credi desidero. Efficacius cum Dn. CROSIO coram ages. Nam poteris facile procedente sermone efficere, vt ipse intelligat quali cum viro sibi res sit. Hanou. 22 Mart. 1712. Kilonium.

EPISTOLA CXXV.

De Institutionibus Medicis a Schelhammero elaborandis.

Repraesentaui Dn. du CROSE neminem mihi hodie notum, qui Te melius Institutiones Medicinae nouantiquae condere posse videatur, quibus valde indigeat respublica, idque ad decus Academiae, gloriamque Principis pertinere. Igitur illustrissimus GOERTZIVS spem fecit efficiendi, vt sumtu Principis edantur. Ita Tibi integrum fore cum Bibliopola pacisci. Ipse meo nomine Du CROSIO, & per ipsum GOERTZIO gratias egi, quod aliquam meae commendationis rationem habuissent. Bibliopolam aliquid de Principis munificentia rescifcere nihil necesse est. Hanou. d. 17 Maji 1712. Kilonium.

EPISTOLA CXXVI.

De motu Mercurii in Tubo Torricelliano.

Vidi

Vidi quid in Ephemeridibus nouis naturae Curiosorum RAMAZZINO & mihi responderis. Equidem alias caussas concurrere, inprimis ventos, vnde nonnihil haud raro recedatur a regula ipse monui in Actis Eruditorum. Caeterum natet graue in aqua ante descensum, an ex filo in eadem lance suspendatur, nihil ad rem facit, nam vtroque modo a lance sustentatur, nisi cum cadit (*). Hanou. 17 Iun. 1712. Kilonium.

(*) BERNHARDVS RAMAZZINVS anno 1694. Ephemeridibus Barometricis a se editis disquisitionem cel. LVCAE SCHROECKIO dicatam attexuit. In illa in caussam inquirit, cur aër serenus grauior sit pluuio, & quod consequens est, cur Mercurius sudo coelo in tubo Torricelliano adscendat, & contra, quum pluuiae tempestates vel sunt vel instant, descendat. Videlicet propugnat, aërem nitrosis particulis esse refertum, quae quidem pluuia imminente tempestate ad imum deturbentur & ad solum usque praecipitentur. Ab iis igitur pluuia tempestate liberatum aërem vtique reddi leuiorem. Iis autem sereno tempore repletum non posse non esse grauiorem. Non arridebat haec RAMAZZINI sententia SCHELHAMMERO, qui 1696, datis ad eumdem SCHROECKIVM litteris, suspicatus est, aërem pluuium ideo minus in baroscopium grauitare, quod vapores in nubes coeuntes quamdam aëris partem, tempore sereno in Mercurium barometri grauitantem intercipiant. RAMAZZINVS litteris d. 7 Iun. 1698 ad SCHROECKIVM datis in SCHELHAMMERI sententia multa desiderauit. Ad quae quum SCHELHAMMERVS epistola eodem anno ad SCHROECKIVM data responderet; RAMAZZINVS ex instituto SCHELHAMMERO non respondit, tuitus tamen est, neque SCHELHAMMERVM neque se coniecturis suis rationem phoenomeni in tubo Torricelliano declaraturos. LEIBNITII igitur sententiam de hac controuersia requisiuit, qui nouam

Galli, viri insignis, & Consil. Status in aula vestra, quem apud D. Baron. de GOERTZ multum posse scio. Huic caussam Tuam commendaui prolixe. Addidi, animari Te atque excitari posse ad condendas, quibus vnus omnium maxime par mihi videaris, Institutiones medicas. Neque omisi de Te dicere quae & vera esse scio, & credi desidero. Efficacius cum Dn. CROSIO coram ages. Nam poteris facile procedente sermone efficere, vt ipse intelligat quali cum viro sibi res sit. Hanou. 22 Mart. 1712. Kilonium.

EPISTOLA CXXV.

De Institutionibus Medicis a Schelhammero elaborandis.

Repraesentaui Dn. du CROSE neminem mihi hodie notum, qui Te melius Institutiones Medicinae nouantiquae condere posse videatur, quibus valde indigeat respublica, idque ad decus Academiae, gloriamque Principis pertinere. Igitur illustrissimus GOERTZIVS spem fecit efficiendi, vt sumtu Principis edantur. Ita Tibi integrum fore cum Bibliopola pacisci. Ipse meo nomine Du CROSIO, & per ipsum GOERTZIO gratias egi, quod aliquam meae commendationis rationem habuissent. Bibliopolam aliquid de Principis munificentia rescifcere nihil necesse est. Hanou. d. 17 Maji 1712. Kilonium.

EPISTOLA CXXVI.

De motu Mercurii in Tubo Torricelliano.

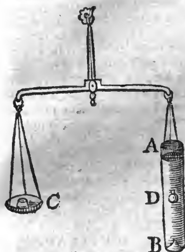
Vidi

Vidi quid in Ephemeridibus nouis naturae Curiosorum RAMAZZINO & mihi responderis. Equidem alias caussas concurrere, inprimis ventos, vnde nonnihil haud raro recedatur a regula ipse monui in Actis Eruditorum. Caeterum natet graue in aqua ante descensum, an ex filo in eadem lance suspendatur, nihil ad rem facit, nam vtroque modo a lance sustentatur, nisi cum cadit (*). Hanou. 17 Iun. 1712. Kilonium.

(*) BERNHARDVS RAMAZZINVS anno 1694. Ephemeridibus Barometricis a se editis disquisitionem cel. LVCAE SCHROECKIO dicatam attexuit. In illa in caussam inquirit, cur aër serenus grauior sit pluuio, & quod consequens est, cur Mercurius sudo coelo in tubo Torricelliano adscendat, & contra, quum pluuiae tempestates vel sunt vel instant, descendat. Videlicet propugnat, aërem nitrosis particulis esse refertum, quae quidem pluuia imminente tempestate ad imum deturbentur & ad solum usque praecipitentur. Ab iis igitur pluuia tempestate liberatum aërem vtique reddi leuiorem. Iis autem sereno tempore repletum non posse non esse grauiorem. Non arridebat haec RAMAZZINI sententia SCHELHAMMERO, qui 1696, datis ad eumdem SCHROECKIVM litteris, suspicatus est, aërem pluuium ideo minus in baroscopium grauitare, quod vapores in nubes coeuntes quamdam aëris partem, tempore sereno in Mercurium barometri grauitantem intercipiant. RAMAZZINVS litteris d. 7 Iun. 1698 ad SCHROECKIVM datis in SCHELHAMMERI sententia multa desiderauit. Ad quae quum SCHELHAMMERVS epistola eodem anno ad SCHROECKIVM data responderet; RAMAZZINVS ex instituto SCHELHAMMERO non respondit, tuitus tamen est, neque SCHELHAMMERVM neque se coniecturis suis rationem phoenomeni in tubo Torricelliano declaraturos. LEIBNITII igitur sententiam de hac controuersia requisiuit, qui nouam

 plane

plane difficile hoc problema soluendi methodum proposuit. Videlicet LEIBNITIVS in epistola ad RAMAZZINVM data tuetur, corpora grauia, dum quiescunt, non autem, dum per fluidum aliquod descendunt, grauitatem suam exercere. Quum igitur pluuia tempestate guttae tam crassae euadant in aere, vt non possint non descendere, aere autem sereno guttae aquae ita comminuantur atque per aerem dispergantur, vt per se descendere nequeant, manifestam esse existimat rationem, cur aer serenus grauior sit pluuio? Quum autem solutio huius Problematis praecipue innitatur positioni illi; corpora grauia descendendo per fluidum aliquod suam grauitatem non exercere: LEIBNITIVS, vt eius veritatem declaret, ad exprimentum aliquod prouocat. Esto, inquit, tubus A. B. infra clausus in B. aqua plenus, rectus, ex librae extremo suspensus, cum pondere opposito in aequilibrio constitutus. Ibi in aquae superficie natet cauum aliquod corpus D. ex materia graui, casurum si aqua intraret. Ponamus obduratum esse foramen, sed ita, vt paullatim aquae peruium fiat, ergo vbi intrauerit, descendet corpus D versus fundum B. His positis, durante descensu corporis D. cessaturum esse aequilibrium aio, descensurumque pondus C ac totum tubum AB eleuatum iri: cuius ratio manifesta, quod quantum descendit D, in tantum ab aqua in tubo librae non sustinetur et eatenus non resistit ponderi opposito. Quum RAMAZZINVS hoc ipsum Experimentum libra non satis exacta et tubo nimis breui vsus, primum tentaret, illud Eidem

ex voto non successit. Sed quum libra exacta & tubo longiori adhibitis cum Domino IO. GRATIANO Professore Patauino idem Experimentum saepius iteraret, abunde

abunde intellexit, LEIBNITIVM verissima loquutum esse. Loco autem vasculi in aqua natantis et mox mergendi RAMAZZINVS pondus adhibet ex filo suspensum, quod filo abscisso, durante casu, in bilancem non grauitat. Idem RAMAZZINVS publice LEIBNITII sententiam suae priori praetulit, atque scripta a se et a SCHELHAMMERO de hac materia edita et Ephemeridibus naturae curiosorum passim inserta 1710 Patauii iunctim publici iuris fecit, sequenti indice praefixo: *Ephemerides Barometricae Mutinae olim editae a* BERNARDO RAMAZZINO *in Patauino Gymnasio Practicae Medicinae Professore, nunc Patauii recusae cum tota controuersia, quam idem habuit cum* GVNTH. CHRIST. SCHELHAMMERO *in Kiloniensi Lyceo Med. Prof. Accedit noua epistola eiusdem* RAMAZZINI *cum solutione Problematis inter ipsos agitati ex inuento* GODOFR. GVIL. LEIBNITII. SCHELHAMMERVS autem in LEIBNITII sententia non acquieuit, sed in *Ephemerid. Naturae Curiosorum* Cent. I. et II. append. p. 98. eius sententiam sub examen vocauit. Neque vero LEIBNITIVS sibi defuit, qui in iisdem Ephemerid. Cent. III. & IV. append. p. 49. solutionis suae rationes vberius exposuit. conf. Acta Eruditorum Lipf. 1711. p. 10. vbi a summo viro CHRISTIANO WOLFIO *Ephemerides Barometricae* RAMAZZINI recensentur, et celeb. CHRISTIANVS STEPHANVS SCHEFFELIVS in vita SCHELHAMMERI p. 60. seqq.

EPISTOLA XXVII.

I. *Baro de Ilgen & Gundelsheimerus laudantur.* II. *De solatio quod litterarum studia praebent.*

I. Quod Regi Borussiae destinas mittas illustrissimo viro Baroni de ILGEN, Administro Status, qui rebus pretium statuere nouit, & Archiatro primariae admissionis GVNDELSHEIMERO, qui quum in re Botanica excellat, & cum TOVRNEFORTIO Graeciam & Asiam

 adi-

adierit plantarum indagandarum caussa, Tibi in hoc quoque doctrinae genere versato libenter fauebit. Iudicio rerum harum intelligentissimi rem submittas.

II. Litteras aduersis rebus solatium praebere rectissime CICERO dixerat. Itaque suaserim, vt Institutionum opus coeptum vrgere non negligas. Ita enim & animum auertes a cogitatione malorum & Tibi etiam praesidium parabis. Guelferbyti die 13 Sept. 1712. Kilon.

EPISTOLA CXXVIII.

I. *De Holstenii meritis in Academiam Kiloniensem.* II. *Cartesianis Medicis.* III. *Coniecturis.* IV. *Solidorum affectionibus.* V. *Stahlii medendi methodo.* VI. *Cortice Peruuiano.* VII. *Heluetio.* VIII. *Purgationum vsu.* IX. *Digestione.* X. *Hequeti de trituratione libro.* XI. *Oscillatione*, & XII. *de arte thrasonica.*

I. Quantum ex celeberrimi nostri KORTHOLTI literis intelligo, fauet illustrissimus HOLSTIVS Academiae vestrae, et subinde stipendia annua exsolui curat, de quo merito gaudeo.

II. LISTERVM videbis non spernere antiquos. Etiam PITCARNIO laudatur. Etsi Cartesiani Medici sunt ad fingendum paullo proniores, non tamen negligendos putem famae caussa. Et quum aliqui inter illos ingenio et vsu artis non careant, quidni vtilia afferre subinde possunt? Et quum sectam conficiant praesertim in Gallia et Batauis, omnino Tuum est excutere eorum κύρια δόγματα. REGIVS et CRANIVS ceteris, ni fallor, duces fuere, et hos

hos ſequutus eſt quidam BROCKHVSIVS iuſtis operibus.

III. Caeterum ego putem etiam coniecturas ipſas non eſſe omnino ſpernendas, quin optem extare coniecturas doctorum virorum de rebus magni momenti, ſed hoc curandum eſt, vt coniecturae a certis ſeparentur, et quod coniectura eſt coniectura, ſcapha ſcapha appelletur.

IV. Etiam de ſolidorum affectione, ad quam referri haud pauca ſymptomata debeant, non plane ſpernendas cogitationes putem. Sane impetum facientia, primaria pars noſtri corporis, non in vaſis ſanguiferis, ſed membranis et neruis potius per membra ſtabulantur. Nec abſurda ſuſpicio eſt, mea qualicunque ſententia, cauſſam immediatam febrium magis in his eſſe, quam in humoribus. Vnde fit, vt ſubinde terrore, vel aliqua alia ſubita et magna animi mutatione, imaginatione etiam curentur febres. Vnde pandiculationes et oſcillationes, et alia huiusmodi, quae ſedem vtique habent in genere neruoſo et membranoſo; et apparet in membranis potiſſimum doloris et voluptatis ſedem eſſe. Ab humoribus erit talium remotior cauſſa.

V. STAHLII tumentis aliorum ignorantia et mira monſtra parturientis vellem excuti ſententias. Credo curare eum morbos, vt HARVAEVS quidam ait, exſpectatione, i. e. nihil agendo. Vt Iena Legatus Brandeburgicus Ratisbonae dicere ſolebat: Nihil agendo neminem timeas. Interim ſuam non-actionem quidam variis quibusdam remediis tegunt, quae

Galli appellarent: miton mitaine. Haec nunc ars eſt ad quaeſtum vberrima illis, qui vt Mucianus apud Tacitum, natura et arte ſunt oſtentatores ſui.

VI. De Cortice Peruuiano mihi ſuſpicio eſt, prodeſſe eum ipſa prauitate ſua, et abominatione, quam excitat. Inde turbari curſum praeſentem naturae corporis aegri, et typum febris. In eam ſuſpicionem incidi, quum intellexi, tantillum Arſenici fere idem praeſtare, etſi peioribus ſymptomatibus.

VII. HELVETIVS libellum edidit, in quo pro magna parte morborum generoſiora et exquiſitiora remedia ſe afferre pollicetur. Eſt igitur Empiricus, ſed Empirica hodie non poteſt non adhuc magna pars eſſe Medicinae. Et pauca ſunt quorum certas in re tam abdita rationes ſatis conſtitutas habemus.

VIII. Purgationes ego ſaepe prodeſſe puto, non eo modo quo creduntur, praua eiiciendo, ſed ſtimulis ſuis excitando torpentem naturam, eo fere modo, quo vomitus prodeſt in Apoplexia. Has meas coniecturas forte audaculas tuo iudicio ſubmitto.

IX. Digeſtionem in ſtomacho ſola trituratione perfici non putem, quemadmodum etiam non aſſentior PITCARNO ſeparationem in glandulis explicari poſſe ſolis mechanicis rationibus, ſed ſubeſſe phyſici aliquid, nempe praeinexiſtentes iam liquores, quibus alii ex praetereunte ſanguine ſe libenter adiungant.

X. HEQVETVS celebris fieri coepit in Gallia, libro vernaculo, quo digeſtionem fieri contendit ſola trituratione. Huic alii ſe opposue-

posuere, resque magna contentione acta est. Vidi quaedam vtrinque scripta, sed, ni fallor, more Andabatarum. Pauci hodie qua par est attentione et ἀκρίβεια scribunt, et plus datur auribus quam menti. HEQVETVS vernacule scribit. Sed quotus quisque hodie latine scribere nouit?

XI. Oscillationis vocabulum sumsere Medici ab Horologio Oscillatorio HVGENII, quo titulo ille suum librum inscripsit. Intelligit autem penduli ponderis vibrationes. Inde etiam vibrationes quales sunt in chorda tensa oscillationes dici coepere. Et tale quid in corporis nostri fibrillis, sed in inuisibi illo impetum faciente, esse putem, quemadmodum in aere tremor est quum sonum facit.

XII. Sed in inuisibile istud non facile agere possumus, nisi excitando affectus, nam vt mores animi sequuntur temperamentum corporis, ita vicissim corpori saepe per animum succurri potest. Hinc fit, vt vtilis sit ars thrasonica, quia spem facit. Hac ratione saepe prodest anus delira, aut visionarius doctor, quia facilius fallit alios, qui primum se fefellit. Anglus quidam tales vocabat deluded deluders. Hos ad persuadendum esse efficacissimos saepe notaui. Mundus vult decipi. Vn sot trouue tousiours vn plus sot qui l'admire. Hanouerae 1715. d. 19. Nouembr. Kilonium.

EPISTOLA CXXIX.

I. ***De Institutionibus Medicis Schelhammeri.*** **II.** ***de Introductione Medica Conringii et*** **III.** ***de Schelhammeri meritis.***

I. Egre-

I. Egregium opus Tuum Inftitutionum Medicarum (*) effe abfolutum mirifice gaudeo, nec Tibi tantum gratulor, fed & mihi, qui ad eius aggreffionem Te magnopere fum adhortatus. Pauciffimos enim hodie fupereffe videbam, quibus cumulate adeffent, quae ad ejus elaborationem requirebantur.

II. Itaque fi Introductioni Conringianae a Te infigniter auctae (**) hoc opus accedat, habebunt iuuenes in quo tuto pedem figant; habebunt fundamenta quibus inaedificent, quidquid lectio, itinera, praxis fuppeditabunt.

III. Sciunt omnes quantum in Anatomica re praeftiteris, quantum in Botanica; et Nitro Tuo nuper oftendifti, etiam Chymiae facraria Tibi non effe inacceffa. (***) Quum fis praeterea verfatus in vera Logica, meditandique arte, quam hodie pauci intelligunt, et doctrinae multiplici tot annorum experimenta, obferuata, cogitata denique adiunxeris, non poteft fieri, quin aliquid praeclare elaboratum a Te exfpectare debeamus. Itaque etiam atque etiam a Te contendo, vt editionem matures. Praeter Germaniam, habebis Angliam, Galliam, Italiam applaudentes. Galli certe quantopere in diario fuo Tuum de Nitro recentiffimum opus laudarint cum voluptate animaduerti (†) Vale. Dab. Hanouerae 1. Feb. 1715. Kilonium.

(*) Opus hoc Medicum omnibus ex partibus perfectum & ipfa Schelhammeriana manu fcriptum afferuat auctoris gener vir doctiffimus MARTINVS CHRISTOPHORVS BVRCHARDVS D. et Prof. Med. ord. in Academia Roftochienfi. Sciagraphiam autem huius praecellen-

cellentissimi operis celeb. D. CHR. STEPH. SCHEFFELIVS Vitae Schelhammerianae attexuit p 79-93.

(**) HERMANNI CONRINGII *in vniuersam artem Medicam singulasque eius partes introductio additamentis necessariis aucta, quibus accesserunt* IOANNIS RHODII *aliorumque in arte principum virorum consimilis argumenti concertationes opera studioque* GVNTHERI CHRISTOPHORI SCHELHAMMERI Helmstadii 1687 in 4 prodiit. Eadem cum celeberrimi FRIDERICI HOFFMANNI praefatione Halae 1726. recusa est.

(***) G. C. SCHELHAMMERI *de Nitro cum veterum tum nostro commentatio, qua vtriusque ortus et natura excutiuntur, multa de eo veterum Graecorum, Latinorum, Arabum loca corrupta emendantur et explicantur, virtutesque eius et vtilitates ad rectae rationis leges expenduntur* Amstelod. 1709 in 8. prodiit. In quam quidem commentationem cel. RAMAZZINVS in epistola ad SCHROECKIVM data magnum consentit elogium. *Elegantissimum*, inquit, *et doctissimum opus* D. SCHELHAMMERI *de Nitro auide legi et perlegi. Nam re vera omni ex parte est laude dignum, ac tale habitum ab iis, quibus illud legendum tradidi.* conf. SCHEFFELIVS in vita SCHELHAMMERI p. 72.

(†) Conf. Iournal des Scav. T. XLVIII. p. 541.

GODEFRIDI GVILIELMI LEIBNITII

COMMENTATIO
DE
ANIMA BRVTORVM.

I. *Materia quid?* II. *Cur aliquid passiuum?* III. *Ad actualem motus variationem non sufficit.* IV. *Perceptio nuda ex ea deduci nequit.* V. *Praeter materiam quale principium perceptionis admittendum?* VI. *Bruta habent animam indefectibilem.* VII. *Cartesiani quare hoc negant?* VIII. *Argumen-*

gumento positiuo probatur animas brutorum esse indefectibiles. IX. *Animae separatae naturaliter non dantur.* X. *Non valet consequentia: corpus destruitur ergo et anima.* XII. *Quomodo mors concipi debet?* XII. *In omni entelechia perceptioni respondet appetitus.* XIII. *Quodnam inter perceptionem hominum et brutorum est discrimen?* XIV. *Quaenam inter consequutiones rationales et empiricas differentia?* XV. *Quae insignis inter animas brutorum et hominum diuersitas?*

I. MATERIA in se sumta seu nuda constituitur per Antitypiam et Extensionem. Antitypiam voco illud attributum, per quod materia est in spatio. Extensio est continuatio per spatium, seu continua per locum diffusio. Atque ita, dum antitypia continue per locum diffunditur seu extenditur, nec aliud quiddam ponitur; oritur materia in se, seu nuda.

II. Antitypiae modificatio seu varietas consistit in varietate loci. Extensionis modificatio consistit in varietate magnitudinis & figurae. Hinc patet, materiam esse aliquid mere passiuum, quum attributa eius, earumque varietates nullam actionem inuoluant. Et quatenus in motu solum consideramus varietatem loci, magnitudinis et figurae; nihil ibi consideramus, nisi mere passiuum.

III. Sed si actualem variationem superaddamus, seu ipsum principium motus, accedit aliquid praeter materiam nudam. Eodem modo patet, perceptionem non posse deduci ex materia nuda, quum in actione quadam consistat. Idem de perceptione speciatim hoc modo intelligi potest. Si nihil aliud organico adesset, quam machina, id est, materia nuda, loci, magni-
tudi-

tudinis et figurae varietates habens; nihil aliud inde deduci et explicari posset, quam mechanismus, id est, tales, quales diximus varietates. Nam ex vna quaque re nude sumta nihil deduci et explicari potest, quam attributorum eius constitutiuorum varietates.

IV. Hinc etiam facile iudicamus in molendino aliquo vel horologio nude sumto, nullum reperiri principium percipiens, quid in ipso fiat; et nihil refert, solida sint, an fluida, vel ex vtrisque composita, quae in machina habentur. Porro scimus, inter corpora crassa et subtilia nullum esse discrimen essentiale, sed magnitudinis tantum. Vnde sequitur, si concipi non potest, quomodo in aliqua machina crassa, vtcumque ex fluidis aut solidis composita oriatur perceptio; etiam concipi non posse, quomodo perceptio ex machina subtiliore oriatur, nam si etiam sensus nostri subtiliores essent, res perinde foret, ac si machinam crassam perciperemus, vt nunc facimus. Itaque pro certo habendum est, ex solo mechanismo, seu materia nuda, eiusque modificationibus perceptionem explicari non posse, non magis, quam principium actionis et motus.

V. Et proinde admittendum est aliquid praeter materiam, quod sit tam principium perceptionis, seu actionis internae, quam motus, seu actionis externae. Et tale principium appellamus substantiale, item vim primitiuam ἐντελέχειαν τὴν πρώτην, vno nomine animam, quod actiuum cum passivo coniunctum substantiam complе-

tam

tam constituit. Patet autem, hoc principium non esse extensum, alioqui materiam inuolueret, contra hypothesin. Ostendimus enim esse aliquid materiae nudae superadditum. Ergo anima erit quoddam substantiale simplex non habens partes extra partes. Vnde porro consequens est, Entelechiam primitiuam naturaliter destrui non posse; quia omnis naturalis destructio in partium dissolutione consistit.

VI. Ex his sequitur vel bruta esse meras machinas, perceptionis expertes, vt statuunt Cartesiani; vel bruta habere animam indefectibilem. Sed quia aliunde, nempe ex natura motus ostensum est, in materia dispersas esse Entelechias primitiuas, easque indefectibiles, quidni eis non tantum actionem motricem, sed et perceptionem tribuamus, vt scilicet pro animabus haberi possint, quando corporibus organicis sunt coniunctae. Idque confirmat ipsa rerum analogia. Quum enim in brutis omnia quoad perceptionem, & sensum perinde se habeant, ac in homine, et natura vniformis sit in varietate sua; vniformis quoad principia, varia quoad modos; verosimile est brutis etiam perceptionem inesse; immo praesumuntur bruta perceptione praedita; donec contrarium probetur.

VII. Cartesiani ad negandam brutis perceptionem rationem adferunt, ex eo sumtam, quod ita brutis animae indefectibiles sint tribuendae. Sed hoc quod plerique inter eos pro absurdo habent, minime absurdum est, quemadmodum mox ostendemus, allata diffe-

rentia

rentia inter animae brutorum indefectibilitatem, et animae humanae immortalitatem.

VIII. Sed res etiam argumento positiuo et necessario probari potest ex eo; quod omnis Entelechia primitiua debet habere perceptionem. Nam omnis Entelechia prima habet variationem internam, secundum quam etiam variantur actiones externae. Sed perceptio nihil aliud est, quam illa ipsa repraesentatio variationis externae in interna. Quum ergo vbique disperſae sint per materiam Entelechiae primitiuae, vt facile ostendi potest ex eo, quod principia motus per materiam sunt disperſa; consequens est, etiam animas vbique per materiam disperſas esse, pro organis operantes; et proinde etiam corpora brutorum organica anima praedita esse.

IX. Ex his porro intelligi potest, animas separatas naturaliter non dari, quum enim sint Entelechiae primitiuae seu mere actiuae, opus habent aliquo principio passiuo, per quod compleantur.

X. Sed, inquies, corpus organicum posse destrui. Respondeo, etsi destrueretur corpus aptum ad sensionem; non ideo tamen anima destrueretur, maneret enim massa animata et anima continuaret agere intus et extra, etsi minus perfecte, seu non cum sensione. Et talem perceptionem in somno profundo, apoplexia, et aliis casibus retinemus, licet sensus cesset. Sensio enim est perceptio, quae aliquid distincti inuoluit, et cum attentione et memoria coniuncta est. Sed aggregatum con-

fusum multarum perceptionum paruarum nihil eminentis habentium, quod attentionem excitet, stuporem inducit. Nec ideo tamen anima, aut vis sentiendi in ea foret inutilis, etsi nunc ab exercitio suspensa esset; quia cum tempore massa iterum euolui et ad sensionem apta reddi posset, vt stupor ille cesset, prout oriuntur perceptiones magis distinctae, quando etiam corpus sit perfectius et magis ordinatum.

XI. Et quum hodie plurimi egregii obseruatores statuant, animalia iam ante conceptionem latere in seminibus, sub forma animalculorum insensibilium; ita vt generatio animalis nihil aliud sit, quam eius euolutio et augmentatio, animalque nunquam naturaliter incipiat, sed tantum transformetur: ideo consentaneum est, vt quod naturaliter non incipit, etiam naturaliter non desinat; ita mors vicissim nihil aliud erit, quam animalis inuolutio et diminutio; dum a statione animalis magni ad statum animalculi redit. (*)

XII. Porro vt in nobis intellectioni respondet voluntas, ita in omni Entelechia primitiua perceptioni respondet appetitus, seu agendi conatus ad nouam perceptionem tendens. Neque enim tantum in percipiente varietas obiecti repraesentatur, sed etiam fit variatio ipsius repraesentationis, quia etiam repraesentandum variatur.

XIII. Interim ne hominem bruto nimis aequare videamur; sciendum est, immensum esse discrimen inter perceptionem hominum et brutorum

torum. Nam praeter infimum perceptionis gradum, qui etiam in ſtupentibus reperitur, (vt explicatum eſt) et medium gradum, quem ſenſionem adpellamus, et in brutis agnoſcimus, datur gradus quidam altior, quem adpellamus cogitationem. Cogitatio autem eſt perceptio cum ratione coniuncta, quam bruta, quantum obſeruare poſſumus, non habent.

XIV. Quia autem ea res hactenus non bene explicata eſt, dum alii brutis etiam ſenſum auferunt; alii illis etiam rationem tribuunt, multaque exempla afferunt, in quibus bruta conſequentias quasdam nectere videntur; ſciendum eſt, duplices eſſe conſecutiones toto coelo diuerſas empiricas et rationales. Conſequutiones empiricae nobis ſunt communes cum brutis, et in eo conſiſtunt, vt ſentiens ea, quae aliquoties coniuncta fuiſſe expertum eſt, rurſus coniunctum iri expectet. Ita canes aliquoties vapulantes, ſi quid diſplicens fecerint, rurſus verbera expectant, ſi idem faciant, atque ideo ab actione abſtinent; quod cum infantibus habent commune. Et Americanus quidam putauit epiſtolam proditricem facinoris ſui fuiſſe ſpectatricem, quia illi modi aliquid prodendi, qui ipſi noti erant, hoc ita ferebant. Sed quia ſaepe fit, vt talia tantum per accidens ſint coniuncta, hinc ſaepe empirici decipiuntur, prorſus vt bruta; vt ſcilicet, quod expectant, non eueniat. Sic ſi cani aliquid facienti dem cibum, id quidem fit per accidens ob liberam voluntatem meam; vbi vero ſemel aſſueuit actioni, quam eum docere volui, non

amplius ei do cibum, quum recte agit, etsi ille hoc initio adhuc exspectet. Sic si quis Batauus nauem conscendens in Asiam deferatur, et in aliquam Turcarum vrbem delatus, ibi cereuisiam in taberna, vt domi suae quaerat, decipietur eodem modo; exspectabit enim aliquid a taberna, quod cum ea tantum per accidens coniunctum est, et non aeque in Asiaticis, ac in Batauis tabernis reperitur. At homo, quatenus non empirice sed rationaliter agit, non solis fidit experimentis, aut inductionibus particularium a posteriori, sed procedit a priori per rationes. Et quale est discrimen inter Geometram, aut Analyseos peritum et Arithmeticum aliquem vulgarem, pueros docentem, qui regulas arithmeticas memoriter didicit, sed rationem earum non nouit: nec proinde in quaestionibus nonnihil a consueto recedentibus sibi consulere potest: tale est discrimen inter Empiricum et Rationalem; inter consecutionem bestiarum, et ratiocinationem humanam. Etiamsi enim multa exempla succedentia experiamur; nunquam tamen de perpetuo successu securi sumus, nisi rationes necessarias reperiamus, vnde colligamus, rem aliter se habere non posse. Itaque bruta (quantum obseruare possumus) non cognoscunt vniuersalitatem propositionum, quia non cognoscunt rationem necessitatis. Et licet aliquando Empirici per inductiones ducantur ad propositiones vere vniuersales; id tamen per accidens tantum, non vi consecutionis contingit.

XV. Denique homo a Deo destinatur ad finem

nem

nem multo ſublimiorem, nempe ad ſocietatem cum ipſo; et ideo (ob harmoniam regnorum naturae et gratiae) ſtatuendum eſt, animas humanas, vna cum organico quodam corpore conſeruari, non tantum eo modo, vt bruta; quae fortaſſe poſt mortem diu ſtupent; ſed modo nobiliore, vt ſenſum et conſcientiam retineant, poenaeque et praemii ſint capaces. (**)

(*) Conf. quae de hac ipſa materia LEIBNITIVS diſputat in epiſtola CXCIV. n. 2. ad Parentem meum data.

(**) Hoc ipſum argumentum LEIBNITIVS in epiſtola CXCV. ad Parentem meum ſcripta n. 4. perſequitur.

EPISTOLA CXXX.

AD

D. RVDOLPH. CHRISTIAN. WAGNERVM,

Mathematum in Academia Helmſtad. Profeſſ. Ordinar.

I. *Wagneri ſententia, quod materiae vis actiua poſſit tribui, recenſetur.* II. *Ad eius argumenta Leibnitius reſpondet.* III. *Animae definitio.* IV. *Omni principio vitali, ſi a Deo diſceſſeris, adiunctum eſt corpus organicum.* V. *Quaenam inter animas brutorum et hominum differentia?* VI. *Leibnitii de anima brutorum ſententiae cum Theologia concordia.*

I. Ad ea, quae de animae natura quaeris, lubens reſpondeo, quoniam ex dubio, quod moues, intelligo, mentem meam Tibi nondum ſatis perſpectam eſſe idque praeiudicio quodam contigiſſe, hauſto ex ſchediaſmate

te meo, inserto Actis eruditorum, vbi de vi actiua corporis, contra CL. STVRMIVM egi. (†) Ais, me ibi satis materiae vim actiuam vindicasse, et dum resistentiam materiae tribuo, eidem etiam tribuisse reactionem, atque adeo et actionem. Quum itaque vbique in materia sit principium actiuum, videri sufficere hoc principium ad operationes brutorum, nec illis anima quadam indefectibili opus esse.

II. Respondeo primo principium actiuum non tribui a me materiae nudae siue primae, quae mere passiua est, et in sola antitypia et extensione consistit; sed corpori seu materiae vestitae siue secundae, quae praeterea Entelechiam primitiuam seu principium actiuum continet. Respondeo secundo, resistentiam materiae nudae non esse actionem, sed meram passionem, dum nempe habet antitypiam, seu impenetrabilitatem, qua quidem resistit penetraturo, sed non repercutit, nisi accedat vis elastica; quae ex motu, adeoque et vi actiua materiae superaddita, deriuari debet. Respondeo tertio: Hoc principium actiuum, hanc Entelechiam primam, esse reuera principium vitale, etiam percipiendi facultate praeditum, et indefectibile, ob rationes dudum a me allegatas. Idque ipsum est, quod in brutis pro anima ipsorum habeo. Itaque dum vbique in materia superaddita admitto principia actiua, etiam vbique per eam disseminata statuo principia vitalia, seu percipientia, adeoque monades, et vt sic dicam, Atomos Meta-

taphyſicas, partibus carentes, nec vnquam naturaliter orituras aut deſtruendas.

III. Quaeris deinde definitionem animae meam. Reſpondeo, poſſe animam ſumi late et ſtricte. Late anima idem erit quod vita ſeu principium vitale, nempe principium actionis internae in re ſimplici ſeu monade exiſtens, cui actio externa reſpondet. Isque correſponſus interni et externi ſeu repraeſentatio externi in interno, compoſiti in ſimplice, multitudinis in vnitate, reuera perceptionem conſtituit. At hoc ſenſu anima non tantum animalibus, ſed et omnibus aliis percipientibus tribuetur. Stricte anima ſumitur pro ſpecie vitae nobiliore, ſeu pro vita ſenſitiua, vbi non nuda eſt facultas percipiendi, ſed et praeterea ſentiendi, quando nempe perceptioni adiungitur attentio et memoria. Quemadmodum viciſſim mens eſt ſpecies animae nobilior, nempe mens eſt anima rationalis, vbi ſenſioni accedit ratio ſeu conſequutio ex vniuerſalitate veritatum. Vt ergo mens eſt anima rationalis, ita anima eſt vita ſenſitiua, et vita eſt principium perceptiuum. Oſtendi autem exemplis et rationibus, non omnem perceptionem eſſe ſenſionem, ſed dari perceptionem etiam inſenſibilium. Ex. gr. non poſſem ſentire viride, niſi perciperem caeruleum et flauum, ex quibus reſultat. Interim caeruleum et flauum non ſentio, niſi forte microſcopium adhibeatur.

IV. Memineris autem, ex ſententia mea, non tantum omnes Vitas, omnes Animas, omnes Mentes, omnes Entelechias primitiuas

eſſe perennes, ſed etiam omni Entelechiae primitiuae, ſeu omni principio vitali perpetuo adiunctam eſſe quandam naturae machinam, quae nobis corporis organici nomine venit, (††) licet ea machina etiam quum figuram ſuam ſummatim conſeruat, in fluxu conſiſtat, perpetuoque reparetur, vt nauis Theſei. Neque adeo certi ſimus vel minimam materiae in natiuitate a nobis acceptae particulam in corpore noſtro ſupereſſe: licet etiam eadem machina ſubinde plane transformetur, augeatur, diminuatur, inuoluatur aut euoluatur. Itaque non tantum anima eſt perennis, ſed etiam aliquod animal ſemper ſupereſt, etſi certum aliquod animal perenne dici non debeat, quia ſpecies animalis non manet; quemadmodum eruca et papilio idem animal non eſt, etſi eadem ſit anima in vtroque. Habet igitur hoc omnis naturae machina, vt nunquam ſit plane deſtruibilis, cum craſſo tegumento vtcunque diſſipato, ſemper machinula nondum deſtructa ſubſit, inſtar veſtium Arlequini comici, cui poſt multas tunicas exutas, ſemper adhuc noua ſupererat. Quod eo minus mirari debemus, quia natura vbique organica eſt, et a ſapientiſſimo autore, ad certos fines ordinata, nihilque in natura incultum cenſeri debet, etſi interdum non niſi rudis maſſa noſtris ſenſibus appareat. Ita igitur eximus omnes difficultates, quae ex natura animae prorſus ab omni materia ſeparatae naſcuntur, (†††) ita vt reuera anima animalue ante natiuitatem aut poſt mortem ab anima aut animali vitam praeſentem viuen-

viuente, non nifi rerum habitu et perfectionum gradibus non vero toto entium genere differat. Idemque de Geniis fentio, effe mentes corpore valde penetrante, et ad operandum apto, praeditas: quod fortaffe pro lubitu mutare poffunt, vnde etiam animalia appellari non merentur. Itaque omnia in natura funt analogica, et facile ex craffis fubtilia intelligi poffunt, quum vtraque eodem modo fe habeant. Solus DEVS fubftantia eft vere a materia feparata, quum fit actus purus, nulla patiendi potentia præditus, quae vbicunque eft, materiam conftituit. Et vero omnes fubftantiae creatae habent antitypiam, per quam fit naturaliter, vt vna fit extra alteram adeoque penetratio excludatur.

V. Etfi autem principia mea fint generaliffima, nec minus in homine quam in brutis locum habeant, mirifice tamen prae brutis eminet homo, et ad Genios accedit, quia ob rationis vfum focietatis cum Deo, atque adeo praemii et poenae in diuina gubernatione eft capax. Itaque non tantum vitam & animam, vt bruta, fed et confcientiam fui, et memoriam priftini ftatus, et vt verbo dicam, perfonam feruat. Nec tantum phyfice, fed etiam moraliter eft immortalis: vnde ftricto fenfu foli Humanæ Animae immortalitas tribuitur (*). Nam nifi fciret homo, in altera vita poenas aut praemia fibi tribui ob hanc vitam, reuera nulla effet poena, nullum praemium, et perinde foret, quoad rem moralem, ac fi me extincto alius felicior aut infelicior fucceffiffet. Itaque

ſtatuo animas quidem in animalculis ſeminalibus inde ab initio rerum latentes non eſſe rationales, donec per conceptum ad vitam humanam deſtinentur: vbi vero ſemel rationales factae ſunt, et conſcientiae ac ſocietatis cum Deo capaces redditae, ſentio, numquam eas deponere perſonam ciuis in Republica DEI, quae quum iuſtiſſime et pulcherrime regatur, conſequens eſt, vt per ipſas naturae leges, ob parallelifmum regni gratiae et naturae, Animae vi ſuarum actionum ad praemia et poenas reddantur aptiores. Eoque ſenſu dici poteſt, virtutem ſibi ipſi praemium, ſcelus ſibi ipſi poenam adferre,quia naturali quadam conſequentia pro vltimo animae ſtatu, prout expiata aut non expiata decedit, naturale quoddam oritur diuergium, a Deo in natura praeordinatum,et diuinis promiſſis minisque, ac gratiae iuſtitiaeque conſentaneum; Geniorum etiam bonorum malorumque accedente interuentu, prout alterutris nos ſociauimus, quorum operationes vtique ſunt naturales, etſi natura eorum noſtra ſit ſublimior. Videmus ſane hominem a ſomno profundo euigilantem, imo etiam ab apoplexia ad ſe reuerſum memoriam ſtatus priſtini recuperare ſolere. Idem de morte dicendum eſt, quae perceptiones noſtras turbatas et confuſas reddere poteſt, delere plane ex memoria non poteſt, cuius uſu redeunte etiam praemia et poenae locum habent. Itaque Saluator ipſe mortem ſomno comparauit. Brutis autem diuinae ſocietatis et iuris incapacibus, perſonae conſeruatio, et moralis immortalitas tribui non poteſt.

IV.

VI. Itaque non eſt, quod quis ex hac doctrina conſequentias periculoſas vereatur: quum potius Theologia naturalis vera, veritati reuelatae non ſolum non repugnans, ſed etiam mirifice fauens, ex meis principiis pulcherrima ratione demonſtretur. Qui vero brutis animas, aliisque materiae partibus omnem perceptionem et organiſmum negant, illi diuinam maieſtatem non ſatis agnoſcunt, introducentes aliquid indignum DEO, et incultum, nempe vacuum perfectionum ſeu formarum, quod metaphyſicum appellare poſſis, non minus reiiciendum, quam vacuum materiae ſeu phyſicum. Qui vero animas veras perceptionemque dant brutis, et tamen animas eorum naturaliter perire poſſe ſtatuunt, etiam demonſtrationem nobis tollunt, per quam oſtenditur, mentes noſtras naturaliter perire non poſſe, & in Socinianorum dogma incidunt, qui animas non niſi miraculoſe ſeu per gratiam conſeruari putant, natura autem perire debere arbitrantur; quod eſt Theologiam naturalem maxima ſui parte mutilare. Praeterea contrarium vtique demonſtratum eſt, quia ſubſtantia carens partibus deſtrui naturaliter non poteſt. Vale et faue. Dabam Guelferbyti 4. Iunii 1710.

(†) Conf. Acta Eruditorum ann. 1694. menſe Martio, 1695. menſ. April p. 145. et 1698. menſ. April. p. 427.

(††) Spiritus finitos omnes corpora habere organica LEIBNITIVS tuetur in Theodicaea §. 124. Idem propugnat Ep. V. ad SAMVELEM CLARCKIVM data §. 61. Tom. I. *du Recueil de diuerſes pieces, ſur la Philoſophie etc.* p. 118. et 119. et in principiis Philoſophiae Sect XI. T. VII. Supplem. Actorum Erudit. inſertis. Celeberr

berr. GEORGIVS BERNHARDVS BÜLFINGERVS in Dilucidationibus philoſophicis §. 245. p. 235. LEIBNITII de hac materia ſententiam ſequentibus verbis ediſſerit: *Non omnes*, inquit, *ſpirituum finitorum ideae, ſaltim de hoc mundo conceptae, poſſunt eſſe diſtinctae. Quum enim connexa ſint ex ipſius ſententia in toto vniuerſo omnia, diſtinctam perfecte ideam de nulla re habere poſſunt, niſi habeant de omnibus. Id autem ſolus DEVS poteſt. Igitur habent confuſam. In confuſa, vbi ſcilicet plura illa, quae non diſtincte exhibentur, coincidunt, adeſt repraeſentatio extenſionis & compoſiti, adeoque idea materiae. Iam porro, quoniam res mundanae non repraeſentantur, vt in ſeſe ſunt, (hoc enim requirit ideam perfecte diſtinctam;) ſed vt mutuis relationibus ſe inuicem reſpiciunt, et in ſe inuicem agunt: patet repraeſentationes illas rerum ſequi aliquam partem rerum, veluti* typum, *qui et ipſe, quoniam aliquatenus confuſe repraeſentatur, repraeſentatur* vt compoſitum quid. *Si igitur ille typus repraeſentationum plus minus conſtans ſit; ſi relationes rerum vnas prae aliis per alias aliasque ſui partes repraeſentet, ſic vt pro obtinendis ideis claris et diſtinctis quoque aliae repraeſentationes aliis extantiores ſint; ſi imperio ſpirituum ſubſit: Iisdem ille characteribus donatus eſt, quibus anima mea ſuum corpus agnoſcit. Igitur niſi exiſtimes, Spiritus illos iudicare, quemadmodum Idealiſtae ſolent noſtrates, iudicabunt ipſi ſe habere corpora organica. Saltim illi generaliter loquendo habebunt repraeſentationem corporis cuiusdam* organici, vt ſui, *quemadmodum nos habemus*. conf. quae de eadem materia ven. BÜLFINGERVS l. c. §. 366. p. 369. ſ. diſputat.

(†††) Non ſine veritatis ſpecie in ſyſtemate LEIBNITII et CHR. WOLFII contra animae immortalitatem, obiicitur: *Anima eſt ſubſtantia repraeſentatiua huius mundi pro ſitu corporis organici in mundo. Tolle corpus, typum illum, ſecundum quem mundus repraeſentatur: tollis repraeſentationem. Sine repraeſentatione nulla ſpiritualitas; nulla immortalitas.* Hanc ipſam obiectionem autem nullo negotio remoueri, ſi cum LEIBNITIO defenda-

tur,

tur, numquam deesse spiritibus finitis corpora, quis non intelligit? conf. vener. BÜLFINGERVS l. c. §. 365. p. 393. seqq.

(*) Quid secundum LEIBNITII et WOLFII principia de immortalitate animae sit statuendum doctissimus LVDOV. PHIL. THÜMMIGIVS in dissertatione de immortalitate animae §. 6. sequentibus verbis recenset: *Ostendendum est,* inquit, 1. *animam hominis a morte corporis superesse, nec essentiam eius cum essentia corporis actualitate priuari*: 2. *Animam ita superstitem in statu perceptionum distinctarum perseuerare.* 3. *Eamdem statuum suorum praeteritorum ita recordari, vt eos ad se pertinere agnoscat. Quatenus essentia animae,* quoad actualitatem existentiae, *a morte corporis perennat, indestructibilis dicitur*: *quatenus vna in statu perceptionum distinctarum perseuerat, et sui ipsius memoriam habet, immortalis appellatur.* conf. celeb. BÜLFINGERVS l. c. §. 359. p. 384. s.

EPISTOLA CXXXI.

AD

OLAVM ROEMERVM.

Quondam S. Reg. Mai. Daniae a Consiliis Status.

I. *De inuentis Römerianis.* II. *Status controuersiae de emendatione Calendarii Iuliani.* III. *Leibnitius Römeri de hac controuersia iudicium sibi expetit.*

I. Multum debeo Generosissimo WALTHERO nostro, quod ex tanti temporis interuallo, manus tuae pretioso pignore ad me misso sopitam inter nos notitiam resuscitauit. Quamquam subinde retulerint, qui a vobis veniebant, superesse Tibi benignam memoriam mei

mei, neque ego omiſerim data occaſione teſtari, quantum Te colam. Inprimis oſtendi apud amicos communes, mirari me ſilentium Tuum, qui abundans inuentis et cogitatis praeclaris, non ſatis memor eſſe videaris aut Tui Tuaeque patriae decoris aut publicae vtilitatis. Videram olim Pariſiis particulam Tuorum de Epicycloide et rotarum dentibus inuentorum ſubtiliſſimorum, quae primus mihi laudarat HVGENIVS. Ea dum edere cunctaris, alius quidam, & ipſe egregius, proprio, vt ſpero, ductu, ſed tamen poſterior Te cognitione, edere anticipauit. Ita Tu quid in eo genere praeſtiteris, plerique omnes, extra paucos amicos rerum veterum conſcios, ignorant. Fateor alicubi machinas Aſtronomicas ſane pulcherrimas, ad TE auctorem ſuum referri, ſed ne hoc quidem ſatis conſtanter et ſignificanter. Tu quidem iſta facile transmittis, ego tamen ſuum cuique tribui valde laetor, non alia magis cauſa, quam quod gloria virorum bene meritorum, quam Tu quidem et habes et mereris in primis, praeclara ingenia excitare video ad aemulationem. Vtinam vero colligas complura egregia quae parata haud dubie habes, et ſiue ſingulatim in diariis eruditorum, ſiue collectim edas. In primis optem indiculum talium nanciſci poſſe, ſed ad literarum Tuarum argumentum venio.

II. Ex quo de Calendarii Iuliani emendatione decretum Ratisbonae factum eſt, et per omnes in imperio Proteſtantium ditiones edi-

ctis

ctis publicis sancitum, duas quaestiones mo-
ueri video, quarum prior, quae magis ad Legislatores pertinet, illa est: Seruandumue sit per omnia decretum an inflectendum? altera, quanam optima ratione effectui dari possit? Considerationes quidem Tuae, vir eximie, ad vtramque quaestionem pertinent. Ad priorem refero, tum quod notas calculum Astronomicum non ita notum esse negotio quam prima fronte videtur, (cui malo an mederi liceat, alterius quaestionis discussio, de executione decreti scilicet, ostendet) tum quod obseruas discrimen, quod superest inter nostros et Gregorianos raro euenire, adeoque tanti non videri, vt ab illis abeamus. Quamquam hoc quidem ipsum potius in argumentum seruandae separationis traxerint, vt scilicet hac ratione pene omnia commoda accessionis ad Gregorianos sine ipsa accessione consequamur salua Euangelica, quam vocant, libertate dignitateque partis, tum quod maxime nos cedendo aduersariorum quotidianae in hac ipsa caussa vehementiae, vti scilicet nostros in potestate habent, ad plura eos audenda, si hac via ipsis res procedat, inuitare facilitate, et sic dicam molliri nostra, videremur, quae si absuisset species, fortasse plura impetrari potuissent. Optandum erat, vt executioni decreti (de qua sola non dicam) ipsum decretum satis prouidisset. Sed hoc dum factum non est, priuati quidam officium publicum occuparunt, & cum ordinum Euangelicorum placito ex comitiis, quasi appendix quaedam, huc illuc missum est anni primi reformati

mati ſchema, ac ſine examine, vt apparet vllo, receptum, quo tamen decreti praeſcripta violata videri poſſunt. Fateor non deeſſe autoribus rationes ſuas, ſed quae multis non ſatis faciunt. Vrgebat autem breuitas temporis relicti, vt optandum adeo fuiſſet hunc annum transmiſſum pro ſpatio deliberandi. Sed credo, vbi iam haec in mentem venere, decretum iam ſcriptum erat, emendationisque dies dictus. Veriſſime notas, ex decreti tenore canonibusque aſtronomicis, quum plenilunium Paſchale huius anni incidat, in tertium Aprilis diem proximo die dominico, id eſt, quarto die Aprilis Paſcha fuiſſe celebrandum, itaque merito ais; quomodo vero iuxta principia Aſtronomica Paſcha Evangelicorum eo anno in XI. Aprilis proceſſerit? non video. Dicam tamen, quid pro auctoribus ſchematis afferri acceperim. Aiunt, ſi in quartum Aprilis Paſchatos feſtum retuliſſent, futurum fuiſſe, vt ab Euangelicis celebraretur cum Iudaeis. Nam conſuetudine apud Iudaeos receptum narrant, vt, quoties plenilunium paſchale in horas diei ſabbathi antemeridianas incidit, agnum paſchalem edant veſpera praecedente. Paſcha autem celebrent ipſo ſabbatho. Sin plenilunium cadat in horas pomeridianas eo ipſo die agnum paſchalem coenent, et feſtum Paſchatos diem agant Dominica ſequente. Alii vero opponunt, etiamſi haec ita ſe habere concederentur, noſtros tamen canones non debere ire a conſuetudinibus Iudaeorum male receptis, ſed in regulis, quas ipſis Deus praeſcripſit, et quas re-

ſpe-

ſpexit Eccleſia, quum quartadecimanos reiecit. Itaque ſufficere, vt quartadecima luna euitetur dies Iudaeorum Paſchalis ex lege. Ego neque rem, quae facti eſt, excuſſi, neque iudicium meum interpono, putaui tamen, non ingratum Tibi fore intelligere, quid vtrinque dicatur?

III. In futurum autem de tota re maiore erit cura cogitandum, ne aliis ludibrio ſimus decreta publica priuata autoritate refigendo, vbi neminem video, quem habeant Imperii ordines Proteſtantes, dum Reges ſeptentrionis illis computo, qui Te maturius iſta expendere, ſolidiusque diiudicare poſſit, et quicum conferri mallem. Sed quo omnia recte atque ordine fiant conſultum putem, Corpus Euangelicum nonnullis membris ſuis quadam noua inſolita deputationis ſpecie, rei Calendariae rite introducendae curam committere, vt decretum recte executioni committatur, ita tamen, vt ſi maior incidat difficultas, referatur ad Corpus. Quibus autem ex ordinum numero ea res committeretur, ſi per mathematicos delectos cum viris ſcientia praeſtantibus communicare posſent? Eaque inprimis agenda ſunt mature, quia annus 1704. non longe eſt, cui certam formam intereſt dari. Hoc transacto antequam ad annum 1724. perueniatur altiori deliberationi locus eſſe poſſet, placeatne vnice ſtare decretis, an propius accedere ad Gregorianos? Haec mihi, vir illuſtris, acceptis heri tuis, reſponſionem ex Waltheriano monitu, Tuoque iuſſu feſtinanti occurere, quae iudicio Tuo, qui

in hoc genere regnas, plane submitto. Vale. Dabam Hanouerae 20. Ianuar. 1700.

EPISTOLA CXXXII.

I. *Roemero suadet, vt Calendarium reformet.* II. *De modis componendi de emendatione Calendarii controuersias a Roemero propositis iudicium.* III. *Obseruatorium quomodo parandum?*

I. MVltas Tibi gratias ago, quod praeclara monita tua ignorare me non finis. Curabo, vt ad Cl. IVNIVM perueniant quae de Ephemeridibus condendis suades, arbitrorque, neminem esse, cuius hic apud eum, plus quam Tua valere debeat auctoritas, et si suggeras, quid in KEPLERI tabulis mutandum putes, habebis eum haud dubie prorsus obsequentem. Vtinam totum Calendarii reformandi negotium tractare velles ex professo. Ego certe Legato nostro Domino SCHRADERO nuper Ratisbonam scripsi, mea sententia rectissime facturos Dn. MAIERVM caeterosque, si tua consilia sequantur κατὰ πόδα. Neminem enim esse in ditionibus Principum aut Potestatum, quibus ius suffragii est in Comitiis Imperii, qui tecum in Astronomiae profundioris cognitione conferri queat, praesertim quum ipsam obseruandi artem adiunxeris.

II. Ex tribus modis, quos proponis, vix ausim sperare vt postremus, etsi expeditissimus, eligatur, quum ab antiquis et receptis regulis plerique sine magna necessitate non putent recedendum. Et quum multum ad Reformationem Calendarii praesentem contulerint incommoda

moda crebri diſſenſus a Gregorianis, quae in Germania experimur, nolent noſtri in ea ipſa incidere, quae per Reformationem iſtam euitare voluerunt: Ergo, inquies, rectiſſime facerent, ſi Gregorianam correctionem bona fide complecterentur, quam primam proponis viam. Id ego quoque commodiſſimum putem, ſed vti habitus minorum eſſe video, non facile video huc deſcendent, niſi ipſa neceſſitate compulſi, quod tandem futurum arbitror. Interea igitur poſt decreta Comitialia de media illa via qualicunque et qualitercunque conſtituenda, Ratisbonae eſt cogitatum a Noſtris, placuitque ex Rudolphinis Tabulis deduci plenilunia Paſchalia, donec nouae tabulae auctoritate corporis Evangelici recipiantur, quod fiet, credo, ad Calendas Graecas; interea vero dum de Cyclorum fallaciis queruntur, vereri debent, ne in alias fallacias incidiſſe, dicantur. Tres Mathematici ſane docti STVRMIVS, HAMBERGERVS et MEIERVS, ERHARDI WEIGELII, praeceptoris quondam ſui, conſilia ſequuti, ſperant Collegium Mathematicum fundari poſſe ſumtibus ordinum Euangelicorum, vel potius priuilegio Monopolii Calendarii, quo fiat, ne quis impoſterum ſine ipſorum venia Calendarios libellos edat. Sed vereor, vt in tanta rerum Germanicarum confuſione, & Principum Statuumque Imperii multitudine in praxin deduci res poſſit. Ita timendum eſt, ne tandem pertaeſi perturbationum Noſtri ſero et minus decore ad Gregorianos ſe recipere cogantur, quum maturius honorifica magis ra-

 tione

tione ſponte & conſilio conuenire cum illis posſent. Ejus rei commodiſſima iniri poſſet via, ſi quid eſſet in Gregoriana ratione, quod ſi non emendatione, certe explicatione indigeret, vt neutra pars alteri, ſed utraque veritati obſequuta videri poſſit. Dictae emendationes magis ſubtiles, quam neceſſariae videntur. FRANCISCVS LEVERA in ipſa vrbe Romana conſilia quaedam de emendando Gregoriano Calendario, vel potius recte intelligendo, edidit. (*) Et forte re bene conſiderata non deerunt, quae bullae nouae materiam praebere poſſint, ita honeſtiſſime Labyrintho exiremus. Cui rei, vt praeparentur animi, vtiliſſimum erit, exponi clariſſime difficultates, quibus media illa via laborat. Et quum Dominus MEIERVS eas licet iam perceptas in literis ad Te ſuis praeterierit, faxo, vt ſi quae porro ad me deſtinabis, aliisque communicare permittes, mature paſſim expendantur a nonnullis, ad quos ea res pertinet. Conſultum tamen fortaſſe erit cauere, ne ſtatim pateat, ad Gregorianos tandem eſſe deueniendum, ne praeiudicatae opinioni bellum indictum videatur, et plerique primo aſpectu abſterreantur. Sufficit optima conſilia paulatim inſinuari. Sed totum tamen hoc tuo iudicio eſt permittendum.

III. Antequam finiam vſus beneuolentia Tua conſilium a Te flagitare audeo, quid faciendum putes, ſi quis Princeps mediocre obſeruatorium parare conſtituerit? in quo vnus alteri Obſeruator coelo inuigilare debeat, vbi quaeſtio erit, tum de ſtructura, tum de inſtrumentis maxime

ime profuturis. Vale & faue. DabamHanou. die Martii 5. 1700.

(*) De Calendarii emendatione et FRANCISCI LEVERAE de Calendario Gregoriano obseruationibus LEIBNITIVS anno 1700. ad Academiam scientiarum Parisiensem dedit litteras, quas in libro, cuius index: *Recueil de Literature, de Philosophie et d'histoire* Amstelodami 1730. edito p. 147. seq. reperias.

EPISTOLA CXXXIII.

AD

TIEDIVM,

Mathematum et S. Theologiae in Acad. Kilon. cultorem. (*)

De emendatione Calendarii.

Ex Domino KIRCHIO hic intellexi, non assentiri eum per omnia Tuae periodo; idque ipsummet vobis significasse. Itaque velim rem inter Vos amplius discutiatis. Non ignoras Romae iam ipsius Gregoriani Calendarii siue emendationem siue explicationem aliquam agitari. Itaque tempus est, vt Vos ibi quoque vestra cogitata produci curetis. Dominus Abbas BLANCHINVS, Congregationis nouae in eam rem institutae secretarius, mihi est amicus, sed et Cardinalis NORISIVS nuper mei beneuole meminit erga amicum, itaque si qua suggerere possetis, quae non nimis ab instituto Gregoriano abhorrerent, gratam rem praestaretis,

quam ego communicarem libens. Amplissimo REYHERO me commendari peto. Vale. Dabam Berolini 16. Nouembr. 1701.

(*) TIEDIVM anno 1705. diem suum obiisse ex epistola LEIBNITII CXXXV. n. 2. ad SAMVELEM REYHERVM data constat.

EPISTOLA CXXXIV.

I. *Cassini de Cyclo Tiedii iudicium.* II. *Status controuersiae de emend. Calendarii.* III. *Leibnitius Tiedio auctor est, vt concionandi vsum retineat.*

I. CASSINVS nuper a FONTENELLO, Academiae Regiae Parisinae Secretario, monitu meo interrogatus, quid potissimum in Tuo elegantissimo Cyclo displiceret, id respondit: quod non esset centenaria periodus, quod miror. Quasi id referret nisi forte apud Gregoriana quouis pretio retinere volentem.

II. Ratisbonenses nostri omnes cyclos praedamnauerunt: adeoque commendatio Cycli Tui vlterior inutilis erit. Pro ipsis autem excogitanda esset ratio vtcumque Astronomica, per quam tamen vix hoc seculo a paschate Gregoriano discedatur, nisi praestat exspectare quam Gregoriani sui computi emendationem moliuntur.

III. Gratum est, quod intelligo Te Theologiae dedisse operam, suaserimque, vt concionandi vsum retineas. Ita enim certa ratio nobis offerretur curandi, vt aliquando euoceris ad honestam stationem, in qua propius adesse societati nostrae, et praeclara coepta melius conti-

nuare

nuare poſſis. Interim optem, vt calculis vſum obſeruandi adiungas. Obſeruationum enim maxima merito ratio habetur. Celeberrimum REYHERVM meo nomine impertias plurima ſalute. Vale et faue. Dabam Berolini 28. Ianuarii 1703.

P.S. Scribit mihi Societatis Anglicanae Regiae Secretarius, Cyclum Tuum, quantum ſciat, ad ſocietatem non perueniſſe. Sed fortaſſe non ſatis aduertit.

EPISTOLA CXXXV.

AD

D. SAMVELEM REYHERVM,

Iuris et Mathematum in Acad. Kilonienſi Profeſſorem ordinarium.

I. *Reyheri elogium.* II. *De Tiedii morte.* III. *Status controuerſiae de emendatione Calendarii.*

I. Nihil a Te niſi doctum proficiſcitur, & vnde proficere poſſimus, ſive Iurisprudentiam tractes, ſiue hiſtoriam, ſiue Matheſin. Itaque optem, Tua multa edita et inedita aliquando in faſciculum colligi. Pro iis, quae miſiſti, multas ago gratias.

II. TIEDII noſtri mortem ex Tuis primum literis didici, eique indoleo. Superiore anno miſeram ipſi prolixam ad me BLANCHINI Epiſtolam, quae diſcurſum conſtituebat. Neſcio

ſcio an Tibi communicauerit. Nunc mihi remitti optarem.

III. Ex eo tempore nihil de re Calendaria Romana didici. Aegre illic adducentur homines, vt intercalandi rationem mutent. Quod ſupereſt vale et faue. Dabam Hanou. 11. Iul. 1705.

P. S. Adiectos ad Dominum KORTHOLTVM mitti peto. Ne quaeſo ſupprime, quae circa Longitudinum problema excogitaſti. (*)

(*) Pleraſque omnes huius Problematis ſolutiones SAMVEL REYHERVS recenſuit diligenter, et quid in vnaquaque deſiderandum maxime ſit erudite excuſſit in commentatione de Bacillis Sexagenalibus p. 26. ſeq. et p. 42. conf. viri doctiſſimi FRIDERICI KOSII diſſert. de ratione perficiendi geographiam mathematicam, quam Kilonii 1721. lectionibus ſuis Coſmographicis praemiſit.

EPISTOLA CXXXVI.

I. *De MSc. Gudianis.* II. *De mutato obtenta prope Hochſtadium victoria Europae ſtatu.* III. *Leibnitius Syſtema Matheſeos Reyherum poſcit.* IV. *Lumina quomodo conciliando?* V. *De arcu triumphali vitam principis compendio exhibente.*

Hodie mane ad Celeberrimum BLANCHINVM literas dedi, eique Catalogum Manuſcriptorum Gudianorum, vt iuſſeras, transmiſi, eademque occaſione quaeſiui, quo nunc loco eſſent de calendario meditationes? Ego vereor, ne aulae Romanae circulos valde turbarint iam nuntii ex Hiſpania Belgioque aduentantes.

II. Mutato penitus pene in momento, Europae

ropae ſtatui diuinum aliquid ſubeſt, de quo dubitanti merito aliquis dicat illud Virgilianum. *Non vires alias, conuerſaque Numina ſentis?* Atque illud etiam Claudianeum, etſi paulo audacius: *Abſoluitque Deos.* Nam ſucceſſus iniuſtorum deſtinatorum dubitare de diuina prouidentia facit eos, qui non ſatis introſpiciunt interiora rerum.

III. Caeterum ego, vir Ampliſſime, magna ſemper voluptate, atque etiam cum fructu lego, quicquid a Te proficiſcitur. Multas itaque pro nupero munere gratias ago. Vellem vacaret Tibi dare nobis aliquando ſyſtema matheſeos, vel, ſi ita videretur, alienum aliquod augere atque prouehere. Venere aliquando in manus meas Icones compendii Mathematici, quas aeri inciſas reliquit Theologus et Polyhiſtor Io. Valentinvs Andreae, quibus manu ſua notas acceſſionesque adiecit inſignis Mathematicus Wilhelmvs Schickardvs. Sed fatendum eſt, pleraque eſſe, vt ſic dicam, obſoleta, quum ſcientiae Mathematicae a quinquaginta plus minusue annis mirifice creuerint. Stvrmii Matheſis iuuenilis non ſpernendum eſt compendium plerarumque partium Mathematicae doctrinae, ſed plurima tamen deſunt. Integra abeſt Muſica, Graphica imperfecta eſt valde, Mechanica quoque ieiunior videtur, quae ad Nauticen pertinent non attinguntur. Optandum ergo eſſet, vel ſuppleri opus non inutile, vel plenius aliquid dari, quod a Te vir egregie et imprimis fieri poſſet.

 IV. Mo-

IV. Monuisti aliquid nuper de luminibus cubiculo conciliandis figura vitrorum: An aliquod eius rei experimentum cepisti? Vereor, vt Tuae literae Dn. CVNAEO, Consiliario Regis Borussiae, in tempore fuerint redditae, nam ille aliquamdiu domo absfuit, et apud Cassellanos egit, negotia quaedam ex obitu Filiae Regiae nata procurans. An reuersus sit haud equidem satis scio. Frontispicium operis iustorum funebrium Serenissimo Electori Brunsuicensi primo paratum continet Arcum Triumphalem, qui pene totam insignis Principis vitam variis figuris luculenter exhibet. Sed nondum absolutum est opus, aut prostat, mox tamen habebitur. Non dubito, quin placiturum sit, quod simili cultu Regi Borussorum destinas. Quod superest, vale ac faue. Dab. Hanou. 4. Iunii 1706.

P. S. Dominum Filium Summi viri MARQVARDI GVDII a me resalutari peto perofficiose. Non satis mirari possum Regem Daniae, aut Ducatus Holsatiae Administratorem pati, vt hic thesaurus dissipetur.

EPISTOLA CXXXVII.

I. *De Reyheri dissert. de Clementina periodo Blanchino opposita.* II. *De Msc. Gudianis.*

I. Quidquid a Te venit mihi pretiosum est. Interim nescio an consultum sit nouissima Tua de Clementina periodo mittere ad BLANCHINVM, cui forte in re, quam nondum publice apparere voluit, se publice refutatum nollet.

II. Ex-

II. Exemplaria Catalogi Manuſcriptorum Gudianorum in Italiam et Galliam miſi: fortaſſe non ſine fructu, doleo diſpergi et vellem a Magno Principe redimi. Sed hoc aulae curant ſcilicet. Delibero excurrere Hamburgum adhuc ante venditionis initium. Quod ſi ergo, Te intercedente, Dominus mihi faueat, vt curioſus inſpector eſſe poſſim tanti theſauri, antequam nobis euaneſcat in carbones, non mediocre id beneficium putarem, conarerque oblata occaſione demereri. Vale faueque. Dabam Hanouerae 20. Iul. 1706.

EPISTOLA CXXXVIII.

De Matheſi Biblica.

Matheſeos Biblicae Tuae egregium opus auide expecto. Poteras fortaſſe et quaeſtionem de motu Terrae attingere, quem quidem fruſtra ex Scriptura refutare, alii ex ea adſtruere contendunt. Chronologia etiam fortaſſe Biblica curam Tuam merebatur, non minus quam ratio annorum, menſium, intercalationum. De Templo Salomonis amplum opus molitur amicus ex Pariſino Oratorio, vir doctus, cuius extant Algebrae, Geometriae et Perſpectiuae Elementa Gallico ſermone conſcripta. Etiam doctrina de ponderibus, menſuris et monetis biblicis Tuae iurisdictionis foret. Gaudeo, quod Clementinae periodi conſenſum cum Tua vel Tidiana agnoſcis. Diu eſt, quod negotium hoc ſilet, idque ex BLAN-

CHINI-

CHINI silentio colligo. Quod superest, vale et faue. Dabam Hannouerae 1. Octobr. 1706.

P. S. Vt multas praeclaras obseruationes, quas Te habere non dubito, vel miscellaneorum forma edas, hortor.

EPISTOLA CXXXIX.

I. *De Reyheri cum Blanchino controuersia.* II. *De emendatione Calendarii.*

I. Quod subinde mihi praeclara Tua opuscula mittis, multas debeo gratias. Gaudeo etiam quod Blanchinianis meditationibus nunc magis es contentus, quam initio esse videbare. Diu est, quod ab eo nihil intellexi; Vereor ingratum ipsi fuerit, quod de meditationibus eius nondum satis maturis aut constitutis aliquid in publicum venit.

II. Quoniam constat quae Corporis Euangelici nomine in emendatione Calendarii Ratisbonae sunt conclusa, nonnihil adhuc determinandum reliquisse, ea de re iudicium Tuum intelligere velim. Quod superest vale, et praeclare de republica mereri perge. Dab. Hanou. 27. Ian. 1707.

EPISTOLA CXL.

I. *De antiquo de beneficiis scriptore.* II. *De scriptis Reyheri iunctim edendis.* III. *Leibnitius Buschii Msc. de reformatione monasteriorum desiderat.*

I. Vti omnia Tua magni facio, ita pro nuperis transmissis multas gratias ago. Praeclare pergis in enarrandis doctis istis. Docuisti

ſti me, vbi nunc lateat ANTONIVS de PRATO VETERI MAVRITIANVS. Puto Tibi nondum viſum auctorem de beneficiis, Feudorum Longobardicorum compilatione antiquiorem, quem nuper ab EIBENIO veſtro, (*) imo noſtro, inſigni viro, acceptum edidit CHRISTIANVS THOMASIVS notisque doctis illuſtrauit. FREHERVS olim eumdem promiſerat, ſed bene eſt, quod tandem prodiit, etſi non multa nos doceat.

II. Vtinam Tuas diſſertationes omnes collectas edi curares. Quid agit Matheſis Moſaica? Obſeruationes ſtellae in Balaena communicari petierim.

III. Audeo adhuc aliquid hac occaſione a Te petere. Celeberrimo viro SEBASTIANO KORTHOLTO veſtro nuper ſcripſi, rogauique, vt permiſſu eorum, ad quos res pertinent, mihi BVSCHII cuiusdam, qui tempore Concilii Baſileenſis floruit Manuſcriptum de Reformatione Monaſteriorum mitteret, quod in Bibliotheca veſtra Academica extare intellexi. (**) Ea in re rogo, vt, ſi opus eſt, ei ſis adiutor. Et quod ſupereſt vale et faue. Dabam Hanou. 6. Auguſti 1709.

(*) Illuſtris EYBENIVS primum fuit Conſiliarius ſtatus Ducis Sleſuici et Holſatiae. deinceps Epiſcopi Osnabrugenſis primarius aulae miniſter et conſilii intimi ſocius euaſit.

(**) Conf. LEIBNITII epiſtola CLXXIX. ad Parentem meum data.

EPIST

EPISTOLA CXLI.

I. De Reyberi Historia Iuris. II. Leibnitius Reybero auctor est, vt obseruationes quasdam Berolinensibus miscellaneis interserendas mittat.

I. Quoties aliquid a Te venit, toties laetor, tum quod Te valere, tum quod mei meminisse videam. Gratias ago pro egregia de Iuris historia dissertatione, quae multa me docet.

II. Vtinam quas habes complures non tantum collectiones, sed et obseruationes atque etiam inuentiones, ne perire patiare, sed vel per saturam in publicum emittas. Obseruationibus publicandis offero Berolinensia Miscellanea, quorum ex missis ad societatem Regiam schedis iam sub prelo est specimen. Si pateris inseri curabo indiculum mutationum caloris frigorisque a 30. annis ex obseruationibus Tuis sumtum, qui editus mihi a Domino KORTHOLTO v. cl. transmissus est, (*) quod si aliquas Astronomicas obseruationes vel meditationes selectas dare velis, his quoque vti gaudebimus. Memini aliquando Te spem facere meditationum ad longitudines aliquando definiendas profuturarum, quod de his extare velis in Tua manu est. Si quid etiam in re architectonica, mechanica, aut aliis Matheseos partibus in publicos vsus suggerere placeat, quod non amplo schediasmate complecti libeat, erit in rem nostram. Quod superest vale diu et nobis faue. Dabam Hanou. 25. Octobr. 1709.

(*) Ob-

(*) Obferuationes tricennales circa frigus hyemale ex Ephemeridibus SAMVELIS REYHERI Mifcellaneis Berolinenfibus p. 379. infertae funt.

EPISTOLA CXLII.

Veterum Iure confultorum lacinias qui collegerint?

Adhuc pro miffa continuatione doctiffimi de Iure operis, et ad hiftoriam eius nofcendam vtiliffimi, aliisque gratias agere debeo, et vt par eft ago, fimul Deum anno nouo inito precatus, vt Te nobis ad multos annos feruet publico bono. Quaerere lubet, an praeter eos, quos IACOBVS GODOFREDVS in manualis parte, quae Bibliotheca Iuris romani appellatur Cap. 2. recenfet, alii extent, qui veterum ICtorum lacinias per digefta Iuftiniani difperfas, recollegere et verbatim extribuere? Mihi occurrit ex recentioribus ALTESERRA, qui TRIPHONINI libros difputationum Iuris in recitationibus fuis, vt licuit, recenfuit. Quod fupereft vale et faue. Dabam Hanouerae 24. Ianuar. 1710.

EPISTOLA CXLIII.

I. *De indice inuentorum Reyheri.* II. *De Schelhammeri inftitution. medicis.* III. *De Ramazzini de barometris fententia.*

I. Grata recordatione nuperum congreffum noftrum recolo, et gaudeo cogitare Te, vt innuis, de indice inuentorum Tuorum meditationumque fingularium edendo, cui velim accedere breuiculas explicationes, ne praeclara

clara cogitata intercidant. WAGNERVS noster vir egregius et humanitatem et vbertatem in expromendis pulcherrimis obseruatis tuam mire laudat. Id Tibi pro stimulo esse debet, vt de publico bene porro mereri non intermittas. Quod superest vale faueque. Dabam Guelfebyti.

II. P.S. Hortare quaeso eximium medicum vestrum et Collegam Tuum Dn. SCHELHAMMERVM, ne differat dare nobis quas molitur institutiones rei medicae, quas certe extinctis CONRINGIO, MEIBOMIO que, nemo temere pleniores solidioresque proferet.

III. Celeberrimus RAMAZZINVS mihi misit libellum recens editum, in quo Amoebaea SCHELHAMMERIANA et sua de barometris complexus est. Is postremo nouissimis curis sententiam ipse suam candide retractans, meam amplectitur, quae huc redit: Aerem pluuiosum leuiorem esse, quia guttulae cadere incipientes, non amplius a columna aeris sustentantur. Experimentum mechanicum (in priuatis ad eum literis) attuleram, corporis, quod dum in aqua natat, ponderat in bilance, dum in ea cadit non ponderat. Id vbi sumsit, et aliquot repetitionibus verum deprehendit, iam in mea concessit castra. (*)

(*) Conf. quae ad LEIBNITII Epistolam CXXVI. ad SCHELHAMMERVM data supra annotaui.

EPISTOLA CXLIV.

De descriptione palatii methematici pro sereniss. Electoratus Brunsuicensis haerede.

Forte inter schedas reperio inuolucrum a Te, cui inscripseras bina Te moliri: descriptionem palatii mathematici pro serenissimo Electoratus Brunsuicensis haerede, et cum adiuncta septem artium liberalium delineatione; tum et indicem Tuorum inuentorum; dubito, an hoc inter respondendum satis attigerim, itaque nouis literis significo, plurimum Tibi debituram Rempublicam, si haec perficias. Filius Principis Electoralis nostri, etsi infans nuperrime, non tantum nunc expedite fatur, sed et paulatim per figuras ad aliquam rerum cognitionem ducitur. Huic aliquando prodesse poterunt egregia molimina Tua. Itaque Deum precor, vt Te diu nobis conseruet ad coepta absoluenda. Dn. D. WAGNERVS Helmstadiensis in literis ad me suis mirifice et humanitatem Tuam, et doctrinae vbertatem laudat. Sed hoc, ni fallor, nuper scripsi. Vale faueque. Dabam Hanou. 30. Octob. 1710.

EPISTOLA CXLV.

I. De Reyheri historia iuris. II. *Catena fortificatoria* & III. *de dirigendis Principis studiis.*

I. Mire gaudeo, quoties Te valere et mei meminisse intelligo. Itaque multas ago gratias pro integro opere sane insigni Historiae Iuris varii. Excitabit ea res iuniores, vt talia

praesertim circa gentium leges minutatim exequantur. Sed dum Iurisprudentiam ita ornas, nolim alterius Spartae Tuae obliuiscare. Spem mihi, vel potius nobis, indicis inuentorum Tuorum fecisti. Eum, vt matures, peto; in Tua manu est, an non nihil de inuentorum ratione in Tuis mihi destinatis adiicere velis?

II. Interea vnum abs Te peto, quam primum, vt mihi instrumentum Tuum fortificatorium (Catenam, ni fallor, a partium mobilitate appellabas) confici cures. Rogaui Dn. KORTHOLTVM, cum quo interdum rationes habui, et qui in redimendis Manuscriptis Gudianis fauit, vt sumtum qualemcunque pro me facere velit, obtinendae illi Tuae catenae fortificatoriae necessarium.

III. Princeps noster puellus nondum studiis maturus est. Sed vbi tamen nonnihil adoleuerit & studiorum praesidem acceperit, de quo iam cogitatur, faxo, vt ad consilia Tua recurratur, expetanturque inuenta puero Principi erudiendo destinata. Nam nunc intempestiue frustra iudicaui. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 11. Sept. 1711.

P. S. In annum sequentem nostro Principi puero studiorum initia destinant. Itaque quaeso, vt consilia conferas. Hoc equidem nondum iussus, sed de meo a Te peto. Spero tamen futurum, vt gratanter audiantur consilia Tua, vbi in rem veniemus. Et catena illa munitionalis, quae in oculos omnium elegantia simplicitateque sua incurret, mihi materiam Tui, ut par est, praedicandi dabit. Optem, omnes

omnes Tuas dissertationes vno vel altero volumine collectas prostare, ego paucissimas anteriorum habeo. Facit illa de aquis, pro qua gratias ago, vt caetera etiam Elementa similiter tractata videre gestiam.

EPISTOLA CXLVI.

De quibusdam Reyheri scriptis et inuentis.

Quicquid a Te proficiscitur mihi plurimum satisfacit. Argumentum aquaeductuum insigne in Iure pariter & Mathesi. Ne quaeso catalogi inuentorum obliviscere. De catena etiam fortificatoria aurem vellico. Gratulor consiliari honorem, optoque, vt adhuc diu fruaris. Vale et faue. Dabam Hanou. 3. Dec. 1711.

EPISTOLA CXLVII.

De indice inuentorum Reyherianorum eiusque catena fortificatoria.

Multas Tibi debeo gratias, tum pro catena Tua Poliorceutica, tum vero maxime pro catalogo insignium inuentorum. In quo multa sunt optimae frugis. Optem, edi cum explicationibus adiectis, interimque & has, vbi videbitur Tibi, aut in quantum videbitur, ad me peruenire posse. De aëre praeclarus est labor Tuus, (*) eritque etiam haud dubie de igne. Optem, dissertationes a Te olim editas uno fasciculo comprehendi. Vellem nosse an alicubi catenae Tuae vsum rationesque explicaris? Plura de inuentis Tuis alias scribam.

Nunc vale et faue. Dabam Honou. 21. Mart. 1712.

(*) REYHERI dissertatio, de Aere, Kilonii 1670. prodiit, conf. *Iournal de Scavans* T. VI. p. 400. Eadem multis accessionibus aucta Kilonii 1712. recusa est.

EPISTOLA CXLVIII.

I. *De Reyheri dissertatione de aere atque aliis eius scriptis.* II. *De ordinatione ad Academiam Holsaticam pertinente.*

I. Dissertationis Tuae elegantissimae, de Aere, continuationem accepi, et multas pro Tuis omnibus, quae misisti, hactenus gratias ago. Opto, vt catalogum inuentionum Tuarum vel publice, vel saltem in priuatis ad me literis expositione illustrare velis, & iusto aliquando libello tradere immortalitati. Ita enim deliciae mathematicae magis magisque augebuntur. Quod superest, diu vale et faue. Dabam Hanou. 24. Iunii 1712.

II. P. S. Si bene memini, vidi aliquando ordinationem (*) aliquam satis elegantem rerum ad vestram Academiam pertinentem, nescio impressam an manuscriptam? Hanc beneficio Tuo obtinere velim.

(*) Respicit ad Rescriptum, cuius index: *Des Durchlaucht. Fürsten und Herrn, Herrn Friederichs &c. Gnädigstes* Rescript *an Dero Universität Kiel vom 17. Febr. an. 1701. die Aufnahme der* Studien *um der Academien besseren Flor betreffend.*

EPISTO-

EPISTOLA CXLIX.

De indice inuentorum Reyheri.

Quod indiculum Tuorum inuentorum, quod libellum de auctoribus Iuris scriptoribusque, quod dissertationem de Aere recusam, et acta praeclare omnia mecum communicasti, et egi gratias et porro ago habeoque. Nunc peto, vt illum indiculum inuentionum vtilissimarum vberius explicare velis, in vsum vel publicum, vel certe amicorum. Ego sane, qui Tuis omnibus delector, et imprimis capior meditationibus non vulgaribus, multum eo nomine Tibi debeo. Nescio vnde habui Tibi Consiliarii honorem a Sereniss. Duce Gothano, Patriae Tuae Principe, collatum, quam ob rem gratulor ex animo, et Deum precor, vt diu adhuc et illi et nobis prosis. Quod superest, vale faueque. Dab. Hanou. 18. Octob. 1712.

EXCERPTA EX EPISTOLA
FRIDERICI KOSII,

Mathematum in Acad. Kiloniensi Professoris celeberrimi, Kilon. d. 28. Martii 1733 ad me data, quae ad illustrandas LEIBNITII et ad OLAVM ROEMERVM et ad SAMVELEM REYHERVM datas epistolas egregie faciunt.

Quum occupatum Te esse videam in edendis LEIBNITII epistolis: opto, vt et labor

hic, et omnia huiusmodi coepta Tua feliciter ſuccedant. Luſtraui interim, qua potui, diligentia, quae in ſcheda, literis Tuis incluſa, de deſcenſu Mercurii in baroſcopio eiusque cauſa, accepi. Nihil in illis mihi videtur omiſſum, quod hac in re ad hiſtoriam literariam pertinere poſſit. Ego vero omitterem illud, quod inibi aſſeritur, LEIBNITIVM problema propoſitum feliciter ſoluiſſe: praeſertim quum non opus ſit aliquid hic decernere. Reliqua omnia recte ſe habent meo iudicio, vt nihil in illis reprehendi aut deſiderari queat.

De REYHERI noſtri inuentis, de quibus certior fieri cupis, in praeſentia haec accipe. Praeter obſeruationes quasdam ſingulares minoris momenti, inuenit noſter in Architectura militari nouam muniendi rationem; in Chronologia Periodum quandam Intercalarem; in Arithmetica bacillos ad calculum ſexagenalem adhibuit; in Geographia methodum determinandi longitudines locorum excogitauit. Primus etiam, et longe ante CHRISTIANVM WOLFIVM, ſcientiam aeris coepit condere: quamuis in proponendo non, vt ille, methodo mathematica vſus fuerit. Caeterum interpolauit quoque nonnulla in Mechanicis: nec pauca in Opticis noua vel molitus eſt, vel reperit. Quae ſingula plenius ipſe expoſuit tum paſſim in ſua Matheſi Moſaica, tum data opera in diſſertationibus, quas habuit de Perpendiculo, de Lentibus, de Obſeruationibus Aſtronomicis, de Periodo Clementina, de Munitionibus, de Bacillis Sexagenalibus, de Aquis, de

Aere

Aere aliisque. Reliquit insuper obseruationes meteorologicas multorum annorum, quarum pars quaedam prodiit in Miscellan. Berolinens. tom. I. p. 379. Non memini, me audire quicquam de pallatio eius mathematico, quod mihi commemoras. Memini vero illum queri interdum, se perficere non posse multa, quae coeperit; quod subsidiis necessariis destitueretur. Quare, qui viri optimi memoriam colit famaeque studet, non tam qualiacunque eius inuenta, quam strenuos conatus multum extollet.

Maius omnino incrementum Mathesi et Physicae attulit OLAVS ROEMERVS: quippe qui non semper in loco obscuro haesit, sed diu versatus est Lutetiae, quum illic literarum studia maxime feruerent; quamquam inde reuocatus Hafniam adeo obtorpuit, vt ne scripta quidem sua iam exasciata in lucem edere pararit. Inter inuenta illius, quae nusquam coniunctim, quod sciam, sed sigillatim tantum hinc inde recensentur, haud postremum est illud, quod lucis radios sensim et successiue, nec vt ante persuasum fuerat omnibus, subito et uno momento propagari atque transmitti demonstrauit: qua de re vid. FONTENELLII Hist. Acad. Scient. anni 1707. p. 99. edit. Amstelod. Idem concinnauit machinas quasdam Astronomicas, plane nouas, easque non minus vtiles, quam artificiosas, de quibus videatur HAMELII Histor. Acad. Scient. p. 200. et 210. edit. Lipf. 1700. Quid porro excogitarit ad corrigendas perficiendasque machinarum rotas, indicatur

in Miſcellan. Berolinenſ. tom. I. p. 315. Plura de illo in libro gallico, qui inſcribitur: diuers ouurages de mathematique et de phyſique de Mrſ. de l'Academie Royale des ſciences, itemque in Actis Erudiror. Lipſ. ſi peruoluas horum indices et in iis ROEMERI nomen quaeras. etc.

EPISTOLA CL.

AD

IO. GEORGIVM LIEBKNECHTVM,

S. Theolog. D. eiusdemque et Mathemat. in Acad. Gieſſenſi Profeſſ. ordin. Conſiſtorialem et Diſtrict. Marpurgo-Darmſt. Superintendentem.

De fruſto ligni petrificati.

Gratias debeo multas, quod elegantem fruſti ligni petrificati imo ferrificati delineationem ad me miſiſti, et grata erunt, quae plura in eam rem fauori Tuo ſequentur. Si conferent operam diuerſarum regionum viri docti et curioſi, ſuperficies globi noſtri paullo melius noſcetur. Doleo intercidiſſe, quae in eam rem meditatus erat STENONIVS, quorum ſpecimen libello de ſolido intra ſolidum dedit. Neſcio, an videris meditationem meam, Protogaea inſcriptam, quae aliquando Actis Eruditorum inſerta fuit. (*) Suſpicatus ſum, prius igni

igni quam aquae obnoxium fuiſſe noſtrum globum, et in ipſis primordiis aqua immerſum fuiſſe, tunc, quum Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas. Caeterum ſerius induruit truncus ille, quem memoras et ſucci metallo pleni corpus eius penetrarunt. Quod ſupereſt, vale et fave. Dabam Hanou. d. 30. Ianuar. 1711.

(*) LEIBNITII ſpecimen Protogaeae in Actis Eruditorum 1693. deprehendas.

EISTOLA CLI.

De ligno crucis.

Simul gratias et excuſationem debeo, quod non prius eas egi. Digna ſunt inquiſitione et examine, quae transmiſiſti. Ad genus ligni foſſilis huiusmodi illud refero, quod S. crucis quidam vocant, et quod candeſcit in igne non comburitur. Cuius meminit MONCONISIVS in itinerario, & quale ante annos aliquot in aula gallica pro miraculo fuerat apud foeminas quasdam magnae auctoritatis, ſed ſuperſtitioſiores. Si quid hoc de argumento pro more Tuo, id eſt, vtiliter, commentabere, et nobis mittes, libenter inſeremus Miſcellaneis noſtris Berolinenſibus. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanou. 9. Decemb. 1711.

EPISTOLA CLII.

I. *De Phoſphoris mercurialibus.* **II.** *De motu planetario.* **III.** *De Bracteatis Haſſiacis.* **IV.** *Geographia medii aeui.* **V.** *Chronico MSc. Lüneburgico.* **VI.** *Hertii ſcriptis.* **VII.** *Liebknechti ſpecimine pyrometrico.*

 I. Gau-

I. Gaudeo, Te mei beneuole meminisse et in cursu bene coepto promouendae solidae eruditionis pergere. Pro praeclaris transmissis gratias ago. Phosphori mercuriales excoli discutique merentur. GERIKIVS, ni fallor, iam in Barometro lucem obseruauit, vt ipse attigit in opere de vacuo. Quidam Gallus, cui nomen, ni fallor, NIGVET tunc statim, quum Dominus BERNOVLLIVS certam Phosphori Mercurialis parandi rationem ostendisset, professus est, posse se Mercurii lucem nulla licet accedente aeris exhaustione exhibere. Fuit ille paullo post in Germania, et apud me inuisit, sed ex eo nil amplius de eo mihi compertum. FRANC. HAVKSBEIVS, Anglus, nonnihil promouit Phosphorum recipientis exhausti, etiam sine Mercurio, quemadmodum intelliges ex scheda adiecta, vbi excerpta leges ex catalogo experimentorum eius, et MOSCHENBROKII, qui Hauksbeianum experimentum imitatur.

II. Propositiones Tuae circa motus planetarios videntur habere aliquid profundi. Nosse velim, an ex Newtonianis hypothesibus vnice deduxeris, an alia adhibueris fundamenta.

Ego, etsi concedam cum RVBERVALLII Aristarcho, magna mundi corpora nostri systematis gravitare in se inuicem, tamen corpora omnia grauitare in se inuicem esse corporibus essentialem minime admitto, et talem attractionem vel in miraculum vel in qualitatem occultam scholasticam recidere iudico. Dissertatio Tua, circa hoc argumentum non spernendum, erit ornamentum Tomi secundi Miscel-

fcellaneorum Berolinenfium, cui offers, et Tua in focietatem regiam receptio mihi curae erit. Vellem, omnes recepti aeque dignis publico fpeciminibus innotuiffent. (*)

III. Differtatio Tua de Bracteatis Haffiacis mihi perutilis videtur, vnde intelligitur etiam Clar. Lvdewigivm ICtum Halenfem paullo promptius aequo bracteatos prouinciis Rheno vicinioribus negaffe.

IV. Praeclare etiam Geographiam hiftoricam Phyficae Geographiae a Te coniungi video. Mediam Germaniae vtiliffime illuftrabis tabulis tentatis, quibus pagi antiqui et gowae, qua licet, difcernantur. Ex mea, de origine Francorum differtatiuncula, fi ad Vos peruenerit, notaueris, pagum Salagene, cuius mentio in praefatione legis Salicae, ad Salam Franconicam fitum fuiffe, et Fuldenfis ditionis partem occupaffe, et Haffiae vicinum fuiffe.

V. De Chronico MSc. dialecto inferioris Saxoniae exarato, quod Lüneburgicum effe fufpicio eft, plura quaefo edoce, vnde inchoet, vbi finiatur, quibus verbis inchoet, quibus finiatur, quae potiffimum tractet?

VI. Optem, non perire praeclaros Cancellarii veftri Hertii labores complures nondum in publicum miffos. Sane catalogum editorum & edendorum nancifci velim.

VII. Pene oblitus eram elegantis Tui fpeciminis pyrometrici, (**) quod fcripfiffe videris, quum nondum Gallicus liber, infcriptus, Mechanica ignis, in manus Tuas veniffet. Videris Tua differtatione fundamenta theorerica

pra-

praxium pyrometicarum iacere voluisse, quibus vtile erit, vt aliquando noua dissertatione πραγματικώτερα subiungas. Nam praeter et ante gallica illa etiam Dominus Abbas SCHMIDIVS Helmstadii rationem cereuisiae coquendae vtiliorem vulgari proposuit. Et audio illustrem comitem Solmensem Braunfelsensem vobis vtique vicinum, nuper Gothanos nouam coctionis eiusdem rationem docuisse, quam nonnulli cum fructu sequuntur. Quod superest, vale et faue. Dabam Honouerae 9. Sept. 1716.

EX CATALOGO INSTRVMENTORVM IO. VAN MOSSCHENBROEK

Machina cuprea firma ab vtraque parte transparens, ad experimenta omnia, quae cum Antliis fiunt, in condensato aere tentanda.

Machina, quae Antliae applicata plantarum valuulas demonstrandi inseruit.

Machina pro conficiendo Phosphoro Mercurii.

Duo vasa vitrea ad pluuiam mercurialem et igneam faciendam in vacuo.

Experimentum Hauksbeianum, siue sphaera vitrea, quae aere vacua et ope rotae mota attactu digiti lucem viuidissimam praebet cum omni apparatu.

Machina ad duo corpora velocissime contra se recipiente vacuo atterenda, vt inde orta lux, lucisque differentia pro varietate corporum conspiciatur.

Pho-

Phosphorus Mercurii seu vasculum vitreum Mercurio lucido impletum.

Phosphorus philosophicus ex vrina confectus.

EX SCHEDA INSCRIPTA:

Account of Hydrostatical et Pneumatical Experiments of. MS. HAVKSBEE, de quibus peculiarem libellum Londini edidit.

Seueral new and surprizings Experiments, in relation to the production of Light, upon the Attrition of Glass Bodies. viz That upon the Attrition of a Glass Globe exhausted of its Air, a Light so considerable will be produc'd, that words in Capital lettres mays be read by it: with other various phaenomena exhibited upon letting in the Air. That when the Globe is replete with Air, it is very curious to see, that upon the Attrition of it, a Light will be communicated to Bodies at two or three inches distance from it.

(*) Celeb. LIEBKNECHTVS in litteris ad parentis mei fratrem MATTHIAM NICOLAVM KORTHOLTVM Eloquent. et Poeseos in Acad. Giessensi Professorem, iam pie defunctum, datis, commemorat, se, litteris hisce LEIBNITII acceptis, dissertationem suam *de planetis primariis et secundariis* cum LEIBNITIO eo consilio communicasse, vt eam Tomo II. Miscellaneorum Berolinensium inserat. Sed quum LEIBNITIVS non ita multo post diem suum obierit, sibi ne quidem constare, vtrum haec dissertatio ad manus LEIBNITII peruenerit, et quaenam illius fuerint fata? Ibidem tamen commemorat, se in dissertatione sua *de harmonia corporum mundanorum*, quae prae ceteris notatu digna in dissertatione de planetis tradiderat, exposuisse.

(**) LIEB-

(**) LIEBKNECHTI Pyrometria siue ignis mensurandi nouum ac generale specimen Gissae 1714. prodiit.

EPISTOLA CLIII.

AD

CHRISTIANVM GOLDBACHIVM,

S. Caes. Maiest. Russicae a Consiliis iustitiae.

I. *Cur globus grauis in aere cum terra quodammodo rotetur disquiritur.* II. *De Hanschii consilio edendorum Keplerianorum.*

I. Ignosces, quod in describendo non possum esse promtissimus. Ad Tuam ratiocinationem habeo quod admoneam. Causa, cur globus grauis in aere cum terra quodammodo rotetur, atque ita, ex turri demissus, ad turris, vt sic dicam, pedem cadat, perinde ac si turris cum terra quieuisset, non in eo solo sita est, quod graue illud cum aere et tellure vnum quoddam mobile constituit, et ab aëre cum tellure moto abripitur; ita enim grave in vacuo Gerikiano cadens, non recta descendere videretur, quia in eo abripiens aer fere cessat: sed ex eo, quod globus siue ex turri demissus, siue tormento excussus, antequam in liberum aerem venisset, impetum telluris, quo nempe ipsa mouetur, iam acceperat. Et hoc etiam confirmatur GASSENDI experimentis in diss. de Motu impresso a motore translato relatis. Is enim expertus est in triremi per remiges velocissime impulsa, lapidem ex summo malo demis-

miſſum recta ad pedem mali cadere, perinde ac ſi triremis quieuiſſet. Quod non poteſt aſcribi aeri ſuper triremem incumbenti, cui vtique tanta velocitas a triremi non imprimeretur, ut perfecte eius motum ſequatur, (ne quid de vento forte aduerſo dicant) neque tanta foret illa aeris de triremi recepta velocitas, vt lapidem ſufficienter abripere ſecum poſſit, quod ne ventus quidem vehemens faceret. Itaque vides neque a CVFFELERO, ſcriptore non admodum profundi iudicii, neque a multis aliis rem ſatis recte fuiſſe explicatam.

II. Inprimis Dn. D. HANSCHIVM a me ſalutari peto, ſi adeſt, cuius conſilium edendorum Keplerianorum valde laudo. Quum nuper Torgavia veniens Lipſiam tranſirem, abeſſe dicebatur. Vale. Dabam Hanouerae 12. Ianuar. 1712.

EPISTOLA CLIV.

I. *Quem impetum lapis e malo deiectus ſequitur?* II. *Radii lucis perfectas lineas rectas non conſtituunt.* III. *Quibus muſicis proportionibus homines delectantur?* IV. *Vnde oritur ex muſica voluptas?* V. *Quando rationes ſurdae in Muſica commode locum inueniunt?*

I. Certum eſt, quod tam globus tormento eiectus, quam lapis ex malo demiſſus impetum loci, ex quo exiere, (quippe iam impreſſum antequam exirent) ſequantur, nec rationem conſenſus ab aere eſſe petendam, qui potius, ſi diuerſo feratur motu, turbare aliquando nonnihil poteſt, vt in naui.

II. EIMMARTVS haud conſiderauit radios lucis,

lucis, ob inaequalem aeris denſitatem, adeoque mutatum multimode medium refringens, non perfectas conſtituere lineas rectas, et lineam radii mutari, mutata notabiliter aëris conſtitutione, idque maxime ſenſibile eſt in refractionibus horizontalibus, quae in experimento ipſius occurrunt.

III. Non impoſſibile eſt, eſſe alicubi animalia, quae plus quam nos Muſicae ſenſibilitatis habeant, et delectentur Muſicis proportionibus, quibus nos minus afficimur. Sed putem, maiorem ſenſuum noſtrorum ſubtilitatem magis nobis nocituram, quam profuturam; multa enim viſu, olfactu, tactu, ingrata ſenſuri eſſemus; et qui nimis ſubtilis ſenſus ſunt in Muſica, offenduntur quibusdam oberrationibus practicorum in organorum conſtructione non bene euitabilibus, quibus tamen auditorium offendi non ſolet. Nos in Muſica non numeramus vltra quinque, ſimiles illis populis, qui etiam in Arithmetica non vltra ternarium progrediebantur, et in quibus phraſis Germanorum de homine ſimplice locum haberet: *Er kan nicht über drey zehlen.* Nam noſtra interualla vſitata omnia ſunt rationum compoſitarum ex rationibus inter binos ex numeris primitiuis, 1, 2, 3, 5. Si paulo plus nobis ſubtilitatis daretur, poſſemus procedere ad numerum primitiuum 7. Et tales reapſe dari puto. Itaque nec numerum 7. veteres refugiebant plane. Sed vix erunt, qui procedant vſque ad proximos primitiuos 11. et 13.

IV. Rationem autem conſonantiae petendam

puto

puto ex congruentia ictuum. Musica est exercitium arithmeticae occultum nescientis se numerare animi. Multa enim facit in perceptionibus confusis seu insensibilibus, quae distincta apperceptione notare nequit. Errant enim, qui nihil in anima fieri putant, cuius ipsa non scit conscia. Anima igitur etsi se numerare non sentiat, sentit tamen huius numerationis insensibilis effectum, seu voluptatem in consonantiis, molestiam in dissonantiis, inde resultantem. Ex multis enim congruentiis insensibilibus oritur voluptas. Vulgo vero male rem computant, qui eas tantum operationes animae tribuunt, quarum conscia est. Vnde multi non tantum anterioribus philosophis, sed etiam Cartesianis ipsis aliisque recentioribus, velut LOCKIO et BAYLIO errores nati sunt. Sed, vt ad rem redeamus, in octaua secundus ex alternis ictus vnius ictuum series congruit cuiuis ictui alterius seriei. In quinta tertius quisque vnius seriei et secundus alterius consentiunt. Polygona circuli corpora regularia et alia huiusmodi licet ab acutissimo KEPLERO adhibita ἀπροσδιόνυσα sunt, cum ad Arithmeticam numerorum rationalium non pertineant.

V. Rationes surdas non puto per se placere animae, nisi quando parum distant a rationalibus, quae placent; per accidens tamen dissonantiae interdum placent, et vtiliter adhibentur, et suauitatibus vt vmbrae ordini et luci interponuntur, vt ordine postea tanto magis delectemur. Amicus Tuus, cuius schedam meum

cum communicaſti, et qui monochordum vult ſecare in extrema et media ratione deprehendet reuera interualla, quae ita prodeunt ad ſenſum fere coincidere cum ſexta maiore et minore, ſeu ſi ſit AB ad BC, vt BC ad CA, fore propemodum AB, BC, CA

8, 5, 3,

ſexta minor ſexta maior

Sunt enim ſic ſatis propinqua, vt 809. 500. 309. ponendo $r5$ eſſe 2. 236. vel $\frac{2.236.}{1000.}$ et exacte omnino vt $r5+1$, 2, $r5-1$. eſt autem $r5$ vtique irrationalis paulo maior quam 2. 236, ſed error eſt minor quam $\frac{1}{1000}$ A C B.

Itaque ſi quid illa ſectio habet grati, mutuabitur ab his interuallis vicinis. Dabam Hanou. 17. April. 1712.

P. S. Dn. Fritſchius Theodicaeam meam germanice verti vellet. Ego putem in hanc rem opus fore interprete, qui non tantum ſtilo noſtrate valeat, ſed et argumento, et meditatione delectetur, vt ſatis in rei interiora penetrare poſſit.

EPISTOLA CLV.

I. *De temperamento muſico.* II. *De motu planetario ad cauſſas phyſicas reuocato.* III. *De Experimento Ramazzini felici cum ſucceſſu inſtituendo.*

I. De temperamento Muſico in operibus eruditorum olim a BANAGIO editis inue-

nies

nies epiſtolam ſummi viri CHRISTIANI HVGENII, quo pro more ſuo accuratiſſime rem examinauit, et commodiſſimam fortaſſe rationem adhibuit. Quamquam, vt verum fatear, pauciſſimi auditores minutiis illis afficiantur, & plerisque ſufficiat, diuiſio illa octavae in duodecim partes aequales quam, ARISTOXENO tribuunt.

II. Quomodo motus planetarii a KEPLERO inuentae per obſeruationem leges ad cauſas phyſicas reuocari poſſint, ſuppoſitis motibus duobus, vno grauitatis altero circulationis harmonicae, in Actis Eruditorum a me oſtenſum eſt. (*)

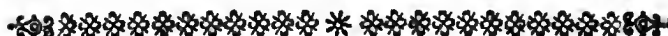
III. Non miror experimentum Ramazzinianum Dn. SERRARIO non ſtatim ſucceſſiſſe, nam nec ſucceſſit ſtatim Cl. RAMAZZINO. Certe niſi tubus ſatis longus, accurataque libra ſit, non erit differentia ſenſibilis. Caeterum nemo non videt pondus, dum cadit et quatenus cadit, a libra non ſuſtineri. Praeſtat autem pondus eſſe aqua multo grauius ſpecifice, vt minus ab ea ſuſtineatur, et celeritati deſcenſus per longitudinem ſuccurri. Poteſt etiam experimentum capi ſine aqua, vt diſcrimen appareat. (**) Dabam Hanou. 6. Oct. 1712.

P. S. Elegantis Tui in Theodicaeam epigrammatis, ſed erga me paulo fauentioris, D. D. HANSCHIVS me participem fecit.

(*) Conf. Acta Erud, Lipſ. anni 1689. p. 82.

 (**) Conf.

(**) Conf. quae de experimento LEIBNITII, quo probauit, corpus graue per fluidum descendendo grauitatem suam non exercere, quod a RAMAZZINO paullulum mutatum est, ad epistolam LEIBNITII ad SCHELHAMMERVM data obseruaui.

EPISTOLA CLVI.

AD

OTTONEM SPERLINGIVM,

S. Reg. Mai. Dan. a Consiliis et Scribenda Historia.

I. *De septentrionis monumentis.* II. *Scandinauia antiqua et* III. *de Adamo Bremensi, Ditmaro et Anonymo de Thuringiae Principibus.*

I. Litteris Tuis responsum debeo dudum. Dilatum est, quia parabam simul disputatiunculae nostrae continuationem. Sed ea vtcunque concepta, deinde perdita inter schedas, aegre adduci potui, vt actum agerem. Septentrionis monumenta seueriore critica indigent, antequam iis vel in temporibus scriptori vicinioribus nedum in remotis fidem habeamus. Plerumque diuersorum tradita parum cohaerent inter se. Vt somnia aegrorum intelligunt, qui SAXONEM aliosque conciliare volunt. Scriptores et Codices satis recentes sunt. Narrationibus de Asis et similibus vix quidquam tribuere audeo. Runographema nescio an vllum compertae vltra Carolinum aeuum antiquitatis.

tis. Vbique cruces, quas frustra interpretando amoliare.

II. Scandinauiae antiquos incolas Finnolappos fuisse, his ad interiora pulsis littora marginesque a Germanis colonis occupatas ostendit situs locorum vsusque migrationum. At postea colonias ex septentrione in Germaniam rediisse, non ideo nego. Haec omnibus expensis consequutus mihi videor; nec tamen aliorum iudiciis intercedo. Pro Tuis eruditissimis dissertationibus gratias agere memini.

III. Aiunt ADAMVM Bremensem multo Tibi esse edito meliorem. Ego DITMARVM nactus sum non tantum emendatiorem, sed et ampliorem. Anonymum, quem de Thuringiae Principibus edidit PISTORIVS, altero tanto auctiorem habeo. Multos alios medii aeui ex Codicibus meliores reddidi. Itaque iustum volumen Scriptorum restitutorum molior, cuius ornamentum insigne foret ADAMVS Tuus. Sed credo eum ipse mauoles edere, atque illustrare notis.(*) Supersunt mihi et plane ineditі, qui aliud volumen implere possint. Et in vtramque curam DEO volente incumbam. Te hortor magnopere, vt tot praeclara opera, quae affecta habes paulatim publico dones. Vale et faue. Dabam Berolini 27. Ianuar. 1703.

(*) Coram patri meo indicauit Consiliarius Regius Danicus OTTO SPERLINGIVS se ADAMVM Bremensem annotationibus suis perpetuis illuminasse eumq; concredidisse fidei librarii Amstelodamensis BOOMII. Sunt duo volumina in forma, quae vulgo quarto audit. Posterius volumen tum possedit SPERLINGIVS, prius restituere noluerunt id temporis vita defuncti BOOMII heredes.

EPISTOLA CLVII.

I. De ſcriptoribus rerum Brunſuicenſium. II. *MSC. Gudianis et* III. *de Spanhemii et Morelli de re numismatica commentariis.*

I. Diu eſt quod in aere Tuo ſum, ob egregia munera, quae publico data ad me peculiari liberalitate peruenire voluiſti. Vtinam non tantum agere gratias, vt feci ſaepe, ſed et referre pro dignitate poſſem. Eſt mihi ſub praelo volumen in folio Scriptorum Hiſtoriae Brunſuicenſium inſeruientium, partim ineditorum, partim ex Codicibus meliorum, partim in paucorum manibus verſantium. Erit in eo et DITMARVS, vt olim ſignificare memini, multis lacunis, iisque interdum non vnius paginae, ſuppletis reſtitutus. Edetur et nunc primum vita THEODORICI, Metenſis Epiſcopi, cuius mater fuit ex ſtirpe Wittekindea, ſoror matris OTTONIS M. ipſius. Inerunt etiam huic volumini GERVASII Tilberienſis in OTTONEM IV. ex Brunſuicenſi ſtirpe Imperatorem ſcripta, Otia imperialia, quorum non niſi particulam dedit MADERVS. Multas habet miras fabulas. Sed in iis tamen multa docet, et faciem ſtudiorum ſui temporis velut in ſpeculo exhibet. Optem, vt ADAMVM Bremenſem cum notis et vitam CRANTZII (*) et alia multa edas, quibus hiſtoriam ſeptentrionis, imo omnem aliam eruditionem illuſtrare potes.

II. Miror, potentiſſimum Regem veſtrum Gudiana MSc e manibus dimiſiſſe. Theſaurum continent rei literariae non ſpernendum, quem-

quemadmodum Tu omnium optime nosti. Sed talia saepe non satis innotescunt magnis Principibus, adeoque non pro merito aestimantur aut curantur.

III. Amplissimus vir EZECHIEL SPANHEMIVS mihi destinauit exemplum Tomi I. de vsu Numismatum operis. Spero et alterum expeditum iri hac hyeme, qua adhuc in Anglia haerebit, deposita licet legati persona. Vtinam sub oculis eius prodere possit editio magni operis Morelliani, nec tantum inter XII. stet Caesares, sed caetera etiam ex viri schedis ectypisque posthumis adiiciantur, quod si procurabit celsissimus Comes Schwartzburgius immortali beneficio sibi rem literariam obstringet. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanouerae 4. Octobr. 1706.

(*) Conf. miscellanea Leibnitiana a IOACH. FRID. FELLERO edita p. 97.

EPISTOLA CLVIII.

AD

GVILIELMVM WOTTONVM,

S. Theologiae in Acad. Cantabrigiensi Doctorem.

I. *Sophiae Charlottae Reginae Borussiae laus.* II. *De Boylii scriptis.* III. *Flamstedio et Kirchio.* IV. *lingua Germanica* V. *fontibus Teutonismi.* VI. *Cambris et Celtis.* VII. *Hiber-*

Hibernis. VIII. *Celto-Britannis.* IX. *Scythica, Celtica et Celto-Scythica lingua.* X. *Lingua Slauonica.* XI. *Vascorum lingua.* XII. *Antiquitatibus Brunsuicensibus et Atestinis.* XIII. *Noua litteraria.*

I. Quo minus Tecum aliisque amicis hoc anno commercium literarium colerem, vt solebam, perturbatio ingens fecit ex morte Reginae Prussorum, quae mihi fauebat vltra spem votaque, volebatque, vt crebro secum essem; ita fruebar saepe sermonibus tantae Principis, qua neque ingeniosior, neque humanior vlla vnquam fuit; assuetoque huic suauitati publici luctus sensus ex priuata causa acerrimus fuit. Quando illa Hannouerae obiit, eram Berolini, quod statim sequi non licuisset, nemoque ibi tam tristem nuntium expectabat, eo acerbius percussi sumus; Ego certe a periculoso morbo parum absui, meque aegre collegi. Erat enim incredibilis in Regina et notitia rerum non obuiarum, et cupiditas noscendarum, mecumque agitabat consilia, quibus curiositati suae satisfaceret magis, non mediocri aliquando in publicum fructum, nisi mors intercepisset. Sed haec excusandae in scribendo morae meae dicta sunto.

II. Gratulari non Tibi magis quam nobis dudum debebam, quod ex funesto casu saluus superes. Periclitabatur Tecum veteris nouaeque doctrinae Gazophylacium quoddam et recentiorum pene princeps BOYLIVS, qui per Te iterum viuet. Vnum petere audeo, vt, quando Tibi eius schedae creditae sunt, excerpi emittique cures, quicquid vel paulum me-

memorabile videtur. Nam non tantum experimenta ipſe ſumſerat multa, ſed et certatim ad eum ferebant amici exterique res notatu dignas. Et quantumuis friuola admiſcerentur collectaneis, non ideo facile amittenda putem, quae tantus Vir ſeruanda putauit. Odi eorum ſeueritatem, qui multis nos praeclaris rebus priuant, dum nil niſi praeclarum dare volunt. Quam multa enim ſpeciem, quam merentur, non habent; et ſaepe euentu compertum eſt, quae pro nugis reiiculis habebantur, opinione praeſtantiora fuiſſe. Memini olim adoleſcens, cum primum prodirent MONCONISII itineraria, et ex ſchedis excerpta poſthuma, improbari a quibusdam ſedulitatem edentis, qui et formulas chymicas, et minutorum, quae vocant, ſecretorum deſcriptiones ſeruaſſet, quod ſcilicet quaedam inania interſperſa eſſent: Ego contra fteri, gratiasque deberi putaui pro fide et cura. Vtinam eandem nobis gratiam facerent, qui Boylianas ſchedas in poteſtate habent. Ex opere eius de vſu Philoſophiae experimentis nixae, aliisque opuſculis apparet, multa indicaſſe potius quam explicuiſſe, quae vtinam ſupplerentur: nam quae aliquando ratio ei ſilentium imperauerat, veluti promiſſum communicantibus ſecretum aliaeque ſimiles nunc ceſſant.

III. Sed ad alia venio. Audio FLAMSTEDIVM veſtrum, Aſtronomum primarium, multorum annorum Obſervationes editurum eſſe: gratulor illi Angliaeque, vbi ſunt, qui praeclaris conatibus fauent. Apud nos GODEFRI-

DVS KIRCHIVS, vir non indiligens viginti quatuor et amplius annorum obſeruationes ſtudioſe annotauit, ſed non eſt qui excitet iuuetque pro Republica laborantem.

IV. Gaudeo, Tibi quoque linguarum ſeptentrionalium curam eſſe. Spes eſt labores SCHILTERI et MEIERI non plane perituros, et quod ſuperſunt, qui traditam lampada proferant. Sed pauca iam extant ſcripta in hoc genere. GOLDASTVS multos Poetas Germanos habuit, qui ante quadringentos fere annos ſcripſere, vt ex Parenaeticis eius apparet, ſed pauca inde publicauit nec dixit vbi tunc laterent. Nonnullos tamen poſtea vidi. Proſunt illi, vt connectant facilius antiquiora nouiſſimis, paulatimque linguae mutatio, et veri vocabulorum ſenſus noſcantur. MARTINVS OPITIVS, vir doctrina ingenioque ſummus, qui primus Poeſin Germanicam ad aliarum gentium laudem extulit, in ANNONIS, Archiepiſcopi Colonienſis, qui undecimo ſeculo floruit, vitam, a Poeta antiquo carmine Germanico ſcriptam, notas dedit vtiles. SCHOTTELIVS, qui non paruo opere linguae Germanicae Grammaticam complexus eſt multa habet profutura ad antiquitates Teutoniſmi noſcendas, idemque Scriptores citat.

V. Danorum et Suionum et Norwagiorum dialectus antiqua apud Islandos vtcunque ſupereſt: ſed non eſt quod quis magis inde fontes Teutonismi petendos putet, quam ex vetere Anglo-Saxonico, aut Alamannico, aut Francico ſermone, quanquam id viri docti ex ſe-

ſeptentrione aliis perſuadere velint, iactantius quam verius. Vlphilae dialectus, quae eſt antiquiſſimum Teutoniſmi monumentum, non magis ad Septentrionales quam ad nos pertinet. Neque minus apud nos extant ſeptentrionalium vocabulorum radices (praeſertim ſi plebeia verba per agros et prouincias Germaniae ſparſa adiungas) quam apud illos noſtrorum. Nec dubium puto, quin Scandinauii Teutones colonia ſint Germanorum Ciſmarinorum, qui olim per inſulas et freta transgreſſi, littoralia et meliores terras occupauere, antiquis habitatoribus, i. e. Finnolapponibus, in interiora pulſis. Etſi ſerius colonias in hanc Germaniam ex ſeptentrione aliquando rediiſſe non negem.

VI. Vt Anglos Saxonum antiquorum, ita Cummeros vel Cambros veſtros Cimbrorum huius littoris noſtri, qui pars Celtarum, pro parte certe colonias eſſe credo. Celtarum autem nomine intelligo populos eius ſermonis, vnde fluxit quicquid commune eſt Germanico et antiquo Gallico, quod in Wallia veſtra, et Cornubia et Britannia Aremorica ſupereſt vtcunque. Plurima enim in his reperio conuenire cum Germanico, et appareret magis conſenſus, ſi antiqua noſtra magis ſciremus, ex quibus quam multa perierint, paucula antiquae linguae fragmina probant.

VII. Porro Hibernos crediderim profectos ex antiquis Britannis; et maioris adhuc antiquitatis teſtes eſſe. Solent enim venire inſulanae gentes ex vicino littore continentis, et facilius in remotioribus locis antiqua ſeruantur.

Vt

Vt igitur ex Anglis veſtris diſcunt noſtri Saxones partem ſuarum Antiquitatum; ita ex Britannis veſtris diſcimus nonnihil, quis ſermo Cimbrorum ante Saxones; et ex Hibernis, qui in Britannia fuerint ante hos Britannos; adeoque qui in ciſmarino littore ante ipſos Cimbros.

VIII. Magna voluptate legi, quae de Lhvydii laboribus Celto-Britannis narras, Lithologiam eius videre non memini. Hickesii opus expecto auide, et Domino Andreae Fontano Equiti aliquot Anglo Saxonicos nummos transmiſi ex Swarceburgici Comitis Muſeo ichtyocolla expreſſos, ſed non didici an acceperit.

IX. In Slauonica lingua multa ſunt communis originis cum Germanicis, nonnulla et cum Graecis; talia ego Scythica appello, vt quae Latinis, Wallis, Germanis communia ſunt, Celtica; denique, quae Gallis, Germanis, Slauis, Celto-Scythica.

X. Video Cl. Bernardvm aliosque in Slauonico aliquid Teutonico antiquius quaeſiiſſe, neſcio an iure. Saepe enim notaui Radicum ſignificationes in Germanico melius noſci. Sed et Finnolapponum magna gens eſt, his Aeſtii Liuonesque nonnihil ſermone vicini.

XI. Vaſcorum lingua me maxime perplexum habet, vsque adeo caeteris omnibus diſſidet Europaeis. An ab Africa olim in Hiſpaniam venit?

XII. Collectionem Hiſtoricorum ſub praelum miſi, quibus antiquitates Brunſuicenſes et Ateſtinae (nam ex his eſt regnatrix haec familia)

milia) illuſtrantur. Sed omnes ſcripti ſunt ante Reformationem, bona pars nondum prodierat. Nonnulli dantur non correctiores tantum ex Codicibus, ſed et locupletiores. Ita DITMARI, Mersburgenſis Epiſcopi, qui ſub Saxonibus Imperatoribus floruit, multas paginas ſuppleui: inſeretur Collectioni iſti Poema Germanicum ad Hiſtoriam Brunſuicenſem pertinens, ſeculo decimo quarto ſcriptum, et Leges antiquae Brunſuicenſium ex ſeculo decimo tertio, ſimili ſermone, cuius plurimum ſupereſt hodie apud plebem Saxoniae inferioris.

XIII. In Germania quaedam prodeunt Opuſcula non ſpernenda, ſed pauci libri inſignes iuſta magnitudine. Nuper Cl. BRAVNIVS, Theologus celebris apud Groninganos, luculentum Commentarium in Epiſtolam ad Hebraeos ad me miſit. Cl. FABRICIVS, qui Hamburgi docet, Bibliothecae Graecae partem nuper edidit; amplior erit Latina, quam Oxoniae recuſam videris: Vir eſt doctus ac diligens. Vale et me ama. Dab. Hanou. 10. Iulii 1705.

EPISTOLA CLIX.

AD

IO. ALBERTVM FABRICIVM,

S. Theolog. Doctorem et Profeſſorem Hamburgenſem celeberr.

I. *De Anastasio Michaele Macedone iuuene graeco et* II. *Longi Bibliotheca Scripturae Sacrae.*

I. Vt has ad Te darem literas fecit iuuenis Graecus, Medicinae et bonarum artium ſtudioſus, ANASTASIVS MICHAELIS MACEDO. Quum nuper apud Halas Saxoniae verſaretur orationem publice pronuntiauit a ſe conſcriptam ſermone patrio, qua Regi Pruſſorum nurum gratulatus eſt. Typis excuſam hic obtulit, nec ingratam fuiſſe ſenſit. Ex eo Francofurti ad Oderam egit, ſed cum aër et victus harum regionum valetudini eius officiant ad Batauos Anglosque iter molitur. Ego petentem Tibi commendo, veterem Graeciam ornanti, nec aſpernanti nouam, in qua habere notos aliquando vtile eſſe poterit.

II. Pars Bibliothecae Graecae a Te edita mire erexit expectationem noſtram. Audio etiam, Te plurimum notaſſe circa interpretes Scripturae Sacrae, quibus frui poſſet LONGVS, Vir optimus ex Oratorio Pariſino, quem Bibliothecam Scripturae Sacrae moliri non ignoras. Editionum recenſionem praeire iubebit, huic ſi conferre aliquid voles, poteris enim haud dubie, et me, et illum, et Rempublicam Tibi obſtringes. Ampliſſimus MEIERVS diu manuſcriptam LONGI collectionem habuit, et animaduerſionum ſpem fecit, ſed quam diſtractiſſimus non implet. Noſſe Tuo beneficio deſidero quid factum ſit Gudianis Codicibus? Vale ac faue. Dabam Berolini 28. April. 1707.

G EPISTO-

EPISTOLA CLX.

I. *Fabricii Bibliotheca graeca laudatur.* II. *De corpusculo* κειμηλίων φιλοσοφικῶν. III. *Litteris Reginae Christinae, et Sophiae Charlottae, Reginae Borussiae* IV. *Huyssenii de arte diplomatica scripta.* V. *Longi Bibliotheca Scripturae sacrae.* VI. *De manuscriptis Gudianis.* VII. *De iconibus numorum morellianis.*

I. Literas Tuas, rem per se gratissimam, cum insigni munere accepi; vtrumque vellem demereri posse. Interea multas gratias ago, et qualecunque redhostimentum quaero. Ne citius responderem absentia fecit, nam vix nuper domum redii. Ex vtroque beneficio Tuo fructum iam percipio; Multa enim docet Bibliotheca Tua sane recondita, quae in maximis Principum Bibliothecis frustra quaerentur Meministi mei honorificentius, quam conscius tenuitatis suae expectare possit, quo magis ego beneuolentiam Tuam agnosco et exosculor.

II. Admonet ille locus Tuus vt consilii mei rationem exponam. Quum haberem RATRAMNI quaedam inedita ad Philosophiam spectantia, et recentiorum Philosophorum alia, velut CAMPANELLAE, VALERIANI MAGNI, CARTESII, PASCALII; (*) cogitaui, addito SVISSETO, subtilissimo homine et in Philosophia pene mathematico, (**) confici posse corpusculum κειμηλίων φιλοσοφικῶν, cui non male accessissent illa PROCLI, a GVILIELMO de MORBEKA latine versa, (***) neque alias extantia, si nancisci licuisset.

III. Non parum etiam ex epistola Tua proficio.

ficio. Literas Reginae CHRISTINAE a COLOMESIO collectas neque videre, neque audire memini. Oportet ab If. VOSSIO cum eo communicatas fuisse, qui cum Regina fuit. Vtinam plerasque a Regina Borussorum, et ad eam scriptas non combussissent male circumspecti homines, haberemus, quae facile opponi Reginae Svedorum possent. Non paucae tamen passim servatae sunt, et inter eas nonnullae ad me ipsum mihi superant, vnde vim ingenii in Principe foemina, animumque mire ad doctrinas erectum intelligas. (†)

IV. HVYSSENIVS Russorum Monarchae apud Caesarem Apocrisiarius nuper ad me hac hyeme misit opusculum, quod hic additum vides, ab Italis amicis procurandae impressionis causa, fidei eius creditum. Forte rem ad me pertinere putavit, quod Codicem diplomaticum emisissem. Scis GERMONIVM quendam Iusuitam in MABILLONII artem diplomaticam animaduersiones edidisse. FONTANINVS eum vltus est, et succenturiatus huic contra Triuultianos recensitores LAZARINVS ICtus Italus; quem quum Triuultiani iterum pupugissent, hae in homines aculeatos epistolae velut spicula torquentur. Optarat HVYSSENIVS, vt nuperrimis nundinis vernis prodirent. Sed mihi reduci demum redditae sunt. Addidit, vt, si bibliopolam paratum non haberem, Cl. LEHMANNO apud vos historiam recentium literarum temporaria opera statis interuallis vtiliter edenti, commendari curarem. Id mihi consilium placuit: nam, vt verum fatear, ipsemet

his

his litibus parum faueo; atque adeo inter doctos certari operibus, non verbis, et quicquid offendit, siue falsum, siue acre sit, suppressum mallem. Itaque rogare audeo, vt Cl. LEHMANNO opusculum hoc cum multa a me salute mitti cures, et desiderium amici HVYSSENII ei indices; nisi ipse editionem per bibliopolam aliquem a Tua sententia pendentem mature curare malis. Hoc Tibi negotium non facesserem, nisi saltem non ingratam Tibi lectionem opellae huius fore sperarem.

V. Indicem eorum, qui Psalmos Dauidicos metaphrasi poetica Graece Latineue donarunt, statim vt nactus sum, ad LONGVM misi; cui mire gratum fore auguror. Ad MAYERVM nostrum, Theologum apud Pomeranos primarium, iterum scripsi, petiique, vt indicem Germanorum Scripturae Sacrae interpretum remittat. Tibi quoque non parum debeo, quod doctissimo et occupatissimo Viro auriculam vellere voluisti.

VI. GVDIANOS Codices, quando dominus tantum eis pretium constituit, non facile alios, quam Anglos emtores inuenturos puto. BIGOTIANI Codices (etsi his non pares, tamen non spernendi) vili admodum pro Regis Christianissimi Bibliotheca redemti sunt. Gaudebo, si labor, quem GVDIVS in veterum inscriptionibus impendit, in communem vtilitatem proficiat, annotationibus tanti Viri ab interitu vindicatis. (††) Quae inter Manuscriptos Codices venales ab ipsius manu extant,

magis apparatus, quam operis ad editionem destinati, speciem habere intelligo.

VII. Celsissimum Comitem Arnstadio-Schwartzburgicum nuper Lipsiae hortatus sum, vt MORELLIANAS nummorum veterum iconas omnes edi curet, neque intra XII. Caesares subsistat. Sed desunt adiutores labori pares. Ego Cl. SCHOTTVM BEGERI sorore natum, et auunculi successorem commendaui; iconographica diligentia, cuius hic palmaria esse cura debet, ad MORELLI laudes aspirantem. Quod superest, vale et faue Dabam Hanouerae 7. Iul. 1707.

(*) Inter LEIBNITII libros rariores scripta quaedam inedita PASCALII, P. VALERIANI Magni, CARTESII Tractatum MSc. de Methodo ab edito plane diuersum, CAMPANELLAE Monarchiam Messiæ MSc. etc. fuisse, cel. IOACH. FRIDERICVS FELLERVS in praefatione otio Hanouerano praemissa commemorat.

(**) De SVISSETO vulgo *calculatore* dicto conf LEIBNITIVS in otio Hanouerano p. 42.

(***) De interpretatione latina commentationis philosophicae PROCLI de libertate contingentia et origine mali conf. LEIBNITIVS in Epistola ad summum virum MATVRINVM VEYSSIERE LA CROZE die 17. Martii 1712. data, quae in hoc volumine est epistola CCXX.

(†) Mihi relatum est celeberr. BOVRGVETVM aliquot Reginae Borussorum possidere epistolas ad LEIBNITIVM datas, illumque eas publicae luci velle exponere.

(††) *Antiquae Inscriptiones quum graecae tum latinae, olim a* MARQVARDO GVDIO *collectae, nuper a* IOANNE KOOLIO *digestae hortatu consilioque* IO. GEORGII GRAEVII *nunc a* FRANCISCO HESSELIO *editae cum annotationibus eorum Leowardiae 1731. in fol. prodiere.*

EPI-

EPISTOLA CLXI.

I. *Leibnitius Fabricio scriptores rerum Brunsuicensium a se editos mittit.* II. *De noua Eustathii in Homerum commentariorum editione.* III. *De scriptoribus rei rusticae.*

I. Multiplex debitor sum, et humanitati Tuae, et liberalitati. Vtinam leuidense opus, quo scriptores quosdam Brunsuicensia illustrantes complexus sum, quod ad Te perueniet, satis gratitudinem meam testari posset. Alter Tomus mox praelum subibit.

II. Parisiis ad me perscribitur, EVSTATHII, Thessalonicensis Archiepiscopi, Commentarios in Homerum rursus praelo parari post Romanam et Basileensem editionem. Accedet versio latina et necessariae quaedam notae, editorque CAPERONERIVS diligenter conferet textus autorum ab EVSTATHIO citatos cum ipsis autoribus. Videtur Anglorum in his studiis diligentia Gallorum excitare studium laudabili aemulatione.. THEODORVS ille à BVLLIALDO editus, quem memoras, an Guelfebyti extet videbo, vbi nunc illuc iero.

III. Dn. SCWARTZIVS, qui in Gymnasio Coburgensi professorem agit, de scriptoribus Rei Rusticae edendis cogitat. Habet Herwagianam et Commelinianam editionem, aliis credo subsidiis destitutus. Puto Mss. haberi in Gudianis. Vtinam iuuare viri studium posses. Hamburgo Te abire quidam ad me retulere, sed silentium Tuum ea de re facit, vt dubitem. Audeo petere, vt additas curare ad Dn. LEH-

MANNVM velis. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 13. April. 1708.

EPISTOLA CLXII.

I. *Io. Frid. Mayeri elogium.* II. *Dodwelli laus.* III. *De Theodicaea Leibnitii.* IV. *Andersonii laus.* V. *De Sexto Empirico.*

I. Ea die, qua literas Tuas sane gratissimas accepi, recta Herenhusam profectus sum, villam vrbi vicinam, vbi serenissimus Elector per aestatem agere solet, literasque MAYERI nostri Theologi primatis reddidi. Grata Principi fuit recordatio Viri, quem pro merito aestimat, respondítque humanissime et ad votum; moxque Dn. de FABRICE Consiliario rerum bellicarum ad Regem Poloniae destinato, et ambobus Regibus, si coniungant copias, affuturo, in mandatis dedit, vt curam Viri amici rerumque eius, qua fas erit, gerat. Ab ipso Dno. de FABRICE intellexi, si Reges non coëant, Dn. Consiliarium PVCHLERVM Danicam aulam sequuturum, et per hunc inuigilari posse. Haec ad ipsum Reuerendum MAYERVM cum multa cultus mei significatione perscribi peto; addique, R. P. LONGVM ex Oratorio Parisino exemplum suae Bibliothecae Scripturae Sacrae, quale Parisiis prodiit, ipsi per me destinasse: quod nisi aliter iubet, Lipsiam in proximas nundinas mittam, vbi esse poterit, qui ipsius nomine accipiat a Foerstero bibliopola nostro.

II. DODWELLVM dicent aliqui in terris morari desiisse; Ego, etsi doleam in paradoxa ridicu-

dicula prolapſum, tamen, quantam in eius obitu doctrina antiquitatis iacturam fecerit, ſatis intelligo.

III. Mea Theodicaeae tentamina gaudeo Tibi intelligentiſſimo iudici non diſplicuiſſe.

IV. Ampliſſimum ANDERSONIVM Syndicum Veſtrum rogo data occaſione a me ſalutes; Ego multa praeclara, ad leges praeſertim veteres iuraque Germaniae illuſtranda, ab eo expecto.

V. Sed imprimis ſcire intereſt, quid ipſe commodo publico agas. Non dubito, quin immortale opus Bibliothecae Graecae recte procedat. Aiunt, Te de SEXTO EMPIRICO edendo cogitare. Meretur hoc autor ſubtilis et doctus, in cuius initia quaedam olim, ſed non niſi φιλοσοφέμενα, notaueram. Tu praeterea ſcriptores luminibus Hiſtoriae et Critices colluſtrare potes et ſoles. Vale. Dabam Honou. 14. Auguſt. 1711.

EPISTOLA CLXIII.

I. *De Longi Bibliotheca Scripturaria.* II. *Fabricii elogium.* III. *De Conſtantini Porphyrogennetae de re caerimoniali opere.*

I. Literas Mayerianas ad Sereniſſ. Electorem ſtatim curaui, gratioſe de more ſuſceptae ſunt: LONGI ex Oratorio pariſino viri docti opus ex praeſcripto ad Gleditſchium in nundinas Lipſienſes miſſum eſt obſignatum, et MAYERO noſtro, inſigni viro, inſcriptum; ad quem fortaſſe iam peruenerit.

II. Tua omnia auide et a me et a literatis

omnibus expectantur, quibus aliqua est cura elegantioris doctrinae.

III. Puto ante annos aliquot Tecum loquutum Francofurtensem virum doctum, et librorum non vulgarium curiosum, qui aiebat, ad se peruenisse Opus CONSTANTINI PORPHYROGENNETAE de Re Ceremoniali Aulae et Ecclesiae Constantinopolitanae: aiebatque daturum se operam, vt edi posset. Quo nunc res sit loco, si scis, discere Tuo beneficio velim. Vale et faue. Dabam Hanouerae 6. Decembr. 1711.

EPISTOLA CLXIV.

I. De Fabricii panegyrico Carolo VI. Imperatori dicto. II. De Io. Frid. Mayeri obitu. III. De nouo scriptorum Byzantinorum volumine edendo. IV. Longus Bibliothecam scriptorum Historiae Francicae meditatur.

I. Quem Caesari nouo panegyricum dixisti, dignum doctrina tua, dignum CAROLI magnitudine, cum voluptate legi, et pro eleganti munere gratias ago.

II. Inclytum Theologum, IOHANNEM FRIDERICVM MAYERVM, inopina mors nobis eripuit; ita nos amicum amisimus; Ecclesia nostra promachum non spernendum; respublica literaria ciuem eruditum.

III. Dn. VFFENBACHIVS recte faceret, si de edendo CONSTANTINI PORPHYROGENNETAE Opere cogitaret, cui si accederet GENESIVS ex Paulina Lipsiensi, haberemus nouum insigne Byzantinorum volumen. (*) Putem BOIVINVM, qui Parisiis nobis NICEPHORVM

GRE-

GREGORAM auctum dedit, libenter hanc curam in se suscepturum, si crederetur ei Codex: sed VFFENBACHIVS Thesaurum non temere e manibus amittere volet, neque ea sunt tempora, vt Regis Galliae sumtibus curandam editionem sperari possit.

IV. R. P. LONGVS, cuius specimen Bibliothecae scripturariae prodiit, in eo nunc est, vt colligat scriptores Historiae Francicae, eorumque indicem edat, Cheniano auctiorem. (**) Quod superest, vale et faue. Dabam Brunsuigae 19. April. 1712.

(*) De IO. GENESII de historiae Byzant. MSc. Scriptoris aduersa fortuna quoad operis editionem dissertatio extat in *Histoire Critique de la literature* T. XV, p. 191.

(**) IAC. le LONG *Bibliotheque de la France concernant le Catalogue de tous les Ouurages tant imprimez que MSc. qui traitent de l'Histoire de ce Royaume* 1719. Parisiis in fol. prodiit.

EPISTOLA CLXV.

I. *De Bibliotheca Mayeriana.* II. *De antiquitatibus linguae Germanicae.*

I. Vix ad Te dederam literas, quum Tuas accipio, et Mayerianas, filii MAYERI, quibus rogabat Parentis sui Bibliothecam Sereniss. Electori venalem offerendam, nec deero desiderio, quantum in me erit, ac Serenissimo Electori proponam, quae offeruntur petunturque. De redemtione Bibliothecae haereo; iniri tamen ratio poterit, vt spero, qua exportatio adiuuetur: Proxima septimana Hanoueram reuersus rem sine mora agam.

II. Si qua se offerat occasio, Amplissimo ANDERSENIO officiosam salutem a me nuntiari peto; spero id acturum, vt antiquitatum Germanicae linguae, praesertim circa verba iuris, adiuuetur studium, Dominus ECCARDVS noster subinde in stadio, quod ingressus est, decurrere pergit. Ego quoque ex collectaneis veteribus meis fasciculum, nonnullorum ad Etymologiam Teutonicam pertinentium, dabo. (*) Quod superest, vale et faue. Guelfebyti 21. April. 1712.

(*) LEIBNITII Collectanea Etymologica cum praefat. IO. GEORGII ECCARDI Lipf. 1717. in 8. publicae luci sunt exposita.

EPISTOLA CLXVI.

I. *De Bibliotheca Mayeriana.* II. *Io. Christ. Wolfii elogium.*

I. Significare volui, ipsum Electorem ad potentissimum Poloniae Regem scripsisse, vt Mayeriana Bibliotheca sarta tectaque conseruetur, et tuto pro arbitrio haeredum in alia loca transferri possit: nec dubium est, si porro opus sit optimi Principis auxilio, petentibus non defuturum. Id rogo Domino D. MAYERO magni Theologi filio, cum multa a me salute nuntiari.

II. Intelligo Cl. WOLFIVM Witeberga ad vos translatum; Itaque adjutorem egregium habebis in praeclaris studiis, quae nunc pene exulant omni Germania, et a Te prope vno conseruantur, aut iis, qui Tuo exemplo, Tuis auxili-

is,

is, ad meliora assurgunt. Vale. Dabam Hanou. 30. Maii. 1712.

EPISTOLA CLXVII.

I. *De varietate studiorum Leibnitii.* II. *Fabricii opusculo de mensibus.* III. *Seb. Edzardi in Hebraicis scientia laudatur.* IV. *Io. Christ. Wolfii elogium.*

I. Putabam, me literis Tuis humanissimis respondisse et pro insigni munere publico gratias egisse. Sed nunc dubito an officio satisfecerim, quia literas tuas Wolfianasque eo loco repositas reperi, vbi expeditas collocare non soleo. Incertus ergo quid fecerim aut non fecerim (quia discursatiunculis, et varietate rerum nonnihil subinde confundor et perturbor) scribo, et si opus est, veniam peto.

II. Magis ad publicum morem Tuum praeclarum opusculum de Mensibus alteri inscribere poteras, cuius vtilior esset applausus, nemini, qui me magis Tuis caperetur, iisque maius pretium poneret; Itaque plurimum eo nomine debeo, etsi maluissem deprecari immeritum honorem. De Mensium nominibus apud Anglo-Saxones aliquid dixi in Tomo I. scriptorum Brunsuicensia illustrantium. Nuper detexi, ni fallor, veram originem nostri *Hornung*. Ex aedis parisinae Cathedralis fundamentis effossa sunt nouissime monumenta quaedam antiqua Celtica, in quibus est lapis, cui insculpta figura Dei cornuti, et inscripta Vox KERNVNNOS. Vnde collegi, Deum Germanis Gallisque hoc

 nomi-

nomine cultum, cuius Februario menſe feſta celebrabantur. Pan ſit, vel Faunus, an Bacchus, quem cornutum faciebant veteres ex cornubus bibentes, Tu iudicabis.

III. Dominus Edzardus veſter rectius et minore aliorum offenſa in Thalmudis, quam in controuerſiis Theologicis verſabitur. Poſt Miſchnam verſam Gemara nobis deeſt, in qua ille laborare poſſet, quanquam fortaſſe Miſchnae quoque verſio nouas curas mereatur.

IV. Etſi Cl. Wolfius, iam veſter, haud dubie etiam in Bibliotheca Rabbinica facturus ſit operae pretium, vt ſolet, optem tamen ſtudium excolendae philoſophiae Graecorum non plane ab ipſo deponi. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanou. 18. Octob. 1712.

EPISTOLA CLXVIII.

I. *Widouius laudatur.* II. *De Barnabae Euangelio.*

I. Iam ex Cl. Turnemini literis Lutetia Pariſiorum allatis, magisque ex ſuis virtutibus innotuerat mihi Nobiliſſimus Widovius veſter, quum Tuae gratiſſimae acceſſere, quas ipſi debeo. Multum enim gaudeo de Te ſaltem quod valeas didiciſſe. Optime apparet vſum tempore ſuo in itineribus, quod nec Viennae male collocabit, Tuamque et ſuorum ſpem facile implebit.

Magna cum voluptate ex ipſo intelligo quid agas: nam Tu, quod ſcire magnopere opto, in ipſum reieciſſe videris, quanquam et praeclarus Vir Ioh. Christoph. Wolfius iudicauit,

cauit, nihil mihi gratius Tuis progreſſibus nuntiari poſſe.

II. Venit in mentem quaerere, nihil ne Tibi, qui Apocrypha N. T. peculiari cura tractaſti, compertum de Barnabae Euangelio? Serenisſimus Sabaudiae princeps EVGENIVS habet Codicem lingua Italica, manu non recentiſſima hoc titulo ſcriptum. (*) Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Viennae Auſtriae 28. Iulii. 1714.

(*) De hoc ipſo Codice, qui BARNABAE Euangelium complecti dicitur, ex inſtituto diſputat celeb. IO. ALB. FABRICIVS P. III. Codicis Apocryphi Noui Teſtamenti p. 373-394. vbi etiam fragmenta ex eodem exhibet. Idem facit ven. IO. LAVR. MOSHEMIVS *in vindiciis antiquae Chriſtianorum diſciplinae aduerſus* IO. TOLANDI *Nazarenum* Sect. I. p. 22. ſeqq. *Eum*, inquit, *codicem quondam tenuit illuſtris quidam vir, qui fortunarum ſuarum ſedem Amſtelaedami fixerat. A quo aut vnde hic eum acceperit, nullus eorum, qui illius meminere, prodidit. Hoc vero certum, ingens hunc, dum viueret, pretium illi ſtatuiſſe, quale chartae tam inſulſae non merebantur. Diem quum is obiiſſet,* IO. FRIDERICVS CRAMERVS, *Boruſſiae Regis a conſiliis, quem fatorum non minus inuidia, quam elegans, qua valebat, eruditio nobilitauit, poſſeſſor eius factus eſt. A quo quum* TOLANDO *noſtro euoluendi eius facultas, ſed ad breue tantum tempus, conceſſa fuiſſet, ſtatim is ad incomparabilem Sabaudiae Principem ac Heroem,* EVGENIVM, *quem ſe litteris interdum compellare gloriatur, de eo retulit, quoniam multorum numorum ac rariſſimorum librorum Bibliothecam eum condere coepiſſe nouerat. Quare monitus celeb.* CRAMERVS, *obtinendi eius deſiderio egregium flagrare Principem, vltro eum obtulit, annoque* CIↃIↃCCXIII *nomini illius conſecrauit.* In dedicatione praefixa CRAMERVS tuetur, a SERGIO, Monacho Neſtoriano, vno e tribus illis ALCORANI architectis Euangelium, quod BARNABAE nomen prae ſe fert, eſſe elaboratum. Quam

qui-

magis apparatus, quam operis ad editionem destinati, speciem habere intelligo.

VII. Celsissimum Comitem Arnstadio-Schwartzburgicum nuper Lipsiae hortatus sum, vt MORELLIANAS nummorum veterum iconas omnes edi curet, neque intra XII. Caesares subsistat. Sed desunt adiutores labori pares. Ego Cl. SCHOTTVM BEGERI sorore natum, et auunculi successorem commendaui; iconographica diligentia, cuius hic palmaria esse cura debet, ad MORELLI laudes aspirantem. Quod superest, vale et faue Dabam Hanouerae 7. Iul. 1707.

(*) Inter LEIBNITII libros rariores scripta quaedam inedita PASCALII, P. VALERIANI Magni, CARTESII Tractatum MSc. de Methodo ab edito plane diuersum, CAMPANELLAE Monarchiam Messiae MSc. etc. fuisse, cel. IOACH. FRIDERICVS FELLERVS in praefatione otio Hanouerano praemissa commemorat.

(**) De SVISSETO vulgo *calculatore* dicto conf LEIBNITIVS in otio Hanouerano p. 42.

(***) De interpretatione latina commentationis philosophicae PROCLI de libertate contingentia et origine mali conf. LEIBNITIVS in Epistola ad summum virum MATVRINVM VEYSSIERE LA CROZE die 17. Martii 1712. data, quae in hoc volumine est epistola CCXX.

(†) Mihi relatum est celeberr. BOVRGVETVM aliquot Reginae Borussorum possidere epistolas ad LEIBNITIVM datas, illumque eas publicae luci velle exponere.

(††) *Antiquae Inscriptiones quum graecae tum latinae, olim a* MARQVARDO GVDIO *collectae, nuper a* IOANNE KOOLIO *digestae hortatu consilioque* IO. GEORGII GRAEVII *nunc a* FRANCISCO HESSELIO *editae cum annotationibus eorum Leowardiae 1731. in fol. prodiere.*

EPI-

EPISTOLA CLXI.

I. *Leibnitius Fabricio ſcriptores rerum Brunſuicenſium a ſe editos mittit.* II. *De noua Euſtathii in Homerum commentariorum editione.* III. *De ſcriptoribus rei ruſticae.*

I. Multiplex debitor ſum, et humanitati Tuae, et liberalitati. Vtinam leuidenſe opus, quo ſcriptores quosdam Brunſuicenſia illuſtrantes complexus ſum, quod ad Te perueniet, ſatis gratitudinem meam teſtari poſſet. Alter Tomus mox praelum ſubibit.

II. Pariſiis ad me perſcribitur, EVSTATHII, Theſſalonicenſis Archiepiſcopi, Commentarios in Homerum rurſus praelo parari poſt Romanam et Baſileenſem editionem. Accedet verſio latina et neceſſariae quaedam notae, editorque CAPERONERIVS diligenter conferet textus autorum ab EVSTATHIO citatos cum ipſis autoribus. Videtur Anglorum in his ſtudiis diligentia Gallorum excitare ſtudium laudabili aemulatione. THEODORVS ille à BVLLIALDO editus, quem memoras, an Guelfebyti extet videbo, vbi nunc illuc iero.

III. Dn. SCWARTZIVS, qui in Gymnaſio Coburgenſi profeſſorem agit, de ſcriptoribus Rei Ruſticae edendis cogitat. Habet Herwagianam et Commelinianam editionem, aliis credo ſubſidiis deſtitutus. Puto Mſſ. haberi in Gudianis. Vtinam iuuare viri ſtudium poſſes. Hamburgo Te abire quidam ad me retulere, ſed ſilentium Tuum ea de re facit, vt dubitem. Audeo petere, vt additas curare ad Dn. LEH-

MANNVM velis. Quod supereſt, vale et faue. Dabam Hanou. 13. April. 1708.

EPISTOLA CLXII.

I. Io. Frid. Mayeri elogium. II. Dodwelli laus. III. De Theodicaea Leibnitii. IV. Anderſonii laus. V. De Sexto Empirico.

I. Ea die, qua literas Tuas ſane gratiſſimas accepi, recta Herenhuſam profectus ſum, villam vrbi vicinam, vbi ſereniſſimus Elector per aeſtatem agere ſolet, literasque MAYERI noſtri Theologi primatis reddidi. Grata Principi fuit recordatio Viri, quem pro merito aeſtimat, reſponditque humaniſſime et ad votum; moxque Dn. de FABRICE Conſiliario rerum bellicarum ad Regem Poloniae deſtinato, et ambobus Regibus, ſi coniungant copias, affuturo, in mandatis dedit, vt curam Viri amici rerumque eius, qua fas erit, gerat. Ab ipſo Dno. de FABRICE intellexi, ſi Reges non coëant, Dn. Conſiliarium PVCHLERVM Danicam aulam ſequuturum, et per hunc inuigilari poſſe. Haec ad ipſum Reuerendum MAYERVM cum multa cultus mei ſignificatione perſcribi peto; addique, R. P. LONGVM ex Oratorio Pariſino exemplum ſuae Bibliothecae Scripturae Sacrae, quale Pariſiis prodiit, ipſi per me deſtinaſſe: quod niſi aliter iubet, Lipſiam in proximas nundinas mittam, vbi eſſe poterit, qui ipſius nomine accipiat a Foerſtero bibliopola noſtro.

II. DODWELLVM dicent aliqui in terris morari deſiiſſe; Ego, etſi doleam in paradoxa ridicu-

dicula prolapſum, tamen, quantam in eius obitu doctrina antiquitatis iacturam fecerit, ſatis intelligo.

III. Mea Theodicaeae tentamina gaudeo Tibi intelligentiſſimo iudici non diſplicuiſſe.

IV. Ampliſſimum ANDERSONIVM Syndicum Veſtrum rogo data occaſione a me ſalutes; Ego multa praeclara, ad leges praeſertim veteres iuraque Germaniae illuſtranda, ab eo expecto.

V. Sed imprimis ſcire intereſt, quid ipſe commodo publico agas. Non dubito, quin immortale opus Bibliothecae Graecae recte procedat. Aiunt, Te de SEXTO EMPIRICO edendo cogitare. Meretur hoc autor ſubtilis et doctus, in cuius initia quaedam olim, ſed non niſi φιλοσοφέμενα, notaueram. Tu praeterea ſcriptores luminibus Hiſtoriae et Critices colluſtrare potes et ſoles. Vale. Dabam Honou: 14. Auguſt. 1711.

EPISTOLA CLXIII.

I. *De Longi Bibliotheca Scripturaria.* **II.** *Fabricii elogium.* **III.** *De Conſtantini Porphyrogennetae de re caerimoniali opere.*

I. Literas Mayerianas ad Sereniſſ. Electorem ſtatim curaui, gratioſe de more ſuſceptae ſunt: LONGI ex Oratorio pariſino viri docti opus ex praeſcripto ad Gleditſchium in nundinas Lipſienſes miſſum eſt obſignatum, et MAYERO noſtro, inſigni viro, inſcriptum; ad quem fortaſſe iam peruenerit.

II. Tua omnia auide et a me et a literatis

omnibus expectantur, quibus aliqua est cura elegantioris doctrinae.

III. Puto ante annos aliquot Tecum loquutum Francofurtensem virum doctum, et librorum non vulgarium curiosum, qui aiebat, ad se peruenisse Opus CONSTANTINI PORPHYROGENNETAE de Re Ceremoniali Aulae et Ecclesiae Constantinopolitanae: aiebatque daturum se operam, vt edi posset. Quo nunc res sit loco, si scis, discere Tuo beneficio velim. Vale et faue. Dabam Hanouerae 6. Decembr. 1711.

EPISTOLA CLXIV.

I. *De Fabricii panegyrico Carolo VI. Imperatori dicto.* II. *De Io. Frid. Mayeri obitu.* III. *De nouo scriptorum Byzantinorum volumine edendo.* IV. *Longus Bibliothecam scriptorum Historiae Francicae meditatur.*

I. Quem Caesari nouo panegyricum dixisti, dignum doctrina tua, dignum CAROLI magnitudine, cum voluptate legi, et pro eleganti munere gratias ago.

II. Inclytum Theologum, IOHANNEM FRIDERICVM MAYERVM, inopina mors nobis eripuit; ita nos amicum amisimus; Ecclesia nostra promachum non spernendum; respublica literaria ciuem eruditum.

III. Dn. VFFENBACHIVS recte faceret, si de edendo CONSTANTINI PORPHYROGENNETAE Opere cogitaret, cui si accederet GENESIVS ex Paulina Lipsiensi, haberemus nouum insigne Byzantinorum volumen. (*) Putem BOIVINVM, qui Parisiis nobis NICEPHORVM

GRE-

GREGORAM auctum dedit, libenter hanc curam in se suscepturum, si crederetur ei Codex; sed VFFENBACHIVS Thesaurum non temere e manibus amittere volet, neque ea sunt tempora, vt Regis Galliae sumtibus curandam editionem sperari possit.

IV. R. P. LONGVS, cuius specimen Bibliothecae scripturariae prodiit, in eo nunc est, vt colligat scriptores Historiae Francicae, eorumque indicem edat, Cheniano auctiorem. (**) Quod superest, vale et faue. Dabam Brunsuigae 19. April. 1712.

(*) De IO. GENESII de historiae Byzant. MSc. Scriptoris aduersa fortuna quoad operis editionem dissertatio extat in *Histoire Critique de la literature* T. XV, p. 191.

(**) IAC. le LONG *Bibliotheque de la France concernant le Catalogue de tous les Ouurages tant imprimez que MSc. qui traitent de l'Histoire de ce Royaume* 1719. Parisiis in fol. prodiit.

EPISTOLA CLXV.

I. *De Bibliotheca Mayeriana.* II. *De antiquitatibus linguae Germanicae.*

I. Vix ad Te dederam literas, quum Tuas accipio, et Mayerianas, filii MAYERI, quibus rogabat Parentis sui Bibliothecam Sereniss. Electori venalem offerendam, nec deero desiderio, quantum in me erit, ac Serenissimo Electori proponam, quae offeruntur petunturque. De redemtione Bibliothecae haereo; iniri tamen ratio poterit, vt spero, qua exportatio adiuuetur: Proxima septimana Hanoueram reuersus rem sine mora agam.

II. Si qua ſe offerat occaſio, Ampliſſimo ANDERSENIO officioſam ſalutem a me nuntiari peto; ſpero id acturum, vt antiquitatum Germanicae linguae, praeſertim circa verba iuris, adiuuetur ſtudium, Dominus ECCARDVS noſter ſubinde in ſtadio, quod ingreſſus eſt, decurrere pergit. Ego quoque ex collectaneis veteribus meis faſciculum, nonnullorum ad Etymologiam Teutonicam pertinentium, dabo. (*) Quod ſupereſt, vale et faue. Guelfebyti 21. April. 1712.

(*) LEIBNITII Collectanea Etymologica cum praefat. IO. GEORGII ECCARDI Lipſ. 1717. in 8. publicae luci ſunt expoſita.

EPISTOLA CLXVI.

I. De Bibliotheca Mayeriana. II. Io. Chriſt. Wolfii elogium.

I. Significare volui, ipſum Electorem ad potentiſſimum Poloniae Regem ſcripſiſſe, vt Mayeriana Bibliotheca ſarta tectaque conſeruetur, et tuto pro arbitrio haeredum in alia loca transferri poſſit: nec dubium eſt, ſi porro opus ſit optimi Principis auxilio, petentibus non defuturum. Id rogo Domino D. MAYERO magni Theologi filio, cum multa a me ſalute nuntiari.

II. Intelligo Cl. WOLFIVM Witeberga ad vos translatum; Itaque adjutorem egregium habebis in praeclaris ſtudiis, quae nunc pene exulant omni Germania, et a Te prope vno conſeruantur, aut iis, qui Tuo exemplo, Tuis auxili-

is,

is, ad meliora assurgunt. Vale. Dabam Hanou. 30. Maii. 1712.

EPISTOLA CLXVII.

I. *De varietate studiorum Leibnitii.* II. *Fabricii opusculo de mensibus.* III. *Seb. Edzardi in Hebraicis scientia laudatur.* IV. *Io. Christ. Wolfii elogium.*

I. Putabam, me literis Tuis humanissimis respondisse et pro insigni munere publico gratias egisse. Sed nunc dubito an officio satisfecerim, quia literas tuas Wolfianasque eo loco repositas reperi, vbi expeditas collocare non soleo. Incertus ergo quid fecerim aut non fecerim (quia discursatiunculis, et varietate rerum nonnihil subinde confundor et perturbor) scribo, et si opus est, veniam peto.

II. Magis ad publicum morem Tuum praeclarum opusculum de Mensibus alteri inscribere poteras, cuius vtilior esset applausus, nemini, qui me magis Tuis caperetur, iisque maius pretium poneret; Itaque plurimum eo nomine debeo, etsi maluissem deprecari immeritum honorem. De Mensium nominibus apud Anglo-Saxones aliquid dixi in Tomo I. scriptorum Brunsuicensia illustrantium. Nuper detexi, ni fallor, veram originem nostri *Hornung*. Ex aedis parisinae Cathedralis fundamentis effossa sunt nouissime monumenta quaedam antiqua Celtica, in quibus est lapis, cui insculpta figura Dei cornuti, et inscripta Vox KERNVNNOS. Vnde collegi, Deum Germanis Gallisque hoc

 nomi-

nomine cultum, cuius Februario mense festa celebrabantur. Pan sit, vel Faunus, an Bacchus, quem cornutum faciebant veteres ex cornubus bibentes, Tu iudicabis.

III. Dominus EDZARDVS vester rectius et minore aliorum offensa in Thalmudis, quam in controuersiis Theologicis versabitur. Post Mischnam versam Gemara nobis deest, in qua ille laborare posset, quanquam fortasse Mischnae quoque versio nouas curas mereatur.

IV. Etsi Cl. WOLFIVS, iam vester, haud dubie etiam in Bibliotheca Rabbinica facturus sit operae pretium, vt solet, optem tamen studium excolendae philosophiae Graecorum non plane ab ipso deponi. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 18. Octob. 1712.

EPISTOLA CLXVIII.

I. *Widouius laudatur.* II. *De Barnabae Euangelio.*

I. Iam ex Cl. TVRNEMINI literis Lutetia Parisiorum allatis, magisque ex suis virtutibus innotuerat mihi Nobilissimus WIDOVIVS vester, quum Tuae gratissimae accessere, quas ipsi debeo. Multum enim gaudeo de Te saltem quod valeas didicisse. Optime apparet vsum tempore suo in itineribus, quod nec Viennae male collocabit, Tuamque et suorum spem facile implebit.

Magna cum voluptate ex ipso intelligo quid agas; nam Tu, quod scire magnopere opto, in ipsum reiecisse videris, quanquam et praeclarus Vir IOH. CHRISTOPH. WOLFIVS iudicauit,

cauit, nihil mihi gratius Tuis progreſſibus nuntiari poſſe.

II. Venit in mentem quaerere, nihil ne Tibi, qui Apocrypha N. T. peculiari cura tractaſti, compertum de Barnabae Euangelio? Sereniſſimus Sabaudiae princeps EVGENIVS habet Codicem lingua Italica, manu non recentiſſima hoc titulo ſcriptum. (*) Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Viennae Auſtriae 28. Iulii. 1714.

(*) De hoc ipſo Codice, qui BARNABAE Euangelium complecti dicitur, ex inſtituto diſputat celeb. IO. ALB. FABRICIVS P. III. Codicis Apocryphi Noui Teſtamenti p. 373-394. vbi etiam fragmenta ex eodem exhibet. Idem facit ven. IO. LAVR. MOSHEMIVS *in vindiciis antiquae Chriſtianorum diſciplinae aduerſus* IO. TOLANDI *Nazarenum* Sect. I. p. 22. ſeqq. *Eum*, inquit, *codicem quondam tenuit illuſtris quidam vir, qui fortunarum ſuarum ſedem Amſtelaedami fixerat. A quo aut vnde hic eum acceperit, nullus eorum, qui illius meminere, prodidit. Hoc vero certum, ingens hunc, dum viueret, pretium illi ſtatuiſſe, quale chartae tam inſulſae non merebantur. Diem quum is obiiſſet,* IO. FRIDERICVS CRAMERVS, *Boruſſiae Regis a conſiliis, quem fatorum non minus inuidia, quam elegans, qua valebat, eruditio nobilitauit, poſſeſſor eius factus eſt. A quo quum* TOLANDO *noſtro euoluendi eius facultas, ſed ad breue tantum tempus, conceſſa fuiſſet, ſtatim is ad incomparabilem Sabaudiae Principem ac Heroem,* EVGENIVM, *quem ſe litteris interdum compellare gloriatur, de eo retulit, quoniam multorum numorum ac rariſſimorum librorum Bibliothecam eum condere coepiſſe nouerat. Quare monitus celeb.* CRAMERVS, *obtinendi eius deſiderio egregium flagrare Principem, vltro eum obtulit, annoque* CIƆIƆCCXIII *nomini illius conſecrauit.* In dedicatione praefixa CRAMERVS tuetur, a SERGIO, Monacho Neſtoriano, vno e tribus illis ALCORANI architectis Euangelium, quod BARNABAE nomen prae ſe fert, eſſe elaboratum. Quam

qui-

quidem CRAMERI sententiam semet ipsam euertere MOSHEMIVS l. c. p. 25. seq. abunde declarat. Ibidem p. 32. quid omnis eruditionis peritissimus M. V. la CROZE de hoc BARNABAE Euangelio iudicarit, recenset, eiusque iudicio subscribit. Videlicet celeb. la CROZE in literis ad doctiss. IO. ALB. FABRICIVM IV. Idus Dec. 1718. datis: *Foetum*, inquit, *recentem nebulonis alicuius Apali vel Calabri Semi-Mahumedani et Semi-Christiani e reliquiis eorum, quos constat tempore* FRIDERICI II. *Imperatoris magno numero has regiones coluisse et stipendia meruisse in eius exercitibus suspicor. Neque enim Sarraceni, etsi ineunte vndecimo saeculo feliciter a Normannis debellati sunt, e veteris magnae Graeciae partibus, quas incolebant, inde omnes vsquam pulsi sunt, quia nonnullos adhuc ibi superstites esse, olim aliquo loco legere memini, Arabico quidem idiomate corrupto vtentes, sed Romanis sacris addictos. Inde ergo ortum, Pseudo-Euangelium illud etiam ex ipsa Italica dialecto mibi satis probabiliter suspicari videor, adeoque nihil minus quam antiquum.*

EPISTOLA CLXIX.

I. *Leibnitius cum Fabricio Epigramma aliquod communicat.* II. *Widovius laudatur.* III. *De Perizonii posthumis.*

I. Gratias pro praeclaro munere reddo, quo rempublicam literariam ornare pergis. Ipse iudicaui barbara mea ex ferrea aetate, Tuis ex argentea, vt sic dicam, comparari non posse. Ecce Epigramma, quod vt granum sabuli, moli meae addo. Videbis pagina versa.

II. Gaudeo WIDOVIVM vestrum, imoque meum, de mea certe bona voluntate persuasum esse. Velim ex ipso discere, vt valeat, ut rem gerat, vt mei meminerit etiam apud amicos remotiores.

III. Nihilne a PERIZONIO posthumum speratur?

ratur? Habuisse egregias obseruationes in numerato, non dubito. An affecta quaedam inter schedas reperturi sint amici, fortasse discemus. Quod superest, vale et faue. Dabam Hauou. 25. April. 1715.

P. S. Cl. WOLFIVM Vestrum spero a Iudaeo nostro aliquid bonae frugis habiturum.

In Neptunum, pacti statorem, quum mare Mardicensis aquaeductus exitum sabulo oppleuisset.

Anglia Neptuno conquesta est; Gallica pacta
Irrita ludibriis esse pudenda suis.
Quid Dunkerca vacet, si proxima Mardica surgat,
Longaque sit statio quae modo lata fuit?
Cui Deus: hoc poteras cauisse o filia! falli
Plus semel illusus foedere, dignus erat.
Ipse tamen tueor. Quatit et mox ipse tridentem,
Et subito est cumulus, quae modo fossa fuit.

EPISTOLA CLXX.

AD

IO. CHRISTOPHORVM WOLFIVM,

Primum Philos. Prof. Vitemb. nunc Pastorem Primarium templi Catharinae Hamburgens.

I. *De insigni historiae philosophicae vtilitate et* II. *de Wolfii de Bogomilis dissertatione.*

I. Tua

I. Tua ſemper licet tacitus, vt par erat, eo magis æſtimaui, qua pauciores eſſe hodie video, qui veterem doctrinam colant. Sententias Philoſophorum Graeciae et antiquae Eccleſiae doctorum, ex ipſis elici fontibus, ſtudium eſt, quod mihi vtile videtur ad pondus dandum nouis veritatibus, quae plerumque antiquis conſpirant. Itaque valde applaudebam olim iuuenis IACOBO THOMASIO, inſigni viro, qui Hiſtoriam non tantum philoſophorum, ſed et philoſophiae mihi tractare videbatur. Et IOHANNIS HENRICI HORBII inſtitutum probabam, qui, impulſore THOMASIO, venas philoſophorum in agros Patrum Eccleſiae deriuatas, non ſpernendus aquilex perſequebatur, et in ORIGENE ſpecimen dare coeperat. Sed THOMASIVM mors mox abſtulit, HORBIVM praeiudicatae quaedam opiniones alio tulere. Te video haec damna reſarcire poſſe, cui adſunt aetas, doctrina, animus. Macte hoc ſtudio, et Te vulgo litteratorum noſtri temporis eripere perge, qui fere extemporaneis conatibus per rerum ſuperficiem inclareſcere volunt.

II. Gratias ago, quod Bogomilos Tuos ad me miſiſti. Inter alia iucundum fuit ex ipſo nomine horum haereticorum comprobatam videre ſententiam a me nuper defenſam, quod Bulgari Slauonica gens fuerint. LA CROSIO noſtro, viro vndequaque doctiſſimo, multum debeo, quod Tui mihi notitiam conciliarit. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanou. II. Dec. 1711. Vitembergam.

EPI-

EPISTOLA CLXXI.

I. De Wolfii Bibliotheca Rabbinica et II. de philosophia veterum.

I. Quum literas Tuas inter eas repererim, quibus nondum respondi, suspicor officio me meo defuisse et si ita est, veniam peto. Literas, quas amico curandas dederas, non accepi: interea cum voluptate percipio ex nouissimis tuis Te mei beneuole meminisse, et pergere in studio de Republica bene merendi. Gratulor etiam sedem nouam, et in ea prospera auguror precorque. Non dubito quin multa profutura lateant, etiam in Rabbinorum paludibus, quas quum lustres, et Bibliothecam eorum nouam et succinctam moliare, optem interdum data occasione, annotari loca eorum meliora et amoeniora, vt ex iis proficere possimus, vbi quid habent paulo dignius scitu. Fortasse HERMANNVS VON DER HARDT Vir Cl. hic prodesse posset, si in consilium adhiberetur.

II. Gaudeo, Te Florentia nactum quae ad φιλοσοφέμενα a Te edita emendanda faciunt, et spero curam enucleandae veteris Philosophiae non depositurum. Saepe optaui, veteres Aristotelis interpretes in compendium contrahi. Sed hodie nesciunt homines aliquid in illis latere scitu dignum. Quod superest, vale et faue. Dab. Hanou. 18. Octobr. 1712.

Hamburgum.

EPI-

EPISTOLA CLXXII.

I. *De Bibliotheca Rabbinica Oppenheimeri.* II. *De Historia Philosophiae et Theologiae gentilis.*

I. Sero respondeo, quod indies hinc discedere parabam, et quae petebas non facile per literas conficere possum, sed ne nunc quidem me hic absoluere potui. Consilio Tuo instruendae Bibliothecae Hebraeae merito applaudo. Bibliothecam OPPENHEIMERI Iudaei in vrbe Hannouerana latere ignorabam. Quod si quid inde speras, putem optime Te facturum, si literas des ad summum Virum, Eumque humanissimum GERHARDVM MOLANVM, Abbatem Luccensem, primatem Statuum Consiliarium Serenissimi Electoris Ecclesiasticum et Ecclesiarum Electoralium Directorem, cuius non mediocris est etiam apud Iudaeos auctoritas. Caeterum circa rem Iudaeorum librariam etiam celeberrimum Virum HERMANNVM VON DER HARDT, vtiliter consuli posse putem. Insignem plane Virum IOHANNEM ALBERTVM FABRICIVM a me data occasione officiosissime salutari peto.

II. Hebraeis absolutis, Te, ad Historiam Philosophiae ac Theologiae gentilis illustrandam, rediturum spero: Ipsum Fabricium nostrum aliquando de SEXTO EMPIRICO recudendo cogitare intellexi, vtilis labor praesertim si etiam res ipsae expendantur. Memini, me olim in librum primum Notatiunculas coniicere in chartam. Quod superest, vale et faue. Ita petit etc. Dabam Viennae Austriae 1. Nou. 1713.

EPI-

EPISTOLA CLXXIII.

I. *Widouii laus.* II. *De Bibliotheca Rabbinica Oppenheimeri.* III. *Noua quaedam litteraria.* IV. *De Cruce a Constantino M. visa.* V. *Fragmentis Irenaei a Pfaffio editis et* VI. *Samaritanis.*

I. Nobilissimi WIDOVII vestri consuetudine et doctrina multum delector, neque exiguum est, quod litteras Tuas et Fabricianas ipsi debeo.

II. Debet Tibi Hanouera, quod didicit, quem thesaurum defossum habeat in Rabbinica Bibliotheca, quem nos ibi latere iuxta cum ignarissimis sciebamus. Non spero, Te in eo reperiisse, aut reperturum esse, pro auro carbones.

III. QVESNELLVM, cuius notas in N. T. latine edi memoras, hostes sui illustrant: FENELONII liber, quo Deum existere probat, Gallice scriptus, in alias linguas verti meretur, vt fieri nuncias. Est enim elegans et popularis, etsi infra magnitudinem argumenti et autoris.

IV. CONSTANTINO MAGNO Crucem per quietem visam, sunt quae suspicionem iniiciant, sed, quod de visione FABRICIVM vestrum insignem virum iudicare constabit, magnum apud me pondus habebit. (*) Interea gratias ago, quod de praeclaris eius laboribus aliquid me doces, nam ipse de se silet.

V. IRENAEI edita a Cl. PFAFFIO Veneti Ephemeridibus suis inseruere cum propriis notis, non contenti, vt apparet, Pfaffianis.

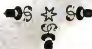
VI. Optem Tibi commercium cum Caraitis,

vt olim TRIGLANDIO dari, quo magis illustrare res eorum possis, vt alii Samaritanorum. Miratus saepe sum Samaritanos, vt obiter hoc dicam, non vltra librum IOSVAE procedere. (**) Quodsi odio Davidicae stirpis librum RVTH, et libros SAMVELIS Regumq; reiecere, at Iudices ferre poterant, quos tamen non agnoscunt. An forte libri illi, quos ignorant, non ante scissionem tribuum seu regnum Ierobeami nati sunt? Velim nosse quo nunc sint loco res praeclari nostri CROSAEI, cui optime consultum velim. Quid agatur in litteris hic sero discimus, Tua ope per doctissimum WIDOVIVM proficere poterimus. Vale. Dabam Viennae Austriae 28. Iulii 1714.

Hamburgum.

(*) IO. ALB. FABRICII diss. de cruce a CONSTANTINO M. in coelo visa in Volum. VI. Bibliothecae Graecae cap. I. p. 8. seqq.

(**) Forsitan propterea Samaritani vltra librum Iosuae plures libros V. T. pro canonicis non habent, quoniam reliqui post secessionem, quam a Iudaeis fecerunt, demum scripti sunt. Cel. HADRIANVS RELANDVS P. II. dissertat. miscellanearum e Chronico Samaritanorum, quod liber IOSVAE appellatur, excerpta exhibet, atque obseruat, quod in eodem Samaritani ab ipso IOSVA cultum suum in monte Garizim arcessant.

EPI-

EPISTOLA CLXXIV.

AD

SEBASTIANVM KORT-HOLTVM,

Id temporis Philosophiae Moralis et Poeseos, nunc etiam Eloquentiae Prof. Kiloniensem.

I. *De Seb. Kortholto iudicium.* II. *De pueris doctis observatio.*

I. Doleo amissam nunc mihi videndi Tui occasionem, dum domo absum. Litterae ad me serius peruenere, quod Max. Reu. SPENERVS hinc peregre abiisset. Reuersus eas statim ad me misit, atque ipse etiam de Te loquutus est, vt res postulat, doctrinaque Tua, cuius ipsae ad me litterae Tuae insignia vestigia ostendunt. Nil mihi gratius est, quam nosse egregios iuuenes, et, si possim, consilia ipsorum iuuare. Epigrammatis argutis et ingeniosis valde delector, nec dubito talia esse, quae cudisti: etsi libros bonorum Epigrammatum scribere difficile putem.

II. Placet, quod BAILLETO Viro docto supplementa mittis. Pueri singulare aliquid praestantes in studiis, vsque adeo sunt rari. Ego ipse decimum quartum aetatis annum nondum egressus, carmen pentecostale trecentorum versuum Hexametrorum vna die scripsi, qui Magistris non mediocriter probabantur. Mox triuiali schola egressus ante 17mum absolutum

ſingulares in Philoſophia meditationes dedi. Quaeſtiones de iure philoſophicas, de Conditionibus Tractatum, Artem combinatoriam, aliaque nonnulla ante vigeſimum edidi. Credo tamen, a lectore non quaeri, quam cito, ſed quam bene. Vtrumque Te praeſtitiſſe ac praeſtare apparet. Hortor igitur, vt in pulcherrimo ſtadio pergas, et currenti ſecunda omnia precor. Vale. Dabam Berolini 27. Iunii 1700.

EPISTOLA CLXXV.

I. *Leibnitius diſcipulus ſenex.* II. *Noua litteraria.*

I. Pro muneribus litterariis elegantibus multas gratias debeo: praeclare illuſtras Hiſtoriam eruditorum. Ego etſi 17mo aetatis anno quaedam ediderim, et decimo quinto iam compoſuerim; tamen inter ſenes diſcipulos facilius nunc locum tuear, quam olim inter pueros doctos. Nam cum SOCRATE ſemper ad diſcendum paratus ſum. Neſcio annon et faſciculum collegeris *των αὐτοδιδακτων.*

II. Hodie apud me fuit Cl. NEOCORVS ex Anglia redux; ait, SVIDAM ſuum prelo exiiſſe. Nunc de HESYCHIO cogitat. Vale, et me ama. Dabam Hanou. 11. Iul. 1705.

EPISTOLA CLXXVI.

I. *Leibnitius puer doctus.* II *De patria Clementis II. Pontificis.* III. *De rebus Marchicis.* IV. *De Scriptoribus quibusdam moralibus iudicia.*

I. Plus ſemel Tibi gratias debeo. Vellem et referre poſſe. Quidquid proſa, quidquid verſa

verſa tentas, aſſurgit vltra vulgus, et acumen, elegantiamque habet. Auide exſpecto Tuum de pueris doctis opus. Puto plurimos ignorari, quorum aut non extant ſcripta, aut parum noſcuntur. Ego me ne nunc quidem a doctrina venditare auſim, multo minus pueritiae meae tribuere eruditionis laudem; puer tamen alios commilitones praecurrere credebar in patria. Annos natus tredecim vna die trecentos verſus hexametros effudi, ſine eliſione omnes, quod hoc fieri facile poſſe forte affirmaſſem. Cauſſa feſtinationis erat, quod alius, cui penſum carminis vigiliis pentecoſtalibus in ſchola publica recitandi obtigerat, officio defuiſſet; Ita ad me ibatur, quem in iſtis expeditum eſſe conſtabat. Mox ab his amoenitatibus venientem non piguit mature tractare Philoſophorum ſpinas, vt puer adhuc de principio indiuidui diſſertationem ederem, defenderemque, et quaeſtiones Philoſophicas ex iure collectas, atque in lucem emiſſas, iam artium Magiſter, aetate tamen reuera puerili, tuerer. Vt ea non memorem profundiora, quae iam tum in chartam conieci, ſed quae lucem non viderunt. Annos non poſſum adſcribere, quia nunc iſta inter veterum ſchedarum molem quaerere non vacat, neque in hoc muſtaceo laureolam affecto, etſi creatus Iuris Doctor ante tempus, quo Saxones aetate maiores habentur, id eſt, ante annum aetatis 21. abſolutum, et Conſiliarius Electoris Moguntini in Tribunali Reuiſionum, antequam iure Romano minor annis eſſe deſiiſſem, id eſt, nondum annos natus 25.

II. Credo de vera patria et ſtirpe CLEMENTIS II. Pontificis Romani dubitandi amplius locum non eſſe, poſt editum nuper a me excerptum Auctoris vix ſeculo vno remoti, qui gentem eius et locum natalem diſerte exponit, (*) Oſtfalumque ex veteribus Horneburgi dynaſtis fuiſſe oſtendit, qui locus nunc eſt iuris Halberſtadienſis. Itaque celeberrimum MOELLERVM veſtrum veritati manus daturum auguror.

III. Dn. G. P. SCHVLZIVS, quem Francofurto (ad Viadrum, an ad Moenum ?) ad Te ſcripſiſſe, et de claris Marchicis opus moliri memoras, fortaſſe meum opus non viderat, quum ad Te litteras dedit. De eius perſona et conſiliis plura libenter didicero. LEVTINGERI Scripta de rebus Marchicis ſparſa et lacera PLARRIVS apud Berolinenſes iuuenis doctus collecta reddere prelo cogitabat nuperrime cum notis; ſed quia acerbior auctor in Reformatos olim fuit, inventi ſunt, qui inſtituto intercederent: quaſi non facile fuiſſet notis additis occurrere huic qualicunque malo, quod et PLARRIVS facere paratus erat. Vt taceam, longinquitate temporis illam veterem acerbitatem obtundi, et iam vim nocendi omnem amiſiſſe.

IV. Ad elegantem Tuam de Scriptoribus moralibus diſſertationem noto, recte a Te veteribus afferi meritas laudes, contra quosdam recentiorum, qui ignota contemnunt. Ceterum, quod ad recentiores attinet, lubens fateor, nec PVFENDORFIVM, nec LOCKIVM mihi valde ſatisfa-

tisfacere, quorum ſcripta legi quidem merentur, et quum exoterica ſint, quandam imperfectam dant tironibus ideam ſcientiae, ſed in intima raro penetrant. Contra res in HOBBIO habet, is tironibus noxius, prouectis perutilis, quum habeat non pauca profunda, ſed multis miſta minime tolerandis. Quamquam habeant et PVFENDORFIVS et LOCKIVS quaedam, contra quae tirones praemuniri oportet. Nam falſiſſima docet PVFENDORFIVS de arbitraria origine veritatum moralium, tanquam a voluntate eſſent, non natura, itemque de fundamento Iuris a lege vel coactione. Et LOCKIVS ideas et veritates inſitas non recte tollit, et de mentis humanae natura tenuiter philoſophatur, quin et ea agit, quae principia euertunt, vnde eius immortalitatem comprobes, dum materiam cogitare poſſe ſuſpicatur. Vt alia taceam a me aliquando rogatu amicorum animaduerſa. SPIRITIVS Gallus libro de falſitate virtutum omnia in peius interpretando, malos, quos fingit, facit. CARTESII etiam de affectibus libellum non uſque adeo ſpernendum putem, et POIRETI iudicio in talibus minime defero. Etſi CARTESIVS magis id egerit in eo libello, vt cauſſas phyſicas explicaret paſſionum, quam vt praecepta morum traderet. Adiectum iis quae communicaſti mecum Tuis carmen ad Te Domini FASCHII, quo Te tuo merito celebrat, admonet me, vt de ſucceſſibus eius quaeram. Praeter alia non ſpernenda in ipſo valet peculiari vſu Manuſcriptorum Codicum ſequioris aeui, lectu

plerumque difficilium. Talis quum nuper mihi obtigerit, nec sit hic ad manum, qui tam promte et recte exscribere possit, nescio an ad opem eius confugere adhuc liceat, idque beneficio Tuo intelligere spero. Vale et faue. Dab. Hanou. 18. Aug. 1707.

(*) Historiam controuersiae de patria CLEMENTIS II. inter WILHELMVM ERNESTVM TENTZELIVM et IO. MOELLERVM agitatae ipse LEIBNITIVS recenset in praefatione Tomo I. Scriptorum rerum Brunsuicensium praefixa f. 2.*

EPISTOLA CLXXVII.

I. *De Clemente Pontifice.* II. *Millio et Opitio.* III. *Roswita atque* IV. *Arndii Polyhistore poetico.*

I. Excursiuncula non nihil responsionem meam tardauit. Nam Serenissimae Electricis comes Guelfebytum profectus sum, inde Cassellas adiui, redux officio meo satisfacio. Non video quomodo Dn. SCHVLZIVS Tuus CLEMENTEM II. Pontificem Romanum Marchicis vindicare possit, si TENTZELII sententiam sequitur, qui eum Halberstadensi tractui mecum adscribit. Halberstadenses enim Marchicis accenseri posse non puto, quamuis eumdem hodie Principem agnoscunt.

II. IOH. MILLIVM Anglum audio suae editioni Noui Testamenti vix septimanis aliquot superuixisse. OPITIVM vestrum spero melius honore et commodo sui laboris fruiturum.

III. ROSWITAE Poëtriae Saxonicae perantiquae carmina a Dn. SCHVRTZFLEISCHIO iuniore prelo reddita videris opinor. Non habuit

buit poëma ineditum eiusdem de fundatione Gandershemensis coenobii, quod in manus meas venit. (*) Notatu dignum est, quod Roswitae versus elisionibus carere solent, quod me quoque puerum aliquando in poëmate affectasse nuper ad Te scribere memini.

IV. Polyhistorem poëticum Cl. Arndii, Prof. Rostochiensis augere poterunt collectiones meae Historicae, quibus inserti poëtae etsi semibarbari, tamen non vulgares nec inutiles ad Historiam: Poëta Saxo de gestis Caroli M. Anonymus de vita Berengarii maioris, Donnizo de vita Mathildis, Principis Italicae, Paparum amicae, et Gvilielmvs Apulus de gestis Normannorum in Apulia et Sicilia. Hi omnes primo Tomo extant, multo emendatiores plerique, quam hactenus. Secundus Tomus habebit nouum poëma Roswitae, tum aliquot poëmata Historica lingua vetere inferioris Saxoniae ante 300. annos circiter conscripta, omnia nondum edita. Pro communicatione nouorum litterariorum multas gratias ago. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanouerae 12. Oct. 1707.

(*) Roswitae carmen de primordiis coenobii Gandersheimensis T. II. Scriptorum Brunsuicensium a Leibnitio editorum p. 319. deprehenditur.

EPISTOLA CLXXVIII.

I. *De Poetis et Poetarum iudicibus.* II. *De S. H. Musaeo et aliis.* III. *Gallorum peruersa de Germanis iudicia sunt spernenda.* IV. *De meritis Germanorum in rem litterariam et* V. *de Gallicae plebis contra Germanos praeoccupato animo.*

I. Elegantibus Tui ingenii, Tuaeque doctrinae speciminibus impense delector, quibus plurimum, vt par est, tribuo; eoque magis, quod hoc genus eruditionis, quo praestas, quodammodo in desuetudinem abire videtur. Certe et Poëtas et bonos Poëtarum iudices vbique iam desideramus. Ios. Scaliger iudicium Lipsii contra Medeam Senecae reiiciens, de Poëtis iudicare negat esse, nisi Poëtae, eiusque excellentis.

II. Consultissimi viri Simonis Henrici Mvsaei pro Caesare orationem contra Romanae curiae iniquas recitationes, non tantum doctam et elegantem, sed et fundatam argumentis reperio, et Clarissimi Viri Ioh. Bvrcardi Maii programma in Historiam Augustam a Carolo Magno ad nostra tempora deductam, de ipso opere plurimum nos exspectare iubet. Cl. Renferdvs Evsebivm et Hieronymvm male habitos questus, credo Chronicon Eusebianum intelligit, quod Hieronymvs latinum fecit. Eius alicubi exemplaria Manuscripta habere non dubito, et in Caesarea in primis Bibliotheca. Puto etiam, Guelfebyti esse Codicem Prosperi, qui continuauit.

III. Homines Galli, qui Germanos spernunt, non refutandi, meo iudicio, sed contemtu ineptiarum suarum admonendi sunt. Itaque si me audisset Cramervs, vir eximius, stultum Bovhvrsii iudicium, a iuuene olim profectum, pene viginti post annos non refodisset, aut refutationis honore dignatus fuisset, quum et alius Gallus, Vir grauis, libello, cui titu-

titulus: Sentiments de Cleanthe sur les Entretiens d'Ariste et d'Eugene, statim Germanorum causam egisset. Audaculus ille et in COCCEIVM, patria Bremensem, iniquus, quem memoras, nescit ab antiquis temporibus celebratum fuisse Saxonum ingenium. Id ex SIDONIO APOLLINARI (*) et ex anonymo Rauennate (**) disci potest, quorum loca sunt inter Excerpta Scriptorum Brunsuicensia illustrantium. Memini etiam locum HINCMARI obseruare, qui de nescio quo, religionis capite cum Episcopo Saxone contulerat, nec dissimulat, Saxonem velocitate quadam ingenii, propria suae genti, plurimum sibi negotii fecisse. Quantus tamen fuerit HINCMARVS, nemo nescit. Suspicor, Saxonem Episcopum fuisse ALTFRIDVM Hildeshemensem. (***)

IV. Interea, dissimulatis inuidorum calumniis, merita Germanorum in rem litterariam referri in litteras, operae pretium foret; sine contemtu aliorum aut inuidiosis comparationibus. Stet sua cuique laus, certemusque, vt currentes in stadio, quos sibi mutuo iniurios esse, aut remoras obiicere fas non est. Egregium aliquid in eo genere haud dubie MORHOFIVS praestiturus erat,

Si fata, Deusque sinebant.

Nunc ab alio excipi lampada velim, nec dubitem, a Te, Vir egregie, aliquid praeclarum in eo quoque genere datum iri, si animum eo vertas.

V. Gallicae plebis contra Germanos praeoccupatus animus potissimum ex vitiis et ineptiis Ger-

Germanorum adolefcentum ortum habet, qui ridiculo parentum confilio crudi a fchola, expertesque omnis boni moris in Galliam ablegantur, vbi iterum in pueritiam vel infantiam, vnde vix exiere, reuoluuntur. Propemodum enim infans eft, qui fari nefcit. Ita vel filere coguntur, vel fermone fuo rifum excitant. Praeterea ab hominibus lucri cupidis variis artibus circumueniuntur. Tales funt, de quibus Gallica prouerbia innotuere: veluti, querelles d' Allemand, et vous me prenés pour un Allemand. Quid enim ab imperitis iuvenibus, iisque in alienam gentem, tamquam in nouum orbem, fubito delatis graue aut rectum expectes? Quod fupereft, vale et faue. Dabam Hanou. 30. Sept. 1708.

(*) SIDONIVS APOLLINARIS lib. VIII. ep. 6. *Saxonum*, inquit, *quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas, ita fimul omnes imperant, parent, docent, difcunt latrocinari.*

(**) Chorographus Rauennas lib. IV, cap. 13. *Iterum*, inquit, *iuxta ipfos Serdefennos Lappones litus oceani eft patria, quae dicitur Dania, quae patria, vt ait fupra fcriptus* EITHANARIDVS *et* ELDEWALDVS *et* MARCOMIRVS *Gothorum philofophus fupra omnes nationes velociffimos profert homines.*

(***) HINCMARVS Rhemenfis in epiftola ad LVDOVICVM Germaniae Regem n. VIII. Tom pofter. Oper. ed. Parif. 1645. p. 152. *Interrogaftis*, inquit, *quid fibi vellet, quod in Pfalmo canitur; Herodii domus dux eft eorum. Ad quae praeoccupans vocem meam, vt Saxo genere ac per hoc naturalis prudentiae ftatim me paratior in fermone* ALTFRIDVS *venerandus Epifcopus dixit, &c.*

EPISTO-

EISTOLA CLXXIX.

Leibnitius Buſchii MSc. de Reformatione monaſteriorum ex Academica Kilonienſi Bibliotheca mutuum expetit.

Qui ob docta Tua et elegantia dono miſſa gratias debeo, atque etiam nunc ago, cogor nouum à Te beneficium petere. Intellexi in Bibliotheca publica Academiae veſtrae extare manuſcriptum libellum in 4ta forma, quem compoſuit quidam Frater IOH. BVSCH ex Canonicis regularibus S. Auguſtini, vt vulgo vocantur, in quo plurium Monaſteriorum Germaniae, ſed Saxoniae maxime reformationes, ſeu ad ordinis ſui obſeruationem reuocationes deſcribuntur: fuitque ipſe BVSCHIVS pars magna huius negotii, et floruit circa tempora concilii Baſileenſis. Hoc Manuſcriptum rogo, vt mihi in ſeptimanas aliquot ab inclytae Veſtrae Academiae Senatu impetres, ſperoque Ampliſſimum REYHERVM pro fauore erga me ſuo Tibi adiutorem fore. Quod ſi petitum obtines, etiam atque etiam oro, vt quam primum per vecturam publicam ordinariam mittas. (*) Id beneficium, quo potero officii genere demereri conabor. Interea vale et faue. Dabam Hanou. 25. Iul. 1709.

P. S. Si diſperſi ſunt Gudiani codices, non mediocriter huic iacturae indolebo.

(*) IO. BVSCHII Commentarium de Reformatione monaſteriorum quorundam Saxonum LEIBNITIVS e MSc. Bibliothecae Acad. Kilonienſis edidit et T. II. ſcriptorum Brunſuicenſium a ſe editorum inſeri curauit.

EPISTOLA CLXXX.

I. *De Buschii MSc.* II. *De Reyheri obseruat.* III. *De Pufendorfii naeuis.* IV. *Aliquod Leibnitii epigramma.* V. *De Marquardo Gudio.*

I. Veniam peto, quod tardius respondere cogor; nam liber BVSCHII, me Brunsuigam cum Serenissima Electrice digresso, aduenit, porro et illic et Guelfebyti non nihil morae traxi. Reuersus officio satisfacio, et ante omnia gratias ago, quod desiderio meo tam exporrecta humanitate es obsequutus. Curabitur, vt liber ad Vos saluus et in tempore redeat.

II. Amplissimo REYHERO scripsi, quum Tibi. Vellem omnia egregii viri vno fasce collecta extare, et ipsum non negare publico et posteritati, quae adhuc praeclara haud dubie habet inuenta sane multa in omni doctrinae genere, sed praesertim in Mathesi. Sententiam eius de iure naturae discere velim.

III. Nuper doctissimus BOEHMERVS, Politices et Eloquentiae Prof. Helmstadiensis epistolam meam ad summe Reu. Virum GERARDVM MOLANVM, Abbatem Luccensem, auunculum suum edidit, in qua rogatus sententiam de libro PVFENDORFII dixi, quem is de Officiis inscribit. Illic satis ostendi, parum mihi probari plurima, in quibus PVFENDORFIVS a GROTIO discessit.

IV. Quum nuper Guelfebyti essem, columba musaeum Principis Blanckenburgiaci (patris Reginae Hispaniarum) ingressa, in globo

ter-

terreſtri bina loca pede notauerat; id quum iocatus Sereniſſimus Dux ANTONIVS VLRICVS verſuum materiam praebere dixiſſet, tale Epigramma mox dedi:

Augurium columbae, Aug. 1709.

Blanckenburgiaci muſeo in Principis, Orbem
Signat oliuifero laeta columba pede.
Hinc Scythia in campis, illinc Atlantis in vndis.
Scilicet et Natas vtraque regna colent.

V. Gaudeo Gudiana pleraque nondum diſtracta eſſe: aegerrime tali diſſipari, quae tantus Vir tanto ſtudio congregauit. Coram aliquando colloquio eius per aliquot dies vſus ſum. Aderat et GRAEVIVS; facile intelliges, quanta voluptate me perſuderit tam inſignium virorum conſuetudo. Vereor, ne multa plane diſparuerint, quorum ille ad me meminit, et quorum in Catalogo veſtigia non deprehendi. Vtinam nouus inſcriptionum Theſaurus, quem Bataui parant, nobis conſeruet, quae vir ſummus in hanc rem obſeruarat, notaratque. (*) Erant pleraeque eius notationes non tantum eruditae, ſed et ingenioſae. Dolendum eſt, viuum et ſuae gloriae et patriae defuiſſe, nimia edendi moroſitate. Ex eius perſona diceres: inopem me copia fecit. Optem diſcere, quaenam ex Manuſcriptis viri codicibus diſtracta ſint, et ad quos peruenerint. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanouerae. 6. Sept. 1709.

P. S. Iam aliquoties a rumoribus occiſus ſum, neque id tam aegre fero, quam MAGLIABECHIVS meus, qui queſtus eſt de hominum ma-

maleuolentia, quibus nimis diu viuere videatur. Ego omen in contrarium verto, Tuisque bonis verbis gratias ago.

(*) Conf. Epist. CLX.

EPISTOLA CLXXXI.

I. *Reyberus et alii laudantur.* II. *De Gudianis MSc.* III. *De vsu Poeseos in re morali.* IV. *Noua litteraria.*

I. Nuperas meas acceperis, quibus Manuscriptum redditum significaui, et pro transmissione gratias egi. Curabitur sedulo, vt mature, et quale venit, ad vos redeat. Rogaui etiam, si bene memini, vt Amplissimo REYHERO salutem a me diceres, cuius ego Viri omnia magnifacio, haberique et conseruari velim. Elegantia sunt, quae doctissimi Viri MVSAEVS, WALDSCHMIDIVS, aliique apud Vos producunt in lucem, et illa sigillatim, quae mecum communicasti. Nunc scribendi caussam suppeditauit Amplissimus ANCILLONIVS, Consiliarius Legationum Regius, et Gallicae nationis per Regis Borussiae ditiones diffusae Iudex superior. Ei, quum excerpta epistolae Tuae communicassem, rescripsit, quae adiuncta vides. Vnde intelliges, non tantum ab omni consilio offendendi Tui alienum fuisse, sed etiam occasione data effecturum, vt, quanti Te faciat, intelligas. Litterarum partem faciunt, quae mitto, quas, quum ad res Societatis Regiae Scientiarum pertineant, conseruare debeo, ideo, vt hanc partem remittas, peto.

P. S.

P. S. His ſcriptis Tuas gratiſſimas cum adiunctis accipio, multasque gratias ago. Elegans profecto Elegia eſt, quam Dn. KRVSIKE Tibi dicauit. Ampliſſimi REYHERI omnia aliquid docent.

II. Quantum intelligo, ipſi Manuſcripti Gudiani adhuc ſalui ſunt, venditique tantum libri, qui editi, ſed cum Manuſcriptis collati, ac ne hi quidem omnes. Optarim omnes Codices manuſcriptos vni Bibliothecae inferri, nec in plures diſpergi, et aliquando de Auguſta Guelfebytana cogitaui, modo nec pretium ſtatuatur, quod emtorem deterreat.

III. Gratiſſima Tua erit de Poëſeos vſu in re morali diſſertatio. Certiſſimum eſt, nihil magis mouere animos, quam elegans carmen, vt pene tantum a communi ſermone diſtare videatur, quantum lingua Angelorum, Paulo Apoſtolo memorata, a noſtra.

IV. Audiueram BREITHAVPTIVM id agere, vt retineat profeſſionem Theologicam, vna cum Abbatia: an impetrarit, haud ſcio. LANGIVM Berolino Hallas deſtinatum aiebant. A Domino CAROLO ARNDIO, viro docto, nil vulgare expecto. Interea multos hodie libellos de re litteraria prodire video, vbi iudicia interpoſita, nolim facere mea. Epiſtola mea ad amicum, qua rogatus de Pufendorfianis iuris naturae elementis ſententiam dixi, fortaſſe non placebit omnibus, gaudeo tamen, quod Tibi non diſpliceat. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanouerae 25. Octobr. 1709.

EPISTOLA CLXXXII.

I. De Gudii MSc. II. De Krüfikenio.

I. Multis distractionibus factum est, vt nondum nouissimis Tuis responderim. Id dum nunc facio, quum in primo adhuc anni noui mense versemur, initia eius auspicata Tibi apprecor, vt feliciter cum aliis multis decurrat, quo plurimum prodesse reipublicae possis. Gaudeo, adhuc superesse manuscriptos Codices MARQVARDI GVDII, summi viri, nec venditione sub hasta dissipatos esse. Nec desperem, inuentum iri, qui aequum pretium persoluat; Quamquam tria Philippeorum millia difficulter impetrari posse arbitrer. Ego certe operam dabo oblata occasione, vt quantum in me est conferam, ne thesaurus ille per dissipationem pereat.

II. Doctissimo KRVSIKENIO, si aliqua ratione commodare possim, faciam lubens. Est iuuenis honestus et officiosus, qui petiit commendari; is omnium bonorum fauorem meretur; itaque si qua in re commodare illi poteris, me quoque beneficio afficies. Is has Tibi litteras reddet. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 24. Ianuarii 1710.

EPISTOLA CLXXXIII.

I. Buschii MSc. remittit. II. Noua litteraria.

I. Nuperrimas meas recte ad Te delatas spero. Nunc vtor commoditate iuuenis docti

docti Wratislauienſis Domini M. SCHVRTZMANNI, qui Lipſia veniens Hamburgum primum inde ad Vos proficiſcitur. Putaui, me rectiſſime facturum, ſi BVSCHII Veſtri Codicem MSc. quo ſatis ex ſententia vſus ſum, ipſi potius crederem, qui recta ad vos proficiſcitur, quam non neceſſaria cura Dn. KIRCHOVIVM amicum Tuum onerarem. Multas interim gratias et Tibi ago, et per Te agi illis velim, quorum indulgentia in commodando Codice benignitati Tuae acceſſit.

II. Nuntiauit mihi Dn. SCHVRTZMANNVS celeberrimi viri Dni. THOMAE ITTIGII mortem, amici veteris inde a ſchola, addiditque, cogitari de Bibliotheca eius ad Paulinam adiungenda, quod valde vellem. Ex Gallia ad me ſcripſit R. P. LONGVS, auctor libri de Editionibus Scripturae Sacrae, nuper Lipſiae recuſi, vrgeri a ſe opus Bibliothecae Scripturariae, ſed et de auctoribus Hiſtoriae Francicae opuſculum ſe meditari. Quod ſupereſt, vale et me ama. Dabam Hanouerae 17. April. 1710.

EPISTOLA CLXXXIV.

I. *De Gudianis MSc.* II. *De Reyhero et* III. *de Scanica cataſtrophe.*

I. BVSCHIVS veſter vltra paucas ſeptimanas ad Vos redibit, quod ante omnia dicendum viſum eſt. Gudianos manuſcriptos Codices non diſpergi, ſed in vnius corporis compage

conſeruare memoriam illuſtris Collectoris valde velim. Optarim inferri Auguſtae Bibliothecae Guelfebytanae, ſed Sereniſſimus Dux abeſt domo, et vbi redierit, captanda erit commoda occaſio, et molle fandi tempus in hac generali aſperis temporibus rei nummariae difficultate. Nam alioqui Principem intelligentem, imo doctum ſcio expetere, quibus Theſaurum a Parente egregie collectum ornet amplificetque.

II. Ampliſſimum Reyherum ea aetate variolis laboraſſe, inter Medicorum Obſeruationes referri meretur. Gaudeo ſuperaſſe, et reiuueneſcendi augurium inde praebitum velim.

III. Spero Scanicam Cataſtrophen, etſi iis triſtem, ad quos pertinet clades, id commodi allaturam publico, vt Suedi intra Pomeraniam ſuam quieſcant, neque, vti inſtituerant, expeditione in Cimbriam ſuſcepta turbandis Germaniae rebus operam nauent. Nunc enim illis expeditionis ratio ceſſat, quam hanc proferebant, vt Danos ex Scania domum reuocarent. Illuſtris et vere magni Wedderkopfii fato indolui. Fortuna illi non coeca fauit, fabrumque ſuum coluit; poſtremo caſu ſpero magis admonitum, quam afflictum iri. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanouerae 15. April. 1710.

EPI-

EPISTOLA CLXXXV.

I. *De Gudii MSc.* II. *Encyclopaedia ſcientiarum verſibus conſcribenda, et* III. *Poetis latinis.*

I. Neceſſario differenda reſponſio fuit, donec cum Sereniſſimo Duce Guelfebytano colloqui daretur: facile enim iudicas, aegre talia per litteras agi. Nunc ergo licuit ad aulam eius excurrere et prolixe cum eo agere de Gvdianis Manuſcriptis. Dixi, quod res eſt, et quod ad eorum commendationem dicendum erat, atque ita perpuli, vt propemodum res ſit confecta. Ipſe Dux aſſentitur conſilio meo, et cum aerarii ſui Directore aget, quo tandem certi aliquid concludatur. Director ipſe, quum ſit inſignis Fautor ſtudiorum, non deerit voto meo, vt ſpero, ſed quum in aliquot dies abſit, exſpectandus eſt eius reditus, vt negotium conſtitui, concludique poſſit. Haec tamen interim ſignificanda putaui, vt videas a me non negligi cauſſam litterarum, nec commendationem Tuam. Catalogum MSctorum oſtendi Sereniſſimo Duci eum, qui adiunctus eſt catalogo impreſſorum, et ſpero ab iis non differre, quos memoras indices poſtea editos, ipſosque libros omnes affore, qui in eo memorantur.

II. Gaudeo Bibliothecam EHRENKRONIANAM ſane inſignem Tibi patere, quamquam enim tute iam habeas multa, quibus de re litteraria bene mereri poſſis, multum tamen ad ornanda praeclara inſtituta facit copia inſigni-

um librorum. Saepe cogitaui, Encyclopaediam quasi quandam confici posse ex Poetis, et plerasque scientias, aut certe potissimas earum partes, versibus egregiis explicatas haberi. Ea de re aliquando a Te per otium cogitari optem.

III. Latinorum Poetarum bonorum numerus mire contrahitur hodie, et in paucissimos recidit. Putem ad Te peruenisse carmen, quod ante annos aliquot WERLOVIUS ICtus Helmstadiensis insignis in Guelficae Principis matrimonium Hispanicum edidit, quod certe meretur legi. PETERSENIUS etiam Theologus carmine latino valet. Quod superest, vale et faue. Dabam Guelfebyti. 2. Iunii 1710.

EPISTOLA CLXXXVI.

De Gudianis MSc.

Paucis tabellario abituriente significo rem transactam esse, et Serenissim. Ducem Brunsuicensem, qua est in bonas litteras propensione, in mandatis dedisse, vt pecunia constituta tradenti manuscripta Gudiana, ad indicis praescriptum, exsoluatur. Conferens indicem posteriorem, pristino Bibliothecae integrae catalogum editum claudente, passim quaedam deesse video, quae non puto distracta, sed tantum disiecta, neque enim, nisi quae in calce sunt, hastae subiecta fuere. Ea repertum iri, credo, quod si tamen constaret alienata fuisse, contractus executionem non morabuntur; idem est, si bona fide quaesita reperiri non possint. Con-

Consultissimum erit, libros Hamburgum transferri, atque ibi traditionem fieri, etsi sumtum transuectionis in nos recipiamus. Si tamen malit Dn. DE GVDE in praedio suo consignationem fieri, neque id defugiemus. Noster mandatarius apud Dn. KIRCHOVIVM amicum Tuum inquiret, ibique, quid placuerit, intelliget. Quod superest, vale et faue. Dabam Guelfebyti 24. Iunii 1710.

EPISTOLA CLXXXVII.

I. *De Rantzouiis.* II. *Krüsikenio.* III. *Simonis Henr. Musaei de iure Mutinensium controuersiis.* IV. *Io. Alb. Fabricio atque* V. *Gudii iconibus atque marmoribus.*

I. Gratissimae Tuae non vnae mihi redditae sunt. Gaudeo, Te mei meminisse tam beneuole, et Dnn. Collegarum Tuorum, virorum insignium, fauorem mihi vel conciliare, vel conseruare. Mihi dolet, quod diutius apud vos haerere non licuit, eorumque perinde ac Tua beneuolentia frui, cuius, quantum par est, pretium statuo. Illustrissimae gentis RANTZOVIAE cultorem me semper professus sum, quod vt egregii fratres, quorum meministi, occasione data, intelligant, peto.

II. Velim occasionem et mihi dari inseruiendi doctissimo KRVSIKENIO, cui graecae litteraturae vlteriorem cultum eo commendaui libentius, quo rariores nunc sunt in Germania, qui in hoc genere aliquid non vulgare praestare possint.

III. Rogo, vt Amplissimo ICto vestro Dn. S. H. MVSAEO salutem officiosam a me reddas, eique significes, ignotum mihi Dn. IOH. IAC. FOVIVM, cuius litteras Mutinae datas accepit. Commercium est mihi cum celeberrimo viro ANTONIO MVRATORIO, qui ducali Archiuo, Bibliothecaeque praeest, et ante paucos annos aliquot insignia antiquitatis monumenta ex Bibliotheca Ambrosiana Mediolanensi edidit in lucem: idem in tuendis iuribus Serenissimi Ducis sui egregie laborat. CAESAR Atestinus Mutinae Dux, ALPHONSI II, cui successit, non filius, sed consobrinus fuit, auumque HERCVLEM II. habuit, Patrem ALPHONSVM, HERCVLIS II. filium, subsequente matrimonio cum Domina LAVRA legitimatum; matrimonium autem verum fuisse, et LAVRAM etiam mortuo marito pro Ducissa a priuigno cultam, satis ab Atestinis Scriptoribus comprobatum est.

IV. FABRICIVM Hamburgo discessurum esse ignorabam, nec dum scio, quem in locum sit digressurus: modo ne Germaniam deserat, contentus ero; quamquam mallem, Hamburgenses insignem virum retinere, lautasque ei conditiones offerre, ne tale vrbis suae ornamentum amittant.

V. GVDIVM, nobilissimum virum, accepisse spero nummum aureum insignem Serenissimi Ducis Brunsuicensis iussu missum; id agente me ex condicto, vt pro iconibus et marmoribus redhostimentum haberet. Si peruenisset ad me Catalogus Morhofianae Bibliothecae haud

haud dubie inde quaedam redemissem, nunc vereor, ne serius nanciscar. Gratissimum erit videre Tuae Encyclopaediae poeticae initia in re morali. Quod superest, vale et faue. Dabam Guelfebyti 14. Octobr. 1710.

EPISTOLA CLXXXVIII.

I. *Icon Marquardi Gudii.* II. *Professorum Kiloniensium elogium.* III. *De Musaei de iure Mutinensium cum Italis controuersia.* IV. *De Academia equestri Berolinensi.*

I. Gudianas et ipse litteras accepi, indices perlati numismatis aurei; itaque gaudeo, hanc rem confectam, in qua Tibi plurimum litterae debent, Tuo enim interuentu, Tua suggestione negotium non perfectum tantum, sed et coeptum est. Icon summi viri MARQVARDI GVDII etiam Sereniss. Duci grata erit.

II. Dn. WAGNERVS nuper apud me fuit, Tuamque et Collegarum Tuorum, insignium virorum, humanitatem, doctrinamque plurimum laudauit gratus. His, quibus notus sum, commentari me peto, et egregiis viris MVSAEO et MAIO gratias pro salutatione a me reddi, sed magis etiam pro praeclaris doctrinae monumentis.

III. Gaudeo, quod Italis etiam visus est dignus Amplissimus MVSAEVS, qui de iure Mutinensium accuratius edoceretur. Nuper ex Illustrissimo Marchione Bergomo quaesiui ipsemet (nam aliunde scribendi occasio fuit) quis esset ille FOVIVS, qui litteras dedit.

IV. Academia Berolinensis equestris praefectum habet virum insignem Dn. de STAF, mihique amicum, qui multiplici doctrinae ornatu instructus est, Historiam, Genealogias, rem Heraldicam, Mathesin practicam, rem militarem nouit; olim Principibus iuuentutis Hassiacae Cassellis praefuit. Huius inspectioni iuuenes nobiles recte committi minime dubito, et sunt Professores non spernendi, qui eos discenda docent in omni genere institutionis. Quod superest, vale et me ama. Dabam Hanouerae 10. Nou. 1710.

EPISTOLA CLXXXIX.

I. De Grotii epistolis ineditis. II. Leibnitius noua litteraria Galliae desiderat.

I. Gratissimas Tuas recepi, et vota votis reddens precor, vt Deus Tibi in anno nouo multorum aliorum seriem felicem aperiat. BENTZELIVS, Bibliothecarius Vpsaliensis, vir doctus, subinde ad me scribit. Fratrem eius gaudeo Epistolas GROTII nondum editas emissurum esse. Pater eorum Archi-Episcopus Vpsaliensis fuit.

II. Gratias ago pro nouis litterariis ex Gallia, quae nobis rara sunt hodie, quia pauci Nostratium in Gallia versantur. Si daretur Dn. Fratri Tuo occasio, HVETIVM summum virum a me salutandi, mihi rem gratissimam facturus esset. Nosse vellem, quo loco sit Historia Regis, quam Dn. BEVILAQVA (BOILEAV) cum aliquot aliis insignibus viris conscripsit. Discere

re etiam velim, an totus Mercurius Gallant vt ſic dicam, vulgo Mercure Galant a DEVISAEO nuper extincto a multis annis compoſitus, tolerabili pretio haberi poſſit, et quanti? item a quanto tempore haberi poſſit la Gazette de Paris, tam ordinariorum, quam extraordinariorum, vtrum ſcilicet tolerabili pretio, et quanti? Ego puto me eam collectionem habere circiter vſque ad annum dom. 1684. vel paulo vltra; et reliqua redimerem, ſi commodo pretio haberi poſſent. Itaque rogare Dn. fratrem Tuum per Te audeo, vt ea in re fauere velit, et inquirere. Poſſet litteras mihi aut Tibi deſtinatas deferre ad R. P. LE LONG, Bibliothecarium Oratorii, cui litterarium mecum commercium eſt. Idem me obſtringet, ſi de viris apud Pariſinos eruditis quaedam docebit, et quaeret nobis aliquem, cuius etiam in poſterum commercio ſubinde diſcere liceat ἀνέκδοτα litteraria vel alia non vulgaria de Studiis eruditorum gentis; nam mei amici ſolemnes nimis in ſcribendo circumſpecti ſunt. Ego autem noua litteraria tantum, non vero ad rem publicam pertinentia expeto; itaque tanta circumſpectione opus non eſſet. Noſſe praeſertim vellem, quae ſubinde gerantur in Academia Scientiarum Regia, et quae non ſemper in Hiſtoria Academiae aut Miſcellaneis inſeruntur. FONTENELLVS enim ſupprimit liticulas, controuerſiolasque, aliaque id genus, ſaepe digna ſciri. Olim in Gallia multa exigua ſcripta in rebus mathematicis, phyſicis, philoſophicis edebantur apud IOH. CVSSON, qui tunc erat Biblio-

bliopola Diarii eruditorum. Multum me obstrinxerit Dn. frater Tuus, si inquireret, annon bona pars huiusmodi libellorum, qui fere sparsi pereunt, inueniri et in vsum meum redimi possit? Vides, me vti oblata occasione fauore Tuo, et parem a Dn. fratre Tuo beneuolentiam sperare, quam demereri posse velim. Gratias Amplissimo MVSAEO agi peto, quod mihi fauere pergit. Nouum prodiit opus Mutinae in caussa Comachensi, italico itidem sermone, quo Papalitiorum nouissima contraria scripta refutantur. Vale et faue. Dabam Guelfebyti 9. Ianuarii 1711.

EPISTOLA CXC.

De Reyhero et Schelhammero.

Spero, Te optime valere cum amicis optimis REYHERO et SCHELHAMMERO, a quibus adhuc praeclara exspecto, optemque illum inuentorum indicem, Weigeliano more, hunc suas verae Medicinae institutiones pene ignotas nobis dare. Ego, quum Berolinum hac hyeme excurrissem, crure ex casu vulnerato nonnihil laboraui, nunc tamen restitutus diuina gratia in eo sum, vt mox hinc discedam, postquam id studui, vt Societas Regia magis magisque ad res bene gerendas animaretur. Quod superest, vale et faue. Dabam Berolini. 4. Mart. 1711.

EPI-

EPISTOLA CXCI.

I. Morbo laborauit Leibnitius. II. Cum Grimareto litterarum habet commercium. III. De vita mortuorum ex sententia veterum paganorum. IV. De Reyberi inuentis. V. Kortholtum de obitu coniugis consolatur.

I. Ab aliquot mensibus non optima valetudine vsus sum, nam et cruris vulnus diu curationi refractarium aegre sanaui, et arthriticos assultus sum passus; mediocri quidem dolore, sed non mediocri incommodo, quod satis libere agere non possem. Nunc melius me habeo, et meliora spero.

II. GRIMARETVS Gallus, quem Dominus frater Tuus mihi ad litterarum commercia suppeditauit, scripsit ad me litteras, bonae frugis plenas.

III. Elegans est materia, et Te digna, de vita mortuorum ex sententia veterum ethnicorum. TOLANDVS Anglus alicubi persuadere nobis voluit, immortalitatem animae fuisse Aegyptiorum inuentum, (*) sed vetustissimos Graecos idem sensisse manifestum est. Celtarum Druides idem sensisse, LVCANVS testatur, et in ipsa America populi Virginiae credunt, animas defunctorum trans ingens montium iugum habitare, denique antiquissima est Indorum sententia de migratione animalium.

IV. REYHERVS Vester, vir egregius, misit tandem ad me inuentorum catalogum, in quo multa sunt optimae frugis. Vellem ederet addita explicatione.

V. Elegans est Epigramma Tuum in amici vi-

viduitatem, quo Tuum dolorem ita pingis, ex coniuge amissa, vt in affectus societatem alios rapias. Velim tamen sequentis versus memineris:

Ne nimium luge, lugendi caussa futurus;
Est fateor iustus, sed nocet iste dolor.

Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 22. Mart. 1711.

(*) Hanc ipsam peruersam de immortalitate animae sententiam IO. TOLANDVS propugnat in libro, cuius index: *Letters to Serena*, in quibus secunda epistola historiam doctrinae de immortalitate animae inter gentes complectitur. B. IO. FRANC. BVDDEVS, *in thesibus de Atheismo et superstitione* TOLANDI de immortalitate animae obseruationes sub examen vocauit. conf. ven. JO. LAVR. MOSHEMIVS in Commentatione de vita, fatis et scriptis TOLANDI p. 143. seq.

EPISTOLA CXCII.

I. *De Reyheri catena fortificatoria.* II. *De MSc. Guidonis et Hermanni Zoest.* III. *De festo Juel.* IV. *De Crosii dialogis.* V. *De Eccardi scripto Genealogico.* VI. *Leibnitii epistola ad Abbatem Gerardum Molanum.*

I. Valde venia opus habeo, qui aliquot litteris Tuis humanissimis et eruditissimis nondum respondi. Fui vero distractus admodum, nec satis commoda valetudine vsus, sed cum ea nunc sic satis in gratiam, Dei beneficio, redii; nundinas etiam Brunsuicenses adii. Dolorem tuum refricare nolo, et solatium efficax opto. Tibi, ac doctissimo Dn. fratri Tuo IOELI IOANNI KORTHOLTO obstrictus sum, quod res nouas Parisiis et in Belgio nuntiatas me-

mecum communes esse voluistis, idque demereri velim. Ecce quid in mentem venerit; confecit vir eximius SAM. REYHERVS instrumentum quoddam Architecturae militaris, quod appellat: Fortifications-Kette, constat ex partibus mobilibus seu plicatilibus, et varia polygona exhibere potest. Id vellem mihi parari, quam primum commode fieri poterit, et libens pretium exsoluam. Facilius autem apud vos parabitur ab artifice, qui vel tale iam confeçit, vel saltem iam confectum ante oculos habere potest. Obstringes me non mediocriter, si hoc mihi procuraueris; nam visum est perelegans. Inuentor vir humanissimus, quem officiosissime a me salutari peto, facile hoc indulgebit. Princeps noster puellus nondum quidem studiis maturus est, vbi vero nonnihil adhuc adoleuerit, proderunt ipsi praeclara inuenta Reyheriana, quae tunc etiam commendare, Deo volente, non negligam.

II. Manuscripta, quae memoras, GVIDONIS, Episcopi Elnensis de Haeresibus; et HERMANNI ZOEST de monasterio, de ecclesiastica potestate, videntur esse non spernenda.

III. Gaudeo, doctissimum virum, OTTONEM SPERLINGIVM, adhuc studiorum laboribus parem esse, et opus contra PEZRONIVM moliri. Iuel festum a Wheel id est solis reuersione, seu rota dictum, id est, solstitio hyberno, iam BEDA notauit. Non dubito, quin eadem sit Sperlingiana originatio, quam in libello eius argumenti dedit.

IV. Videris Dialogos, quibus La CROSIVS Gallus,

Gallus, vir doctus, et inter Bibliothecarios Berolinenses cooptatus, BANAGII Historiam iudaicam vellicauit.

V. ECCARDVS meus libellum elegantem edidit, quo ostendit, Czarouicium ex maioribus Brunsuicensium, et vicissim, sponsam eius ex maioribus Czaris oriri.

VI. Epistola mea ad Abbatem MOLANVM de Pufendorfiano officiorum opere, quam Dn. BOHMERVS Helmstadii suo cuidam Programmati inseruit, et quam aliquando desiderare videbaris, inserta est nuper vni ex menstruis libellis litterariis, qui Lipsiae germanico sermone prodeunt titulo: Bücher-Saal. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanouerae 8. Sept. 1711.

EPISTOLA CXCIII.

I. *De Schelhammeri institutionibus medicis.* II. *De Stahlii dogmatibus.*

I. Dum schedas meas recognosco, video, me debere responsum clarissimo Dn. fratri Tuo, qui Parisiis ad me scripserat. Hanc negligentia notam vt eluam, has ad eum do litteras, quas vt cures, peto. Ego Torgauiae nuper non tam solemnia nuptiarum, quam ipsum Magnum Czarem spectabilem reperi. Insignis viri SCHELHAMMERI nostri χαριεστάτου institutiones medicas vrgeri opto. Vnus mihi videbitur esse ex paucissimis, qui hodie veterum doctrinam nouorum inuentis recte coniunxerit, et de vtrisque, vt par est, iudicet.

Vbi

Vbi absoluerit opus, bibliopolam spondere ausim. Velim SENNERTI exemplo sese diffundat nonnihil, et sententias celebriores examinet; ita nouum in ipso SENNERTVM habebimus, priore illo, etsi magno viro, longe praestantiorem.

II. Nosse velim, quid de Cl. Medici STAHLII nouis, et ni fallor, superbis nonnihil dogmatibus sentiat, quamquam ille paullo perplexius scribat, et de aliis audacius iudicet, et non raro laudanda spernat; videtur tamen aliquid boni habere, inprimis tunc, quum pressius adhaeret Obseruationibus. De cetero videtur ad Archaeum Helmontianum inclinare, etsi aliis verbis. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanouerae 8. Decembr. 1711.

EPISTOLA CXCIV.

I. *Leibnitii epigramma in Gudium, Spanhemium et Meibomium.* II. *De vita mortuorum.*

I. Icon Gudiana Serenissimo Duci perplacuit, collocabiturque in Bibliotheca, quam Gudiani Codices tantopere auxere. De inscriptione dispicietur. Ecce Epigramma meum vetus non in ipsum tantum, sed et in binos amicos eius.

Quum GVDIVS Romae, simul et SPANHEMIVS essent,
MEIBOMII et pariter tertius iret honor;
Teutonas vrbs princeps tres tempore vidit vt vno,
Vidit, et indignans talia dicta dedit:

Abstulit imperium nobis, Martemque parentem,
Cumque Aquilis ipsum natio vestra Iouem.
Iamque Palatinus tantum restabat Apollo,
Vos rapitis: semper Celtica praeda sumus.

II. Praeclarum est argumentum de vita mortuorum, et Te tractaturo dignum; vtile inprimis, vt ostendatur, doctrinam de immortalitate animarum vetustissimam esse. TOLANDVS Anglus, quaedam, ni fallor, verba DIODORI SICVLI producens, voluit esse inuentum Aegyptiorum, et nuper Angli quidam alii ridicule dixere, athanasiam animae naturalem esse dogma, ethnico potius quam christiano dignum. (*) Antiquissimi Indi, etsi errarint, metempsychosi introducta, recte tamen agnouere, animas naturaliter perire non posse. Mea sententia est, omnes animas esse indestructibiles, quum sint incorporeae, et partium expertes, verae Atomi naturae seu Monades. Nam Atomi corporeae EPICVRI stare non possunt; quum enim partes habeant, non nisi miraculo indissolubiles esse possent. Quin imo sentio, non tantum animam, sed et animal vnumquodque praeextitisse ab initio rerum, sed varie transformari, augeri, minui, corpore instar fluminis mutato, anima tamen semper permanente. Et sane SWAMMERDAMIVS, LEEWENHOEKIVS, MALEBRANCHIVS et alii non male iudicarunt, generationem animalium non esse re vera, nisi augmentationem et transformationem. Ego vlterius procedo, et statuo,

quum

quum animal re vera nunquam oriatur, re vera etiam non interire, et vt vitae initium non est, nisi apparens, ita et eius finem non esse, nisi apparentem, et vt generatio animalium non nisi augmentatio est et euolutio, ita et mortem eorum non esse, nisi diminutionem et inuolutionem, saluo semper aliquo vitae gradu, etsi saepe sit sopori simillimus, cui et CHRISTVS mortem comparauit. Et vere rationis est, vt quod naturaliter non incipit, etiam naturaliter non pereat. Caeterum in animabus rationalibus inprimis considerandum est, eas in seminibus ab initio rerum constitutas, conditionem et naturam non nisi animae sensitiuae habuisse, donec ad rationis gradum exaltarentur. Vnde etiam non omnia animalia humana seminalia, quae innumera sunt, sed ea tantum, quae ad conceptum humanum peruentura sunt, animam eminentiorem habent, nondum quidem rationalem, rationi tamen futurae praeparatam, itaque praeexistentiam quidem animarum, sed non animarum rationalium, seu mentium admitto. At vero vbi semel rationem adeptae sunt animae humanae, statuo, non pati diuinam sapientiam, vt rursus amittant. Mentes enim conseruant non tantum substantiam, vt aliae animae, sed et personam, id est, conscientiam sui, seu actum reflexum, vt poenae, praemiique sint capaces. Itaque mentes seu animas rationales immortales esse dico; caeteras animas tantum indestructibiles. Etsi enim et hae immortales dici possint physice, non ta-

Abstulit imperium nobis, Martemque parentem,
Cumque Aquilis ipsum natio vestra Iouem.
Iamque Palatinus tantum restabat Apollo,
Vos rapitis: semper Celtica praeda sumus.

II. Praeclarum est argumentum de vita mortuorum, et Te tractaturo dignum; vtile inprimis, vt ostendatur, doctrinam de immortalitate animarum vetustissimam esse. TOLANDVS Anglus, quaedam, ni fallor, verba DIODORI SICVLI producens, voluit esse inuentum Aegyptiorum, et nuper Angli quidam alii ridicule dixere, athanasiam animae naturalem esse dogma, ethnico potius quam christiano dignum. (*) Antiquissimi Indi, etsi errarint, metempsychosi introducta, recte tamen agnouere, animas naturaliter perire non posse. Mea sententia est, omnes animas esse indestructibiles, quum sint incorporeae, et partium expertes, verae Atomi naturae seu Monades. Nam Atomi corporeae EPICVRI stare non possunt; quum enim partes habeant, non nisi miraculo indissolubiles esse possent. Quin imo sentio, non tantum animam, sed et animal vnumquodque praeextitisse ab initio rerum, sed varie transformari, augeri, minui, corpore instar fluminis mutato, anima tamen semper permanente. Et sane SWAMMERDAMIVS, LEEWENHOEKIVS, MALEBRANCHIVS et alii non male iudicarunt, generationem animalium non esse re vera, nisi augmentationem et transformationem. Ego vlterius procedo, et statuo, quum

quum animal re vera nunquam oriatur, re vera etiam non interire, et vt vitae initium non est, nisi apparens, ita et eius finem non esse, nisi apparentem, et vt generatio animalium non nisi augmentatio est et euolutio, ita et mortem eorum non esse, nisi diminutionem et inuolutionem, saluo semper aliquo vitae gradu, etsi saepe sit sopori simillimus, cui et CHRISTVS mortem comparauit. Et vere rationis est, vt quod naturaliter non incipit, etiam naturaliter non pereat. Caeterum in animabus rationalibus inprimis considerandum est, eas in seminibus ab initio rerum constitutas, conditionem et naturam non nisi animae sensitiuae habuisse, donec ad rationis gradum exaltarentur. Vnde etiam non omnia animalia humana seminalia, quae innumera sunt, sed ea tantum, quae ad conceptum humanum peruentura sunt, animam eminentiorem habent, nondum quidem rationalem, rationi tamen futurae praeparatam, itaque praeexistentiam quidem animarum, sed non animarum rationalium, seu mentium admitto. At vero vbi semel rationem adeptae sunt animae humanae, statuo, non pati diuinam sapientiam, vt rursus amittant. Mentes enim conseruant non tantum substantiam, vt aliae animae, sed et personam, id est, conscientiam sui, seu actum reflexum, vt poenae, praemiique sint capaces. Itaque mentes seu animas rationales immortales esse dico; caeteras animas tantum indestructibiles. Etsi enim et hae immortales dici possint physice, non ta-

men sunt moraliter immortales. Ita quod in PYTHAGORA, PLATONE, ARISTOTELE, aliisque Veteribus optimum est, retineo, omniaque certis rationibus inter se connecto, et nonnihil haec attigi in Theodicaea, et iam antea in quibusdam diariis eruditorum. (**) Sed nescio quomodo in hoc digressussum; occasione praeclari instituti Tui. Quod superest, vale et faue. Dab. Hanouer. 17. Iun. 1712.

(*) Ad HENRICVM DODWELLVM LEIBNITIVS procul dubio respicit, qui Lond. 1706. epistolam anglico edidit sermone, in qua e Scriptura Sacra et primae Ecclesiae Patribus probare studuit; quod anima sit principium naturaliter mortale conf. Acta Erudit. 1707. p. 207.

(**) Conf. LEIBNITII Theodicaea P. I. §. 89. et eiusdem principia Philosophiae in Actis Erud. T. VII. Supplem. sect. XI.

EPISTOLA CXCV.

I. *De machina astronomica exhibendis motibus Planetarum accommodata.* II. *De Relandi et Renferdi cum Clerico controuersiis.* III. *De Poesi latina et germanica.* IV. *Cartesii de anima brutorum sententia et* V. *De Iulio Caes. Vanino.*

I. Litteras Tuas gratissimas 2. Ianuarii datas, heri demum accepi Viennae, vbi nunc ago. Gratias ago, quod me doces, quae in re litteraria gerantur, ego quae hinc reponam non habeo, nisi quod hic vidi machinam Astronomicam, exhibendis motibus planetarum ita accommodatam, vt auctor inde Ephemerides ad annum vsque Domini 2000. sine calculo condiderit: an satis accurate, examinari e re erit.

Cae-

Caeſari animus eſt, excitare ſtudia litterarum, et ſunt aliquot in aula viri inſignes, qui hoc inſtitutum iuuabunt.

II. Relandvs et Renferdvs viri praeclari non male collocabunt tempus in examinandis celeberrimi viri Ioh. Clerici theorematibus Hermeneuticis, ſed vellem abeſſe cauillos, et quidquid affectus ſapit.

III. Poëſin Latinam apud Batauos tantopere excoli, cum voluptate intelligo ex Tuis. Neſcio an Fabulam Moralem videris de neceſſitate perſeuerantiae in cauſſa publicae ſalutis, eſt ſcripta iambis, et exhortationem continet ad conſtantiam in bello iuſto perſequendo. Extat cum verſione Gallica, Lipſiae, puto, edita. (*) Sed placet etiam non deeſſe, qui Germanicam poëſin percolant, promoueantque, vellemque calcar addi doctiſſimo, quem memoras, Hofmanno Holſato.

IV. Gomezii Pereyrae librum ſub Antonianae Margaritae nomine editum legi olim; non eſt ſpernendus, nec doctrina eius de natura animae brutorum abhorret a ſententia Carteſianorum, ſed Cartesio notum fuiſſe vel lectum, vel vſurpatum, non eſt veri ſimile; ſatis illi talia ſuppeditabant propriae meditationes. Ego bruta animam incorpoream habere arbitror, eamque non perituram, etſi immortalis dici non mereatur, quia eandem perſonam non retinet, vt anima humana, quae conſcientiam geſtorum, ſeu memoriam ſui conſeruat, atque ideo praemii et poenae eſt capax vltra hanc vitam; ſententiam hac de re meam Bay-

LIVS dictionario inseruit voc. Rorarius, annotationesque in eam dedit, quibus pro parte respondi in diario BANAGII.

V. Apologiam VANINI nondum vidi, nec magnopore dignam legi puto. Scripta eius parui momenti sunt, sed homo ineptus, imo stultus comburi non merebatur, claudi iure poterat, ne alios inficeret. Quod superest, vale et faue. Dabam Viennae 15. Mart. 1713.

(*) Constat ipsum LEIBNITIVM *fabulam moralem de necessitate perseuerantiae in caussa publicae salutis* Viennae 1713. elaborasse. Quo circa, quum in omnium non versetur manibus et non ita multis constet versibus, e re esse indico eam hic inserere; Ita autem sese habet:

QVI PRO SALVTE EST, NEMINEM LASSET LABOR.

Gentem maritimam Vahalis et Mosae accolam
(Quondam fuisse rara quam turris probat
Extans ab vndis, quando depressae iacent,)
Aggeribus amplis saepe luctatam ferunt
Contra furorem fluminum, venti, maris.
Quam crebra ciui, crebra nox est rustico
Vigilata, ne foramen aperirent aquae,
Lateque laetos verteret strages agros!
Quam multa lapidum, ligni et argillae strues
Aduecta venit viribus magnis equum,
Tumulanda in vndis! nec locus sumtu vacat.
Tristis colonus sustineri longius
Impensa fructa posse redituro negat:
Partes iniquas alius iniungi dolet,
Commune studio nec pari pelli malum
Resonant querelae, vixque praeclarus comes
Rectorque gentis precibus et rationibus

Su-

Suſtentat animos, dum ſalutis admonet,
Nec ipſe noctu vel diu parcit ſibi.
Tandem labore fractus et cura graui
Victor periclis tunc triumphatis iacet.
Aliquamdiu memoria adhuc recens viri
Accendit animos, populus et ſuperſtites
Audit miniſtros, aurei ſecli genus.
Sceptrum capeſſit plauſibus magnis Soror,
Fratremque vincit maximis ſucceſſibus.
Immenſa moles aggerum ſurgit polo,
Pelago reddit vertice ex alto minas,
Pedibusque fluctus proterit vanos ſuis.
Rex ipſe ventos Aeolus frenis tenet,
Arridet aether, omnia ex voto fluunt.
Quin et vetuſtis fertur ex oraculis,
Si poſſet iri ad vsque promontorium,
Iactisque in altum molibus iungi caput;
Aeterna tutae fulcra regionis fore,
Felicitate prouocantis ſidera:
Vicinaque aderant pignora ingentis boni.
Sed ecce ſatis Nemeſis incumbit ſolo,
Megaera ſtygiis miſſa de vadis venit
Turbare mentes. Scelera pars ludum putat,
Alius ſaginam curat, et luxu fluens
In publica onera, quae parum ſentit, tonat.
Tu cuncta verti quaeris, vt rebus nouis
Sublatus, habeas, vane, quas perdas opes,
Teque ipſum in ipſis, quicquid et tecum trahes.
Venalis illic anima vendat patriam
Omnesque flauis poſteros pro nummulis,
Nec credit ipſi inſtare perniciem ſibi.
Iam rara vitam turba principiis agit

Rationis almae: cuncta pessundat furor,
Multosque mens tenebrosa transuersos agit.
Consurgit ingens fremitus, et populos mouet,
Lassos labore, fateor, et sumtu graui,
Sed non vt annis pauculis restans onus
Certae saluti debitum sani negent,
Ni coecitas pararet exitio viam.

„Megaera, in agros fusa Tartareum boat:
„Quid, stulte, vitam patriae donas breuem,
„Veneresque vitae? Patria sat stabit, scio,
„Quum tu iacebis. Fruere praesenti bono,
„Vos nostra, seclum posteri curent suum,
„Satis peractum est, aggeres tanti probant,
„Monumenta nostri magna venturis mali.
„Quod si supremi meta promontorii
„Nunc non adiri molibus iunctis potest;
„Habeant et alii, quo vices nostras agant.
„Oracla fingunt, nostra qui sorbent bona;
„Qui sponte miserum se facit liber, furit.

Temporibus istis proximam viciniam
Late tenebat Flandriae potens comes
Populis subactis. Ille fortunae inuidet
Gentis propinquae, siue virtuti magis.
Stimulat Megaera. Dominus addictos regens
Exempla libertatis assitae pauet.
Emittit ergo nuntios auro graues,
Corrumpit animos, patria queis vilis iacet,
Talesque passim voce rumores serit:
„Sat tuta dudum litora habitatis viri,
„Quod vos metuitis, secla vix centum dabunt;
„Vt nempe Luna et Aeolus, Vahalis, Mosa,
„Confoederentur cum tridentigero DEO.

„Ergo timetis, credo, ne coelum ruat.
„Negligite vanos ominis vates mali.
Interea Magnae Domina concilium vocat
Fatale Gentis. Ire defensum boni
Populi salutem, sibilare viperis
Furiale monstrum. Fluctuant animi virum,
Vt dubia ventos inter oppostos stupens
Ignorat vnda, quem ferat dominum maris
Orator ecce moribus sanctis grauis
Meritisque surgens, talibus coetum ciet.
„Est in propinquo metu, mox securitas
„Perpetua praesto est, et vocat sponsor DEVS.
„Non absolutus recidet in vanum labor,
„Vt Sisyphi reuolutus in barathrum lapis.
„Nox vna vertet annis acta ter decem,
„Fatalis hora reddet vbi terras mari.
„Instate paulum, mox breuem constantiam
„Finis coronat. Testor aeternum Patrem
„Hominum Deumque, si manum remittitis,
„Consilia praua recident in vestrum caput,
„Minax tridentem iamque Neptunus quatit.
„Celebrauit olim patriae Graios amor;
„Romana grauitas dedit exempla gentibus,
„Victoriam esse, cedere haud vnquam malis.
„Ratio salutem publico innectit bono.
„Mox tempus aderit, vt sacri vates canunt,
„Europa quando iam prope accipiet iugum,
„Virtus Britanna iuncta ni Batauae vetet,
„Heroas actis prouocans veteres nouis.
„Vbi perseuerant, hostis in leges venit;
„Sin vim relaxent, omnia in praeceps dabunt.
„Age ergo ciuis: arduam ne desere
„Viam salutis, haud procul fastigio;

Rationis almae: cuncta pessundat furor,
Multosque mens tenebrosa transuersos agit.
Consurgit ingens fremitus, et populos mouet,
Lassos labore, fateor, et sumtu graui,
Sed non vt annis pauculis restans onus
Certae saluti debitum sani negent,
Ni coecitas pararet exitio viam.

„Megaera, in agros fusa Tartareum boat:
„Quid, stulte, vitam patriae donas breuem,
„Veneresque vitae? Patria sat stabit, scio,
„Quum tu iacebis. Fruere praesenti bono,
„Vos nostra, seclum posteri curent suum,
„Satis peractum est, aggeres tanti probant,
„Monumenta nostri magna venturis mali.
„Quod si supremi meta promontorii
„Nunc non adiri molibus iunctis potest;
„Habeant et alii, quo vices nostras agant.
„Oracla fingunt, nostra qui sorbent bona;
„Qui sponte miserum se facit liber, furit.

Temporibus istis proximam viciniam
Late tenebat Flandriae potens comes
Populis subactis. Ille fortunae inuidet
Gentis propinquae, siue virtuti magis.
Stimulat Megaera. Dominus addictos regens
Exempla libertatis assitae pauet.
Emittit ergo nuntios auro graues,
Corrumpit animos, patria queis vilis iacet,
Talesque passim voce rumores serit:
„Sat tuta dudum litora habitatis viri,
„Quod vos metuitis, secla vix centum dabunt;
„Vt nempe Luna et Aeolus, Vahalis, Mosa,
„Confoederentur cum tridentigero DEO.

Ergo

„Ergo timetis, credo, ne coelum ruat.
„Negligite vanos ominis vates mali.
Interea Magnae Domina concilium vocat
Fatale Gentis. Ire defenſum boni
Populi ſalutem, ſibilare viperis
Furiale monſtrum. Fluctuant animi virum,
Vt dubia ventos inter oppoſtos ſtupens
Ignorat vnda, quem ferat dominum maris
Orator ecce moribus ſanctis grauis
Meritisque ſurgens, talibus coetum ciet.
„Eſt in propinquo metu, mox ſecuritas
„Perpetua praeſto eſt, et vocat ſponſor DEVS.
„Non abſolutus recidet in vanum labor,
„Vt Siſyphi reuolutus in barathrum lapis.
„Nox vna vertet annis acta ter decem,
„Fatalis hora reddet vbi terras mari.
„Inſtate paulum, mox breuem conſtantiam
„Finis coronat. Teſtor aeternum Patrem
„Hominum Deumque, ſi manum remittitis,
„Conſilia praua recident in veſtrum caput,
„Minax tridentem iamque Neptunus quatit.
„Celebrauit olim patriae Graios amor;
„Romana grauitas dedit exempla gentibus,
„Victoriam eſſe, cedere haud vnquam malis.
„Ratio ſalutem publico innectit bono.
„Mox tempus aderit, vt ſacri vates canunt,
„Europa quando iam prope accipiet iugum,
„Virtus Britanna iuncta ni Batauae vetet,
„Heroas actis prouocans veteres nouis.
„Vbi perſeuerant, hoſtis in leges venit;
„Sin vim relaxent, omnia in praeceps dabunt.
„Age ergo ciuis: arduam ne deſere
„Viam ſalutis, haud procul faſtigio;

„Longique niſus perde ne fructum ſemel.
„Quis nuper ardor pectus animabat tuum!
„Quam pulchra verba, qui regunt aulam, dabant!
„Cum ſe negabant cedere anterioribus
„In proſequendo publici coepti gradu;
„Cur tanta nunc promiſſa tam ſubito cadunt,
„Vnius anni nil retorquentis mora?
„Quin aucta ſpes eſt: proſper aſpirat DEVS,
„Ni nos moremur. Hoſtis in nobis latet,
„Furorque ſaeuit intus ex ima Styge.
„Ergo expiemur, et petamus coelitus
„Mentem ſerenam, maximum munus Deum.
Eſt ipſa virtus viſa per ſenem loqui,
Nebuliſque pulſis ſanitas animis redit,
Ni furia rurſus artibus turbet nouis.
Pſeudopropheta ſurgit et plebem leuem
Iam fuſcinatam caerimoniis tenens,
Pacem Deorum ſpondet, et tuta omnia,
Si gens profana poſſit excludi ſacris.
Megaera ſufflans rurſus in mentes redit.
Iam pro ſalute publica nugas agunt
Peiusque nugis: alius in alium furit.
Pars ſanior recedit admonitu omnium,
Tenaxque libertatis ad Batauos abit.
Per aliquot annos improbi clauum regunt,
Opinione iamque felices ſua
Spernunt piorum monita, et inſultant bonis.
Sed fata lento tacita ſubrepunt gradu,
Adeſtque tandem, cuncta quae vertat, dies.
Aequante libra noctis et lucis vias,
Ardere viſa Luna Neptunum vocat,
Furensque Caurus duplicat ponti metus,

Insolitus imber alueos graditur supra,
Suspensa in altum flumina haud ripas sciunt.
Oceanus ipse fluctibus vastis tumens
Minatur astris, et vetus tentat chaos.
Linquuntur animis accolae et casu stupent.
Inabsolutus agger obstabat male,
Tandemque cedens aequor admittit solo,
Late ruina ianuam pelago facit.
Surdos colonus inuocat sero DEOS,
Frustraque palmas tendit ad coelum miser.
Ipsa est fuga intercepta; diluuium redit,
Colles teguntur; quisquis his steterat, natat,
Viuumque sorbet omne communis labes.
Subsidit ipsa terra, fit totum mare.
Gentem fuisse, Historia vix tristis docet,
Et quae tenuia indicia superextant aquis.
Vos, queis diluuium, sed cruoris, imminet,
Et sub tyranno Rege seruitium graue;
Felicitatem spondet at sumtus breuis,
Si sustinetis coepta, quae coelum probat:
Attendite animis, fabula in vobis redit.
Pugnate monstro, quando longinquum venit.
Aperire pesti viscera, insana est quies.
Pax vna vera est, fractus hostis perfidus
Impune quam violare si cupiat, nequit.
Quod si monentes negligitis homines, DEOS;
Praecepta dabitis gentibus vestro malo:
QVI PRO SALVTE EST, NEMINEM LASSET LABOR.

EPISTO-

EPISTOLA CXCVI.

I. *De viri illustris Wibii Consiliarii intimi et Seb. Kortholti in Academiam Kiloniensem meritis.* II. *De Bibliotheca Ehrenkroniana et Feldiana.* III. *De Schelhammero et Reybero.*

I. Et Tibi gratulor, et vestrae Academiae caussa gaudeo, quod negotia eius in aula Regia tam praeclare gessisti. Illustrissimum WIBIVM, summum virum a multis laudari audiui, sed apud me plurimum certe aucta eius existimatio est ex litteris Tuis, vnde apparet, non dedignatum Academiae vestrae tutelam, et Virorum doctorum curam; quos vulgus aulicorum, etiam qui per litteras emersere, alto, sed inepto supercilio spernere solent.

II. Ehrencroniano indice memorato saliuam hic moui Magnatibus Hispanis, quos inter eleganter doctus est Comes ab OROPESA; itaque pergratus aliquando ille index erit. Quis quaeso est ille Dominus in FELDE, qui egregiam Husumi bibliothecam possidet, et vnde Pontificius? an orbus?

III. Vtinam optimo et doctissimo SCHELHAMMERO nostro consuli posset. Hortatus sum, vt immortalibus laboribus subleuaret animum, nec pro futuris rerum molestarum cogitationibus attereret. Praeclare faciet Amplissimus REYHERVS noster, si multa egregie cogitata non perire patiatur, sed reipublicae donet inter viuos; sed vellem sufficienter explanet, ne aliquando aenigmata videantur. Ambos rogo, vt a me officiosissime salutes. Quod superest, vale et faue. Dab. Viennae 4. Nou. 1713.

EPISTO-

EPISTOLA CXCVII.

I. De Reyberi obitu. II. De Tychonis Brahei obseruationibus. III. De Libani epistolis ineditis. IV. De Olai Römeri obseruationibus. V. De Ottone Sperlingio. VI. De Theut Deo Gallorum et Germanorum. VII. De Consil. intimi Danici Io. Georgii Holstenii meritis in litteras. VIII. De Pufendorfii Historia Friderici Guilielmi et de Historicis Islandicis.

I. Gaudeo, Te palmis ornatum Hafnia domum rediisse. Non exigua est victoria in aula pro litteris, martiis temporibus obtenta. Praeclarae illae Bibliothecae vendibiles, de quibus loqueris, non mei forent marsupii, nec de Principibus adhuc multum promittere ausim, donec deferueant noua pericula a Septentrione et Oriente. Doleo optimum Reyherum destituisse spem nostram et promissa sua; volebat enim, vt nosti, elegantes non paucas, etsi minutas aliquando, non inutiles obseruationes et meditationes suas colligere, et edere, quae nunc intercidere.

II. Tychonis Brahaei summi viri obseruationum volumen edidit Albertus Curtius Iesuita, sub titulo: Historia coelestis ex schedis, quae defuncto Autore Pragae superfuerant. In secundam editionem Erasmus Bartholinus censuram strinxerat, itemque editionis Hafniensis fecerat, quam vellem celeberrimus Wolfius impleret.

III. Suadeo, vt Amplissimus Rostgardius Epistolas Libani hactenus ineditas, edi quam primum curet, ne ab aliis praeueniatur.

IV.

IV. Olai Romeri, amici mei insignis doleo non nisi triduanas edi obseruationes, quum debeat reliquisse tricennales, aliaque egregia multa. Inter alia libellum de aptissima figura dentium in rotis, rem subtilissimae Geometriae, mihi olim Parisiis ostendit.

V. Ottonem Sperlingium gaudeo adhuc valere, vtinam vtiliora et selectiora dare ne differret. Ostendit mihi aliquando Crantzii vitam a se elaboratam.

VI. Theut fuisse Deum et Gallorum, et Germanorum non puto dubitandum, nempe Tuisconem Germanorum, a quo Tuitsche vel Teutones nunc quoque dicuntur, nihil differre a Teutate Gallorum. Olim ea de re nonnihil digladiati sumus in litterariis Balthicis, sed non bene memini, quid ille tunc opposuerit. Thvano omissa sed in Gallicis editionibus peculiari libello in Batauis edita sunt, sed si volumen integrum et iustum habet Bibliotheca Regia Danica, aliud contineat oportet.

VII. Illustrissimum Virum, Consiliarum intimum Holstenivm, quem maximi semper feci ex fama, nunc bis terque colo, quod litteras sibi in loco tam sublimi posito adhuc tam caras ostendit, plerumque enim viri docti litteras, vt mercenarii tractant, et, vbi ad altiora peruenere, spernunt.

VIII. Nesciebam Pvfendorfiana aliqua Historiae Frid. Gvilielmi ante editionem fuisse suppressa. Ea haberi operae pretium foret. Islandicis Historicis et Sagis in rebus paullo remotioribus non multum tribuo.

An

An Dn. Frater Tuus adhuc in Gallia, vel alio itinere agit? Quod supereſt, vale et faue. Dab. Hanou. 1. Febr. 1715.

EPISTOLA CXCVIII.

I. *Holſtenii de propagatione repurgatae fidei conſilia.* II. *Roſtgardi et Eccardi de veteri Teutoniſmo inſtitutum.* III. *Reyheri obſeruationes.* IV. *Epigramma Leibnitii.*

I. Gaudeo, Te cum valetudine in gratiam rediiſſe. Ego ſubinde pedibus laboro, interdum et manus inuaduntur. Caput et ſtomachus hactenus diuino beneficio officium faciunt. Non bene memini ipſe, quae deſideria mea Tibi perſcripſerim, eruditis Daniae per Te commendata. Quaecunque fuerint, tua commendatione pondus accipient. Mirifice gaudeo, Illuſtriſſimum HOLSTENIVM de propagatione repurgatae fidei cogitare. Libellum, quem Tibi miſit hac de re, videre opto. (*) Forte ex proximis nundinis Lipſienſibus Förſterus, bibliopola noſter reportare poterit. Vtinam conſpirarent Potentatus Proteſtantes in hanc curam, praeſertim, vt olim in Nouiſſimis Sinicis optaui, apud Sinas, vbi miſſiones pontificiae in periculo ſunt, Papae ipſius obſtinatione, qui res per ſe innoxias, vt ſunt honores CONFVCII et maiorum prohibet nequicquam. Ieſuitae aut non parebunt, eludentque mandata ex longinquo, aut regno eiicientur. Vtinam noſtri in partem ſolicitudinis huius venirent, magis, vt credo, ſapienti Principi doctrinae puritate placituri; ſuppeditare poſ-

possem digna mitti Principi tanto. In litore Malebarico vix quicquam pro religione Christiana magni efficietur, nisi ab eo, qui regionem teneat.

II. ROSTGARDVM inclytum virum nollem praeclara consilia plane omittere, praesertim illustrandi veteris Teutonismi, cuius tantum habet thesaurum, si tamen omnino spes nulla est huc amplius incubiturum, vellem eius apparatum, obseruationesque praeclaras huius instituti venire in manus dignas, quae recte vti possint, et grata vbique mentione tanti viri. CL. ECCARDVS, qui omnia apud me egit, postea Helmstadii Historias publice docuit, nunc Hanoueram reuocatus est Historiographi titulo, meo hortatu suoptoque genio in hoc studium mirifice ardet, magnosque (ausim dicere) progressus fecit. Vndique conquirimus quae in rem. Fauet Rex ipse Magnae Britanniae; quid si faueat et ROSTGARDVS? sed non vtique gratis. Nam non aspernabili pretio, aequo tamen, et quale Principum Ministris persuadere possis, redimerentur, spero.

III. Bonus REYHERVS noster nos destituit, nec praestitit, quod poterat, et promiserat mihi, dare in publicum selectiores suas Obseruationes Mathematicas, Mechanicasque. Vellem discipulos reliquisset, qui pleraque supplere possent; si qui tales sunt, Tibi non ignoti erunt. Clarissimum Dn. Fratrem Tuum Parisiis redire, (an ire?) gaudeo. Vellem, illic inseruire per amicos posse, optem ipse illic fauere velit mihi.

IV.

IV. Insigni Poëtae scribens Epigramma addo, sed impar Tuis, et eorum, qui Musas frequentius colunt. Occasio Epigrammatis nata est, quum nuper Neptunus visus est Articulum pacis Anglo-Gallicae circa Dunckerkam tueri velle, quod vocant, praestare Guarantem; PVFENDORFIVS ridicule garantiam ipsam vertit euictionem, quae contrarium est Guarantiae, et per Garantiam emendatur. Veluti, si equus venditus euincatur a vero Domino, euictio a venditore emtori praestanda est. Equidem praestare Garantiam, est praestare euictionem (vt ICti Romani loquuntur) sed quemadmodum praestatur damnum, id est, emendatur. Haec phrasis Veterum ICtorum non bene intellecta Virum decepit, vt Garantiam euictioni confunderet; prorsus quemadmodum, si quis damnum indemnitati confundere vellet, quia praestare damnum, (id est aequiualens damni) est praestare indemnitatem. Sed haec obiter. Quaeris, quid in hanc rem egerit Neptunus? Si nempe memineris ex nouellis publicis, mare nupera magna tempestate portus, vel Mardicensis noui exitum sabulo obstruxisse:

In Neptunum pacti statorem, quum mare Mardicensem Aquaeductum sabulo oppleuisset.

Anglia Neptuno conquesta est: Gallica pacta
Irrita ludibriis esse pudenda suis.
Quid Dunckerka vacet, si proxima Mardica surgat,
Longaque sit statio, quae modo lata fuit?

Cui Deus: hoc poteras cauisse ô filia! falli,
Plus semel illusus foedere, dignus erat.
Ipse tamen tueor. Quatit et mox ipse tridentem,
Et subito est cumulus, quae modo fossa fuit.

Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 25. April. 1715.

(*) Anno 1714. Hafniae constitutum est collegium de cursu Euangelii promouendo. Electi viri auctoritate illustres pietateque ac eruditione conspicui, qui prudentia sua proueherent id negotium sacrosanctum. Quo circa scriptum aliquod germanicum publicarunt, cuius mentionem hic infert LEIBNITIVS. Latine id vertit IO. CHRIST. HORNVNG, et dissertationi *de conuersione paganorum, sigillatimque illa sub potentissimi Daniae Regis auspicio apud Indos orientales nuper instituta*, praeside summe venerab. D. HENRICO MVHLIO Kilonii 1717. habitae inseruit §. X. p. 74. seqq. Huic principe loco die 19. Ian. 1715. nomen suum subscripsit IO. GEORGIVS de HOLSTEN quondam Consil. intimus, Eques ordinis Elephant. et praefectus Tunderensis. conf. epist. CXCIX. et CC. vbi pluribus de eodem HOLSTENIO.

EPISTOLA CXCIX.

I. *De Maecenatibus obseruatio.* II. *De Teutenwinckel prope Rostochium.* III. *De origine Francorum.* IV. *De propaganda fide consilia.* V. *Sperlingii et Reyberi posthuma.* VI. *De Orfirei machina et Krüsikenio.* VII. *De Koenigsmanni scriptis philosophicis.* VIII. *Leibnitius puer doctus.* IX. *Schelhammeri institutiones medicae.* X. *De Koenigsmanni obseruationibus philosophicis.*

I. Versus Horatianus, quibus litteras Tuas gratissimas incipis, claudicat in meis pedi-

dibus. Fecisti pro amico haud dubie et amica voluntate, quod ex meis quaedam cum HOLSTENIO summo viro, communicasti. Etsi verear, ne ea minuerint opinionem, quam de me habuisse videtur. Interim ab eo, et facto ipsius, et rationibus, exemplisque refutari gaudeo, quum negat, viros eruditos, vbi emergunt, litteras negligere, et exempla doctissime affert, quibus applaudo. Vnum pro me allegare licet, verissimum esse, quod ait, in magnis illis viris, qui litteras quodam genii impulsu, et ob honestam voluptatem, ex iis perceptam coluere. Sed in plerisque vulgo amor litterarum mercenarius est. Tales, si iocante fortuna ex Rhetoribus Consules fiant, ostendunt, quam a vera doctrina sint alieni; ex quibus ego non vnos noui, sed non solent illi nomen magnum sibi comparare in Historia, auidiores pecuniae quam gloriae. Exempla sunt odiosa, vt vulgo dicitur.

II. Teutenwinckel prope Rostochium ignoraui hactenus, gaudeoque didicisse, est enim situs dignus notatu; Saltum Teutoburgicum non procul Visurgi commemorat TACITVS. Potest a Deo nomen esse, potest et a Teutonum populo. Theut, vt Man, et hominem significat, et hominem κατ᾽ ἐξοχὴν virum insignem, Principem Heroa, Deum. Denique etiam gentem, regnum, apud Vlfilam in Euangeliis. Teutones sunt originarie collecti homines in genere. Sed nomina generalia saepe fiunt propria.

III. Rogatu amicorum in Gallia edo Sche-

diaſma de origine Francorum, (*) proboque ex Anonymo Rauennate, et ERMOLDO NIGELLO inedito, Francos primum veniſſe a Balthico mari, fuiſſeque confluxum hominum ex Danis, Saxonibus, Anglis, Warnis, aliisque populis vicinis. Memorabilis inprimis eſt locus ERMOLDI NIGELLI in carmine ad LVDOVICVM Pium, vbi dicit, famam eſſe, Francos ortos eſſe ex Danis. Rauennas ait, eos veniſſe ex Mauringia, id eſt, ex ora Balthici maris. Idem refert, Danos a Romanis fuiſſe laudatos ſupra Gothos et Perſas. Franci deinde Albim transgreſſi aliquamdiu inter Moenum et Harzicos montes conſedere, tertia eorum ſedes fuit ad ripam dextram inferioris Rheni, donec tandem Rhenum transgreſſi Galliam occupauerunt. Non erit hoc ſchediaſma niſi trium plagularum circiter: Curabo, vt aliquot eius exempla ad Te mittantur, petoque, vt deinde rei notitia ad Eminentem virum Patronum Tuum perueniat.

IV. Gaudeo eum dignas gradu, quem tenet, cogitationes animo concepiſſe, et ſapientiſſimo Regi probaſſe. Gratias ago, quod notitiam conſilii typis editam ad me peruenire voluiſti. Neſcio, an nouiſſima mea Sinica videris ante multos abhinc annos edita, tunc cum certis nuntiis conſtabat, religionem chriſtianam apud Sinas, Regis edicto permiſſam. Ibi vota concepi, vt vellent Principes, quibus repurgata religio cordi eſt, animum aduertere, ad propagandae verae fidei curam. Ex eo, ſub GVILIELMO Rege M. Britanniae, ſocietas

quae-

quaedam in hanc rem apud Anglos inita est; sed hactenus non magno successu. Video, in illa, quam misisti, notitia id agi praeclare, vt linguae populorum noscantur, apud quos fidem Christi praedicari cupimus. E re, ni fallor, foret, ex illis ipsis populis allici aliquos linguae, literarumque gentis suae peritos, et mitti in Europam, vt hic adolescentes instituant. Ita nostri, quum illuc venient, non perdent tempus in discenda lingua, cuius vsum etiam plerumque difficilius sibi comparant, qui iam aetatem habent, et negotiis curisque sunt distracti. Itaque olim suasi, vt Bataui Sinenses aliquot, (quorum non paucos in ipsa Orientali Batauia habent) accerserent in Europam, qui hic scholas aperirent, et pueros delectos lingua scripturaque imbuerent. Hi demum, si mores probati, et reliqua doctrina accederet, missionibus sacris aptissimi forent, et quum maxima futura sit messis Christianismi in amplissimo illo Sinarum regno, si boni operarii accederent, vellem profecto in eam curam incumbi a nostris: praesertim quum res iam eo sit loco, vt si Romanus Pontifex pergit, qua ire coepit, via, Missionarii ipsius apud Sinas, qui dicto eius audientes futuri sunt, expulsum iri videantur.

V. Multa haud dubie in Sperlingianis posthumis erunt digna edi, quae nollem interire. Ipse mihi aliquando dixit Hamburgi, se vitam Alberti Crantzii elaborasse. Hortandus est Nobilissimus Reitservs, vt aliquid inde conferat in publicum. Gaudeo, Dn. Rey-

HERVM generum, pariter et ex fratre nepotem (sic loqui audeo) clarissimi SAMVELIS supplere posse, quae ille dare neglexit.

VI. De ORFIREI Machina nondum habeo, quod dicam; nescio, an talis sit, vt ad magna opera adhiberi possit. Dn. KRVSIKENIVM dignam stationem inuenisse gaudeo; Credo etiam, nunc vtilibus studiis subinde vacare posse.

VII. Incidi aliquando in quaedam Dni. KOENIGSMANNI, Philosophiae, ni fallor, apud vos Professoris, quae mihi perplacuere. Ego enim Metaphysicam, et cognatas disciplinas maiores facio, quam vulgo hodie fieri solet. Vellem nosse, quem primum putet Metaphysicam in artem redegisse. Omnia eius aliquando nancisci gratum erit. In Theodicaea mea dedi quaedam, ex quibus pars Metaphysicae demonstratiuae confici posset.

VIII. Elegantissima sunt Tua de senibus discipulis, de puellis eruditis. Nescio, an ego, vt Tibi videri video, inter pueros tuos locum merear. Etsi enim puer vna die carmen Pentecostale trecentenorum versuum scripserim, (quum ille, qui in schola publica pridie ante festum recitare suum debebat, non comparuisset,) tunc tamen nihil edidi. Epigrammata tua, et Hodoeporica carmina aliquando videre opto. Vbi aliquid a TOVRNESTO Geneuensi intellexero, significare non differam.

IX. Optem, Dn. SCHELHAMMERVM examinare PITEARNI, Scoti, et STAHLII nostri sententias, item controuersiam, quae hodie

die agitatur in Gallia, vtrum digeſtio fiat per triturationem, an per fermentationem, aut per vtramque ſimul? Haec in Inſtitutionibus tangi mererentur, vt et aliae celebriores recentiorum ſententiae, exemplo SENNERTI, qui eas attingere ſolet, quae ipſius tempore celebrabantur. Sic SANCTORII Medicina Statica, (SENNERTO credo intacta) tum SYLVIVS inprimis WALAEVS, WILLISIVS, SIDENHAM, MORTON, BELLINVS, BALLIVVS, ETMVLLERVS, REGIVS, BARBETTE, LISTOR, HELVETIVS iunior, CRANIVS, BONTEKOE non praetereundi forent; ita inſtitutiones nouae ſupplebunt, quae SENNERTO deſunt; Et ad hoc inprimis reſpiciendum puto: Sic liber non minus famam et applauſum habebit, quam inſtitutiones SENNERTI olim habuere. Eo magis expetetur etiam a non Medicis. Homines enim eruditi non ſolum dogmata, ſed et Hiſtoriam dogmatum amant, quod ſi hoc neglexit, optem vt ſuppleat, quod ipſi facile erit. Viderit libellum BEVEROVICI de Medicina ex Autoribus veteribus non Medicis.

X. Deſiderem adhuc quaedam ex Dno. KOENIGSMANNO quaeri. Ait, neminem cauſſam moralem bene definiſſe ante Dn. CLAVSENIVM; (**) neminem perſonam bene ante Dn. FRANCVM; (***) velim noſſe has definitiones. Ipſe merito deſiderat Corpus Axiomatum. Neſcio, an viderit NOVARINI Animam Scientiarum, opus ſatis grande in folii forma, quod conſtat ex aliquot millibus Axio-

matum (si sic appellari merentur) et semper allegantur Auctores, a quibus petitum, aut vberius tractatum. Id nonnihil desiderio eius accedet. Loquitur de WESENFELDIO quodam, qui noua cogitata dederit, de variis Philosophiae partibus, et qui desiderarit definiri, quid libertas, necessitas aliaque id genus; ego id a me praestitum puto in Theodicaea. Citat et quendam WENCESLAVM SCHILLINGIVM, mihi non visum, qui multa bona contineat. (†) Quum videam ei esse notos libros Philosophicos non vulgares, vellem nosse, an viderit libellum, quem vidi olim adolescens, sed ex eo iterum non occurrit, etsi quaesierim. Titulus erat: IVSTI BRAVEN commonefactio Logica, in ea non male mihi tractari videbatur ars interpretandi. Libellus in forma 12ma, si bene memini, editus erat Rostochii. Non respondes an Dnus frater Tuus in Galliam iturus, is sit, qui illic iam fuit, an alius? Quos fratres habeas superstites nosse gratum erit; indicemque et Tuorum scriptorum et paternorum nancisci. (††) Quod superest, vale et faue. Dabam Hanou. 20. May 1715.

(*) G. G. L. *de origine Francorum disquisitio* Hanou. 1714. in 8. latine prodiit. Eandem ECCARDVS *Legibus Salicis* attexuit additis annotationibus et LEIBNITII responsis ad obiectiones R. P. de TOVRNEMINE. Gallico sermone exarata deprehenditur T. II. *Recueil de diuerses pieçes sur la philosophie par Mnf.* LEIBNIZ, CLARKE, NEWTON etc. p. 287. seqq.

(**) Is est IO. CLAVSENIVS primum Log. et Metaph. in Academia Kiloniensi Professor, demum Consiliarius intimus regii et celsissimi Principis Slesuici et Holsatiae, CAROLI FRIDERICI.

(***) Is

(***) Is est CHRISTOPH. FRANCKIVS quondam Acad. Kil. Procancellarius et Prof. Theologiae primarius. Vtrumque et CLAVSENIVM et FRANCKIVM citat ANDR. LVDOV. KOENIGSMANNVS in dissertat. electica *de rationali Metaphysices, tamquam vniuersalis scientiae cultu*, edita Kilonii 1712.

(†) Hunc librum cum KOENIGSMANNO Parens meus communicarat. Index libri est: *Ecclesiae Metaphysicae visitatio concionibus metaphysicis nouem exquisitissimis excutiens praecipuos articulos metaphysicos et ad vnguem demonstrans, quo eiuratae impietatis vanitatisque deploratae metaphysici doctores delabantur, ad metaphysicas speculationes mysteria caelitus patefacta violentiss. detorquendo, ac exigendo metaphysice, inchoata* a M. WENCESLAO SCHILLINGIO Magdeburg. 1616. in 8.

(††) Indicem scriptorum pie defuncti Aui mei Parens meus dissert. Eius Anti-Baronianis Hamb. 1708. recusis attexuit; Idem in *relationibus innocuis* 1731. p. 887. seqq. Parentis autem mei scripta recensita reperias P. IV. *Historiae Bibliothecae Fabricianae* p. 437. seqq.

EPISTOLA CC.

I. *De propagatione fidei Euangelicae apud Sinas et Malabaros.* II. *De scriptoribus de re morali.* III. *Scripta partim edita partim nondum diuulgata S. Kortholti.* IV. *De Enthusiasmo Poetico.* V. *De Poetis Episcopis et vatibus.* VI. *De barbaris non barbaris et non barbaris barbaris.* VII. *De naeuis Ethicae Aristotelicae.* VIII. *De frugalitatis virtute.* IX. *De inimicis amandis.* X. *De doctis Eremitis.* XI. *De admiratione.* XII. *De ἐπιχαιρεκακία.* XIII. *De Poesi Politica.* XIV. *De Sylvestro II.* et XV. *De Poetis prophetis et Poetis Imperatoribus.* XVI. *De picturae, musicae, cantionum eccles. in re morali vsu.* XVII. *De vita mortuorum etiam paganis credita.* XVIII. *De Epithetis atque* XIX. *De carminibus Germanicis metro latino etc.*

I. Recte Illustrissimus HOLSTENIVS iudicat, propagationem fidei Euangelicae a-

pud Sinas melioribus temporibus reſeruandam, quamquam mea ſit regula, quum licet, in rebus ſalutaribus vnum eſſe faciendum, alterum non omittendum, et apud homines philoſophos et meditationum capaces facilius aliquid rationibus efficias, quam apud Malabares, vbi craſſa ignorantia regnat. Ceterum ad Miſſionem etiam Malabaricam efficacius vrgendam, putem accerſendos in Europam Malabares, a quibus hic ſchola linguae patriae aperiri poſſet, docendis iuuenibus illuc mittendis. Ea mihi compendioſiſſima ratio miſſionum ſubleuandarum eſſe videtur.

II. Placet inſtitutum Tuum de re morali ornanda. PLACCII acceſſiones olim non diſplicuere. Epiſtolam meam ad Dn. Abbatem MOLANVM Tibi viſam puto, qua iudicium expoſui de PVFENDORFII libro, quo officium hominis et ciuis tradere voluit: ſcripſi rogatu Dni BOHMERI, Doctoris Theologiae et Profeſſoris Politicae, Eloquentiaeque Helmſtadienſis, MOLANI ex fratre nepotis, qui ſententiam meam de libello, quem ſcholis priuatis explicare volebat auditoribus, per auunculum noſſe expedebat. Eam deinde Programmati ſuo inſeruit. Neſcio, an videris THOMAE ALBII Angli ſtateram morum. (*) Erat fidus Achates KENELMI DIGBAEI, et quaedam ipſius operibus adiecit. Contradictores habuit, et doctrinam ſuam defendit.

III. Gratias ago multiplices, quod paternarum operum indicem typis editum miſiſti, vna cum ſchediaſmate Tuo erudito de pueris praecoci-

cocibus, et diſcipulis ſenibus; tum etiam quod indicaſti, quae dederis, quaeque moliaris; quibus paucula aſpergo; an ſperare poſſumus Hiſtoriam eccleſiaſticam paternam?

IV. Ad Enthuſiaſmum Tuum poeticum noto, Comitem SCHAFTSBVRIVM, nuper defunctum, Cancellarii Anglici, filium diſſertationem dediſſe, in Gallicam verſam de Enthuſiaſmi remedio per iocos, vbi et Enthuſiaſmum poeticum attingit.

V. Poetis Epiſcopis poſſent adiungi poetae Cardinales, ex his eſt, qui nunc floret Cardinalis POLIGNIACVS. Dn. Comes SINZENDORFFIVS, magnus Cancellarius Aulicus apud Imperatorem dixit mihi, ſe vidisſe poema eius latinum elegantiſſimum, LVCRETIO oppoſitum, mox, vt ſpero, edendum. Puto LOTICHIVM caſu praedixiſſe ruinam Magdeburgicam, vt ego magnitudinem Brunſuicenſem praeſentem in Epicedio, quo IOANNEM FRIDERICVM, Ducem mortuum, et ſucceſſorem eius, fratrem ERNESTVM olim celebraui, carmenque Heroicum his verſibus clauſi.

Et ſuperi maiora parent, ſed talia Parcae
Noſcere mortalem prohibent, vel dicere vatem.

Alluſi ad illud Virgilii:

——— prohibent nam talia Parcae
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Iuno.

Iure Poetas a contemtu Parrhaſiano vindicaſti; Neſcio an videris libellum contra Poetas frigidum filii TANAQVILLI FABRI. Poeſis mihi recte dici poſſe videtur lingua Angelorum.

Hiſto-

Historiam Poetarum Italorum scis dedisse CRESCIMBENIVM. Germanorum egregiorum aliquando dabit ECCARDVS meus; qui multum de antiquis nostris Poetis vulgo non nota collegit.

VI. Diss. tua de felicitate infelicium, et infelicitate felicium, fecit, vt recordarer libri, quem R. P. VOTA moliebatur, de barbaris non barbaris, et de non barbaris barbaris. Ibi multa annotare volebat de iis, quae Poloni habent, apud quos diu versatus erat, Italicis aut similibus praeferenda.

VII. Ethicae Aristotelicae naeuos non dubito, quin optime notaris. Mihi, quae de iustitia habet ARISTOTELES, olim non mediocriter placuere. (**) De morbis mentis haud dubie egregia afferes. PLACCIVS Medici filius Ethicam tractabat ad institutionum medicarum formam non male.

VIII. In Differt. de Frugalitatis virtute poteris in Oeconomiam politicam expatiari, quo pertinet emendatio agriculturae, manuficiorum, et commerciorum.

IX. Praeceptum Christi de inimicis amandis semper iudicaui, esse iuris naturalis, apud eos, qui prouidentiam et immortalitatem animae agnoscunt, sed sunt in amore gradus. Etiam in hostibus est diuinarum profectionum imago. Res clara est ex mea amoris definitione, qua controuersiam inter praesules Cameracensem et Meldensem de amore Dei non mercenario sustuli, antequam fuit nata, nempe in praefatione mea Codicis iuris gentium. (***)

X. Do-

X. Doctis Eremitis potes accensere CARTESIVM, qui ideo Batauos petierat, vt in media turba latere, et sibi viuere posset, vt ipse consilium suum exposuit.

XI. In versum HORATII: Nil admirari prope res est vna, Numici Solaque quae possit facere et seruare beatum, nuper quidam in nescio qua Ephemeride commentatus est, insultatque HORATII interpretibus, quod non aduerterint, hoc Epicureum esse, et in eo latere dogma EPICVRI, omnia casu fieri, adeoque nihil in mundo esse dignum admiratione; quae satis stulta sententia est; et praefero ARISTOTELIS doctrinam, admirationem laudantis, fontem Philosophiae. Legi in quodam itinerario, barbaros, nescio cuius insulae australis, stupidissimos merito habitos, quod nihil rerum nostrarum essent admirati.

XII. Ad Epichaerekakiam prauum quorundam appetitum refero, qui libenter supplicia spectant, vt olim HENRICVS II. Rex Galliae. Bonis mentibus displicent haec spectacula. Quod officia circa bruta attinet, dicam, me ante multos annos rogatu amici schedam, de educatione Principis, conscripsisse, vbi inter alia monebam, dandam operam, ne puer assuescat crudelitati in animalia exercendae, posse enim hunc gradum esse, vt etiam in homines fiat durus. Quum schedam R. P. VOTA Italus Regi Poloniae praelegeret, inprimis ille locus placuit Regi.

XIII. Mihi nunquam placuit illa, quam WEISIVS vocabat Poesis politica, vbi forma inscriptio-

ptionum paginae implentur frigidis argutiis, et plerumque alliterationibus, quas Galli appellant Turlumpinades. EMANVEL THESAVRVS has nugas prouexit, eaeque inprimis illis placuere, qui ad veram Poesin aspirare non audebant.

XIV. Inter Poetas Papas veteres SYLVESTREM II. s. GERBERTVM, prae ceteris magni feci, quem vulgo inepti Necromantam faciunt. Eius carmen in BOETHIVM breue, sed non spernendum mihi visum est, pro temporis captu.

XV. Dissertationem mererentur Poetae Prophetae, vbi LOTICHIVS Tuus, vbi SENECA, cuius nosti illud propheticum: Venient annis secula seris etc. Huc NOSTRADAMI felices nugae. Inter Poetas Imperatores haud dubie numerabis FRIDERICVM II. de quo illud in lingua prouinciali: Plaz mi Caualier Frances et la Donna Castellana.

XVI. Ad picturae vsum in re morali refero Ethicam pictam, quam puer vidi pro Principe Altenburgico confectam. Musica hodie fere vsum mouendorum affectuum perdidit, quia solet esse nimis artificialis; rare inuenio cantus, qui me tangunt. Ex cantu ecclesiastico placet illud: Ecce, quomodo moritur iustus: Ex nouis et profanis vix quicquam occurrit, quod Gallicae nuperae odae praeferam, quae ita incipit: Aimable vainqueur, cher tyran des coeurs, Amour dont l'Empire, dont le martyre est plein de douceur etc. Geographiam moralem dedit DANIEL BARTOLVS; placuit

it etiam carta Geographica teneri affectus in Clelia SCVDERIAE.

XVII. Egregium est argumentum de vita mortuorum etiam paganis credita. Scripsi credo olim Tibi, hoc mihi videri Theologiae naturalis; et PVFENDORFIVM culpaui, quod hanc doctrinam seposuit, sine qua res moralis non potest non esse imperfecta.

XVIII. Elegans Tua meditatio erit de Epithetorum doctrina ad formam artis redacta, erit dissertatio argumenti Logico-Rhetorici. Digladiantur nunc in Gallia DACERIA et MOTTAEVS vtrum recte HOMERVS et alii Epitheta adhibuerint nimis nota, vt siquis in carmine niuem albam dicat.

XIX. De Orthographia vernacula commentatus est in Suecia OLIVER CRANTZIVS: si bene memini, meretur Germanica constitui. Nonne cygnos cantantes Bartholinianos fabulosos putas? Dn. HERAEVS, elegans Poeta Germanus, mihi Viennae, vbi Antiquarius est Imperatoris, carmen suum Germanicum metri Latini monstrauit. Allegauit ipse carmen gallicum sapphicum: Si le tout puissant n'etablit la maison, l'homme-y-trauaillant se peine outre raison, vous veilles en vain la cite defendant, Dieu ne la gardant. Fluit non male pro dialecto gallica ante 100. annos vsitata. In Germanico res non ita bene succedere potest; Anapaesticum tamen carmen aliquando in Germanico tractaui ad morem SENECAE Tragoedi, et videbatur procedere mediocriter ad imitationem illius: Nunquam stygias fertur

tur ad vmbras etc. sed haec talia in vsum communem traduci non suaserim. Quod superest, vale et faue. Dab. Hanou. 2. Iul. 1715.

(*) Hunc librum ipse possideo. Index est: *Institutionum Ethicarum siue staterae morum, aptis rationum momentis libratae Tomus I. complectens mores circa amabilia homini*, auctore THOMA Anglo, ex Albiis East-Saxonum Londini 1660. in 8. *Statera appensa quoad salutis consequendae facilitatem* Auctore I. S. prodiit Londini 1661. Est liber THOMAE ALBIO oppositus. Eodem anno vulgatum est: *Staterae aequilibrium, quoad salutis consequendae facilitatem*, auctore THOMA Anglo, ex Albiis. Eodem etiam prodiit: *Apologia pro doctrina sua aduersus calumniatores* auctore THOMA ALBIO. Conf. Ep. CCII. n. 8.

(**) Definitionem iustitiae Aristotelicam contra GROTIVM defendit LEIBNITIVS in Corollar. IV. differtat. de *complexionibus* Lipsiae 1666. hab. addito. De eadem materia in praefatione *Codici iuris gentium diplomatico* praemissa disputat.

(***) LEIBNITIVS in praefatione Codici iuris gentium diplomatico praefixa: *Amare*, inquit, *siue diligere, est felicitate alterius delectari, vel quod eodem redit, felicitatem alienam asciscere in suam. Vnde difficilis nodus soluitur, magni etiam in Theologia momenti, quomodo amor non mercenarius detur, qui sit a spe metuque et omni vtilitatis respectu separatus. Scilicet quorum felicitas delectat, eorum felicitas nostram ingreditur. Nam quae delectant, per se expetuntur. Et vti pulchrorum contemplatio ipsa iucunda est, pictaque tabula Raphaelis intelligentem afficit, etsi nullos census ferat, adeo vt in oculis deliciisque feratur, quodam simulacro amoris, ita quum res pulchra simul etiam felicitatis est capax, transit affectus in verum amorem. Superat autem diuinus amor alios amores, quod Deus cum maximo successu amari potest, quando Deo simul et felicius nihil est, et nihil pulchrius felicitateque dignius intelligi potest. Et quum idem sit potentiae sapientiaeque summae, felicitas eius non tantum ingreditur nostram sed et facit.*

EPISTO-

EPISTOLA CCI.

I. De carminibus vernaculis ad latinorum morem scriptis. II. De origine Francorum. III. De inadmiratione. IV. De Schelhammeri institutionibus medicis. V. De Petri Saxii libro de rebus Arelatensibus. VI. De Episcopatu Ripensi. VII. De Sperlingii obitu et VIII. De Nigello. IX. Epigramma aliquod. X. De societate subscriptoria.

I. Responsionem adhuc ad binas litteras humanissimas et bona fruge refertas Tibi debeo. Versus meos Anapaesticos Germanicos, olim ad Latinorum morem, scriptos non inuenio, neque alicuius inde particulae nunc recordari possum. Illud mihi tunc videbatur id genus prae caeteris plerisque Germanicae poesi adoptabile esse. Scripsi ad amicum Gallum, vt habeam totum Psalmum, cuius initium est: Si tout puissant n'établit la maison etc. sed nondum impetraui. Quaeram carmen meum Epicedium, vt Tibi mittere possim, si tanti est.

II. Dn. Försteró bibliopolae nostro id negotii dedi, vt cum aliis litteris (sed mere indicibus) bina ad Te exemplaria Schediasmatis de origine Francorum mittat ex nundinis Lipsiensibus, vbi aliquem ex vestris fore puto. Rogoque, vt ex iis vnum Illustrissimo HOLSTENIO cum multa cultus significatione transmittas.

III. TH. ALBIVS etiam Apologiam quandam breuem suae Morum Staterae edidit. Vbi legatur, qui insultat interpretibus Horatianis

circa illud: Nil admirari etc. nescio, an iam significauerim; est in noua Bibliotheca bibliopolii Rengeriani Hallensis part. 21. 1712. 8.

IV. Vtinam Celeberrimo SCHELHAMMERO obstetricias manus afferre cum efficacia possem! Hactenus bibliopolas inobsequentes habui.

V. PETRI SAXII liber, qui desideratur, et quem habere se dixit olim KNESEBECCIVS; is est, cuius tanquam suppressi in Gallia mentionem facit GASSENDVS in vita PEIRESCII. Agit de rebus Ecclesiae Arelatensis, et continet diplomata, ex quibus patet, Imperatores vel Reges Romanorum seris adhuc temporibus ius in eo regno exercuisse; si nactus est Dominus KRVSEKENIVS vtiliter edet: Nihil hoc ad Ditmarsos vel Holsatos.

VI. Quia Dn. TERPAGRIVS de Ripae vrbis rebus agit, forte ab ipso notari non inutile erit in Concilio Ingelhemensi A. C. 948. in Tomis Conciliorum extante nominari LIOPTACVM Episcopum Ribunensem, item eundem ibi dici LIDACVM Ribuensem. Quis hic Episcopatus esset editores diuinare non potuerunt, sed est Ripensis, et is fuit primus Episcopus sedis ab OTTONE M. illic institutae. Vnde etiam tempus institutionis circiter discitur; ibidem etiam nominantur Episcopi Reswicensis et Arhusiensis. Vocabula illa (nonnihil corrupta) editoribus Conciliorum monstra fuere. Vides antiquam loci orthographiam exposcere non Rypen sed Ryben vel Rybum, quod fortasse Dn. TERPAGRIO non ingratum erit nosse, quia Etymologiam quaerit.

VII.

VII. De SPERLINGII obitu doleo. Curandum, ne praeclari eius labores intercitant. Mirum, si tria millia imperialium pro Annalibus Hamburgensibus offerentem repulit. Batauus quidem bibliopola, homo haud dubie malae fidei, missum ab eo, nouaeque editioni paratum SAXONEM Grammaticum improbe suppressit; et credo nunc edet, scilicet vt auctorem laboris praemio defraudaret. Idem fecit quidam talis LAVTERBACHII Professoris Wolffenbutel. libello Architectonico; quum enim accepisset, viuo amplius non respondit, mortuo libellum edidit. En sordes horum hominum! Dn. WEIDMANNVM, nunc extinctum, quem ais de claris Lipsiensibus scripsisse, ignoraui, suspicor ipsum esse Lipsiensem, an libellum illum absoluit?

VIII. NIGELLVS nescio, an alibi, quam Viennae extat, vidi citatum a FREHERO; id suspicionem fecit, etiam alibi haberi. HADRIANVS quoque VALESIVS versiculos ex ipso citat; ego quum Viennae essem, quaedam inde excerpsi, atque inter alia locum de Francorum origine ex Danis.

IX. Ecce distichon ad me missum:

Papa, Patres, mulier, Rex victus, Rex quoque fictus
Vix alii lacrymas dant, LVDOVICE, Tibi.

X. Cogitaui aliquando, an non posset iniri societas subscriptoria inter eruditos, Germaniae inprimis, quae ab auiditate bibliopolarum eos vindicaret, qui non edunt, quae merentur, sed quae ipsis plerumque ignaris placent, aut

quae vili pretio, vel nullo extorquere possunt autoribus, posset societas iniri ea lege, vt socii libris emendis subscriberent, si non omnibus, certe plerisque suae aut pro arbitrio electae, vnius, alteriusue facultatis, vel saltem materiae, quicunque a concilio societatis fuissent approbati. Haberent autem subscriptores libros illos pretio modico, quod sufficeret ad indemnitatem editionis, id est, per quod statim fundus cum vsuris recuperaretur, reliqua exemplaria venderentur tanto carius iis, qui desiderarent: putem, hanc societatem tandem bibliopolas in ordinem redacturam, et fundum sibi comparaturam, qui subleuandae eruditorum bonae mentis inopiae, atque etiam experimentis vel indagationibus vtilibus inseruire posset. Quaeso cogita hac de re, et mentem Tuam mihi significa. Si quis eruditus huius consilii conscius iter faceret per Germaniam, posset corrogare socios; Nec dubitem, re semel constituta, etiam Magnates in partem venturos, et plerique Bibliothecarum Curatores, quum sint ipsi eruditi, non essent defuturi apud Principes, Respublicas, vel vrbes, Academias, Monasteria; Superest, vt aliquem inueniamus, qui itineri tali promtus, aptusque sit, posset aliquando itineris sumtus recuperare etiam cum lucro, atque interim vtilissimo ac iucundissimo discursui aliquod tempus impenderet. Quum olim Dn. LEOPOLDVS ICtus Lubecensis iter faceret, et Germaniam literatam conquireret, potuisset hoc agere, sed tunc nemini huius rei in mentem venit. Inseruiret ergo

go

go hoc iter constituendae simul litteratae Germaniae, posset accedere praetextus a thermis vel acidulis; praestaret illi Antipietistico Schelvigii, cuius itinerarium edidit ipse; nec dubitarem, quin ab Imperatore impetrari possent egregia priuilegia, et fortasse etiam aliquod subleuamentum, idque ego propemodum spondere auderem. Dudum haec cogitaui, sed nunc impetus exequendi inter scribendum venit.

. . . . Dii ne hunc ardorem mentibus addunt
Euryale, an sua cuique Deus fit dira cupido?

Hoc consilium, praeter Dn. Eccardvm meum, nondum cuiquam aperui; itaque rogo, vt apud Te contineas, dum maturum fiat; alioqui de bibliopola omni dici poterit, quod de cupidine, initio poematis Ouidiani de remedio amoris

Bella mihi, video, bella parantur, ait.

Vtinam Tibi ipsi hoc agere vacaret, aptiorem certe noui neminem. Certe nihil esse puto itinere literato iucundius. Sed vereor, ne sim paullo apud Te familiarior, audaciorque quam par sit. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanouerae 15. Oct. 1715.

EPISTOLA CCII.

I. *De societate subscriptoria.* II. *De Rostgardi, Eccardi, Claubergii, Schilteri de antiquo Teutonismo obseruationibus.* III. *De libro de tribus impostoribus.* IV. *De hymno gallico praecellentissimo.* V. *De Aloysii Nouarini collectione axiomatum.* VI. *De Francorum origine.* VII. *De Godofredo Oleario atque* VIII. *De Thoma Albio eiusque scriptis.*

I. De ſocietate ſubſcriptoria conſilium Tuum expetere inter ſcribendum in mentem venit; Ipſe de ea ſerio cogitare non auſim. Neque vllum ibi praeſidium affectarem, ſed malim Ariſtocratiae locum eſſe. Non deſunt Germaniae, qui haec pulchre agant, etiam poſt diſceſſum meum. Et mihi ſatis his vacare ne fas eſt quidem. De difficultatibus recte mones, ex quibus potiſſima eſt potentia gentis bibliopolaris. Sed credo potior numerus eſt, et ſufficiens ab alia parte: nec illi conſilium apud exteros receptum vllo iure reprehendere poſſunt. Et fortaſſe potiores aliquot bibliopolae lucri ſpe accederent ipſi, quam corporis ſui vtilitati facile praeferrent, inito in aliquod tempus pacto, et ſocietate conſtabilita aliquando ceſſaturo. Sed haec, vt dixi, vix confieri poſſunt, ni oriatur aliquis, qui rem vt ſuam agat, et per Germaniam, alterius cauſſae obtentu, circumeat.

II. Illuſtriſſimus Rostgardus Theſauros Teutonicos ſi meae fidei permittere volet, ſpondeo, non tantum ſervatum iri, vt par eſt, collocandos in loco tuto et publico, et ad quem aditus pateat eruditis, ſed etiam mature in vſum publicum per typos (etſi per partes) transferendos. (*) Dn. Eccardus meus, quidquid aliis laboribus ſuffurari poteſt, huic impendit. Ex multis antiquis Gloſſariis vnum confecit, quotidie aliquid addit. Nacti ſumus nuper Clavbergii meditationes et collectanea linguae Teutonicae multum habentia bonae frugis, etſi antiqui Teutoniſmi vſus illi deſu-

defuerit. Exiguum libellum de arte Etymologica linguae Germanicae CLAVBERGIVS edidit, vnde ingenium viri etiam in hoc genere apparet, (**) nam in Philoſophia, atque etiam in Theologia clarum multiplicia ſcripta fecere. Caeterum etiam Rex adhuc Elector, quum audiſſet de his laboribus, fauit ſtudio, accedente Summi Viri BERNSDORFFII ſuffragio. Itaque ſpero, quae SCHILTERVS, Vir clariſſimus aliique ſperari iuſſere, tandem in rem collatum iri, me qualicunque ergodiocta. Tametſi Dn. ECCARDVS, qui magno ardore in haec fertur, ſtimulo opus non habeat. Praeparata mente Viri ſummi, cognitisque eius iuſſis aut conditionibus, ipſe ad eum ſcribam. Antiquitates quasdam Catecheticas Teutonicas Dn. ECCARDVS cum notis edidit, quas illi mittam, ſi nondum vidit.

III. Memorabile eſt, quod ſignificas, fragmentum libri, de tribus impoſtoribus, apud CHRISTIANVM WORMIVM Epiſcopum Hafniae exſtare. Habesne eius rei teſtes oculatos? eos mihi nomina quaeſo. Eos adhuc viuere puto, meus amplius non viuit.

IV. Scripſeram Berolinum ad Dn. ANCILLONIVM, vt ex eruditis Gallis, qui illic ſunt, quaereret de illis verſibus, quorum initium: Si le tout puiſſant n' établit la maiſon etc. ſed ille nuper extinctus non reſpondit; itaque quaeram ex amicis Pariſinis.

V. ALOYSII NOVARINI opus viſum eſt mihi, non ſpernendum, tum ob multitudinem axiomatum, (quae vocat) vt non multa

eum fugerint, ex quibus meliora ſeligi poſſent, tum quia vbique citat Auctores, ex quibus inſpectis diſci poteſt axiomatis vſus. Itaque qui aliquid in hoc genere molietur, recte faciet, ſi NOVARINI copiis in rem ſuam vtatur.

VI. Nupero curſore exemplum libelli mei de Francorum origine ad Te miſſum eſt, non correctis erratis, quia ſerius mittere in mentem venerat, quam vt ante diſceſſum curſoris corrigi poſſent. Sunt autem aliquot grauia et ſenſum plane peruertentia; ea in illo correxi, quod nunc accipis, ſed quid facias his hominibus, qui talia curare debent?

VII. GODOFREDVM OLEARIVM, Lipſienſem, Virum doctrina inſignem in vitae periculo eſſe valde dolui; ſed magis doleo iam obiiſſe, vt iam mihi nunciatur.

VIII. THOMAS ALBIVS fuit addictus Romanae Eccleſiae, ſed inuiſus fere Monachis et Ieſuitis, et ſcripta eius cenſuris notata ſunt. Inter caetera ſonus buccinae ſane plenus meditationibus ingenioſis, ſed non raro paradoxis. Scripſit etiam Euclidem Phyſicum, et Euclidem Metaphyſicum, ſed vterque mihi viſus eſt parum Euclideus; quaedam etiam eius adiecta ſunt ad DIGBAEI opus de immortalitate animae; nam huius fidus Achates, et ſcribendi, vt arbitror, adiutor fuit. Voluit etiam quaedam dare in Geometria, ſed vbi miro paralogiſmo lapſus eſt. Quaedam etiam Aſcetica, ſed ſermone Anglico ſcripſit, et ſane vbique ingenium ſingulare tralucet. Voluit etiam Funiculum Lini defendere contra BOYLII, et alio-

rum

rum veriſſimam ſententiam de grauitate et vi elaſtica aeris. Ego curioſus operum eius inſpe-ctor fui, quod animaduerterem, in plerisque eſ-ſe aliquid non ſpernendum. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanouerae.19. Nou. 1715.

(*) FRIDERICVS ROSTGARD Conſil. Status Reg. Dan. Emendationes ſuas in OTTFRIDI opus e Codice Vaticano, quum Romae eſſet, collectas et tamquam ad Lydium lapidem exploratas, cum patre meo communicauit, qui illas edi curauit opera IO. GEORGII ECCARDI, cuius extat de Etymologia linguae Germanicae opus.

(**) Non ſolum CLAVBERGII Etymologiam Teutonicam LEIBNITIVS inſeruit collectaneis ſuis Etymologicis, quae vulgauit ECCARDVS, ſed etiam notitiam de CLAVBERGII arte Etymol. Teutonum e Philoſ. fontibus deriuata et 1663. Duisburgi in 8. edita inuenies ſub initium libri, cuius index: C. F. WEICHMANNS Poeſie der Niederſachſen Parte tertia Hamb. 1726. edita.

EPISTOLA CCIII.

Noua litteraria.

Ad celeberrimum Dn. KOENIGSMANNVM veſtrum dudum dedi litteras reſponſorias, quas ei redditas ſpero. Apud vos iam imminutum intelligo mali contagioſi metum, ſed aliud contagium ex Megapolitano tractu ad vos peruenit, vtinam altero non magis ſaeuum. Gratulor vobis inſignes Viros, qualis eſt SCHOEPFERVS. Aiebant id agi, vt Halis STAHLIVS Medicus ad vos euocaretur, ſed ille non libenter relinquit ſuum nidum. Magnum aliquid a Breitenauiana rerum Cimbricarum Hiſtoria expecto. De Hanſeniana libraria ſupellectile plura diſcere aliquando gratum erit. Indicem

edi, e re foret; vellem nosse, quanti iudicent, modo aequum sit pretium. Aiunt Hispanicis libris maxime abundare hanc Bibliothecam. Sed ii vix curantur a plerisque, quum magis raritate, quam bonitate commendentur. Ego tamen vel ideo non spernendos censeo. A GRIMARETO interdum litteras accipio, sed paullo rarius, mea potissimum culpa, qui non nisi paullo tardius respondere possum. Molitur ille nouam descriptionem totius Galliae peregrinantibus profuturam. Quod superest, vale et faue. Dabam Hanouerae 1715.

EPISTOLA CCIV.

I. *De vsu gladiorum in Academiis.* II. *De libro de tribus impostoribus.* III. *De Hackmanno, Nouarino et Leibnitii scripto de origine Francorum atque* IV. *De auctore hymni cuiusdam Gallici praecellentissimi.*

I. Verissimum est quod scribis de pessimo vsu gladiorum in Academiis Germaniae. Sed nisi Principes casu aliquo atroci excitati huc animum aduertant, nihil agetur; Oporteret initium remedii a Saxonibus proficisci, qui sibi, vt bene notasti, directorium arrogant etiam in his rebus. Sed difficile est, tollere inolita vitia, et sunt quae etiam specie quadam virtutis imponunt.

II. Gratias ago pro indicio de libro illo famosissimo, sed fere nuspiam viso. Vbi quaeso venduntur libri Meyeriani, et vnde potest haberi eorum Catalogus? Ego nondum vidi; fac mihi quaeso hanc gratiam, et submitte nu-

me

merum, et ipsa verba Catalogi, vbi mentio libri illius horribilis, idque vt quamprimum facias peto. (*)

III. Velim etiam nosse, an Dn. HAKEMANNVS adhuc apud vos agat? Gratum est, quod NOVARINVM habetis. Mihi videbatur non spernendus, et ei profuturus, qui aliquid in hoc genere praeclari moliretur. Gratum erit discere, quando Dn. frater Tuus in Galliam redibit. Iudicium Illustrissimi Dn. HOLSTENII et illustris ROSTGARDII aliorumque eruditorum Danorum de meo Schediasmate aliquando intelligere gratum erit.

IV. Dn. LA CROZE vnus ex Bibliothecariis Regis Borussiae scribit mihi: Auctorem Carminis Saphici Gallici, cuius primam stropham ad Te miseram, citari PHILIPPVM DE PORTIS (Philippe des Portes) in libro Gallico inscripto: Nouuelle Methode pour apprendre la langue Latine. Philippi huius Psalmorum versionem Gallicam exstare, sed esse paullo rariorem, et veri similiter illic exstituram Versionem Psalmi 127. vnde haec stropha sumta est integra. Interea vale et faue. Dab. Hanou. 24. Decembr. 1715.

(*) De libro *de tribus impostoribus*, qui in Mayeriana Bibliotheca fuit, conf. epistola Summ. Reu. D. BALTHASARIS Theologiae in Acad. Grypswald. Professf. quae extat in *Recueil de litterature, de Philosophie et d' histoire* Amst. 1730. ed. p. 33. f. Ceterum, quum liber de tribus impostoribus a FRIDERICO II. Imperatore scriptus esse dicatur, ni fallor, testimonio PETRI de VINEIS nullo negotio poterit probari nunquam hunc librum fuisse exaratum. Videlicet lib. I. Ep. Cap. XXXI p. 211. edit. Basil. 1566.

1566. PETRVS de VINEIS ipsius Imperatoris FRIDERICI II. nomine. *Infernit enim*, inquit, *falsus* CHRISTI *vicarius fabulis suis, nos Christianae fidei religionem recte non colere, ac dixisse tribus seductoribus mundum esse deceptum, quod absit de nostris labiis processisse, quum manifeste confiteamur vnicum* DEI *filium coaeternum et coaequalem Patri ac Spiritui S. Dominum nostrum* IESVM CHRISTVM, *ab initio et ante saecula genitum etc.* conf. Patris mei praefatio praemissa auito libro *de tribus impostoribus magnis* recuso Hamb. 1700. in 4. Inibi et haec verba ex epistola PETRI BAYLE ad parentem data inuenias: *Falsissimum est, exstare in Bibliotheca Baldeana hic Roterodami librum de tribus impostoribus, videnturque mihi omnes suspecti esse debere vel nomine fidei, vel nomine diligentiae, quicunque iactant, se tale opus manibus triuisse.*

EPISTOLA CCV.

I. *De libro de tribus impostoribus.* II. *De Bodini Colloquio.* III. *De Holstenii de schediasmate Leibnitii de origine Francorum iudicium desideratur.* IV. *De Loewenhoeckii obseruationibus anatomicis.*

I. Librum, qui in Meyerianae Bibliothecae indice de tribus Impostoribus audacter appellatur, tanti esse non puto, vt magno pretio redimatur. Cuiuis improbo et mediocriter docto tales nugas comminisci facile est. Vt vero haberi possit tale aliquid pro libro huius argumenti antiquo dudum iactato, deberet hoc doceri ex antiquioribus manuscriptis. Ego non paucas huius generis nugas vidi, semperque iudicaui, vix dignas esse quae legantur.

II. Vnum opus BODINI excipio, quod inscripsit de arcanis sublimium colloquium Heptaplomeres. In eo enim haud spernendam eru-

eruditionem esse, negari non potest; vt in omnibus Bodini. Itaque vellem edi viro docto cum dignis argumento animaduersionibus. Auctor colloquentes introducit Romanistam, Euangelicum, Reformatum, Iudaeum, Mahumetanum, Naturalistam, Atheum. Scena est Venetiis in aedibus colloquutoris Romanistae. Sententiam quisque suam non sine verborum moderatione tuetur: sed nihil definitur; Nisi quod Romanista semper suum solenne Epiphonema interponit: Ecclesiae credendum esse. Multa tanguntur, pauca fundotenus exhauriuntur. Ita enim magna futura fuisset libri moles; Qui in talem librum animaduertere vellet, deberet esse versatus in Philosophia, in Philologia sacra, seu linguis originalibus librorum sacrorum, atque etiam in Rabbinismo, ac denique in lectione Patrum Graecorum et Latinorum.

III. Facile intelligo, Illustrissimum Holstenium ob grauissima negotia dissertatiunculam meam non nisi per transennam inspicere potuisse. Vbi magis vacabit iudicium eius nosse opto, praesertim de Danicis, circa quae dixi aliquid noui.

III. Leevwenhoekivs celeberrimus in Batauis per Microscopia obseruator quasdam suas obseruationes Anatomicas, nondum editas ad me misit. Eas ego misi ad Dn. Schelhammervm, et petiui, vt expenderet; nam solebat loqui de Leevwenhoekio paullo contemtius, quam mihi Viri diligentia, et studium veritatis mereri videbatur. Peto quaeso, vt

vt cum iudicio suo mihi remittat, vt Viro vberius respondeam: hactenus enim respondi tantum breuiter et praeliminariter. Iudicium autem debet esse remotum ab omni acerbitate, ne Virum offendamus. Certum est ab HVGENIO, summi iudicii Viro, a societate Anglica, et ipso HOOKIO in Microscopiis aemulo aestimatas, et minime pro commentitiis habitas fuisse LEEVWENHOEKII obseruationes. Quod superest, vale et faue. Dab. Hanouerae 21. Ian. 1716.

EPISTOLA CCVI.

I. *Io. Burch. Mains laudatur.* II. *De festo Iuel.* III. *De Fr. Th. Koblio et Frid. Kösio.* IV. *De Rosgardo.* V. *De origine Francorum.* VI. *De Schelhammeri institutionibus medicis.* VII. *De Bodini colloquio, Lintrupio et Hackmanno.*

I. Quae pulchra ex penu Tua communicasti, recte accepi. Pulchra sunt Tua omnia, itaque non mediocri me beneficio hac transmissione affecisti. Gaudeo Dn. MAIVM vestrum, insignem virum ab eminentissimo SCHOENBORNIO pro merito aestimari; Dictione non minus, quam rebus et cogitatis placet.

II. Circa septentrionalium festum brumale, dictum Iuel, ego BEDAE sententiam amplector, a Wheel rota reuertentis sc. solas dictum notauit. Doctissimus SPERLINGIVS non fuit felix in Etymis.

III. Laudabile est institutum Dni KOHLII Rectoris vestri, id agentis, vt fugientes litteras sistat. Hactenus Dn. KOESIVM ignoraui, sed

ſed meretur profecto non ignorari. Videtur enim profundius ſolito in nouam Analyſin inſpexiſſe, et credo, ſi huc intendat animum, poſſe ab ipſo conferri aliquid ad augendam ſcientiam. Itaque plura de eo noſſe gratum erit.

IV. Ampliſſimi ROSTGARDI pollicitatione quamquam benigniſſima non abutar. Eſt ille dominus rerum ſuarum. Ego nihil opto, vt praeclari eius labores in publicam vtilitatem conuertantur.

V. De origine Francorum Balthica, (quam nuper Dn. GVNDLINGIVS paullo frigidius, ni fallor, impugnauit Halis) noſſe ſententiam egregiorum inter Danos virorum, pergratum erit, ſed inprimis ſummi viri illius, cui meo nomine miſiſti.

VI. SCHELHAMMERI opus inſigne poſthumum curaui ad editionem procurandam commendari egregio LOCHNERO, inter Naturae curioſos Medicos eminenti. Gudianis laudibus mire faueo, et vel ideo Programma Maianum perplacuit. Gaudeo, praeclara manuſcripta ab ipſo collecta diſſipatione praeſeruata eſſe. Vtinam pleraque ipſius manuſcripta non periiſſent. Pro Leevwehoekianis remiſſis gratias ago. Neſcio, an Schelhammerianum opus Lipſia ſit remiſſum, fortaſſe gener Dn. D. BVRCHARDVS opus praeclarum ſoceri vtiliter augebit ex recentiorum placitorum Hiſtoria.

VII. BODINI opus cum viri eruditi animaduerſionibus exquiſitis edi mereretur. Hortandus eſt Dn. LINTRVPIVS, vt inſtitutum exſe-

quibus in iam exhaustis tot migrationibus regiones Vinidi demum successere. Nec video, cur non gentes inter Eidoram et Oderam partem populorum emittere communi consilio potuerint, quum agnatae essent, lingua moribusque iisdem; et cur non illis adiungere se potuerint etiam ex Saxonibus et Danis quidam, (vti postea, cum Britanniam Saxones, Angliam Jutae inuasere) nam quod de odio aduersus Danos dicitur, fundamento carere arbitror, nec oriri nisi ex figmentis posterorum, qui perpetua inter Saxones, Danosque bella nobis narrant. Mihi iudicium Tuum de his rebus intelligere gratum erit, pariter atque aliorum amicorum. De vlterioribus Francorum originibus nihil quod dicam habeo, quum desint autoritates. Vereor, ne benignitate Tua abutar. Vale, et faue. Dabam Hanou. 8. May 1716.

EPISTOLA CCVIII.

I. Petri M. Russorum Imperat. elogium. II. De Sperlingianis et meritis Danorum in studium Lexicographicum. III. De carminibus fatiloquis.

I. Quum nobis tam vicinus fueris, doleo Hanoueram adiri non potuisse, vt conspectu Tuo frui liceret. Ego ad acidulas Pyrmontanas aliquot dies profectus sum, vt magni Russorum Monarchae exporrecta gratia fruerer; eidem per biduum, quod deinde Herrenhusae prope Hanoueram egit, adhaesi; miratus in tanto Principe non tantum humanitatem, sed et notitiam rerum et iudicium acre

II. Vellem haberi notitiam reliquiarum Sperlingianarum et manuſcriptorum, quae ſeruat Cl. ARNAS MAGNAEVS. Merita Danorum in ſtudium Lexicographicum libenter video a Dn. FALSTERO celebrata. Potiſſima in eo genere BORRICHII laus eſt. Declamationem titulo TRIBVNI MARIANI QVINTILIANO attributam non legi. Νοθεία, vt opinor, facile apparebit ex dictione, vt in ψευδο-Petronio, quem NODOTVS quidam Belgradi repertum iactabat. Hiſtoria litteraria Romanorum ampli eſt argumenti. Interim praeter Hiſtoriam et iurisprudentiam Romani omnia fere Graecis debent. Eloquentia tamen eorum ſiue proſa ſiue verſa mihi adeo Graeca non inferior videtur, vt aliquando etiam ſuperiorem putem. Veteres ICtos Romanos, quorum fragmenta in Digeſtis habemus, ſemper ſum admiratus

Excudant alii ſpirantia mollius aera.

Tu regere imperio populos, Romane, memento

III. Elegans erit diſſertatio Tua, de carminibus fatiloquis. Ibi rurſus, opinor, de carmine Lotichiano ages. Ego aliquando iuuenis diſſertationem moliebar, de vaticinio Sapientum; vt in illo SENECAE: Venient annis ſecula feris etc. et in illo TACITI: vergentibus (per Germanos) imperii fatis; et in illo MACHIAVELLI de imminente Romanis caſtigatione; quibus poſtea addidi illos CONRINGII verſus, opus de finibus finientes, vbi ad Iſtrum me-

Meminiſti autem et felicia
Germanam quando trepidabant vndique gentes
Ferri aciem, rurſumque eadem praeſage futuri
Fata ſequuturis ponto minitaris ab annis.

Caeterum licet me inter ſapientes non numerem, et in omen felix magnitudinis Brunsuicenſis, non iudicio, ſed impetu animi inciderim, praeſago tamen carmine aliquando ERNESTO AVGVSTO ab Oſnabrugae Hanoueram venienti gratulaturus, genti Brunſuicenſi opinione maiora promiſi:

Illius auxiliis iterum Germania victrix
Surget, et hoſtiles poterit contundere faſtus.
Illius auſpiciis coniunget brachia Rheno:
Albis, et Hercynios agnoſcent aequora montes.
Et ſuperi maiora parant, ſed talia Parcae
Noſcere mortalem prohibent, vel dicere Vatem.

DACHII etiam Poëtae Pruſſi memineris FRIDERICO recens nato, viuente fratre natu maiore, ſceptra apud Pruſſos Germanico carmine promittentis. A Dno. Fratre Tuo ſubinde gratum erit diſcere, quae ſcitu digna iter obtulerit; interea eum a me ſalutari peto, et incluſas etiam reddi. Quod ſupereſt, vale et faue. Dabam Hanoueræ. 3. Iul. 1716.

EPISTOLA CCIX.

I. De Petro Saxio Frisio. II. *De Codice Valerii Maximi.* III. *De genio saeculi.* IV. *De Richardo Bentleio.* V. *Io. Neapolitani Athenis Cimbricis.* VI. *De Lexicis technicis.* VII. *De fatalibus nominibus, atque* VIII. *De Schelhammeri obseruationibus etymologicis.*

I. Infelicitate singulari euenit, vt quum ego semper paene instar cochleae domi haeserim, Dn. KNOCHIVS Tuus tunc venerit, quum ego in nundinas Brunsuicenses excurrissem; vbi etiam in aliquot dies vltra haesi, vt aulae satisfacerem. Scis enim esse officia quaedam, quibus deesse apud Principes viros per prudentiae regulas non licet. Quum SAXII librum memorares, ego illum cogitabam, qui de Ecclesia Arelatensi scriptus, et a Gallis, qua licuit, suppressus est, quod iura imperii in regnum Arelatense expressius testaretur, quem admodum ex vita PEIRESCII a GASSENDO edita intelligi potest. Sed postea ex Tuis intelligo, hunc alium esse SAXIVM, genere Frisium. Eius icones antiquitatum vereor ne sint imaginariae. (*) Scis quantopere SVFFRIDVS PETRI et alii Frisii in fabulas luxurient; Meretur tamen haud dubie liber conseruari in aliqua Bibliotheca publica.

II. Nuper Serenissimus Dux Gothanus Brunsuigae codicem quendam redemit VALERII MAXIMI cum versione Gallica eleganter duobus magnis Voluminibus ante hos 300. fere annos scripta.

III. Cre-

III. Credo me iam reſpondiſſe ad quaeſitum de genio ſeculi. Verbo dicam, eſt modus loquendi, quemadmodum apud TACITVM corrumpere et corrumpi ſeculum vocatur, id eſt, quod Gallice dicunt, la mode. Recte iudicas, nullam per ſe eſſe temporis efficaciam, quod vniforme eſt, niſi rebus in eo euenientibus varietur. Quaſdam virtutes, quaedam vitia, quaſdam opiniones, quaedam ſtudia certis temporibus plus minuſue regnare, res ipſa oſtendit. Hoc ergo ſenſu mos regnans ſeculi metaphora quadam genius dicetur. Qui vero altius aliquid ſubeſſe putant, tamquam peculiares quaedam intelligentia ſit huic ſeculo praefecta, haud dubie errant.

IV. Vereor, vt vera ſint, quae de libris a Cl. BENTLEIO in vſum Principis Cornubiae edendis in diariis quibuſdam leguntur. Et tamen vera eſſe, aut vera fieri velim.

V. Ego putem vtiliſſimum fore opus Dn. IOH. NEOPOLITANI, quod Athenas cimbricas inſcribet, et in quo Graeca Teutonicis conferet, ſub quibus ego non noſtra citerioris Germaniae tantum, ſed et ſeptentrionalium Germanorum res comprehendo. Etſi enim non putem Teutonica ex Graecis orta, puto tamen Graeca et Teutonica ex communi fonte ſcythico fluxiſſe. In hac re oſtendenda et illuſtranda iam operoſi fuere FRANCISCVS IVNIVS iunior et MERICVS CASAVBONVS, ſed non dubito multa adhuc addi poſſe.

VI. Magnus hodie Lexicorum est prouentus, sed non concinnantur, qualia vellem. Ego pro Historico-Geographicis, quibus nunc paene laboramus, Technica desiderem, quae in quauis lingua, vt Germanica, Anglica, Italica, vocabula, quae apud Artifices, manuarios etiam, aliaque vitae genera frequentantur, colligant, explicentque. Galli in genere Lexicorum omnes alias nationes vicere. Nam praeter Academicum receptorum in commune vocabulorum, habent Technicum, tum FVRETERII tum Academico adiectum CORNELII. His adde praeclarúm Etymologicum vel Glossarium MENAGII, quo vocabula obsoleta et prouincialia etiam afferuntur, et ex iis recentium originationes exhibentur; Spero tale quid in Germanico daturum ECCARDIVM meum; Sed Technicum illud iam dudum desidero, et Bibliopolis, nugas potius conscribillari curantibus indignor.

VII. Etsi inania sunt, quae de fatalibus nominibus iactantur in vulgus, placent tamen, vt felicia Anagrammata rebus consona, aliaeque huiusmodi obseruationes, quibus ludit ingenium humanum: IACOBORVM in Scotia infelicium regulam exceptione magna infirmauit ille, qui Anglicum sceptrum Scotico adiunxit; sed IACOBVS II. ad regulam rediit. Gallici Reges a IOHANNIS nomine abhorruisse videntur, ex quo Rex huius nominis captus est, nec Angli post IOANNEM sine terra ad Iohannem Regem rediere. In Lusitania

IOAN-

IOANNES Reges non male rem gerunt. Sed talia omnia ad lusus ingenii refero, qui tamen apud vulgus efficaciam habent. Imperator AVGVSTVS, ni fallor, CAII OCTAVII nomen habuit ante adoptionem, an ideo, vt alii CAII, infelix non fuit, quia postea omisit? APPII CLAVDII superbi fuere, sed nescio an superbia CLAVDIO AVGVSTO obiici possit, qui etiam ad causas audiendas et Aduocatorum iurgia se demittebat.

VIII. Dominus ECCARDVS meus notauit olim in litteris Schelhammerianis ad Dn. WAGNERVM Helmstadiensem Mathematicum scriptis, multa virum celeberrimum in Teutonicis Etymologiis meditatum. Mererentur ea non perdi, nomina plantarum prae ceteris hanc curam sibi vindicarunt. Quidam vester, doctus vt apparet et ingeniosus, Analyticorum specimen per Te mihi misit. An plura ab eo exspectare licebit? Peto Dn. MOSHEMIO qui ad Te prouocauit, responsionem meam adiunctam reddi. Quod superest, vale et faue. Dab. Hanou. 16. Octobr. 1716.

(*) PETRVS SAXIVS, Euensbulla Strandfrisius natus anno 1597. multa volumina maioris formae, eaque densiora, si a duobus discesserim, manu sua docta et diligenti impleuit, quae publicae luci nondum sunt exposita. In iis est I. *noua totius Frisiae septentrionalis descriptio*, quam anno 1636. elucubrauit. II. *Commentarius de praecipuis rebus gestis Frisiorum septentrionalium, breuiter descriptis et iconice adumbratis e summis antiquitatum tenebris productis.* III. *Frisia minor, quae ex tabulis Geographicis et chorographicis constat, addita latina, sed breuiore descriptione*, quam contexuit anno 1638. IV. *Descriptio*

Insulae Nordstrandiae, insulae Föbrae, Amerae, Siltae, Nordae, Lundenbergicae, Sudergoficae, Nordengoficae, Kabrianae, Widiae vulgo Widinghardae. In hoc puluere litterario desudauit 1637. est vastum librum suum compluribus mappis geographicis exornauit. Iisdem redundant V. eodem anno finiti *Annales Eiderstadensium.* VI. *Dithmarsiam* autem anno 1640. maiori volumine descripsit. *Eyderostadii* etiam, *Euerscopi et Vtholmiae descriptionem* sequenti anno 1641. orationi suae inclusit. Et VIII. *Exercitationes historicas, siue animaduersiones, quibus scriptorum patriorum tam editorum, quam manu exaratorum errores latine refellit,* anno 1657. inchoatas d. 12. Nou. 1661. demum ad exitum perduxit. Eodem auctore. IX. *Breuis insulae Helgolandiae descriptio* germanice elaborata est. conf. mea oratio *de sacris Cimbricis insigniter emendatis* Kilonii 1727. ed. p. 36. et diss. mea *de sacrorum Christianorum in Cimbria primordiis,* quam praeside Summe Reuer. D. PHIL. FRID. HANIO Kilonii 1728. publice tuitus sum, Cap. II. §. X. p. 49.

LET-

LETTRE CCX.

A

M. MATURIN VEYSSIERE LA CROZE,

Conseiller, Antiquaire et premier Bibliothecaire au service de sa Majesté le Roi de Prusse.

I. M. Leibniz pense à donner au public: Scriptores Restitutos. II. *Des annales del Giouenazzo.* III. *De la mort de M. Ludolph.* IV. *De la Langue Sanylcya.* V. *De l'oraison dominicale des Hottentots.* VI. *Des observations de M. la Croze.*

I. Vôtre lettre m'a fait bien du plaisir. Je vous remercie de l'avis, touchant le journal d'ALEXANDRE VI. de BURCARDUS. Comme je pense à donner un jour Scriptores Restitutos, qu'on a donnés, mais que j'ay meilleurs, j'y pourray joindre celui que j'ay donné moy même.

II. Je crois d'avoir vû à Naples les Annales del Giovenazzo. Mais je seray bien-aise de les revoir, car il me semble qu'il avoit des choses qui regardoient OTTON de Bronsuic, Prince de Tarente, Epoux de la Reine Ieanne.

III. Je suis bien-aise aussi du Hai-pien, dont feu M. LUDOLPHI m'avoit parlé autrefois. Ie dis feu ; car j'apprends à mon grand regret, qu'il est mort.

IV. Je croiray que Lingua Sanyleya est celle de Ceylan. Car on appelle les Ceilanois Cingalesen en Hollandois; si d'autres circonstances ne l'empechent. Il seroit curieux si cette langue de Ceylan étoit aussi dans une province de la Chine.

V. Vous aurés sans doute de moy, Monsieur, le Pater des Hottentots, quoyque je ne le trouve pas encor parmi mes papiers, et je doute si je ne l'ay laissé à Berlin avec d'autres papiers, ou si je ne l'y ay point porté du tout. Il faut un peu de soin pour le trouver, car mes papiers sont assés en desordre.

VI. Vous ferés bien, Mr. de mettre par écrit les bonnes observations que vous faites de temps en temps, ou que vous vous souvenés d'avoir faites, quand vous ne les feriés point encor entrer dans un ouvrage regulier. C'est pour les conserver à Vous et au public. Je suis avec passion etc. Hanov. 3. May 1704.

LETTRE CCXI.

I. *Des quelques medicamens.* II. *De la mort du Comte de Suerin.* III. *La langue Albonoise, Illyrienne.* IV. *Chinoise.* V. *Du pays de Galles et* VI. *de l'ancien Alphabet Espagnol.*

I. Je vous remercie fort de la communication du remede du Prieur de Cabrieres. De tels

tels remedes eprouvés devroient étre publiés avec le recit des experiences particulieres. Vous m'avés parlé de quelques autres.

II. Je suis faché de la mort de Mr. le Comte de SVERIN, il avoit de la Connoissance et de la Curiosité, et favorisoit assez les etudes et les doctes. Ie ne say si on ne donnera maintenant à Mr. BRAND l'intendance supreme de la Bibliotheque du Roy.

III. Je ne doute point qu'on ne soit porté, Mr. à avoir égard de plus en plus à vôtre merite; car je voy que ceux qui sont en place, en sont persuadés. Je voy aussi que je suis encor *in aere Tuo*, puisque je vous dois l'oraison Dominicale des Hottentots. Je ne l'ay pas encor pû trouver. Mais comme je suis asseuré de l'avoir, vous l'aurés un jour sans faute. Quant à la langue des Albanois, j'ay peur que ce ne soit une espece d'Esclavon, car cette langue regne le long de la mer Adriatique. On l'appelle par abus *Linguam Illiricam*. Mais je crois que la langue des anciens Illiriens estoit toute autre chose, s'il y en avoit un reste dans les montagnes de l'Epire, cela seroit tres-curieux et tres-digne de nôtre recherche. J'y ai pensé plus d'une fois, mais je n'y ay point pensé quand j'étois à Rome, où je connoissois M. PASTRITIO (si je ne me trompe) professeur au College *della propaganda* qui étoit luy meme de Dalmatie. Ie ne say s'il vit encor. On doit savoir à Raguse ce qui en est, et meme à Venise, les terres de la Republique étant assez proches de l'Albanie.

IV. Si

IV. Si je pouvois, Mr. je vous encouragerois fort à cultiver la langue Chinoiſe. Je crois, comme vous, que feu M. MULLERUS, qui étoit habile homme en effet y a vû quelque choſe. (*) J'eſpere que nous aurons un Dictionaire Tartare - Chinois, que l'Empereur de la Chine fait faire, et j'ay écrit aux Jeſuites qu'ils feront bien d'y joindre une explication dans quelque langue d'Europe. Le Pere GRIMALDI ne croyoit pas que les caracteres Chinois ayent une clef. Mais il faut bien qu'il y ait eu quelque raiſon de leur fabrique, quoyque peut étre la ſuite des temps en ait rendu le dechifrement difficile, et y ait fait gliſſer des irregularités.

V. J'ay reçû deux dictionaires de la langue du pays de Galles. L'ancien fait par DAVIES et imprimé à Londres l'an 1632. in fol. qu'on m'a envoyé avec une grammaire publiée en 12. l'an 1621. Le ſecond dictionaire Wallois eſt de THOM. JONES inprimé en 12. 1688. Il explique le Wallois en Anglois, et non pas *viceverſa.* Mais DAVIES explique le Wallois en Latin, et le Latin en Wallois. Je ſuis toûjours perſuadé que la moitié de Wallois pour le moins convient avec le Teutonique ; et que c'eſt à peu près comme du Grec au Latin. L'ancien Teutonique même contenoit bien des mots où nous n'entendons rien aujourdhuy. Je ſerois porté à croire que les anciens Bretons ſont venu de la Germanie et des Gaules, et marquent quelque choſe de la Langue des anciens Cimbres et Teutons, que nous n'avons plus

plus assés. Et que les Hibernois sont les restes d'une migration plus ancienne de Bretons plus anciens, venus aussi de deçà de la mer. Ainsi le Hibernois marquéroit un Celtique encor plus ancien. Il y a des gens maintenant en Angleterre qui travaillent à eclaircir la langue Hibernoise, et je suis curieux d'en voir quelque chose. DAVIES cite *Dictionarium Britannico - Aremoricum* inprimé à Paris impensis Yvonis Quillevere 1521. Mais en voilà assez.

VI. J'avois demandé à Mr. CUPER l'inscription Chinoise, mais je né l'ay point reçue encor. Il me parle d'un Hollandois qui a été long tems en Espagne, et qui espere de dechifrer l'ancien Alphabet Espagnol. Hanover 24. Juin 1705.

(*) M. LEIBNIZ dans une lettre ecrite 1695. a le P. VERIUS. *Nous avons perdu*, dit il, *en Allemagne un excellent homme, nommé* MULLERUS, *qui étoit admirable pour les langues Orientales, et même pour la Chinoise. Il faisoit esperer Clavem sinicam, croyant de voir quelque jour pour donner une analyse de leur characteres. Ie le fis connoitre au* P. GRIMALDI *et ils ont eu quelque commerce ensemble. Mais ce Mr.* MULLERUS *étoit un peu capricieux. Cela faisoit tort à son merite, et a privé le public des fruits, qu' on en devoit attendre.* Voyez les Miscellanea Leibnitiana, que M. FELLERUS a donné au public p. 6.

LETTRE CCXII.

I. *De la Chinoise et* II. *du P. Cima.*

I. Vous m'avés rejoui en me mandant vostre application à la recherche des caracteres Chi-

Chinois, et l'esperance que vous avés d'y faire des progrés. Cette recherche me paroit d'autant plus importante que je m'imagine, que si nous pouvions decouvrir la clef des caracteres Chinois, nous trouverions quelque chose qui serviroit à l' analyse des pensées. Voici le R. P. CIMA, Italien de nation, de l'Ordre de S. Augustin, qui me dit, qu'on croit que les caracteres fondementaux sont à peuprés du nombre de 400, et que les autres n'en sont que les compositions.

II. Ce pere a été un Missionnaire dans les Indes, et s'est trouvé quelque tems à la Cour de Pekin en qualité de Medecin, de sorte qu'il a quelque connoissance des simples et remedes Chinois. Il est revenu en Europe dans un vaisseau Danois, et comme il veut faire sa Cour au Roy, je prends la liberté, Monſ. de Vous l'adresser, en vous suppliant de le favoriser, et de le faire connoitre aussi à Monſ. de GUNDELSHEIM, à qui je baise les mains. Ie vous prie aussi de questionner ce Missionaire sur bien des choses et de me communiquer ce que vous tirerés de lui: Car je n'ay pû luy parler que peu d'heures. Il est vray, qu'il n'a pas été assez long tems dans la Chine, pour acquerir la connoissance de leurs caracteres, il ne laisse pas de pouvoir dire beaucoup de bonnes choses de ce pays là, où il paroit avoir envie de retourner: comme la plus part de ceux qui en sont venus: il semble aussi qu'il en pourroit donner quelque description. Au reste je suis entierement. Hildesheim ce 8. d'Octob. 1707.

LET-

LETTRE CCXIII.

I. *Observation generale de la religion Arabe.* II. *Des differents états de religion en Arabie.* III. *De l'usure condamnée chez les Mahometans.* IV. *Des empechements de la conversion des Mahometans.* V. *Le parallele des Mahometans et des Sociniens.* VI. *La doctrine du concile de Nicée de Jesus Christ.* VII. *Des Antitrinitaires modernes.* VIII. *De la fin malheureuse de quelques Anti-trinitaires.* IX. *Des erreurs de Socin.*

I. J'ay lû avec plaisir et profit vôtre Traité qui fait le Parallele des Mahometans et des Sociniens, où vous faites paroitre beaucoup d'erudition et de zele. Je ne m'étonne point du grand progrés du Mahometisme. C'est une espece de Deisme, joint à la croyance de quelques faits, et à l'observation de quelques pratiques que MAHOMET et ses sectateurs ont adjouté, quelques fois assez mal à propos, à la religion naturelle, mais qui n'ont point laissé d'être au gré de plusieurs nations. On a l'obligation à cette secte de la destruction du paganisme en beaucoup d'endroits du monde, et ce seroit un degré pour mener les peuples à la religion plus sublime du Christianisme, si la nôtre étoit prechée, comme il faut, et si les preventions malfondées des Mahometans n'y mettoient beaucoup d'obstacle.

II. On peut dire de la liberté des Arabes, auteurs de cette religion, ce qu'on connoit de la liberté des Germains et des Scythes, de laquelle les Romains disoient:

Libertas ultra Tanaim Rhenumque recessit
Germanum Scythicumque bonum.

Il

Il en étoit de même de tous les peuples qui n'étoient pas aſſez policés, et où il étoit difficile de penetrer. Il ſemble que le culte des Planetes a fait une bonne partie de la religion des anciens Chaldeens et Arabes, que MAIMONIDE appelle Zabiens: Mais le Judaiſme et le Chriſtianiſme y avoient penetré depuis. Je ne doute point qu'il n'y ait eu beaucoup de Chrétiens, mais la converſion du Royaume des Homerites, qui doit avoir été procurée par GREGENTIUS a tout l'air d'une fable pieuſe. Cependant je me ſouviens d'avoir lû, qu'un Roy des Homerites (*) ayant exercé des grandes cruautés contre les Chrétiens de ſon pays, fut vaincu par un Roy Chrétien des Auximites que nous appellons Abyſſins, qui paſſa la mer rouge avec une armée pour luy faire la guerre. Je crains que ce que vous dites, Monſieur, ne ſoit que trop veritable, que les perſecutions horribles qu'on exerçoit contre des Chrétiens dans l'Empire Romain, ſous pretexte de Neſtorianiſme et d'Eutychianiſme, n'ayent contribué beaucoup à peupler l'Arabie, et plus encor à affoiblir le Chriſtianiſme et à le rendre odieux dans les pays Orientaux. Outre qu'il étoit déja chargé de bien de ſuperſtitions et donnoit priſe ſur luy en bien de manieres, lors que MAHOMET s'eleva pour établir une religion qui approchoit aſſez de la Juifve et ne s'eloignoit pas entierement de quelques ſectes Chrétiennes, ce qui lui fit avoir bientôt un grand nombre de ſectateurs. Vous remarquez auſſi fort bien que le Chriſtianiſme n'avoit

n'avoit peut-etre pas pris assez racine dans l' Arabie en ce tems la, parce qu'il n'y avoit point alors apparemment de Traduction de la sainte écriture en Arabe. Et vous avés raison de juger qu'encor aujourdhuy les Missionnaires reüssiroient mieux s'ils s'appliquoient à la traduction des saintes Ecritures dans les Langues des peuples. Ils leur proposent quelques Catechismes, et se donnent quelques fois la liberté de faire une histoire nouvelle de l' Evangile de JESUS CHRIST melée de fables, comme a fait le P. HIEROME XAVIER. Mais il s'en faut beaucoup que ces livres Apocryphes ayent la force des livres Canoniques pour inspirer et conserver la religion.

III. Ce que Vous dites en suite, Monsieur, des articles de la doctrine Mahometane est tres sensé, et il seroit à souhaiter qu'ils ne nous surpassassent point en certains points de pieté. Quant à l'usure condamnée chez les Mahometans, l'on peut dire, que s'il est permis de partager le gain avec ceux à qui on préte pour les faire gagner, il n'est point juste d'accabler des personnes miserables qui empruntent pour vivre. Je suis, Monf. de la partie avec vous, contre ceux, qui s'emancipent de maltraiter les Peres en toute occasion, et particulierement au sujet de leur invectives contre l'usure. Le mépris des Peres poussé à outrance rejaillit sur la religion Chrétienne et si elle n'a jamais eu des propagateurs veritablement pieux et éclairés, quelle opinion en doit on avoir?

IV. Au reste le P. MICHEL NAY qui a été

au Levant, et s'est attaché à instruire ceux qui ont à convertir les Mahometans, a rapporté des bonnes choses tirées de leurs livres, dont on se peut servir pour leurs rendre le Christianisme recommendable. Mais le principal est de leurs ôter l'opinion qu'ils ont de nous, que nous multiplions la divinité. Et il seroit à souhaiter, que des Chrétiens mal instruits, et même quelques fois des habiles gens, mais d'un esprit à prendre un peu le travers, ne donnassent pas dans une maniere de Tritheisme. On le voit par des passages de quelques Remontrans, et par le livre de M. l'Abbè FAYDIT contre les Scholastiques, qui m'a paru incomparablement plus embrouillé que les scholastiques mêmes qui s'attachent à conserver le grand point de l'unité de Dieu. Sans parler de la controverse qui s'eleva en Angleterre il y a quelques années où des savans hommes montrerent du zele contre quelques dogmes, qui sentoient un peu le Tritheisme.

V. Quant aux Sociniens, il faut avouer qu'ils approchent fort des Mahometans, et quoiqu'ils n'admettent point que Mahomet est l'Envoyé de Dieu, ils suivent pourtant et cultivent le principal de sa doctrine, entant qu'il combat la Trinité et l'Incarnation. C'est pourquoy je me souviens d'avoir lû autrefois dans un livre de COMENIUS contre ZWICKER, qu'un Turc ayant entendu ce que luit disoit un Socinien Polonois, s'étonna qu'il ne se faisoit point circoncire. Il est vrai qu'ils rendent un culte à JESUS CHRIST, que les

Ma-

Mahometans luy refusent, mais il semble que les derniers agissent plus consequemment que les Sociniens, car pourquoy adorer une pure creature? FRANCOIS DAVIDIS avoit raison en cela de s'elever contre BLANDRATA et SOCIN; nous n'adorons formellement et precisement que l'eternel et l'infini. Et l'union du Createur avec la creature, quelque grande quelle soit, ne doit point alterer ce culte. Si quelques Savans mal appris, ou quelques personnes grossieres du peuple mal instruit parmi les Chrtiens s'écartent de ce grand principe du vray culte, il faut les reprendre et redresser avec zele, mais il ne faut point detruire pour cela ni l'union du verbe avec la nature humaine, aussi étroite qu'il est possible, ni la diversité des trois personalités et de deux productions, que la sainte Ecriture nous enseigne en Dieu, sans multiplier Dieu luy méme. Il y a quelque chose de profond et d'incomprehensible dans la divinité, dont la sainte Ecriture nous a donné quelque connoissance par des paroles empruntées de ce qui se trouve d'analogique parmi les Creatures, mais en excluant l'imperfection qui s'y trouve jointe dans les Creatures. Les Sociniens poussent leur audace plus loin que les Mahometans dans les points de doctrine: car non contens de combattre ce mystére, et d'eluder des passages trés-forts; ils affoiblissent jusqu'à la Theologie naturelle, lors qu'ils refusent à Dieu la prescience des choses contingentes, et lors qu'ils combattent l'immortalité

 de

de l'ame de l'homme. Et dans l'Envie de s'eloigner des Theologiens Scholastiques, ils renversent tout ce que la Theologie a de grand et de sublime, jusqu'à rendre Dieu borné. Au lieu qu'on sait qu'il y a des Docteurs Mahometans, qui ont de Dieu des Idées dignes de sa grandeur. CONRAD VORSTIUS emporté trop loin par l'aversion qu'il avoit de tout ce qui vient de l'Ecole, donna dans des extremités qui sont incompatibles avec la supreme et immense perfection de Dieu: mais les Sociniens luy en avoient montré le chemin et l'evenement à fait voir, que le Roy JAQUES n'avoit pas eu tort d'écrire si fortement contre ce docteur. Je ne suis pas instruit de ce GUILLAUME HENRI VORSTIUS, fils de Conrad dont vous parlés, Monsieur, et dont vous rapportés quelques sentimens. Il faut étre bien temeraire et bien extravagant pour traiter de supposés les passages de l'Alcoran qui parlent honnorablément de JESUS CHRIST, et ceux de PLINE, de TACITE et de SUETONE qui parlent des Chrétiens.

VI. Il semble que le Concile de Nicée n'a fait qu'établir par ses decisions une doctrine qui étoit déja regnante dans l'Eglise. Il est vray qu'il y a des passages des anterieurs dont les expressions n'étoient pas assez justes, mais c'est qu'on n'avoit pas encor fixé les phrases, et souvent on ne les a pas bien entendus. Il semble que quelques Peres, sur tout les Platonisans, ont conçu deux filiations dans le Messie avant qu'il a été né de la sainte vierge MARIE:

RIE:

RIE: celle qui le fait fils unique entant qu'il eſt eternel dans la divinité, et celle qui le rend l'ainé des creatures, diſtinguant et ſeparant τὸν μονογενῆ ἀπὸ τȣ̃ πρωτοτόκȣ τῆς κτίσεως; et concevant, que dés le commencement des choſes le verbe eternel a été revêtu d'une nature creée la plus noble de toutes, qui le rendoit l'inſtrument de la divinité dans la production et direction des autres natures. Ce qui paroit conforme à la doctrine de la préexiſtence des ames, enſeignée par ORIGENE et par quelques autres Peres; où celle du Meſſie devoit tenir le premier lieu: comme il paroit auſſi que c'étoit l'ideé que les anciens Juifs Cabbaliſtes avoient de leur ADAM KADMON. Les Ariens n'ont gardés que cette ſeconde filiation, et ont oublié la premiere; et quelquesuns des Peres ont paru les favoriſer, en oppoſant le fils à l'eternel entant qu'ils conſideroient le fils par rapport à cette primogeniture d'entre les creatures, qu'ils ſe figuroient. Mais ils ne luy refuſoient point pour cela ce qu'il avoit avant la creation, entant que fils unique et conſubſtantiel. Quant au Dialogue de PHILOPATRIS qui parle ſi diſtinctement de la Trinité quoyqu'il ne paroiſſe pas étre de LUCIEN, il y a lieu de croire, qu'il eſt d'un payen fort ancien, qui avoit eu connoiſſance du Chriſtianiſme. Pour ce qui eſt de THEODISCLE Grec Archevêque de Seville, mais deſerteur du Chriſtianiſme, lors que le Mahometiſme commença à ſe repandre, il paroit que la hardieſſe qu'il a euë de traiter JESUS CHRIST de ſimple fils

 ad-

adoptif de Dieu, a fait du tort à des Efpagnols poſterieurs, contemporains de Charlemagne, comme ELIPANEL et FELIX, qui ne l'appelloient adoptif que ſelon l'humanité, mais qu'on traita durement, quoyqu'il n'y eût de la faute que dans les expreſſions, et qu'ils alleguaſſent des anciennes formules de prieres, qui ſe trouvoient dans leurs Egliſes, où l'on voyoit les mêmes manieres de parler, dont peut-être ce THEODISCLE avoit abuſé.

VII. L'hiſtoire des Anti-Trinitaires modernes eſt aſſez curieuſe. Il ſemble que des Italiens et des Eſpagnols, qui ſont les auteurs de cette ſecte, ont eu envie de raſiner en matiere de Reformation ſur les Allemands et ſur les François mais ils ont preſque aneanti nôtre religion au lieu de la purifier. Il eſt vray que la rigueur exerceé contre eux, et particulierement contre SERVET, eſt inexcuſable, puisqu'il n'y a que la mauvaiſe volonté et nullement l'erreur en ſoy qui puiſſe étre puni. *Errantis poena doceri* (**) On a quelque droit de prendre des meſures pour empécher la propagation d'une erreur pernicieuſe, mais auſſi c'eſt tout ce qu'on a droit de faire, et ces meſures doivent étre les plus douces qu'il eſt poſſible. J'ay d'autant plus de compaſſion du malheur de SERVET, que ſon merite devoit étre extraordinaire, puisqu'on a trouvé de nos jours, qu'il avoit une connoiſſance de la circulation du ſang, qui paſſe tout ce qu'on en trouve avant luy. C'eſt un bonheur pour le Chriſtianiſme que les Turcs n'ayent pas eu l'eſprit de

de profiter des avis des gens faits comme ADAM NEVSER Miniſtre du Palatinat, qui vouloit établir une intelligence entre eux et les Chrétiens Anti-Trinitaires. Par ce moyen ils auroient eu un parti parmi nous. On auroit tort de mettre ce NEVSER ſur le comte des Reformés, il y a eu des Renegats de tous les partis du Chriſtianiſme, et s'il y en a moins de la confeſſion d'Augsbourg, c'eſt que ceux-ci ont eu moins de commerce avec les Turcs, et ſi NEVSER a eu des veuës plus étenduës que d'autres, cela ne fait rien à la reformation.

VIII. Je ne voudrois pas attribuer la fin malheureuſe de quelques Anti-Trinitaires à leur erreur d'entendement, mais plutôt au dereglement de leur coeur, ou bien à quelques jugemens de Dieu, dont nous ne connoiſſons point les reſſorts. Souvent les gens de bien ſont malheureux. D'ailleurs une mort difficile, accompagnée de fureurs et de mugiſſemens étant un effet de la maladie et de la conſtitution, elle peut arriver au meilleur Chrétien du monde. Outre que les gens en fureur ne reſſentent pas ordinairement le mal autant qu'il le paroit, comme on le reconnoit par ceux qui en reviennent. Comme il y a eu, et comme il y a encore parmi les Anti-Trinitaires des gens vivans moralement bien, auſſi bien que parmi les Turcs, il faut en avoir pitié et implorer pour eux la clemence et la miſericorde de Dieu.

IX. Je trouve fort mauvais, Monſieur, auſſi bien que vous, que SOCIN paroiſſe vouloir

nier la connoiſſance naturelle de Dieu, et qu'il s'applique à eluder les paſſages de la ſainte Ecriture, qui l'enſeignent en termes formels. C'eſt encore une doctrine étrange que de dire, qu'on peut vivre ſaintement ſans connoitre Dieu. Je veux croire qu'on peut avoir quelque vertu aparente, qui n'ait aucun raport à Dieu, mais la ſainteté renferme, proprement parlant, ce raport des vertus à celui, qui eſt la ſource de toute pureté et toute perfection. D'ailleurs un Athée peut être homme de bien, moralement parlant, ſoit par temperament, par coûtume, ou par un heureux prejugé, mais il ne le ſauroit être entierement par un principe ſolide de la droite raiſon; à moins que d'avoir obtenu ce grand point de trouver un plaiſir dans la vertu, et une laideur dans le vice, qui ſurpaſſent tous les autres plaiſirs ou deplaiſirs de cette vie, ce qui paroit bien rare et bien difficile, quoiqu'il ne ſoit pas tout-à-fait impoſſible, qu'une heureuſe éducation, une converſation, une meditation et une pratique proportionnée puiſſent mener un homme jusque-là, mais on y arrivera tous les jours plus aiſement avec la pieté. Hors de cette ſituation d'eſprit extraordinaire, quand nôtre raiſonnement n'eſt borné qu'aux commodités de cette vie, il ne ſauroit inſpirer des ſentimens aſſez nobles, ni enſeigner à l'homme ſes principaux devoirs, qui ſe raportent au Souverain Seigneur de l'Univers, dont la connoiſſance nous fait comprendre que ſon ſervice nous peut obliger en bien des rencontres à preferer le bien

bien d'autrui à nos interêts presens, et à prendre un parti que la prudence n'aprouveroit pas toûjours, si ce grand motif cessoit, et si nous n'avions le meilleur et le plus grand de tous les Maitres, à qui l'on est heureux de servir, et qui met le bien commun sur le compte. De sorte que les Sociniens semblent ravaler la religion tant naturelle que revelée, dans la theorie et dans la pratique, et lui ôter une bonne partie de ses beautés: Mais il faut finir une lettre qui est devenuë plus prolixe, que je ne croiois en la commençant. Je suis de tout mon coeur, etc. à Berlin le 2. Dec. 1706.

(*) Cette histoire se trouve dans tous les Auteurs de l'histoire Ecclesiastique. Mr. LVDOLPH dans son Histoire d'Ethiopie en parle fort au long.

(**) Voiez l'histoire de MICHAEL SERVET, que M. l'Abbé MOSHEIM a donné au public à Helmstad 1727. Car il defend ici, que CALVINVS ait été trop rigoureux contre SERVET. Les auteurs de *la Bibliotheque raisonnée des Ouvrages des scavans de l'Europe* T. I. P. II. art. VII. p. 366. et T. II. P. I. art. VI. p. 93. ont pris beaucoup de peine à defendre CALVINVS contre M. MOSHEIM. Mais M. l'Abbé MOSHEIM a repondu à ces obiections dans une lettre françoise, qui se trouve dans la même Bibliotheque T. II. P. I. art. V. p. 88. et il a promis dans la Connoissance de ses ecrits et de ses dissertations p. 80. d'exposer plus amplement et plus exactement toute la vie de SERVET dans une nouvelle edition de l'histoire de cet homme infortuné.

LETTRE CCXIV.

I. *Du P. Cima.* II. *De la controverse de M. la Croze avec le P. Harduin.* III. *D'un Original de Charlesmagne donné à l'Eglise de Hersfeld.*

I. Je vous ay écrit une lettre de Hildesheim que j'ay donnée au R. P. Cima Augustin Italien venant de la Chine, et allant à Rome, mais voulant passer par Berlin. Je n'ay pû luy parler assez à Hildesheim, où je ne pouvois pas m'arrêter. Ainsi je Vous supplie de le questioner sur bien des choses, et de me faire part de me communiquer ce que Vous apprendrés de lui. Il a fait profession de medecine dans la Chine, et a parlé souvent au Monarque en cette qualité; et comme il paroit avoir connoissance des simples des Indes et de la Chine, il seroit bon de l'interroger là dessus. Il m'a parlé de deux, l'un contre la pierre, l'autre contre la phthisie, mais il ne me les a assez expliqués. Il m'a dit qu'on pourroit avoir à peu de frais des livres et autres choses de la Chine, et même des Chinois habiles pour les interpreter. Je l'ay exhorté de mettre là dessus son sentiment par écrit, et de le faire donner au Roy. Vous pourrés l'y encourager aussi, Monsieur, car le Roy pourroit peut-étre y prendre goût; et comme vous avés envie, Mr. de vous appliquer à cette étude aussi, vous y trouveriés de la satisfaction vous même. Il vous dira bien des choses qui confirmeront ce que Vous dites dans Vôtre dissertation sur les Missions: mais il est peut-étre bon qu'il ne sache pas que vous écrivés; autrement il se defiera davantage de Vous.

II. Je viens de lire la premiere partie de vos dissertations, et j'y ay trouvé bien du plaisir et du profit. Je ne diray rien de celle du Soci-

nia-

nianiſme que j'avois déja lûe à Berlin, mais j'ay trouvé beau, que vous avés ſi bien dechiffré ce que le P. HARDOVIN a voulu dire enigmatiquement, et quoyque j'aye de la peine à croire, qu'on puiſſe aller à ce point d'extravagance dans la ſocieté pour vouloir renverſer l'autorité de preſque tous les anciens auteurs et manuſcrits, je ne laiſſe pas d'accorder qu'il y en peut avoir beaucoup qui applaudiront, au moins en partie, aux penſées ridicules des Peres HARDOVIN et GERMON.

III. J'ay fait un tour à Caſſel, où j'ay vû un original de CHARLE-MAGNE donné à l'Egliſe de Hersfeld, il eſt de la ſeconde année de ſon empire. Il y avoit EGINERIVS *ad vicem Ercambaldi*. Je ſoupçonne que ce n'eſt autre que le celebre EGINARDVS. Le Pere MABILLON marque un notaire nommé GENESIVS. Mais je crois que c'eſt ce même EGINERIVS. Car les R et les S' ſe reſſemblent beaucoup dans les Mſ. de ce tems là. J'ay été auſſi à Gundersheim, où il y a des titres de LVDOVICVS fils de LOVIS Roy de Germanie. J'ay fait copier des Sçeaux les portraits de CHARLE-MAGNE et de ce LOVIS le fils. Celuy de CHARLE-MAGNE donne un viſage aſſés reſſemblant de celuy qui ſe voit dans les gravures du P. MABILLON: cependant le *typarium* eſt different. J'ay fait mettre mon Ecrit au net: mais je ne ſay quand il ſera imprimé, parce que je n'ay point de liaiſon avec les libraires de Hollande, où je le voudrois envoyer. Au reſte je ſerai bien aiſe d'apprendre

dre la continuation de vos recherches, et je ſuis entierement etc. Hanover ce 14. d'Octob. 1707.

LETTRE CCXV.

L'etat de la religion Chrétienne a la Chine.

L'affaire de la Chine embaraſſe extremement les Jeſuites, et le Pape même. I'ay vû une verſion d'un decret de l'Empereur de la Chine, où les Europeens qui voudront troubler doré-navant les Chinois dans la pratique de leurs ceremonies ſont menacés de mort. Ce decret fait connoitre que la cour de Chine a connoiſſance de la revolution du Japon, qui y a fait perir le Chriſtianiſme. Si le Pape approuve ce que le Cardinal de Tovrnon a fait, il y a de l'apparence que tous les religieux, même les Jeſuites ſeront obligés de ſortir du pays. Au reſte je ſuis avec paſſion.

P. S. N'avés-vous point parlé, Monſieur, à M. Brand, qu'on dit que le Roy va envoyer en Perſe?

LETTRE CCXVI.

Des quelques ouvrages, qui meriteroient d'etre imprimes de nouveau.

Ce Joannes de Vesalia dont vous voulés publier le traité contre les indulgences, a eu du merite, et ce qu'on trouvera de luy meritera d'être imprimé. Quant au *Diarium* Paridis de Grassis comme il eſt auſſi à Wol-

Wolfenbutel; je meditois un *volumen rerum Italicarum*, *ſcriptorum bonam partem ineditorum aut auctiorum*, où je voulois inſerer integrum diarium BVRCHARDI, tum ALEXANDRI VI. (*auctum et correctum ex veſtro codice*) *tum* JVLII II. *itemque diarium* PARIDIS DE GRASSIS, et un certain diſcours de COMMENDON ſur la cour de Rome, et les Papes AVGERTI DE BITERRIS que M. BALVZE cite auſſi quelques fois. Item un certain ONGARELLI qui a écrit il y a 300 ans ou environ. Mais je ne voudrois pas pourtant que vôtre collection en ſouffrit, ſi vôtre extrait de PARIS DE GRASSIS y étoit neceſſaire. Hanover le 30. Novemb. 1707.

LETTRE CCXVII.

I. *Des Miſſionaires Chinois.* II. *Des remedes contre la pierre et la phthiſie.* III. *De la controverſe de M. la Croze avec le P. Harduin.* IV. *D'un original de Charlesmagne donné a l'Egliſe de Hersfeld.* V. *De la langue Chinoiſe.* VI. *Des controverſes de M. la Croze avec les Sociniens et les Jeſuites.*

I. Mad. la Princeſſe Royale m'a fait ſavoir que le R. P. CIMA aura ſujet d'étre content. Je croyois volontiers que quelque Miſſionaires Chinois abuſent de la liberté où ils ſe trouvent. Mais pour les honneurs qu'on fait a CONFVCIVS, je doute ſi on les peut appeller idolatriques. Pour l'Empereur de la Chine, je ſuis aſſés porté à croire que ſa Religion ne va gueres loin. Je ſuis perſuadé qu'on chaſſera les Européens quand'on aura appris nos meil-

meilleures connoiſſances. C'eſt pourquoy j'ay exhorté le P. BOVVET et d'autres miſſionnaires de tâcher de nous faire avoir reciproquement les connoiſſances Chinoiſes. Mais pour cet effet, il faudroit faire venir des habiles Chinois en Europe avec leur livres. Selon le P. CIMA le Roy le pourroit faire à peu de frais: je voudrois qu'on y penſat.

II. Comme le R. P. CIMA a quelque connoiſſance de certains ſimples qu'il dit étre ſouverains contre la pierre et la phthiſie, il faudroit l'interroger là deſſus. Je vous ſupplie, Monſieur, de ne pas laiſſer echapper cela, et d'en parler même à Monſ. GVNDELSHEIM au beſoin, en lui faiſant mes complimens.

III. Ma lettre que vous avés bien voulu inſerer dans vôtre ouvrage, pourroit paroître paſſable ailleurs, mais là où elle eſt, elle fait trés mechante figure, parce qu'une choſe mediocre placée parmi des choſes excellentes devient mauvaiſe. Et ceux qui vous en ont parlés à rebours, étoient fort malins, ou jugeoient de travers. J'ay ſenti en liſant, ce que je viens de vous dire, on ne pouvoit rien dire de plus fort pour le P. MABILLON, et M. FONTANINI que ce que vous dites. Le public a beſoin d'étre deſabuſé du P. GERMON et de ſes ſemblables gens mal informés; car je voy que des perſonnes habiles d'ailleurs, ſe laiſſent prevenir par ce pere.

IV. J'ay été dernierement à Caſſel, où j'ay vû un original de CHARLE-MAGNE donné à l'ancienne Abbaye de Hersfeld, dont les biens ont

ont été fecularifés par la paix de Munfter en faveur de la maifon de Heffe. J'en parlay à un François homme de merite, il ni eu parût étonné, et eût de la peine à croire qu'il y a de fi anciens originaux, et je reconnus que le P. Germon et les memoires de Trevoux l'avoient gâté là deffus.

V. S'il y avoit un certain nombre de caracteres fondamentaux dans la Literature Chinoife, dont les autres ne fuffent que les combinaifons; cette literature auroit quelque analogie avec l'analyfe des penfées. Je veux bien croire que le P. Bovvet fe flatte, et flatte ceux de fa compagnie, mais je ne voy pas en quoy il me puiffe avoir dit des fauffetés. Auffi le P. Cima ne m'a rien dit de particulier là deffus, il feroit bien de donner fes remarques par écrit.

VI. Comme il aura peut-étre dit des chofes à M. Gvndelsheim, fur la medecine et les fimples, qui s'oublieront, je fouhaite, Monfieur, que vous faffiés en forte qu'il vous en dife autant, et que vous vous entreteniés là deffus, tant avec M. Gvndelsheim, qu'avec luy, et que vous vouliés bien avoir la bonté de me faire part de ce que vous en tirerés. S'il pouvoit donner quelque connoiffance des deux fimples contre la pierre et contre la phthifie, il meriteroit une recompenfe.

VII. Si quelque libraire de Hollande fe charge de l'impreffion de mon difcours, je ne luy en demanderay qu'un bon nombre d'Exemplaires. J'ay compté qu'il m'en faudroit 150, ou

ou 130 au moins pour mes amis, autrement je ferois obligé d'en acheter. Je vous aurois une nouvelle obligation, par rapport à cet ouvrage même, si vous en procuriés l'impression, mais c'est à vous de juger, si le public vous en seroit obligé aussi. Il vous le sera beaucoup, si vous continués de luy donner des Dissertations, comme vous avés commencé. Vous avés portés aux Socinianisans et aux Jesuites des coups qu'ils sentiront. S'il y a quelque chose de trop, ceux qui en sont innocens, n'ont qu'à desavouer ce qu'on leur impute, et la faute des uns n'est pas celle de tous les autres. Je suis avec zele. à Hannover ce 5. de Novemb. 1707.

LETTRE CCXVIII.

I. *De la Palaeographie grecque du P. Montfaucon.* II. *De l'histoire de Neufschatel par M. Plarre.* III. *De la defense de donner au public l'histoire de Leutingerus.* IV. *Des observations de M. Bourguet sur l'origine de l'ecriture.* V. *de M. Naudè supralapsaire.*

I. Jé suis bien-aise de vous dire, que je viens d'apprendre de Paris, que vôtre ami le Pere Don BERNARD de MONFAUCON va publier un excellent livre *in folio*, dont le titre sera *Palæographia Græca*, il y fait dans le grec, ce que le P. Don MABILLON a fait dans son livre *de re Diplomatica* dans le Latin, & quelque chose de plus. Il y parlera des liqueurs pour des especes de papier, & autres corps dont on s'est servi pour écrire de la façon des livres des anciens scribes ou libraires & tachy-

chygraphes et Calligraphes de l'origine et des differences des lettres Grecques des anciennes inſcriptions Grecques, dont il en donne beaucoup de non imprimées des vieux Mſ. particulierement de ceux de DIOSCORIDE de la Bibliotheque de l'Empereur et du Roy, des Mſ. du 7me et 8me siécle avec des epreuves en tailles douces, et des Mſ. del 10me 11me 12me 13me 14me siécle, des Abreviations et de pluſieurs notes de Muſique de Chymie et de quelques diplomes de l'onzieme 12me et 13me siécle: il ne paroit pas qu'il ait connu des diplomes Grecs plus anciens. Cet ouvrage ſera bien inſtructif et nous apprendra bien des belles choſes. C'eſt tout ce qu'on m'en mande de Paris: Comme vous faites grand cas de ce Pere, j'ay crû de vous faire plaiſir, Monſieur, en vous donnant cette information.

II. Pour ce qui eſt de M. PLARRE, il eſt maintenant Secretaire de l'Ambaſſade que le Roy a envoyé à Wetzlar, pour travailler avec des autres deputés de l'Empire au redreſſement des deſordres de la Chambre imperiale. Cependant quelqu'un m'a mandé qu'on le veut charger de travailler à l'Hiſtoire de Neufchatel; et on m'a demandé même, ſi je n'avois rien à lui fournir. J'ay repondu qu'il me paroiſſoit, que pour un tel deſſein, il vaudroit mieux qu'il fut auprés de Monſieur le Comte de METTERNICH, qu'à Wetzlar, où il aura toute aute choſe à faire, il faut toûjours penſer au *dic cur hic*, travailler à la jurisprudence à Wetzlar, et à Neufchatel à l'Hiſtoire; que cependant je n'avois rien de prét pour un tel deſſein.

III. Je m'étonne qu'on l'a empeché de publier l'Histoire de LEUTINGERUS sous pretexte que cet auteur parle mal des Reformés. Il étoit aisé de le redresser par des notes.

IV. J'ay oublié de vous dire, Monsieur, que Monsieur JABLONSKI m'a communiqué quelques lettres curieuses d'un marchand nommé BOURGUET, sur l'origine de l'écriture, et ce qu'il écrit au P. BOUVET que j'ay envoyé à Paris pour étre envoyé à la Chine. J'ay conseillé à Mr. JABLONSKI de luy donner l'honneur de vôtre connoissance.

V. Monf. NAUDE' m'a envoyé son livre, où je m'étonne qu'il se declare pour les supralapsaires. Je vous souhaite une heureuse année avec beaucoup d'autres. Hanover ce 2. Janvier 1708.

LETTRE CCXIX.

I. *Des controverses de M. la Croze avec un certain Docteur de Sorbonne.* II. *D'un certain Legal, qui attaque le Peré Montfaucon.*

I. Je m'étonne que M. le CLERC a mis la lettre du Docteur de Sorbonne, avant que d'avoir donné une recension de vôtre livre. Cette lettre ne contient rien, et ne merite gueres de reponse. Je l'ay lûe enfin, et ne comprends rien dans ce qu'il dit à mon égard, et je crois que d'autres ni comprendront rien non plus. Je n'ay pas dit que j'approuve M. BULLUS en tout. Et M. BULLUS est fort loué des protestans. Je crois que vous pourriés faire entrer dans vôtre reponse une espece de recension de

vôtre

vôtre livre qui en fera connoitre des bons endroits, et vous moquer au reste de la lettre. Je penseray si j'envoyeray un mot à M. le CLERC. S'il vous refuse, un autre ne vous refusera pas. (*)

II. Un certain LEGAL ou Legat françois retiré en Angleterre, qui y a écrit ses voyages imprimés depuis peu en Hollande, attaque mal à propos dans la preface le Pere BERNARD de MONFAUCON. Cela me donne mauvaise opinion de ce voyageur, qui paroit avoir tout pris des autres livres excepté ce peu qui regarde son avanture. Je suis avec zele. etc. Hanov. ce 18. Febr. 1708.

(*) M. la CROZE a disputè dans ses *dissertations historiques sur divers sujets*, données au public à Roterdam chez Reinier Leer 1707., contre la paradoxe opinion du P. HARDOVIN, que les Ouvrages des saints Peres, qui leur sont attribuez communement, et les Auteurs profanes, que ces Peres ont citez, soient supposees dans le douzieme ou le troizieme siécle. Il attribue au même lieu l'opinion et le dessein du P. HARDOVIN à tous les Jesuites. Un Docteur de Sorbonne, comme il s'appelle, a pris en mauvaise part ce sentiment de M. la CROZE, et lui a opposé une dissertation, dont l'inscription est: *Sentiment d'un Docteur de Sorbonne sur un libelle intitulè; Dissertations historiques &c.* Il defend ici les Jesuites, et il excuse la paradoxe opinion du Pere HARDOVIN. M. le CLERC a inseré la même dissertation dans sa *Bibliotheque Choisie* T. X. p. 332. Mais non seulement le Docteur de Sorbonne dispute ici contre M. la CROZE, il censure aussi en passant M. LEIBNIZ, qui adhere avec M. la CROZE au sentiment de BULLUS, dans sa pretendue Defense du Concile de Nicée. La reponse de M. la CROZE à ce Docteur de Sorbonne se trouve dans la même *Bibliotheque* T. XV. p.

p. 166-187. Il se defend aussi par un livre intitulé *Vindiciae veterum scriptorum contra* IO. HARDVINUM. S. J. P. Roterodami 1708. in 8.

LETTRE CCXX.

I. Des relations de Dieu avec les hommes. II. Des nouvelles Chinoises. III. De la controverse de M. la Croze avec un certain Docteur de Sorbonne.

I. Je vous suis bien obligé, Monsieur, de la bonté que vous avés de penser à mon ouvrage; nous verrons ce que M. HUMBERT repondra à son retour; en attendant je l'acheve et le met en état d'étre envoyé à un libraire. Je m'étonne que M. NAUDÉ ne voit pas qu'on ne doit pas comparer ce que Dieu fait à nôtre égard, avec ce que nous faisons à l'égard des vermisseaux. C'est nôtre ignorance, negligence et foiblesse que nous detruisons ces animaux, mais Dieu qui fait tout, et qui sait employer tout comme il faut, donne à chaque chose ce qui luy convient.

II. J'applaudis fort à vôtre application au Chinois. *Mes Novissima Sinica* sont distraits; peut-étre pourtant que j'en trouveray encore, mais il sera difficile de trouver le livre du Pere MAGAILLANS.

III. Je doute que l'auteur du memoire que M. le CLERC a publié soit un Jesuite. Il seroit peut-étre à propos de le mepriser quel qu'il puisse étre: ainsi je serois quasi d'avis, Monsieur, qu'on ne luy repondit pas ni pour vous, ni pour moy. Mais voicy ce qui me paroit le plus convenable, sauf vôtre jugement, c'est que

que vous écriviſſiés à M. le Clerc, qu'au lieu de repondre à ce Docteur, ou pretendu tel, vous croyés qu'il ſuffit de donner une petite recenſion de vôtre ouvrage, et que vous le priés de l'inſerer dans le ſien, en faiſant cette recenſion vous pourrés dire, que vous ne garantiſſés pas tous les ſentimens que M. Bullus peut avoir, mais que vous applaudiſſés ſeulement à la juſtification du Concile de Nicée. Et quant à moy le meilleur ſeroit peut-être de ne rien dire du tout dans cette recenſion, puisque je ne me ſoucie gueres de ce que dit cet auteur. Au reſte je ſuis avec zele etc. Hanover ce 29. Fevr. 1708.

P. S. J'ay oublié de vous dire, Monſieur, que M. Cuperus me mande, que M. le Clerc fait imprimer en Hollande un recueil des pieces du Pere Hardouin, et c'eſt peut-être l'interêt de ſon libraire, qui l'a fait prendre le parti de cet auteur.

LETTRE CCXXI.

I. *De la controverſe de M. la Croze avec le P. Hardouin.* II. *De quelques ecrits de Jordanus Brunus.* III. *De quelques deſſeins de M. Toland,* et IV. *Des Commentaires d'Euſtathe ſur Homere.*

I. Ecrivant dernierement à Monſieur Cuper j'ay fait mention de vôtre Diſſertation Latine et de la reponſe que vous attendiés de luy là deſſus. Maintenant je ſuis bien aiſe que vous l'avés reçûe, et qu'on va l'imprimer. Je vous ſuis bien obligé du ſoin que vous prenés de l'Edi-

tion de mon travail. La difficulté eſt de ſavoir ſi l'imprimeur me voudra donner un auſſi grand nombre d'exemplaires, que je dois avoir pour en envoyer à quantité d'amis. Je ne voudrois pas acheter beaucoup d'Exemplaires de mon propre ouvrage, et je ſuis aſſeuré que 120. ne me ſuffiront pas, cependant je m'en contenteray ſans pretendre autre choſe.

II. M. TOLAND ne m'a point parlé du *Specchio della beſtia trionfante di* GIORDANO BRUNO. Je crois d'avoir vû ce livre autrefois, et qu'il eſt proprement contre le Pape. J'ay deux ouvrages qu'il a fait *de infinito* l'un en Latin, l'autre en Italien. L'auteur ne manque pas d'eſprit, mais il n'eſt pas trop profond.

III. M. TOLAND ſemble maintenant vouloir étre ami des gens d'Egliſe. Il a parlé à M. l'Evêque et à M. JABLONSKI pour apprendre les deſſeins du Roy ſur la conciliation des Religions, mais il n'en aura pas appris grand choſe. On peut dire de luy: *non defenſoribus iſtis tempus eget*. Il a publié un livre Anglois pour prouver que la matiere peut penser, et qu'elle peut avoir l'action d'elle même. C'eſt changer *nomina rerum* et apppeller matiere, ce qu'autrement on n'entend pas par ce nom. (*)

IV. On me mande de Paris, qu'on y va imprimer les commentaires d'EUSTATHE Archevêque de Theſſalonique ſur HOMERE, avec une verſion latine et quelques notes neceſſaires. On conferera les paſſages cités par ce commentateur avec les auteurs. C'eſt Monſieur CAPERONNIER Licentié en Theologie, qui eſt un mem-

membre de l'Université de Paris, qui travaille à cet ouvrage. Je suis avec zele etc. Hanover ce 11. d'Avril 1708.

*P.S. Le P. GOBIEN Jesuite qui étoit mon correspondant, et qui avoit soin des missions étrangeres, est mort.

M. TOLAND m'a montré un MS. qui est une Apologie des Hongrois protestans, il le fera (peut-étre) imprimer en Hollande.

(*) M. TOLAND a donné au public à London 1704. un livre avec l'inscription : *Lettres to Serena*, ou, Lettres a Serena. Disputant dans sa quatriéme epitre contre le Systeme de SPINOZA il soutient, que la matiere peut avoir l'action d'elle même. *That motion*, dit il, *is essential to Matter no less than extension, and that Matter neither ever was, nor ever can be a sluggish, dead, and inactive Lump, or in a state of absolute Repose.* Un des amis de M. TOLAND a refuté cette remarque. C'est pourquoi il se defend dans la cinquiéme lettre dans ce volume, qui traite du mouvement de la matiere. Ensuite et M. JAC. FAYUS dans sa Defense de la religion des Juifs P. I. cap. 1. p. 4. et M. SAMUEL CLARCK dans sa dissertation de l'existence et des attributs de Dieu P. I. ch. IV. a refuté cette erreur de M. TOLAND. Voiez le commentaire de M. l'Abbé MOSHEIM de la vie et des avantures de M. TOLAND, §. 26. p. 147. et 148.

LETTRE CCXXII.

I. *De quelques adversaires de M. la Croze.* II. *De Jordanus Brunus.* III. *M. Leibniz pense à un journal des Savans, qu'on pourroit publier à Berlin.*

I. Je n'ay pas encor vû la derniere Histoire des ouvrages des Savans: ainsi je ne say pas quel sentiment M. de BEAUVAL m'attribue: il a tort s'il va au delà de mes expressions; et je feray obligé en ce cas de m'expliquer. Je

ne comprends pas par quel motif il vous maltraite, et que luy et M. le CLERC et M. BERNARD, quoyque d'ailleurs peu unis, conjurent contre vous? Est ce qu'ils ont peur qu'en vous produisant dans le monde literaire, vous leur pourriés faire quelque tort, *officere ipsorum luminibus?* Si mon avis avoit quelque poids, je vous conseillerois, Monsieur, de ne vous point soucier des pieces qu'il vous jouent, et d'aller toûjours vôtre chemin. D'autres habiles gens vous rendront justice. *Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.* M. CUPERUS est de ce nombre.

II. Vous m'obligerés, Monsieur, de me communiquer plus de particularités du livre de JORDANUS BRUNUS; dont j'ay les écrits tant Latins qu'Italiens sur l'infini. Mais je n'ay qu'une idée trés confuse du livre que vous dites que M. TOLAND avoit.

III. Il y a quelque tems que j'ay pensé à un journal de Savans qu'on pourroit publier à Berlin, mais je suis un peu en doute sur la langue. M. CHAUVIN en avoit commencé un en François. Mais soit qu'on prit le Latin ou le François, personne n'y pourroit mieux contribuer que vous. Ce seroit le moyen le plus commode de rendre justice aux gens de merite. Vous diriés, Monsieur,

Semper ego auditor tantum, nunquamne reponam
Vexatus toties rauci Theseide Codri.

Je suis avec zele etc.

Hanover ce 1. de May 1708. LET-

LETTRE CCXXIII.

I. M. la Croze se perfectionne dans la langue Esclavonne. II. *De quelques adversaires de M. la Croze.*

I. J'ay eu l'honneur de recevoir vôtre lettre après celles de M. Cuper; les unes et les autres m'ont fait plaisir, et je suis ravi d'apprendre que vous poussés vos recherches sur les langues, et entrés plus avant dans l'Esclavonne, et dans les Dialectes.

II. Je ne remarque point que M. Ancillon parle de vous, Monsieur, autrement qu'avec estime, il n'a garde d'approuver les étranges manieres de M. Oelven, et luy aussi bien que M. Beauval sont peu contens de l'impression de la lettre de M. l'Abbé Bignon avec un titre ridicule. Je ne sçay point ce qu'on a mis contre vous dans le journal des Savans du Juin passé, et je ne say si M. Ancillon y a part. Cela peut venir de gens qui vous ont connu en France, & qui sont fachés que vous attaqués si ouvertement leur religion, et les Jesuites. Mais ce ne sont pas ces gens dont vous ayés sujet de vous mettre en peine. Des semblables ne doivent point vous detourner de vos beaux desseins, qui peuvent servir à enrichir la Republique des lettres, et je seray toûjours ravi d'en apprendre les particularités, souhaitant de tout mon coeur de pouvoir contribuer à tout ce qui peut servir à vous faire rendre justice par tout, et peut-être en pour-

ray je trouver quelque occaſion. Je ſuis avec zele etc. Hanover ce 23. Septembr. 1709.

LETTRE CCXXIV.

I. *De la langue Albanoiſe.* **II.** *De la langue Armenienne, Cophtienne, et Georgienne et* **III.** *De la langue des pays ſoumis au Czar.*

I. Comme M. Hubener revenu de Hollande de paſſe icy, je l'ay prié de ſe charger d'un Manuſcrit de la Bibliotheque du Roy, que je vous renvoye, en vous remerciant, et j'ay voulu me donner l'honneur de vous ecrire en même tems. Vous m'avés fait beaucoup de plaiſir, en me mandant d'avoir reçu un livre et un dictionaire de la Langue Albanoiſe, par là nous apprenons quelle étoit la langue des anciens Illyriens. J'y remarque cependant beaucoup de latin. Attiene pour nôtre pere, convient avec les langues Scythiques, il ſemble auſſi qu'il y a quelques petites traces des mots qui s'accordent avec l'Allemand, comme, *ſeet*, terre, *Enandeyenée*, pardonner, *ndetekech*, en tentation.

II. Vous deviendrés bientôt univerſel dans les langues, Monſieur, puiſque vous approfondiſſés même l'Armenienne toute differente des autres. Vous ſavés que feu Monſieur Acoluthus s'imaginoit de trouver un rapport entre l'Armenien et le Cophte, mais je crois qu'il ſe trompoit: au moins il ne m'en donnoit aucune preuve perſuaſive quand' il m'en parla

parla à Berlin. Vous en pourrés juger à fonds maintenant. La Langue Georgienne m'a paru encor plus singuliere que l'Armenienne, à cause de la multitude des modes. Vôtre explication des medailles Armeniennes sera sans doute trés propre à entrer dans nos Miscellanea.

III. Il y a icy un Seigneur Moscovite Envoyé du Czar qui s'arrétera peut-étre encor quelques semaines icy, il s' appelle Prince ou Kneés de l'ancienne familie des *Kuracin.* Je tacheray de le porter à écrire à la Chancelerie de Moscau pour nous procurer des echantillons des Langues des pays soûmis au Czar, et des pays voisins. Et si vous avés quelques demandes à faire, je vous supplie, Monsieur, de me le faire tenir bientôt. Comme il est Seigneur du pays, il pourra écrire de celà avec plus d'effet, que des étrangers que le Czar employe, et à qui j'en ay écrit et parlé inutilement. Au reste je suis avec zele etc. Hanover ce 10. Decembr. 1709.

LETTRE CCXXV.

***I.** De la Langue Albanoise. **II.** La Langue Georgienne. **III.** L'ouvrage de Nestor de Kiovie. **IV.** La rebaptization des Latins chez les Russes. et **V.** De l'origine du mot: Kosack.*

I. Il sera bon de discerner dans l'Albanois ce qui luy est propre, de ce qui est emprunté, personne ne le peut mieux faire que vous Monsieur. Cependant je diray mon opinion sur quelques mots de cette Langue. *Hunde pro*

naso,

naso, *An dicemus antiquum Celticum esse;* et que le chien *Hund* a eu son nom chez les Allemands du nez, par ce qu'il excelle par l'usage de cet organe, comme *Truye* Troia vient d'une autre maniere de *trogue* ou *truyn*, nez chez les anciens Gaulois, et encor chez les Galois modernes. *Hunting* est la chasse chez les Anglois; mais *hint* encor leur signifie trace, indice, ce que les Allemands modernes appellent *Spuhr*. Ainsi il se peut que le tout vienne d'une racine qui marquoit *Kunde* connoissance, et d'où même connoitre et *γινώσκειν* peuvent étre venus. Je tire une consequence semblable de *Crahn brachium* chez les Albanois, car *Krebs* ou *crabbe* est un animal à bras, et *Krallen (griffes) Krazzen* gratter, *Kriechen*, repere, *Kröte bufo* en semblent dependre. La lettre K signifie souvent une courbure dans les racines; et la lettre R y signifie le mouvement, ainsi les bras sont propres à étre exprimés par C r il me semble que *Massa* est viande chez les Esclavons, ainsi cela se rapporteroit à *Mix* des Albanois, et *Mis* des Armeniens, qui signifie chair chez les uns et chez les autres. *Maritus Burri* pourroit avoir du rapport à *Braut*, *Braeutigam*, *Freia*, Venus des peuples Teutoniques. Pour ce qui est de Cancer *Gaforreia* des Albanois, je soupçonne qu'il pourroit avoir du rapport à *Gafel*, c'est à dire *furca*, fourchette. Les bottes telles que les Hongrois ont coûtume de porter, sont appellées *Citmes* à Vienne selon la pronontiation italienne, c'est à dire *tschismes*, ainsi il

fau-

faudroit examiner si *ocrea* n'est pas *tschisme* chez les Hongrois, ou chez quelque autre peuple voisin, comme chez les Albanois. Les noms Albanois des nombres n'ont rien ce semble qui ne sorte des langues voisines. Mais que chez les Albanois un boeuf soit *Chau* et que la Mer s'appelle *deet;* et *mulier crue et Bon Emit.* C'est dequoy vous pourrés mieux trouver la raison, Monsieur, sachant tant de langues. Peut-être que *deet*, est une alteration de delt Θάλαζζα etc.

II. La Langue Georgienne sera un jour vôtre fait, Monsieur, car je vous en apporteray le Dictionnaire, s'il plait à Dieu. On en a aussi publié une Grammaire des types *della prapaganda*, mais que je n'ay point vûe, cependant elle doit étre curieuse; comme j'ay jugé par une recension que j'en ay vûe autre fois dans le *Giornale de letterati.* Je m'imagine qu'on aura aussi imprimé quelque livre pieux dans cette langue, quand on n'y auroit point la Bible.

III. Je verray s'il y aura moyen d'obtenir l'ouvrages de NESTOR de KIOVIE. J'ay trouvé un auteur qui a vû un livre de ce NESTOR, et qui en a fait des extraits, c'est HERBINIUS dans son livre *de Cryptis Kioviensibus*, que vous trouverés facilement à Berlin, car il est imprimé à Konigsberg en 1675. en 8vo. Autant que je le puis comprendre, le livre même de ce NESTOR, s' appelle πατεςικὸν, dans lequel ce Chronographe des Russes a donné les vies des peres dont les corps se trouvent dans la grande Grotte de Kiow

Kiow. Ce livre de NESTOR, à ce que dit M. HERBINIUS, eſt imprimé à Kiow en 1661. en types Sclavoniques ou Ruſſes comme ſont ceux des Moſcovites. Je ne ſay ſi ce n'eſt le livre que vous avés vû, ce qui pourroit en faire douter, eſt, que vous en parlés comme ſi ce πατερικὸν n'étoit point de ce NESTOR, au lieu qu'HERBINIUS le luy attribue trés ſouvent. Il eſt vray qu'il rapporte qu'un SILVESTER KLOSSOW Evéque Ruthenien du pays de Mecislaw Orszan et Mohilow à fait un abregé du πατερικὸν de NESTOR en langue Polonoiſe imprimé encor à Kiow en 1636. et je ne ſay ſi vous avés vû ce dernier ou l'autre. HERBINIUS ne paroit point avoir ſû que ce NESTOR ait fait un autre ouvrage, quoyqu'il l'appelle le Chronographe des Ruſſes. Cependant ce NESTOR eſt nommé luy même le penultieme dans le catalogue des Peres, dont les corps non corrompus paroiſſent dans la Grotte de Kiow, et ce catalogue avoit été envoyé à Monſ. HERBINIUS, par l'Archimandrite d'un Monaſtere de Kiow nommé INNOCENT GIZIEL qui avoit du ſavoir et avoit êtudié dans les Academies des Chrétiens Latins. Quoy qu'il en ſoit, je prieray ce prince ou Knees KURACIN, et des gentilshommes Moſcovites curieux qui ſont avec luy, de tâcher de nous procurer la Chronique même de NESTOR, s'il y a moyen. M. HERBINIUS p. 17. cite ſon πατερικὸν part. I. touchant la premiere predication de l'Evangile chez les Ruſſes par l'Apôtre S. André, et tou-

chant

chant un certain S. Andronic venu depuis dans leur pays, qui pourroit bien avoir donné occasion à la fiction de la venûe de S. André. etc.

IV. Monsieur Herbinius nous apprend encore une chose que je ne savois pas, et qui est digne d'étre scûe, c'est que les Russes ont resolu dans un Synode tenu à Moscovie quelques années avant qu'il aj publiè son livre, de ne plus rebaptiser les Latins qui embrasseroient leur religion, ce qui n'est pas une petite affaire.

V. Il dit aussi avoir appris d'un Seigneur Polonois, que *Kossà* est une faux en Esclavon, et *Kossàk* un faucher ou qui porte une faux; et que c'est de là que vient le nom des Cosaques, et nullement de *Kozà* chevre, par ce qu'ils couroieint et sautoient comme les chevres; En effet la premiere derivation paroit bien plus raisonnable. Au reste, Monsieur, puisque vous avés fait un travail si utile sur la langue Slavonique literale, ne pourriés vous pas aisement en faire un extrait des racines, c'est à dire des mots principaux, dont la connoissance suffiroit à peu près pour entendre facilement les autres. Je vous en serois bien obligé si cela se pouvoit. Et au reste je suis avec zele, en vous souhaitant une heureuse nouvelle année, etc. Hanover ce 26. Decembr. 1709.

P. S. Je voudrois bien avoir aussi vôtre sentiment touchant ce Seigneur que les Russes disent étre venus d'un pays eloigné, et qui pourroit étre la côte de la mer Balthique, j'ay une table

table Genealogique Manuſcrite où eſt parlé d'un Roric venu en Ruſſie.

LETTRE CCXXVI.

I. De la langue Armenienne et Chinoiſe. II. Du livre de M. Isbrand. et III. Du pays de Wagria.

I. Je prends la liberté de vous envoyer la lettre que M. Bourguet m'a écrite de Neufchatel avec ma reponſe. La ſienne ne m'a été rendue que depuis peu à cauſe de quelque accident. Je vous ſupplie, Monſieur, de me communiquer vos reflexions là deſſus afin de luy en faire part. Je luy marque que c'eſt de vous que j'en attends les meilleures. Les Armeniens meritent que vous faſſiés pour eux, ce que M. Ludolf a fait pour les Abyſſins. Mais outre que j'apprends qu'il y a un jeune homme en Hollande nommé Schroederus, qui s'eſt appliqué à la langue des Armeniens, qui a eu des gens du pays pour maitres, et qui publiera bien-tôt une Grammaire Armenienne: Les Chinois meriteroient bien d'avantage vos ſoins, et pour faire quelque choſe de bon dans la literature Chinoiſe, vous avés à la Bibliotheque du Roy des ſecours, que vous ne trouverés point ailleurs. Ainſi, ſi vous voyés quelque apparence d'y faire des progrés, je m'imagine que vous ne ſauriés rien faire de plus important.

II. Le livre de Monſ. Isbrand merite d'étre traduit, et d'étre enrichi par des notes, puis qu'il eſt un peu maigre.

III.

III. Les pays de Variag d'où les Hiſtoriens Eſclavons diſent que RORIC eſt venu dans la Ruſſie, ne ſera autre choſe apparemment que *Wagria*, province où la ville de Lubec eſt ſituée, et qui étoit attribuée autre fois aux Eſclavons *Wagrii*, *Obotriti* c'eſt à dire les habitans des environs de Lubec, du pays de Meclenbourg, et de celuy de Lauenbourg étoient tous des Eſclavons. Ce pays eſt maintenant habité par tout par des peuples Allemands ou devenus tels. Mais la Wagrie a été plus d'une fois aſſujettie aux Normans ou Danois. Ainſi ce RORIC paroit avoir été un Seigneur de race Danoiſe, mais venu de Wagrie ou des environs. Car RORIC eſt un nom uſité chez les Danois et autres Germains Septentrionaux, mais non pas chez les Meclenbourgeois ou autres Eſclavons. Cette Côte de Wagrie a toûjours été un pays de grand commerce même avant la fondation de la Ville de Lubec, par ce que ce pays eſt ſitué a l'entrée du Cherſoneſe Cimbrique, et fournit un paſſage aiſé dans l'Ocean. Ainſi il a pû donner ſon nom à la mer voiſine chez les Eſclavons, et il paroit que les Ruſſes ne pouvant pas bien prononcer gr ou Wagria en ont fait Wariag. Je vous prie de donner à Monſ. JABLONSKI le Miniſtre, vos remarques ſur la lettre de M. BOURGUET, car M. JABLONSKI me les pourra communiquer avant que de les envoyer, et je ſuis avec zele etc. Hanover ce 15. d'Avril 1710.

LETTRE CCXXVII.

I. L'eloge de M. la Croze. II. D'une inscription Siberienne. III. Des anciens characteres Chinois etc. IV. Des observations de l'aimant, que l'on veut etablir dans l'Empire de Russie.

I. Vous ne m'avez pas peu obligé, en me donnant la connoissance de M. Wolfius, qui a publié déja des beaux essais, et dont j'attends encor beaucoup. Mais vous m'obligés encor, en m'écrivant tout simplement de vous même, et en me faisant part de vos études, que je trouve toûjours belles et importantes. Je reconnois la consequence de la langue Armenienne, et je suis asseuré, que vous en tirerés de belles choses pour l'Histoire Ecclesiastique et la sainte écriture. Mais je trouve la recherche du Chinois infiniment plus utile, et je suis ravi de voir, que vous y pensés serieusement.

II. L'inscription Siberienne me paroit bien considerable en tout sens; et si vous la dechifrés, ce sera quelque chose de merveilleux. Le commencement de vôtre explication est trés apparent, et le signe de Jesus Christ indubitable.

III. Je crois avec vous, que les anciens caracteres Chinois étoient Hieroglyphes. Apparement c'étoient au commencement les peintures des choses, mais enfin pour abreger, et pour étendre cette écriture, ils en ont conservé seulement quelques traits des figures,

res, et ils en ont faits des combinaiſons pour exprimer les autres choſes, dont une bonne partie ne ſauroit étre peinte; d'où ſont venus inſenſiblement leur preſens caracteres. De l'inſcription Siberienne il ſemble, qu'on peut tirer cette conſequence, que les caracteres d'alors differoient infinement des modernes. Ce qui feroit croire aiſement, que l'inſcription Chinoiſe Chrétienne publiée par le P. KIRCHER comme ancienne, eſt ſuppoſée. A moins de dire qu'une colonie Chinoiſe dans la Siberie avoit conſervé les anciens caracteres Chinois, lors qu'ils étoient déja changés dans la Chine, ce qui n'eſt pas impoſſible. Il y a déja du tems, que j'avois pris la liberté de vous envoyer, Monſieur, la lettre de M. BOURGET avec ma reponſe, pour vous prier de marquer là deſſus vôtre ſentiment. Je crois, que vous avés rendu ces lettres à M. JABLONSKI, mais je n'ay point appris ce que je deſirois le plûs, c'eſt à dire ce que vous en diſiés. Eſt-il permis encor de l'apprendre? J'ay vû ce que Monſieur SIMON a dit pour rendre juſtice à vôtre merite: La ſottiſe, qu'il y a adjoutée ſur de faux rapports, ne ſauroit vous faire du tort. Vous m'obligerés, Monſieur, de me donner de tems en tems de vos nouvelles; d'autant plus qu'il me ſemble, que nôtre ſocieté languit aſſez à Berlin, et que je me ſuis efforcé inutilement de la tirer de la langueur.

IV. J'ay eu l'honneur de parler au Czar à Torgau, et ſa Majeſté fera faire des obſervations magnetiques dans ſes vaſtes Etats. Elle

paroit encor disposée à favoriser d'autres recherches, et si vous voulés, Monsieur, marquer des points, qui meriteront d'être recherchés dans la Russie, dans la Siberie, et dans la Chine même, j'espere que ce Monarque donnera des ordres pour nous favoriser. Je suis avec zele etc. Hanover le 14. Decembr. 1711.

LETTRE CCXXVIII.

I. *D'une Inscription Siberienne.* II. *De la langue Epirotique.* III. *De l'origine du mot allemand: Hornung.*

I. J'espere que ma derniere avec l'incluse pour M. WOLFIUS vous aura été rendue. Celle cy est pour vous dire, que M. CUPERUS m'écrit, de n'avoir rien appris de vous, Monsieur, depuis le Mois d'Août, aprés vous avoir envoyé l'inscription Siberienne, et qu'il ne craignoit que vous ne fussiés malade. Je luy ay écrit, qu'apparemment vous aviés attendu à luy demander le succés de vôtre recherche là dessus, où vous aviés fait des progrés considerables, suivant ce que vous m'en aviés mandé. Cependant il sera peut-être bon, que vous le tiriés de la peine vous même, car c'est une personne qui vous estime, comme de raison, et qui merite bien aussi la vôtre.

II. A cette occasion, je vous supplie, Monsieur, de m'envoyer l'Oraison Dominicale de la langue Epirotique avec une version interlineaire; et vous m'obligeriés en y adjoutant le *credo*, si vôtre commodité le permet; *item* de me donner les titres de vos deux livres de cette

cette langue, avec leur grandeur; et le tems, et lieu de l'impression. Car cette Langue étant si peu connûe, merite qu'on y medite un peu. Je tâcheray d'obtenir ces livres de Rome. On a deterré des anciens monumens sous les fondemens de Nôtre Dame de Paris.

III. Il y a de mention des Divinités tant Latines, et Greques, comme JUPITER, HERCULE, VOLCAIN, CASTOR, et POLLUX, que Gauloises, comme Hesus, et un Dieu inconnu portant des Cornes, avec des anneaux attachés un à chacune des Cornes, avec cette Inscription CERNVNNOS, or le nom même signifie un cornu. Car *Kern* est *Cornu* ou *Horn* en Aremorique ou vieux Celtique, or je crois avoir trouvé la dedans l'origine jusqu' icy inconnuë du mot Allemand HORNUNG, qui signifie le mois de Fevrier. La question est ce que c'étoit que ce Dieu, et pourquoy on luy avoit affecté ce mois. L'on sait que les anciens donnoient quelques fois des cornes à BACCHUS, et on pourroit conjecturer, que les anciens Gaulois et Germains, se reposant durant ce mois, où il ne pas encor permis de travailler à la culture de la terre, se divertissoient à boire. Cependant il y a une autre conjecture d'un savant homme, qui approuve ma derivation du *Hornung*, mais qui croit que le Dieu cornu étoit PAN ou FAUNE, d'autant plus que selon le temoignage des Fastes d'OVIDE les *Faunalia* se celebroient au Mois de Fevrier. S'il étoit aussi sûr que ces peuples ont honoré PAN ou FAUNE, comme on

doit juger, qu'ils ont honoré BACCHUS, je ferois moy même pour cette interpretation. Je souhaite vôtre sentiment là dessus, et je suis avec zele en vous souhaitant *multos annos et felices*. Hanov. le 28. Decemb. 1711.

LETTRE CCXXIX.

I. *De la langue Armenienne et des anciens Medes.* II. *De l'origine du mot allemand Hornung.* III. *L'eloge de M. I. C. Wolf.* IV. *De la Bretagne mineure.* V. *Des oeuvres de Frodoardus etc.* VI. *D'un ouvrage de Proclus.*

I. Vos lettres, bien loin d'importuner, m'obligent, et m'instruisent toûjours. Je suis faché qu'on vous a chargé d'une traduction, car il y a cent choses que vous pouvés faire que d'autres ne ferront pas, & il y a cent autres qui pourroient faire de bonnes traductions. Cependant j'espere que vous serés quitté maintenant, et que vous serés retourné à vôtre Armenien favori. La decouverte que la langue des anciens Medes étoit celle que les Armeniens ont conservée, me paroit considerable, et belle. On apprend aussi par là que les Medes et les Perses étoient des peuples d'une race toute differente. Je n'ay point manqué d'écrire pour la reception de M. WOLFIUS de Wittenberg dans nôtre Societé, et j'espere qu'on en demeurera d'accord. Je voudrois que tous nos membres le meritassent aussi bien que luy, chacun dans son genre. Quand vous aurés depeché vôtre important ouvrage Armenien, je vous solliciterai toûjours

jours en faveur de la Chine. Pourquoy ne ferés vous pas plûtôt imprimer vôtre dictionaire en un Volume in folio, qu'en deux in quarto? Si ce n'est peut-étre que vous voulés que l'un soit *Latino-Armenum*, l'autre *Armeno-Latinum.* Mais j'en doute, et je m'imagine que vous vous serés contenté du dernier.

II. Je suis ravi de l'approbation que vous donnés à ma conjecture touchant *Cernunnos*. La recherche des Dieux particuliers, differens de ceux des Grecs et Romains, particulierement en Europe seroit curieuse. REINESIUS dans son *Deus Endovellicus* a donné un essay fort beau. Un certain Monf. DELLA TORRE, qui a écrit des antiquites du Frioul, a parlé amplement du Dieu BELRNUS. La *Dea* NEHALENNIA me paroit avoir quelque rapport à la riviere *Vahalis*. BOXHORNIUS a fait une dissertation en Flamand sur cette Deesse, que j'ay. Mais je ne me souviens pas de l'explication qu'il en donne. Un de mes amis soupçonne qu'au lieu d'OΓMIOC nom d'HERCULE Gaulois, il faudroit lire OPMIOC, et que ce pourroit étre IRMIN Dieu Germanique. Je vous supplie, Monsieur, de me marquer quelques passages d'HERODOTE, et d'autres anciens sur la maniere de se servir de cornes comme de vases propres pour en boire; supposé que cela ne vous donne point de peine.

III. Je suis ravi d'apprendre que M. WOLFIUS est dans le dessein de continuer dans ses

recherches de la Philoſophie ancienne, qui ſeront encore utiles pour l'Hiſtoire Eccleſiaſtique. Je vous ſupplie de luy faire mes complimens reciproques.

IV. Un Norman a écrit contre le P. LOBINEAU, pour ſoûtenir que la Bretagne mineure a été ſoûmiſe autrefois aux premiers Princes Normans Chrétiens. Vous le trouverés dans le Journal des Savans de Paris. Je crois que cela n'eſt pas tout a fait ſans fondement, et que CHARLE le ſimple abandonna au moins une partie de la Bretagne à ROLLON.

V. Quelcun a deſſein à Paris de publier les oeuvres de FRODOARDUS. Il y ajoutera ſon *Carmen pontificale* entier, et quelques autres poëmes du même de *Vitis Sanctorum*. Un, nommé M. SIMON a été fait garde du Cabinet de Medailles du Roy, et M. GALLAND ſera ſon adjoint. On croit qu'encore la Bibliotheque du Roy aprés la mort de M. CLEMENT ſera gardée par deux, dont l'un ſera M. BOIVIN, on m'a encor nommé l'autre, mais je ne me ſouviens pas de ſon nom. Il faut finir. Je ſuis avec zele etc. Hanover le 17. Mars 1712.

VI. P. S. Apropos de la Philoſophie des anciens que Monſieur WOLFIUS eſt ſi capable d'eclaircir, je vous diray, Monſieur, que j'ai la traduction Latine d'un ouvrage de PROCLUS, dont on n'a point le Grec. Le livre eſt ſur la liberté, la contingence, et l'origine du mal. C'eſt juſtement l'object de ma Théodicée. L'auteur de cette verſion eſt un certain

GUI-

GUILIELMUS de MORBEKA Archevêque de Corinthe, je crois qu'il étoit Anglois de nation. Cette verſion eſt ſi literale et ſi expreſſive du Grec, qu'on a quelques fois de la peine à l'entendre, et il faut quaſi diviner, quel a été le Grec pour en venir à bout. Ainſi cette verſion demanderoit quaſi une autre verſion, ou bien une Paraphraſe. Mais pour cet effet il faudroit étre bien verſé dans la lecture des Ecrits de PROCLUS, et d'autres Platoniciens. Le même MORBEK a auſſi traduit les Elemens Theologiques de PROCLUS fait à l'imitation des demonſtrations des Mathematiciens; mais je crois qu'on en a le Grec. Cependant je n'oſerois l'aſſeurer, n'ayant point le loiſir de chercher.

LETTRE CCXXX.

I. *Du dictignaire Armenien de M. la Croze.* II. *Du mot* ὄγμος. III. *De la religion et de la langue Gauloiſe.* IV. *De l'ancienne maniere de ſervir de cornes pour boire.* V. *De la traduction de Proclus par Morbek.* VI. *Des adverſaires de M. la Croze.*

I. Je ſuis bien aiſe qu'on rend juſtice à M. WOLFIUS, non ſeulement à Berlin, mais encor ailleurs, puiſque j'apprends, qu'on l'a appellé à HAMBOURG; où il aura le plaiſir et l'avantage de converſer avec M. FABRICIUS. Pourquoy, Monſieur, ne feriés-vous pas imprimer vôtre dictionaire Armenien? Je ſuis bien aſſeuré qu'on ne manquera point de libraires qui le voudront imprimer, ni de le-

lecteurs qui le voudront acheter. Et si l'on manquoit de libraires ailleurs; je croy qu'on s'en chargeroit *alla propaganda*, comme on y a voulu se charger de quelques travaux de M. de SPARWENFELD pour l'Esclavon.

II. Le changement d'ὄγμος en ὄρμος n'est pas de moy, et je suspends mon jugement là dessus: Cependant je ne le trouve point si hardi, puis qu'il n'y a que l'echange de deux lettres, qui se ressemblent fort, et que la chose convient. Que peut on demander de plus pour rendre une emendation *ex ingenio*, passable?

III. La religion des Gaulois differoit de celle des Germains en ce que la premiere étoit plus raffinée; mais les Dieux en bonne partie étoient les mêmes *Taran* et *Thor; Theutates* et *Theut* ou *Tuitscou; Kernunnos* et *Hornung:* J'ajoute *Hesus* ou *Esus* et *Eric*, puisque *Eric-Dag* est Mardy dans Allemagne superieure; et *Penn* le chef des Dieux, *unde Alpes Penninæ apud Livium*, avoit aussi ce nom chez les Allemands, d'où vient que chez les Allemands superieurs *dies jovis* est *pfingsdag*. Les uns et les autres avoient des Bardes, mais les Allemands n'avoient point que je sache des Druides, qui avoient du savoir, qui manquoit aux Allemands. On peut encor dire, que la langue Gauloise étoit Germanique à demy, comme on peut dire, *Latinam esse semigræcam.* Une infinité de mots du pays de Galles ou du Bas-Bieton se trouvent encor en Allemand. Et apparemment les deux langues s'approchoient encor d'avantage dans les vieux tems.

tems. Lors que peu de mots conviennent comme en Armenien et en Allemand, vous avés raiſon de dire, que le fond de la langue eſt tout different. Ainſi par rapport au Gaulois et Allemand, je tiens le milieu entre CLUVERIUS qui en fait la même langue, et ceux qui les font toutes differentes. LIVIUS *gentes Alpinas appellat ſemigermanas.* S'il y avoit beaucoup de mots Baſques dans le Cophthe, cela confirmeroit une conjecture que j'ay touchée, que l'ancien Eſpagnol et Aquitanique, pouvoit étre venu d'Afrique. Vous m'obligerés, Monſieur, en me marquant un nombre de ces mots Cophtho-basques, Albano-Celtiques, et Libo-Letto-Celtiques.

IV. Je vous remercie, Monſieur, de vos remarques, ſur l'ancienne maniere de ſe ſervir de cornes pour boire. Ceux qui ont écrit de *cornu Oldenburgico*, *et vaſe Tunderenſi*, apportent auſſi des autorités, mais les vôtres ſont bien choiſies, et peu vulgaires.

V. Ce que je ſay de la Traduction de PROCLUS par MORBECK, ne me vient que de la Bibliotheque de Hambourg. Ce MORBECK eſt mentionné dans VITELLIO.

VI. Il faut mépriſer ce que la haine de Religion fait dire aux François et autres Romaniſtes, contre ceux qui les ont quittés. Ils voudroient faire mépriſer toutes ces perſonnes: mais vous, Monſieur, et Monſieur OUDIN, et Monſieur le VASSEUR, nous fourniſſés de grandes inſtances pour les confondre. Peu de perſonnes remarqueront ce que les

les mémoires des Trevoux et M. SIMON dans ses lettres ont dit contre vous, et ceux qui le remarqueront, s'ils sont equitables et judicieux, le mépriseront. De telles choses ne meritent presque d'étre relevées. Monsieur SIMON rend au moins justice à vôtre savoir. Je reviens toûjours à mes souhaits sur le Chinois aprés l'Armenien. Je voudrois que non „seulement les Lecteurs, mais encor les Prin„ces rendissent justice à vôtre merite," et je souhaiterois d'y pouvoir étre utile. Au reste je suis avec zele etc. Hanover le 30. May 1712.

LETTRE CCXXXI.

De la langue et de la Mission Chinoise.

Vous me faites toûjours beaucoup de plaisir, et d'honneur, en m'informant de vos desseins literaires, où je ne manque gueres d'applaudir, les trouvant trés utiles et trés beaux. Il semble que vos forces s'augmentent par le travail. *Duris ut ilex cæsa bipennibus . . . ab ipso ducit opes animumque ferro.* Vous voilà passé des Armeniens aux Cophthes, quoique M. ACOLUTHUS ne vous ait point mené par ce chemin. J'en serois ravi particulierement, si le Cophthe vous pouvoit servir de degré pour mieux arriver à la Connoissance des caracteres Chinois. Mais quand cela ne seroit point, comme en effet il y a quelque lieu d'en douter, ce seroit toûjours beaucoup si la langue Cophthe étoit aussi Philosophique qu'elle vous paroit du premier abord. Car jusqu'ici nous n'en

n'en connoiſſons point de telles, quoique les raiſons des impoſitions des noms paroiſſent quelquefois à travers des ruines des anciennes langues, particulierement de l'Hebreu et du Teutonique. Cependant l'Egypte ayant été gouverné long tems par les Prêtres et par les Sages, vôtre eſperance paroit avoir d'autant plus de fondement. Il ſemble que le Pere AGATHEMERUS a crû auſſi, ou a voulu faire croire aux gens, que l'Egyptien peut ſervir aux Chinois, car il avoit commencé d'étudier le Cophthe. Quoiqu'il en ſoit, je crois que le Pape auroit mieux fait d'envoyer à la Chine un homme comme le Pere BONJOUR, qu'un homme comme le Cardinal de TOURNON. Il auroit eu moins d'autorité, mais il auroit pû faire des rapports avec plus de connoiſſance de cauſe. Car pour dire la verité j'ay toûjours trouvé le procedé de ce Cardinal plus convenable à un ſaint viſionnaire, qu'à un homme dont le zele fut reglé par la ſcience. Vous ne me ſauriés faire plus de plaiſir qu'en me faiſant quelque part de vos nouvelles decouvertes, comme vous me le faites eſperer. Je vous avois ſupplié dernierement de me donner quelques echantillons de vos paralleles de l'Albanois avec le Celtique, et quelques autres langues et je vous repete ma priere. Je ne demande que ce qui ſera de vôtre commodité, vous voyés par ce trait de ma memoire, qui d'ailleurs eſt aſſez mauvaiſe, combien j'ai de l'attention à ce qui vous regarde. Je voudrois que ce pût être un jour d'une maniere où vous trou-

trouvassiés quelque avantage, étant avec beaucoup de zele etc. Hanover le 6. Juill. 1712.

LETTRE CCXXXII.

I. De l'erudition de M. la Croze. II. Sentiment de M. Bourguet sur la Theodicée de M. Leibniz. III. De l'histoire de la Bretagne.

I. Quoyque vous soyez capable de nous donner des belles choses sur toutes sortes de matieres, vôtre travail sur la langue et les caracteres de la Chine m'a toûjours paru le plus important.

II. Depuis que Monsieur Bourguet a vû mes essais de Theodicée, il m'a écrit une autre lettre, où il reconnoit d'y avoir trouvé la solution de la plus part de ses difficultés. J'espere que vous aurés renouvellé vôtre correspondance avec Monsieur Cuperus.

III. Un ami de Paris me mande ce qu'il sait sur l'histoire de la Bretagne, où je say que vous avés beaucoup de part. "L'Histoire de la Bretagne par le Pere Lobineau, et contre laquelle l'Abbé Vertot avoit écrit, occupe „beaucoup Mons. le Chancelier, car ce P. Benedictin pretend dans son Histoire que la Bretagne est un fief independant, & qui ne peut „être confisqué par la felonie. De sorte qu'il „paroit par ce principe, que le Roy ne la possederoit qu'à titre d'usurpation. Ce que Monsieur l'Abbé de Vertot un de nos illustres „et savans auteurs, sur tout en Histoire, a fait „remarquer à M. le Chancelier, ainsi si le Pere Lo-

LOBINEAU n'a pas de quoy se justifier, il„ pourroit luy arriver des avantures.„ On me mande que P. GERMON Jesuite a publié un livre *de veteribus Haereticis Ecclesiasticorum Codicum corruptoribus*. J'ay peur que ce travail ne tende encor à faire douter, et à pousser le critique sceptique. Au reste je suis avec passion et estime etc. Vienne ce 17. Juin 1713.

LETTRE CCXXXIII.

I. *Une conjecture des vers attribués à Charlemagne.* II. *De M. Gronovius et du P. Germon.* III. *De l'erreur d'un Jesuite.* IV. *Si la Bretagne a relevé de la France?* V. *Des Jesuites, et de la Mission Chinoise.*

I. Comme je crains que ma presence ne serviroit de rien à Berlin à mes amis, d'ailleurs le mal contagieux qui regne assez ici parmi le petit peuple, a rendu les passages difficiles par la Saxe et par le Brandebourg; je feray mon retour par la Franconie, quoique j'eusse pensé au commencement de passer à Berlin. On peut dire que la fermeté de l'Empereur à ne point vouloir partir d'ici, que dans l'extremité; a epargné bien de maux à la ville de Vienne, où tout seroit allé s'en dessus dessous à son depart. Maintenant on pretend que le mal commence à baisser qui haussoit depuis le mois de Juin. Sans ce mal, ces mots *Te tenet aula nitens*, auroient été bien appliqués à la cour de l'Empereur. En dressant mes Annales depuis le commencement du regne de CHARLEMAGNE (que j'ay poussé jusqu'

à

à HENRI l'oiſeleur avant mon depart d'Hanover) j'ay temoigné quelque penchant pour une conjecture qui eſt, que ces vers attribués à CHARLEMAGNE pourroient regarder la mort de ſon fils ainé CHARLES, au lieu qu'on les applique ordinairement à ROLAND, qu'on veut faire paſſer pour le fils de ſa ſoeur.

II. Je ne ſay comment M. GRONOVIUS repondra au paſſage du *Concilium Eliberitanum*, s'il pretend ſoûtenir, qu'il y a eu des images dans les Temples de la primitive Egliſe. On parle pourtant de celle du bon paſteur. Je ne doute point que le P. GERMON n'aye en vûe les nommés Predeſtinatiens du neuvième ſiécle, et les pretendues falſifications dont HINCMAR les accuſe.

III. Un certain Jeſuite rapporté dans un des journaux, pretend contre l'evidence de l'Hiſtoire de ce tems là, qu'on a pris *Eccleſiam Laudunenſem* pro *Lugdunenſi*, Laon pour Lyon. Ces gens ne font point d'honneur à leur ordre.

IV. Je ne ſay ſi jamais la Bretagne a été un fief de la Couronne de France, et j'ay raiſon de deferer à vôtre jugement là deſſus, puiſque vous avés epluché vous même l'Hiſtoire du pays. Cependant je vous dirai d'avoir remarqué, qu'un des Ducs ou Rois de la Bretagne NOMENOIUS ou SALOMON, ou un autre voiſin de ce tems a pris la qualité de *Miſſus Regius*; car les Ducs relevans de la Couronne prenoient quelques fois cette qualité, parce qu'un *Miſſus Regius* avoit a Surintendance ſur des Comtes, et autres juges ou Seigneurs de ſon departement.

V.

V. Les Jesuites se sont attirés une nouvelle tempête du coté de Rome et de Paris, par la Continuation de l'Histoire de leur ordre, faite par le peré JOUVENCI. Cependant dans le fond ce pere a raison, à mon avis, (autant que je me l'imagine, sans avoir lû son ouvrage:) en faisant l'Apologie du Jesuite que le Parlement de Paris fit mourir, & des honneurs qu'on rend à la Chine à CONFUCIUS et aux ancêtres. Car quoique le Jesuite qui fut l'objet de la rigueur du Parlement, eût enseigné des opinions que je desapprouve: neantmoins sa Doctrine étant soûtenue par quantité de Theologiens, on ne devoit point le traiter avec tant de rigueur. Et aprés les declarations du Monarque de la Chine on a sujet d'étre content, et d'accepter *ambabus manibus* une decision du chef de la religion Chinoise, si favorable au Christianisme. Au reste les Jesuites ont des adversaires assés forts, et ils ne peuvent point dire que tout leur rit. Ici même je trouve qu'ils n'ont point du tout le pouvoir de leur predecesseurs. Vous avés excité ma curiosité en me parlant d'un ouvrage que vous dites avoir fini, et que vous ne nommés pas. Quelqu'il puisse étre, je me figure qu'il sera utile et beau. Je reviens toûjours à mes souhaites que vous puissiés vous appliquer d'avantage à la literature Chinoise, et je suis avec zele etc. Vienne ce 16. de Sept. 1713.

P. S. Je ne say si vous avés remarqué qu'il est parlé de vous assés dignement, en un certain sens, dans les lettres de M. SIMON.

LETTRE CCXXXIV.

I. *L'eloge de M. la Croze.* II. *De l'histoire de la grande Bretagne de P. Lobineau.*

I. Je feray bien aise d'apprendre des nouvelles de vos recherches favantes, depuis que je n'ay point eu l'honneur d'avoir de vos lettres. La Chine, l'Armenie, et quantité d'autres pays, et langues s'attendent d'étre illustrées par vos meditations.

II. J'ay feuilleté un peu l'histoire de la Bretagne du P. LOBINEAU, qui me paroit assez bien écrite, et j'y trouve de l'ingenuite. Il rapporte des titres qui font voir, que des Evêques et Prêtres ont été mariés en Bretagne, et ont consideré leur Evêches et leur Cures comme hereditaires, les ayant fait passer aux fils et aux petits, comme vous m'aviés fait l'honneur de me dire, avant qu'on eut vû ce livre. Au reste je suis avec zele etc. Bronsvic le 24. Octobr. 1714.

LETTRE CCXXXV.

I. *M. la Croze fait un heureux coup à la Loterie.* II. *De la langue des Armeniens, des Medes et des Epirotes.* III. *Du mariage des Prêtres.* IV. *Du Pere Hardouin.* V. *De M. Boivin et de M. de Tournes.* VI. *De la Theodicée de M. Leibniz.*

I. Quoique je suis faché de nous voir privé de l'esperance de vous avoir, je ne laisse pas d'entrer dans vos raisons, et je comprens fort bien que le sejour d'une grande ville comme

me Berlin, et la commodité de l'usage de la Bibliotheque Royale doivent avoir pour vous des charmes. Je vous felicite même de la raison qui vous a determiné à prendre ce parti, c'est à dire de vôtre heureux coup que vous avés fait à la loterie de Hollande. Il faut avouer que cette fois la fortune avoit quitté son bandeau. Il est à souhaiter qu'elle le fasse souvent pour des personnes d'un merite comme le vôtre, dont le nombre n'est que trop petit.

II. Je suis ravi, Monsieur, que vous trouvés de plus en plus des lumieres sur la langue et l'histoire des Armeniens, il vous en seront redevables autant que les Abyssins à M. Ludolfe, c'est à dire le public pour eux. Ce voyage du Seigneur Armenien au Grand Kam des Tartares nous apprend il quelque chose sur la Geographie de la Tartarie, comme le voyage de Rubinck, tout abregé qu'il est, n'a pas laissé de nous en donner? Vous m'avés dit un jour, d'avoir des preuves que l'ancienne langue des Medes est celle que les Armeniens parlent encor aujourdhuy, je serois bien aise de les apprendre. Vous m'avés communiqué un jour à Berlin un livre de la langue particuliere des Epirotes imprimé à Rome *à la propaganda.* Il me semble qu'il y avoit l'Oraison Dominicale en cette langue, et que je l'en tiray: Mais je ne la trouve point facilement dans mes papiers. Voudriés vous bien avoir la bonté, Monsieur, de me la communiquer encore une fois.

III. J'ay été bien aise de trouver dans le Pere LOBINEAU ces Actes dont vous m'aviés parlé, qui font voir que le mariage des Prêtres et même des Evêques étoit pratiqué publiquement et sans difficulté en certains tems dans la Bretagne Mineure. Il me deplait, qu'on ne vous a point rendu dans la preface la Justice que vous est dûe.

IV. On a publié à la Haye un livre contre le Pere HARDOUIN, où on luy impute d'accuser d'Atheisme S. AUGUSTIN, ou plûtôt selon luy l'Auteur qui a écrit sous son nom: comme si tous ceux qui disent que Dieu est la verité, étoient des Athées. Un ami m'en avoit déja écrits autrefois de Paris, et il sembloit qu'on desiroit de moy de le publier, mais je n'aime pas à me mêler des choses qui peuvent nuire aux gens; sur tout quand je ne suis pas bien asseuré du fait, et quand le public n'en reçoit point de prejudice.

V. Connoissés-vous, Monsieur, les gens qui sont à present à la Bibliotheque du Roy? M. BOIVIN est sans doute un trés habile homme, mais je ne crois pas que ce soit luy qui soit le premier de ceux qui y sont occupés effectivement, sous la direction de M. l'Abbé DE LOUVOIS. Je prends la liberté, Monsieur, de vous addresser cette lettre par le jeune M. de TOURNES fils du celebre Libraire de Geneve de ce nom, et qui cultive la profession du pere. Il me paroit joli garçon, & qui pourra étre un jour un bon Libraire. Il m'a apporté un jour une lettre du celebre

M.

M. Turretin. Vous m'obligerés en luy faisant la faveur de l'admettre et de l'assister.

VI. Je ne say comment les Jesuites se sont avisés de faire reimprimer ma Theodicée en *duodecimo* à Paris, quoique Paris ne soit point marqué sur le titre. Cependant il y a des endroits où je n'ay pû m'empecher d'insinuer que toute la dispute sur la necessité qu'ils ont avec les Jansenistes se reduit à une logomachie. Je suis avec zele etc. Hanover le 24. de Mars 1715.

LETTRE CCXXXVI.

I. *De la Geographie antique.* II. *De l'histoire de France du P. Daniel.* III. *D'une Bibliotheque universelle.* IV. *De M. d'Hozier, M. de Gagnieres, du P. le Long etc.* V. *De la vie de M. Bayle.*

I. J'ay envoyé vôtre lettre à Wilkins en Angleterre. J'ay vû, mais je n'ai gueres lû ce livre de M. l'Abbé Terrasson, ne m'interessant gueres dans ces disputes sur Homere, qui sont de peu d'utilité. J'aimerois mieux de voir bien eclairci un auteur de cette antiquité. Je serois bien aise que quelqu'un prit la peine d'en eclaircir la Geographie, et de nous dire quelque chose de raisonnable sur les voyages d'Ulysse. Car ce que M. Rudbeck en a dit dans son Atlantica est chimerique. Apparemment ses Cimmeriens étoient auprés du pont Euxin, où sont maintenant les Tartares. Mais je voudrois qu'on pût deviner où étoient ses *Phaeaces*, et *l'Ogygia*. Je

ne ſay ſi l'on peut dire qu'il a fait paſſer ſon ULYSSE dans l'Ocean. Cependant cela ne paroit point tout à fait deraiſonnable. Car les Pheniciens le navigoient déja alors.

II. Le Pere DANIEL ne m'a gueres ſatisfait ſur les endroits de l'Hiſtoire de France dont j'ay eu beſoin. Il me ſembloit qu'il effleuroit les matieres, et evitoit les difficultés.

III. Je me ſouviens d'avoir lui dire, qu'il y avoit eu un ſavant à Paris qui avoit medité une Bibliotheque univerſelle, ou Catalogue general des livres. Vous ſaurés, Monſieur, ce qui en eſt.

IV. Je ne ſay ſi Monſieur d'HOZIER le fils, grand Genealogiſte, comme ſon pere, eſt encor en vie. Je ne me ſouviens pas maintenant des ouvrages de Monſ. de GAGNIERES. Le R. Pere LE LONG veut donner une Bibliotheque de tous les Hiſtoriens de France, vous ſavés, ſans doute, Monſieur, que le travail de Monſieur CASIMIR OUDIN ſur les Ecrivains Eccleſiaſtiques paroîtra enfin, le bon homme meriteroit d'étre mieux accommodé; car ſon ſavoir n'eſt pas ordinaire. Vous aurés vû dans un journal ſes remarques ſur l'ouvrage du Pere BANDURI; que dites-vous, Monſieur, de M. KUSTERUS? Son Changement m'a ſurpris, il me ſemble qu'il fait un peu trop le ſuffiſant. Il devoit conſulter les notes Manuſcrites de REINESIUS ſur SUIDAS.

V. Que dites-vous, Monſieur, de la vie de M. BAYLE? Il me ſemble que M. de BASTADE a raiſon d'attribuer l'avis aux refugies à

M.

M. Pelisson, et que M. Bayle a seulement adjouté *obstetriciam operam*, en quoy il est vray, qu'il avoit tort. Je suis avec zele etc. Hanover le 3. d'Août 1716.

LETTRE CCXXXVII.

I. *Des etudes des Religieux de la congregation de S. Maur.* II. *De l'edition des Conciles du P. Hardovin.* III. *De M. Basnage.*

I. Voicy une lettre que je viens de recevoir de Monsieur WILKINS, pour vous être envoyée, à quoy je n'ay point voulu manquer de satisfaire tout aussi tôt. On me mande de Paris que le S. CHRYSOSTOME du R. P. Don MONFAUCON avance fort; et que les Etats du Languedoc, à l'exemple de ceux de Bretagne, demandent des Religieux de la congregation de S. Maur pour travailler à l'Histoire du pays.

II. Les Conciles du P. HARDOVIN ont subi une censure fort severe de la part des six Docteurs que le Parlement avoit chargé d'en faire leur rapport. On ne sait pas encore si l'ouvrage sera supprimé entierement, ou reformé; ce qui paroit le plus doux et le plus raisonnable.

III. Monsieur BASNAGE vous repond dans sa derniere edition de l'Histoire des Juifs, peut-étre seroit il, ou auroit il été mieux de laisser reposer cette contestation. On dit que Mess. les Etats l'ont fait leur Historiographe. Si vous me chargerés de quelque chose pour

 M.

M. WILKINS j'en aurai soin, et je suis avec zele etc. Hanover le 29. de Sept. 1716.

LETTRE CCXXXVIII.

I. *M. Leibniz est malade.* II. *Des Oraisons Dominicales.* III. *De la langue Armenienne.* IV, *De l'histoire civile et Ecclesiastique, que medite M. la Croze.* V. *De la mission Chinoise.* VI. *Des livres de Marie d'Agreda.* VII. *D'un livre contre le Pere Hardouin.* VIII. *Des Jesuites dans la Chine.* IX. *Du livre appellé, Cayer d'argent.* X. *De quelques figures anciennes.*

I. J'ay reçu l'honneur de vôtre lettre par les mains du jeune M. de TOURNES, qui s'est fort loué de vôtre faveur: il est parti d'ici pour retourner à Geneve. Je ne sçay comment on s'est avisé dans les gazettes de m'envoyer en Angleterre. Ma santé n'a pas été des meilleures du côté des pieds, pendant cet hyver, et depuis le retour de Zeitz, et puis de Wolfenbüttel ou Bronsvic, je ne suis gueres sorti de chez moi. Mais de quelque coté que je pourrois étre, quand les lettres sont addressées à Hanover, elles me sont toûjours rendues.

II. Je suis bien aise d'apprendre que le livre de M. CHAMBERLAINE contenant les Oraisons Dominicales paroit. Je ne l'ay pas encore vû. Nos libraires ne s'avisent gueres de faire venir de tels livres. Je ne say si l'on aura rendu justice au merite de feu M. ANDRÉ MÜLLER, et si l'on a vû sa seconde edition des Oraisons Dominicales, qui est posthume.

III. Je vous remercie, Monsieur, de la Communication des passages des anciens, qui vous

vous ont fait juger que la langue des Medes a été l'Armenienne. Il n'y a rien de plus convenable, ni de rendu plus croyable. Je trouve cependant fort confiderable (pour le dire en paſſant) que la langue Armenienne, ſi differente de l'Hebreu et Arabe, eſt la langue du pays, où ſans doute MOYSE a placé le Paradis terreſtre. Ce que j'ay conçu long tems, avant que M. ROLAND a publié ce ſentiment. Les gens du pais le ſoutenoient déja, au rapport des voyageurs. Et rien n'eſt ſi naturel que de dire que Piſon et Phaſis, tous deux auriferes ſont la même riviere. Et il eſt ſeur que Gihon eſt un nom appellatif attribué à pluſieurs fleuves aux environ de la mer Caſpienne, comme Araxe auſſi dans d'autres langues. Si nous voulons faire Hebraique la langue du lieu du Paradis terreſtre repeuplé par NÖE, il faudra dire, que des peuples (Scythes peut-étre) en ont chaſſé les habitans. Ne trouvés-vous pas, Monſieur, que la langue Armenienne convient en quelque façon avec quelque langue Moderne, et particulierement avec l'Eſclavonne, ou Turque, ou Hongroiſe? Et à quoy reſſemble la Cophthe hors du Grec, qui y eſt ſurvenu. Il ſemble que PLAUTE *in Poenulo* a voulu imiter ARISTOPHANE, en ce qu'il fait parler ſon Carthaginois deux langues, la Punique, et une autre inconnue, apparemment l'Ancienne Lybienne, au ſentiment de M. BOCHARD, comme ARISTOPHANE mêle celle des Medes avec celle des Perſes.

IV. Vous aurés ſans doute des belles choſes

à dire dans l'ouvrage, que vous medités, Monsieur, sur l'Histoire Civile et Ecclesiastique de toutes les Nations, et sectes Chrétiennes. Ce sera une vaste entreprise. Je n'ay garde de me mêler de vous donner des avis. Mais je souhaiterois que vous donnassiés là dessus par forme de melanges les observations nouvelles et curieuses qui vous sont venues; et que cela ne vous detournât point des grandes vûes que vous avés sur l'eclaircissement des langues peu connues, mais considerables, comme l'Armenienne, la Cophthe, et sur tout la Chinoise, ou plûtôt leur Ecriture.

V. Peu de gens pourront faire ce que vous pouvés là dessus, Monsieur, et cela servira infinement aux Missions que je voudrois que les Protestans entreprissent.

VI. Ce seroit vous acquerir un grand merite par rapport même à la religion repurgée. Ce que vous dites, Monsieur, que les livres extravagans de Marie d'Agreda pourroient avoir pour but le renversement de la religion Chrétienne, n'est pas sans apparence. Le Docteur Molinos avoit peut-être la même chose en tête.

VII. Mais quant au petit livre sur les sentimens du Pere Hardouin, je croirois plûtôt qu'il vient d'un ennemi des Jesuites, parce qu'un homme savant de Paris, qui ne les aime gueres, m'a envoié l'abregé d'un tel livre, avec cette intention que je le fisse publier dans quelques Journals. Ce que je n'ay point voulu faire, de peur de nuire au Pere Hardouin, car je n'aime pas à nuire aux gens. VIII.

VIII. Jusqu'ici l'expulsion des Jesuites de la Chine ne me paroit vraisemblable, mais les choses y pourront aller, par rapport à eux et à tous les Missionnaires Papistes, s'ils suivent à la lettre le nouveau decret du Pape. Je ne say pourquoy il s'avise de donner des decrets si peu raisonnables ou soutenables. Il fait voir qu'il a plus de savoir que de sagesse. Si cela arrivoit il devroit reveiller les Missionnaires Protestans.

IX. Je vous avoue, Monsieur, que j'ay toûjours crû que le *Codex argenteus* étoit écrit en langue Gothique, qui est le Dialecte Teutonique Oriental, et non pas le Septentrional. (*) Mais je serai bien aise que vous examiniés la matiere à fond, et je m'etonne que M. WILKINS en a usé comme il a fait. Est-il petit fils du celebre Evêque de Chester, qui avoit aussi publié les Oraisons Dominicales? Il y a long tems que je n'ay rien de Paris de M. BOURGUET, aprés luy avoir repondu. Voicy une petite lettre pour M. WILKINS, je vous supplie, Monsieur, de la luy envoyer, car il m'avoit envoyé un mot, avec l'impression en taille douce du *Pater Noster* Chinois. Et je n'avois pas encor repondu. Je ne touche à rien qui regarde vos differens, que je ne crois ne deroger point à l'amitié, ni à la correspondence. Hanover ce 29. d'Avril 1715.

P. S. *Nescio an cum cura inspexeris figuras ex ruinis Persepolitanis sumptas, quas* CHARDINVS *et* BRVNIVS *edidere. Dignae sunt*

sunt considerari, cum cura, et HERODOTO aliisque veteribus conferri, cum in pompae processione etiam gentium habitus distingui posse videantur, et species Apotheoseos agnosci possit.

(*) M. HEVPELIVS a defendu une dissertation de l'interpretation d'ULPHILAS des quatre Evangelistes à Witemberg 1693. Feu mon grand Pere le D. CHRETIEN KORTHOLT dispute de la même version Gothique dans son Commentaire des diverses editions de la Sainte Ecriture. Ch. XXIX.

LETTRE CCXXXIX.

I. *Des quelques figures anciennes.* II. *D'un vieux Poeme sapphique.*

I. Je say que vous n'aimés pas d'être importuné par des lettres qui ne sont pas trop utiles. Cependant comme je m'imagine que vous serés bien aise d'examiner les Caracteres cy joints, je prends la liberté de vous en prier. Les nouvelles de la Republique des lettres que vous nous pouvés donner de vous même seront les meilleures. Cependant si vous avés appris quelques choses d'ailleurs qui puisse avoir quelque utilité, je vous prie de m'en faire part, en me disant vôtre sentiment sur ces Caracteres. Si le Regent lachoit la bride aux gens, les Jesuites seroient mal traités: mais il y a beaucoup de moderation. Je suis ravi de la delivrance de quantité d'honnêtes gens. Au reste je suis avec zele etc. Hanover le 9. Decembr. 1715.

II. P. S. Il m'est resté dans la memoire le com-

commencement d'un vieux Sapphique en François:

Si le Toutpuiſſant n'établit la maiſon,
L' homme y travaillant ſe peine outre raiſon,
Vous veillés en vain la Cité defendant,
Dieu ne la gardant.

Je ſouhaiterois d'en avoir la piece toute entiere, et d'apprendre où elle ſe trouve, et de quel auteur elle eſt. Si vous, Monſieur, ou quelqu'un de vos amis m'y peut aider, je vous en feray obligé, et l'ami qui me demande cela.

LETTRE CCXL.

I. *De l'explicaion de M. la Croze d'un Inſcripttion de Luques.* II. *Des erreurs des ſectes Chrétiennes de l'Orient.* III. *Des Jeſuites.* IV. *Du Mſ. des trois impoſteurs.*

I. Je vous remercie de la notice des vers françois meſurés, dont j'avois demandé des nouvelles. Je tiens vôtre explication Armenienne de l'inſcription de Luques pour indubitable. Je n'ay point beſoin de redemander la figure (*)

II. Il y a bien de l'apparence que les pretendues erreurs ſpeculatives des ſectes Chrétiennes de l'Orient, ne conſiſtent que dans les termes, car ces gens là ne s'embaraſſent gueres de leur explication. Dans ma Jeuneſſe j'ay vû l'Apologie de Nestorius luy même faite par un Miniſtre François. Je crois en effet que Nestorius a trouvé l'Epithete ΘΕΟΤΟΚΟΣ excu-

excusable, mais peu convenable, puis qu'il est vray plûtôt materiellement que formellement. Le dessein de M. SIMON a aussi été d'excuser les Chrétiens du Levant. Quand je parlay autrefois à M. PASTRIZI (si je ne me trompe au nom) *alla propaganda* il parut étré assez du même sentiment.

III. Il y a de l'apparance, que la chûte des Jesuites leur sera utile, car elle les rendra plus sages, pour prevenir un jour une chûte plus grande. On les veut mortifier en France, mais il ne paroit pas qu'on les veuille pousser à bout. Cette mortification leur servira pour s'en faire un merite à Rome; où le Roy de Portugal solicite pour eux au sujet de la Chine. Si nôtre Societé n'étoit gelée même en Eté, elle auroit de quoy faire maintenant des Experiences utiles sur le froid à peu de frais. Je suis bien aise, que le jeune M. JABLONSKI, vous fait esperer quelque chose de considerable.

IV. Je m'imagine que le M.S. de la Bibliotheque de feu M. MAYERUS marqué p. 719, et baptisé de *tribus impostoribus* sera une bagatelle, comme le sont ordinairement ces sortes de livres. Cependant je souhaiterois, Monsieur, que vous l'eussiés vû, pour savoir au moins s'il y a quelque Esprit, et quelque doctrine. Le nombres des chapitres, son commencement, et sa fin, grandeur. Au reste, je suis avec zele etc. Hanover ce 21. de Janvier 1716.

(*)

(*) Voila une obſervation de l'Inſcription de Luques, que M. la CROZE a communiqué à mon Pere:

Haec inſcriptio ſepulcralis in atrio maioris Templi LVCAE in Italia, epitaphium eſt Militis Armeni, qui ibi diem ſuum obiiſſe videtur ſaeculo XIII. qua aetate frequentiſſima erant inter Europaeos et Armenos incolas commercia. Sic autem legenda eſt?

Z'Iakob Klatzen hiſchetzech.

Iacobi Klenſis mementote.

Litterae lapidis ſunt Armenorum maiuſculae, haud ita diuerſae ab iis, quae adhuc in librorum inſcriptionibus vſurpantur. Nomen Klatzen eſt patronymicum lingua vulgari: litterata enim dicendum erat Klaietzi, ab vrbe Klai, ſiue Romanopoli ad Euphratem paulo infra Malatiam, ſeu Melitenem, quae olim apud Armenos dicebatur, (iam enim deleta eſt) Arx Romana Arabice apud ABVLPHARAGIVM p. 532. initio et alibi. In ea vrbe natus eſt et vixit celeberrimus Armenorum Scriptor, et gentis Patriarcha, ſiue Catholicus NERSES qui diem ſuum obiit anno CHRISTI 1173. Vrbis etiam illius meminit THEORIANVS initio Legationis ad Armenos, qui eam appellat τῶν Ῥωμαίων κυλά, quas voces male interpretatus eſt LEVNCLAVIVS nimirum edidit in verſione Latina, limites Romanorum. Ceterum de hac vrbe eiusque fatis longe plura retuli in Hiſtoria mea Armeniae Manuſcripta.

LETTRE CCXLI.

I. *Du livre des trois impoſteurs.* II. *De Manuſcrits de Helmſtad.* III. *Des annales de M. Leibniz.* IV. *De l'année de la mort de Hugues Capet.*

I. Je vous dois remercier de l'information que vous me donnés touchant le livre *de impoſturis.* Vous ſavés que Monſieur de la MONNOYE a adjouté aux Menagiana une diſſertation ſur le livre *de tribus.* Un certain M.

M. ARPE, qui ſe trouve à Leiden, Allemand je crois, a voulu refuter cette diſſertation par une lettre qu'il a fait imprimer, où il appelle à l'experience, diſant qu'il a le livre en main, et en rapportant des particularités. Je n'ay pas encor vû cette Epitre. Mais à mon avis, Monſieur de la MONNOYE ne ſauroit étre bien refuté que par un vieux Manuſcrit, lequel apparemment ne ſe trouve nulle part. Il faut que l'âge faſſe radotter le bon Pere JOUBERT, s'il donne dans les reveries du Pere HARDOUIN. Je ne me ſouviens pas qu'il y ait des livres Cophthes à Wolfenbüttel ou à Helmſtadt. Cependant je m'en informerai d'avantage.

II. Ce qu'il y a de meilleur dans les Manuſcrits de Helmſtad vient des recueils du celebre MATTHIAS FLACIUS Illyricus, qui s'en étoit ſervi pour les Centuries, et pour ſon *Catalogus teſtium veritatis*. Mais il a eu encore bien des pieces qui ne s'y trouvent point, par exemple; HENRICUS de HERVORDIA.

III. Il y a le Manuſcrit duquel ſont tirés les Actes du Concile S. Baſile prés de Reims où l'Archevêque ARNULFE a été depoſé, et GERBERT mis à ſa place. BARONIUS doute de la ſincerité des ces actes, et accuſe les Editeurs de prevarication. C'eſt pourquoy j'ay prié un ami de conferer l'edition des Centuriateurs avec cecy. Il y a eu une autre edition plus ample de l'an 1600. de Francfort, que BARONIUS cite, et que je n'ay point vûe. Je ne ſay ſi elle n'eſt à Berlin. Je ſouhaiterois de

la

la voir, ce qui fait que je m'y intereſſe, et que je pouſſe mes annales de nos antiquités depuis le commencement du regne de CHARLEMAGNE, juſqu'à la mort de HENRI le ſaint, dernier Empereur de l'ancienne Maiſon de Bronſvic. Et mes Annales ſeront quaſi des annales de l'Empire d'Occident dans cet intervalle, car WITTIKIND et autres anciens Princes Saxons, les Guelfes de l'Allemagne ſuperieure, les Rois de la Bourgogne transjurane et de la Provence de la race des anciens Guelfes, et enfin les anciens Marquis d'Italie, ancêtres de ceux d'Eſte, m'ont obligé de m'étendre par l'Allemagne et par l'Italie. "Cet ouvrage eſt„ preſque achevé.„ Car je ſuis maintenant prés de la fin du 3me OTTON, et il ne me reſtera alors que HENRY le SAINT ou le boiteux. Ces annales ſeront aſſez amples. J'employe quantité de diplomes, et de M.S. peu ou point connus auparavant. Quoique des meilleurs ſiécles ſoyent plûtôt l'objet de vos études; neanmoins je crois que vous avés encore quelques bonnes obſervations pour mon intervalle, et ſi vôtre loiſir vous permet de m'en favoriſer, vous m'obligerés et le public, *et ego dicam unde profecerim.* Si M. des VIGNOLLES a auſſi quelque choſe de cette nature, il m'obligera, et je vous prie, Monſieur, de luy en parler, en le ſaluant de ma part.

IV. Je crois da'voir aſſez edifié la Chronologie, et il ne me manque preſque rien là deſſus qui ſoit de grande conſequence. Presque rien ne m'a plus embaraſſé que l'année de la

mort de HUGUES CAPET. Le Pere MABILLON la met dans l'an 996. M. BALUZE et le Pere PAGI dans l'an 997. M. ADRIEN de VALOIS dans l'an 998. Et chacun a des anciens auteurs favorables, et il y a même des diplomes tant pour le Pere MABILLON, que pour M. BALUZE. Mais ayant examiné la chose, j'ay été presque contraint de mettre cette mort dans l'an 995. par la quantité des diplomes qui le disent clairement, encore les circonstances de l'Histoire favorisent ce sentiment. Et par dessus le marché, les anciens Fastes, que j'ay tirés d'un vieux M.S. de Fulde, et qui m'ont souvent tiré d'affaire, et que j'ay publié à la fin du troisieme Tome *scriptorum Brunnsuicensia illustrantium* mettent la mort du Roy HUGO dans l'an 995. Je serois bien aise d'apprendre vôtre sentiment, et celuy de M. DES VIGNOLLES là dessus. Au reste je suis avec zele etc. Hanover le 31. Mars 1716.

LETTRE CCXLII.

I. *De l'origine de l'Evechè de Brandenbourg.* II. *De l'annèe de la mort de Hugues Capet.* III. *Des Genealogies en France.*

I. Je vous remercie d'avoir parlé à Monsieur des VIGNOLLES, qui m'a écrit, et m'a envoyé une fort belle piece sur le commencement de l'Evêché de Brandenbourg, qui nous fournira encore matiere à quelques reflexions chronologiques. Je pretends d'avoir passablement

ment reglé la Chronologie depuis le commencement du regne de CHARLEMAGNE, jusqu' à la fin du regne de S. HENRI, dernier des Empereurs ou Rois de l'ancienne Maison de Bronsvic; ce qui est le Periode de mes annales. J'ay trouvé des grands secours dans mes Fastes, que j'ay tirés d'un vieux M.S. de Fulde, et que j'ay publiés à la fin du troisieme Tome de mes écrivains servans, à l'Histoire de Bronsvic.

II. Un point que j'ay trouvé de plus douteux, et dont je ne suis pas entierement sorti, est l'année de la mort de HUGO CAPETUS Roy de France. M. BALUZE le met en 997. avec le Pere PAGI. Le Pere MABILLON en 996. Monsieur de VALOIS et quelques Chroniques en 998. et mes Fastes, qui ont été toûjours continués par des contemporains depuis la fondation du Monastere de Fulde, jusqu' aux tems de l'Empereur HENRI IV. mettent cette mort dans l'année 995. Et aprés avoir examiné la chose, j'ay trouvé un conflit de diplomes, mais que leur plus grande part favorise l'année 995. Comme aussi les Lettres de GERBERT, que j'ay dechifré presque toutes, et assigné assez bien leur tems.

III. Je serois bien aise de savoir qui sont à present les personnes de Paris les plus versées dans la discussion des Genealogies du 9me, dixieme et onzieme siécle. Je ne say si Monsieur d'HOZIER le fils vit encore, qui doit étre assez agé. Faites moy la faveur, Monsieur, de me dire vôtre sentiment sur les Personnes que

vous croyés à present à Paris ou en France les plus habiles en ces matieres. Je ne fay si le Pere MONTFAUCON ou quelque autre de vos Peres Benedictins de la Congregation de S. Maur s'y est appliqué assez. Je crois que le Pere ANSELME est mort. Celuy qui a donné ses posthumes, qui étoit un Auditeur des comptes, et qui nous promettoit bien de choses sur les Genealogies, est mort aussi à ce qu'on me mande. Ainsi je ne say à qui on se pourroit addresser pour étre eclairci sur certaines difficultés, qui demandent des gens rompus en ces matieres. Ayés la bonté, Monsieur, de m'en dire vôtre sentiment, et je vous en auray de l'obligation, étant avec zele etc. Hanover le 22. de May 1716.

LETTRE CCXLIII.

I. Du Synode de S. Basole prés du Reims. II. *De la controverse de M. Leibniz avec M. Newton.* III. *Du grand ouvrage de M. Spanheim sur les medailles.* IV. *De l'Apologie de Vanin.*

I. Ce qu'on a imprimé du Synode de S Basole près de Reims, s'est trouvé dans la Bibliotheque de Wolfenbutel. Je le feray conferer avec le Manuscrit de FLACIUS à Helmstad, dont on a pris ce qui est mis dans les Centuries.

II. Monsieur NEWTON voyant que je ne repondois pas à ses emissaires, a pris la peine d'écrire une lettre à une personne de ma connoissance en Angleterre, à laquelle j'ay repondu par le même canal. M. BERNOULLI qui connoit la matiere mieux que personne, et qui d'ail-

d'ailleurs eſt tout à fait impartial, croit que M. NEWTON n'a forgé ſon calcul qu'aprés le mien; et en effet il n'en avoit jamais donné aucune marque auparavant. Mais on n'auroit point contredit à ſa pretenſion de l'avoir ſû ſans moy; s'il ne m'avoit point attaqué.

III. Je ſuis bien faché, que M. SCHOT eſt encor mal, c'eſt grand dommage. On parle de faire achever le grand ouvrage de Monſ. de SPANHEIM ſur les medailles. Il feroit à ſouhaiter que M. SCHOT en eût la direction.

IV. Je n'ay pas vû l'Apologie de VANINI. Tout le monde écrit à preſent à tort et à travers tout ce qui luy vient dans l'eſprit. PUFENDORF et Meſſieurs de Halle ont trop ouvert la porte à cette licence; quoyque leur deſſein n'ait pas été mauvais, mais ils ſont allés trop loin. Je ſuis avec zele etc. Hanover ce 29. May 1716.

LETTRE CCXLIV.

I. *L'eloge des anciens et des modernes.* II. *De l'Odyſſee d'Homere.* III. *Des Cimmeriens d'Homere et des Cimbres des Romains et des habitans du pays de Galles.* IV. *De l'origine des peuples.* V. *L'Eloge de M. Dangicourt.*

I. Je n'ay point manqué de recommander vôtre lettre à une perſonne de l'office de Monſieur STANHOPE, ainſi j'eſpere qu'elle ſera bien rendue; et je voudrois vous étre utile en quelque choſe de plus conſiderable. Ceux qui s'appliquent à mepriſer les anciens, font connoitre leur vanité, et ceux qui mepriſent

les modernes donnent des marques de l'ignorance, ou du moins de la precipitation. Ils meprisent ce qu'ils ne connoissent pas assez.

II. L'Odyssée meriteroit une carte geographique: et peut-être y en a-t-il des faites, sans que je les ay vûes, ou sans que je m'en souvienne. Un Anglois, nommé, ce me semble, M. Tickel, qui a déja traduit les 4 premiers livres de l'Iliade, mais qui a laissé ce champ libre à M. Pope, travaille sur l'Odyssée; peut-être joindra-t-il des bonnes remarques à sa version en vers. On m'a dit, que dans ses 4 livres de l'Iliade, il y a plus d'Homere, que dans celle de M. Pope.

III. C'est une belle question, si les Cimmeriens d'Homere, et les Cimbres des Romains sont un même peuple. Il y a lieu d'en douter, à cause de l'intervalle des lieux; les uns étant prés du Pont Euxin, et les autres prés de l'Ocean Germanique. La migration des uns ou des autres n'est point impossible, mais il semble qu'elle n'est pas assez rendue vraisemblable, quoiqu'il y ait des anciens auteurs Grecs, qui ont pris ces deux peuples pour le même; trompés peut-être par la ressemblance des noms; comme ceux qui ont fait venir les Saxons des Saces, et les Daces des Dahes; et sur tout comme ceux qui ont confondu les Getes et les Gots, que je crois tout à fait differens. Mais il me paroit plus probable que les Cambriens ou Cumbriens de la Grande Bretagne, c'est à dire les Habitans du pays de Galles, ou plûtôt les anciens habitans de la Grande Bretagne en partie, sont venus des Cimbres du rivage Germanique, comme leur

leur fucceffeurs Anglo-Saxons font venus des fucceffeurs des Cimbres. Il m'a paru que CÆSAR a derivé les Gaulois ou Celtes *à Dite patre*, parceque, felon l'ufage des Romains et des Grecs, d'accommoder les Dieux des autres peuples aux leurs. Il a ouï dire, que *Thiet*, *Theut*, *Theutates*, ou *Tuiffon* a été l'ancien Heros, ou peut-étre crû progeniteur des peuples Celtiques, c'eft à dire Gaulois et Allemands. Car il me paroit probable, que les Gaulois et les Germains font d'une même Origine. Auffi la moitié de la lange de Galles, ou de Bretons convient avec le Teutonique connu; et apparemment une grande partie de l'autre moitié convenoit avec le Teutonique perdu. Vous m'obligerés, Monfieur, en me faifant quelque part des conjectures que la connoiffance profonde de la langue Armenienne vous a fourniés fur les origines des peuples. Il paroit que MOYSE a fait venir le Genre humain de l'Armenie, comme les rivieres dont il parle; et qui fe rendent dans l'Ocean, dans le Pont Euxin, et dans la mer Cafpienne, viennent de la montagne de la même Armenie. Et le même MOYSE a renouvellé le genre humain dans la même Armenie; puifqu'il fait repofer l'Arche fur la montagne d'Ararath.

IV. Mes conjectures fur les origines des peuples font marquées en abregé dans les Mifcellanea de Berlin, et je feray bien aife d'avoir vôtre jugement là deffus; non feulement pour confirmer, et amplifier mes fentimens, mais auffi pour les corriger au befoin.

V. Je vous supplie, Monsieur, de faire tenir la cy-jointe à M. DANGICOURT, car il me semble que c'est vous, Monsieur, qui m'avés envoyé sa lettre fort ingenieuse, sur une question philosophico-mathematique assez importante. Je suis avec zele etc.

P. S. Je ne say comment j'ay oublié de vous demander vôtre sentiment sur ma petite dissertation de *origine Francorum* publiée depuis peu. J'en avois déja touché quelque chose dans le dit endroit des Miscellanea.

LETTRE CCXLV.

I. Des controverses sur le Systeme de M. Leibniz de l'harmonie preétablie. II. De M. Basnage, M. Graevius et d'une histoire de notre tems.

I. J'ay reçu vôtre lettre pour M. WILCKINS, et je l'envoyeray aujourdhuy en Angleterre, accompagnée de la mienne, car il m'avoit écrit aussi. Je n'ay pas encore reçu celle, que vous avés donné dernierement pour moy à M. FRISCH: mais je l'auray bientôt sans doute. J'ay trouvé que dans l'Histoire Critique de la Republique des lettres on a inseré non seulement ma reponse aux secondes objections de M. BAYLE contre mon Systeme, contenues dans la seconde edition de son Dictionnaire; mais aussi des Remarques Critiques sur cette reponse, qu'on dit avoir été faites par ordre de la Reine de Prusse. Il se peut, que l'auteur de cet écrit ait parlé à sa Majesté contre mon systeme, et qu'elle luy ait dit de mettre ses objections par écrit. Je vou-

voudrois maintenant pouvoir deviner de qui eſt cet écrit. Mais je puis dire en verité de n'en avoir jamais rien appris. J'en ſoupçonne quaſi Monſ. l'ENFANT, car il me ſemble que les ſentimens qu'on y debite, conviennent aſſez avec ceux, qu'il a marqué dans les converſations. Il n'y a qu'un ſeul endroit qui s'y oppoſe, mais il y pourroit avoir été mis exprés pour embaraſſer. C'eſt lorsqu'on y dit: nôtre M. NEWTON. Cela doit faire tomber le ſoupçon ſur un Anglois. Et s'il étoit vray, je ne voy que M. TOLAND qu'on en puiſſe ſoupçonner. Car je ne connois gueres, que celuy d'Anglois, à qui la Reine ait pû avoir parlé de Philoſophie. Mais je doute que M. TOLAND écrive ſi bien en françois; et je ne me ſouviens pas bien, s'il peut avoir vû la Reine dans le tems marqué. Vous jugerés mieux que moy de tout cela, Monſieur, et je vous ſupplie de m'en dire vôtre ſentiment. Je repondray à cet écrit, dans le même journal Critique; et il ne me ſera pas fort difficile d'y repondre; et quoyque l'auteur ait écrit d'une maniere, qui ne paroit pas trop obligeante pour moy, et qu'il ait tâché de tourner mes ſentimens en ridicule; je ne diray pourtant rien qui le puiſſe ou doive offenſer, quel qu'il puiſſe étre. Je ſerois bien faché ſi de tels écrits me mettoient en colere: ils doivent plûtôt ſervir à nous divertir.

II. Monſieur BASNAGE eſt maintenant Hiſtoriographe des Meſſieurs les Etats. Je ne ſay s'il aura le loiſir de travailler à leur Hiſtoire. Je ſuis ſurpris qu'ils ne penſent pas à la faire

écrire auſſi en Latin. M. GRAEVIUS devoit écrire celle du feu Roy d'Angleterre. Mais il eſt demeuré *intra conatum.* Vous aurés vû, Monſieur, l'Eſſay latin d'une Hiſtoire de nôtre tems dans la Bibliotheque de M. LE CLERC; il m'a paru un peu languiſſant. Je ſuis avec zele etc. Hanover le 9. Octobr. 1716.

AP-

APPENDIX.

N. I.

EXCERPTA EX EPISTOLA GODOFREDI GVILIELMI LEIBNITII Kl. Nov. cIↄ Iↄ cc viii. HANOVERAE AD CELEBERRIMVM IO. IACOBVM MASCOVIVM, QVI TVM TEMPORIS ITER IN ITALIAM MEDITA BATVR, EXARATA.

Leibnitius amicos suos Italos recenset.

Venetiis rogo, vt eumdem fauorem mihi praestes (me data occasione commendes) apud Dom. Bernardvm Trevisanvm, Nobilem Venetum, apud Dn. Apostolum Zenvm, autorem pro bona parte diarii Veneti, apud Dominos Michellottvm et Zendrinvm Medicos Venetos eruditos. Mutinae apud Dn. Abbatem Bachinvm, si ibi adest, et Dn. Mvratorivm, Mediolani apud Dn. Sidonivm, qui librum insignem Longobardiae edidisse fertur, sed quem non vidi. Florentiae amisi Magalottvm et Magliabeccvm, nec alii successere, sed magni inprimis facio Dn. Salvinvm, et eum a me saluere iubeo. Si Lucam accedis, rogo vt salutes Dominum Mariam Florentinium, Francisci Mariae insignis historici filium. Inquire quaeso per occasionem in monumenta antiquis literis Hetruscis scripta. Tabulae Eugubinae sunt suspectae. Romae inprimis colo

Subſcriptio his concepta eſt verbis: *Euer Maieſtät und Durchleuchtigkeiten dienſtwillige Vnterthanen teutſcher Nation.* Quantum autem videre poſſum, binae iſtae confeſſiones vnum eumdemque habent auctorem, qui in vtraque nonnumquam non ſatis germanice ſcribit, neque in Proteſtantium confeſſione ſatis ad eorum mentem loquitur. Vt adeo ſcriptum iſthoc hominis fuerit priuatum, qui ei auctoritatem publicam conatus eſt conciliare. (**)

(*) Is eſt NICOLAVS A ZIZWIZ, Abbas Huisburgenſis et Mindenſis, et S. Reg. Mai. Conſiliarius prouincialis in principatu Halberſtadienſi.

(**) Conf. Epiſtolam XXXII. pag. 55.

N. III.

EPISTOLAM IO. FABRICII DIE XXI. NOV. CIↃ IↃ CXCIX. AD GODOFR. GVIL. LEIBNITIVM MISSA.

De Abbatis Huisburgenſis conſiliis irenicis.

Ita eſt vt in vltimis meis ſcripſi: Dn. Abbas Huisburgenſis, (qui locus tribus abhinc lapidibus diſtat) et Mindenſis olim noſtrae religioni addictus fuit. In Pomerania enim nobili genere editus, (vnde Sereniſſimus Dux RVDOLPHVS AVGVSTVS eum vocare ſolet in colloquio *myn leeven Pomeringen*) politicis iuridicisque ſtudiis in hac Vniuerſitate olim operam dedit, conuictu D. CELLARII vſus. Fui apud eum praeterita hebdomade per biduum fere, nec poſſum ſatis praedicare viri humanitatem

tatem, modestiam, pietatem, doctrinam theologicam, et desiderium pacis et concordiae inter dissidentes restaurandae. Consignauit pro memoria aliquot puncta illam rem concernentia, quae Excellentiae Tuae hic offero, vna cum Excerptis epistolae alicuius Geneuensis a Dn. IABLONSKIO mihi missis, (*) maxime venerabili Dn. Abbati Luccensi, si ita videtur, communicanda. Non autem mihi communicauit, quod de religionibus conciliandis mecum vellet agere, quod propositum vir prudentissimus nec sibi sumit, neque illud ad me attinet, sed vt votum ac desiderium suum mihi, dum nihil habebam agendum patefaceret: interim dicenti, rem istam spectare ad Magnates atque imprimis ad Caesarem, si adeundus eo nomine sit ac salutandus Pontifex Romanus, facile assensus est. Posset et Rex Galliarum multum auctoritate sua efficere, si vt Excerpta epistolae narrant, negotium istud ageret. In via etiam salutaui Praelatum Hummerslebiensem, qui totus est in studiis mathematicis et mechanicis. Vtrobique honorificentissima, ceu par est, Excellentiae Tuae, eiusque meritorum facta est mentio. Sed et hoc addendum, collectorem libelli secretionis ipsummet esse Abbatem Huisburgensem. (**) Noluit autem nomen suum praeponere, quia non nisi in colligendis VERONII et WALENBVRGIORVM dictis operam posuit, nec plura quam 150. exemplaria curauit excudi. Queritur et inter suae religiones homines esse quosdam, qui nesciant discrimen inter ea, quae sunt de fide catho-

catholica, et alia, quae non sunt de fide. Fuit apud ipsum haud ita pridem Lector quidam, qui propositionem hanc: *homo renatus meretur vitam aeternam ex condigno*, pro articulo fidei venditauit, sed et correctionem, quam meruerat, ab illo accepit. Iamque inspecta Confessione THOMAE Legati Saxonici, quae opposita est Confessioni MASSENII, in meam iuit sententiam, atque ipse credit, MASSENIVM deceptum fuisse duplici illa Catholicorum et Protestantium Confessione, atque adeo falso statuisse, illas Magnatum nomine in Conuentu Francofurtensi anno 1658. oblatas esse. Licuit enim mihi ex stylo et dogmatibus, quae nostratibus tribuuntur, obseruare, vtramque illam ab vno eodemque auctore profectam esse, et quidem pontificio. (***) Sed nefas est vlterius detinere Excellentiam Tuam, quae multitudine negotiorum satis iam expedita est. Vale, vir summe, mihique fauere perge. Scribebam in Acad. Iulia d. 21. Nou. 1699.

(*) Excerptum ex Epist. D. IER. STERCKII, THEOLOGI LAVSANN. AD D. E. IABLONSKIVM data Epistolae XXXVI. ad IO. FABRICIVM p. 65. s. supra iam attexui.

(**) IO. FABRICIVS *Secretionem Veronianam* vna cum GVIL. FROBESII Considerat Controuersiarum recudi curauit.

(***) conf. Epistolam XXXIII. p. 56.

N.

N. IV.

NICOLAI A ZIZWIZ ABBATIS HVISBVRGENSIS DE VNIONE RELIGIONIS PONTIFICIAE CVM LVTHERANA COGITATA.

I. *Ob nicht zu Beforderung einer christlichen Religions-Vereinigung (weilen die Catholici an ihrer Seiten dergleichen wichtiges Werck* absque consensu et approbatione summi Pontificis *nicht eingehen dürffen) die Sache erstlich durch gewisse moderate Subiecta zu Rom zu incaminiren, und allda zu versuchen wäre, wie weit es daselbst gebracht werden könte?*

II. *Ob nicht zu diesem Zweck vor allen Dingen, nicht einer, sondern verschiedene Evangelische Fürsten und Herren erstlich unter sich über einige gewisse Puncta vorher einig werden müssen, wieweit sie in diesem Punct denen Catholicis condescendiren wollen?*

III. *Ob nicht das Ding zu facilitiren, die Controversie oder vielmehr der* numerus controversiarum, separando ea, quae non sunt de fide, ab iis, quae sunt de fide, *so viel möglich, zu verringern, und* ad minorem numerum *zu redigiren wären?*

IV. *Ob nicht in denen Puncten, die nicht explicite in heiliger Schrifft stehen, sondern von denen Herren Evangelicis nur* per consequentiam et syllogistice *aus der heiligen Schrifft deduciret werden, und sonderlich* quoad articulos negatiuos, v. g. Credimus, non dari purgatorium,

rium, sanctos non esse invocandos, Eucharistiam non esse sacrificium, extra Scripturam nihil esse credendum etc. *ein Mittel zu erfinden seyn mögte?* Si enim extra Scripturam nihil credendum est, Scriptura autem in eiusmodi negatiuis nihil definivit, vtique inferendum esset, neque tales articulos negatiuos esse credendos.

V. *Weil die Catholici sowohl, als die Euangelici darinn einig seyn, dass die heilige Schrifft Gottes Wort, vnd alles, was darinn enthalten, ohnweigerlich angenommen vnd geglaubet werden müsse, der gantze Streit aber über den* sensum a Spiritu S. intentum *ist vnd bleibet, ob man nicht vor allen Dingen vor der langgewünschten Vereinigung darinn einig werden müsse, dass in solchen casibus die heiligen Väter der ersten fünff Jahr-hunderten, der Sache den Ausschlag geben müssen?*

VI. *Würde ohne Zweifel auch wohl zu überlegen seyn, wie es bey erfolgender Vereinigung* in caussis Ecclesiasticis, *als* matrimonialibus, dispensationibus *vnd sonsten, gehalten seyn mögte?* (*)

(*) LEIBNITII ad has ipsas Abbatis Huisburgensis quaestiones responsa in epistola XXXIII. ad IO. FABRICIUM p. 56. extant.

N. V.

EXCERPTA EX EPISTOLA QVADAM IO. FABRICII AD GOD. GVIL. LEIBNITIVM.

De Arcano Regio.

Non possum intermittere, quin hac occasione etiam referam, quid occasione scripti cuiusdam irenici eueniat. WINCKLERVS, Pastor in Ecclesia Cathedrali Magdeburgensi Lutheranus, obtulit Maiestati Borussorum, quum ibi diuerteret, consilium de vnione Lutheranorum et Reformatorum MSCtum, quod vocat: *Arcanum Regium*, in quo consulit, vt Princeps potestatis suae Episcopalis accuratissimam habeat rationem, et contemptores eius grauissime puniat, vt visitationem generalem instituat per viros aeque politicos atque ecclesiasticos, et animos Pastorum ad concordiam disponat, vt patiatur eos, qui pii sunt ac probi, sine confessione priuata accedere ad vsum S. Coenae, vt aboleat, quidquid Papismum sapiat, videlicet exorcismum in baptismo, candelas in sacris, vestes sacras, oblatas, quo sine offensione Reformati possint sacra coena vti nobiscum. Hoc arcanum iam suspicionem mouet statibus Lutheranis prouinciae Magdeburgicae. Itaque iudicium nostrum super eo expetiuerunt, quid de auctore illius sentiendum sit? annon sit pietista et indifferentista? et quid sibi faciendum, si talia sibi iniungantur? Et heri audiui, visitationem generalem prae-

praesto esse. Ad quam certo certius fluctus mouebuntur in simpulo. (*)

(*) conf. Epistola LIX. p. 87.

N. VI.

EXCERPTA EX EPISTOLA IO. FABRICII AD GOD. GVIL. LEIBNITIVM DIE III. AVG. CIↃIↃCCIII. DATA.

De Winckleri Arcano Regio.

Responsum iam ante plures dies expeditum et transmissum est, ad instantiam requirentium. Et video, in re ipsa nos plane consentire. Leuiori, quantum veritas permittebat, via voluimus incedere, ac benignius positiones auctoris interpretari, ne forte ei periculum crearetur. Pietismum autem et indifferentismum nullo modo ei tribui posse visum est, quarto excepto, qui ad eiusmodi imputationes est promptissimus, et cuius rationes assumptae a nobis fuerunt ad rationes dubitandi. Ad examen singularum specierum adiaphorum noluimus in praesenti accedere, neque etiam per tempus potuissemus. Fiet autem id alio tempore, si forte requiramur: vbi facile erit ostendere vel ex praestantissimis Reformatorum, quod talis mutatio vel abrogatio non sit necessaria, et salua, illis stantibus, possit manere concordia. Sed quid detineo Excellentiam Tuam a lectione Responsi, et aliis eius negotiis? Vale, et fauorem mihi Tuum porro etiam indulge. (*)

(*) conf. Epistola LX, p. 91.

N. VII.

EXCERPTA EX EPISTOLA IO. FABRICII AD G. G. LEIBNITIVM SCRIPTA DIE XVII. APRILIS clↄ lↄ cc III.

De Responso de Arcano Regio.

Postquam obseruantiae et obsequii testandi caussa Responsum de Arcano Regio communicaui, proposui mihi, ne quid mysterii hac in parte Excellentiae Tuae lateret, haud ita pridem praesenti monstrare fundamentum et approbationem illius Responsi. Sed quum non licuerit nobis solis esse, distuli illud in aliud tempus, quod propter alia negotia non nisi hodie venisse putandum est. Enimuero vt et certior et securior essem, petii a Collegis, vt scripto mihi exhiberent sententiam suam, et quum Responsum secundum maiora confectum esset, eorumque censurae et correctioni, pro more apud nos consueto id exposui, vbi rursus illi manu propria mentem mihi suam aperuerunt. Consenserunt autem mecum secundus et tertius, quarto dissentiente, et quinto absente. Itaque secundi et tertii iudicio communicato, totum mysterium reuelatum esse, et simulationi et dissimulationi falsisue imputationibus, quae saepe in mundo ludos faciunt, atque innocentes premunt, via omnis videtur praeclusa. Et tantum, nec plura hac de re. (*)

(*) conf. Epistola LX. p. 91.

N. VIII.

N. VIII.

EXCERPTA EX EPISTOLA IO. FABRICII DIE XXIV. FEBRVAR. CIↃ IↃCCIV. AD G. G. LEIBNITIVM MISSA.

De Forbesii Considerationibus Controversiarum.

Episcopus VRSINVS sibi gratulatur de amore et honore, quo ipsum affecerim, dedicans ei FORBESIVM. Significat etiam vidisse ac perlegisse praefationem nouam illius libri S. Regiam Maiestatem, et gratiosissime sibi iniunxisse, vt singularem, quam exinde erga editorem concepit, propensionem Regiam ei significaret. Petit etiam, vt sibi permittam commercium litterarum de negotio irenico interdum exercendum. STRIMESIVS et HOLTZFVSIVS non possunt satis laudare FORBESII librum, vt clare exinde pateat, eum doctissimis viris hactenus fuisse incognitum. *Ich kan mit Wahrheit sagen:* ait ille, *dass ich es allezeit ansehen werde als eine* Syllogen notionum mearum theologicarum rariorum acroamaticarum, *die ich noch nie zusammen so vollkommen aufgezeichnet gefunden.* Addit, se eiusmodi doctrinas hactenus quidem in lectionibus suis sed rarius et timidius tradidisse, sed imposterum crebrius et audacius traditurum: nihil posse exactius conuenire cum suis cogitationibus, quam id, quod auctor proponit de fide temporaria, de iustificatione non omnis sanctitatis exclusiua, de certitudine gratiae, de necessitate bonorum ope-

 rum,

rum, et de vera, ac ſubſtantiali corporis Chriſti in ſacra coena praeſentia. Tandem dixit, ſe optare occaſionem, qua parem honorem poſſit exhibere ſcriptori inſigni Lutherano, ſicut ego exhibuerim Reformato. HOLTZFVSIVS ſimiliter multus eſt in praedicanda Forbeſiani libri praeſtantia et vtilitate. Ex dictis vehementer mihi placet, quod STRIMESIVS approbat ſententiam FORBESII de vera et ſubſtantiali praeſentia corporis CHRISTI in ſacra coena, in qua plane Lutherizat p. 374. et illas aliorum Reformatorum explicationes, quas noſtrates improbant, ipſe remouet. Quodſi aliis etiam lectoribus oculos aperiet liber iſte cum adiuncto altero, tum vero videbor attingere ſcopum, qui erat prodeſſe aliis, et occaſionem iis dare ad veritatis et moderationis ſtudium. Sic non poenitebit me factorum editionis ſumptuum, numquam recuperandorum. (*)

(*) conf. Epiſtola LXIII. p. 94. ſ.

N. IX.

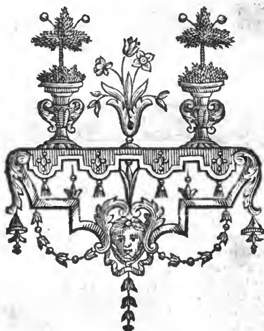
EXCERPTA EX EPISTOLA IO. FABRICII DIE XI. APRILIS cIↃ IↃCCIV. AD G. G. LEIBNITIVM SCRIPTA.

De Lutheranorum in conuerſionem paganorum meritis.

Noſtrates negligentiores fuiſſe hactenus in conuertendis gentilibus alii quidem aſſerunt, imo MEIERVS noſter in Hiſtor. relig. nullam eos operam contuliſſe ad conuerſionem

nem gentilium ait, itaque media via incedens dixi, ne Sueci et Dani excluderentur, parvam ac tenuem operam ad eam rem nostrates contulisse, id quod respectu Hispanorum, Belgarum, Anglorum etc. dici salua veritate posse existimaui. (*)

(*) conf. Epistolam LXIII. p. 94.

INDEX
Rerum hoc volumine contentarum.

Numerus maior *Epistolam* Leibnitianam, minor *paragraphum*, Comm. *Commentationem*, de anima brutorum, * asteriscus primam *annotationem* editoris, ** secundam etc.; A. *Appendicem* indicat.

A

Ani-

INDEX.

B

Bri-

Con-

E

F

INDEX.

G

H

Kir-

N

O

P

S

SI-

Tho-

W

W

Z

FINIS.

Inv. VE 3

